بەرنامەی
پەروەردەیی نەوجەوانان

ئامادەکردنی
محمد سینە مۆکی

بەرنامەی پەروەردەیی نەوجەوانان

ناوی کتێب: بەرنامەی پەروەردەیی نەوجەوانان

ناوی ئامادەکار: محمد سینەمۆکی

چاپ و بڵاوکردنەوەی: نوسینگەی تەفسیر بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن/هەولێر

نەخشەسازی: شنۆ حمدامین

خەت: نەوزاد کۆیی

بەرگ: ئەمین مخلص

نۆرە و ساڵی چاپ: دووەم ١٤٣٣ک – ٢٠١٢ز

تیراژ: ١٥٠٠ دانە

زمارەی سپاردن لە کتێبخانەی نیشتمانی کوردستان (10611) ساڵی 2011ز پێدراوە

نوسینگەی تەفسیر

بۆ بڵاوکردنەوەو ڕاگەیاندن

هەولێر - شەقامی دادگا - ژێر تونێلی شیرین پالاس

Mob:00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

بەرنامەی پەروەردەیی نەوجەوانان

ئامادەکردنی

محمد سینەمۆکی

چاپی دووەم

پێشەکی

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله وعلى آله و صحبه الكرام

مادام لاوان ڕۆڵی سەرەکی دەبینن لە گۆڕانکاریە ڕامیاری و کۆمەلایەتییەکاندا و جڵەوی کۆمەلگە بە دەستیانەوەیە بەرەو هەر مەنزڵێکی بەرن بەختەوەر بێت، یان ترسناکی، ئەوان لە نێو کۆمەڵدا ئالیەتێکی بەرچاون لە جێبەجێکردنی ئەم ئایەتە پیرۆزەدا ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوۡمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُواْ مَا بِأَنفُسِهِمۡ﴾ ئیتر گۆڕانکاریەکە سلبی بێت، یان ئیجابی.

کەواتە دەبێت بایەخێکی زیاد بە نەوجەوانان و لاوەکانمان بدەین و، بەرنامەی دروستیان بۆ دابڕێژین، ڕێگە نەدەین بێ ئامانج لە ژیانیاندا بسوڕێنەوە، یاخود خەڵکێکی دەروون نەخۆش بەبیرو بۆچونی خوار بەرەو هەڵدێریان ببات.

هەروەها دەبێت ئەو نەوجەوانانە فێری ئیسلام بکەین بە جۆرێك دڵنیابن لەوەی کێشەی تاك و کۆمەڵی گەلەکەمان لای ئیسلام چارەسەر دەکرێت، بە ڕادەیەکیش هۆشیاریان کەینەوە بە دەوروبەر و واقیعەکەیان ئاشنا بن، تا خۆیان بە هاوەڵانی ناو ئەشکەوتەکە نەزانن، جا ئەگەر ئەو دوو خاڵەمان لەگەڵیاندا ئەنجام دا، ئەوکاتە باشتر لە واقیع و دینەکەیان حاڵی دەبن و بە گوێرەی واقیع حوکم لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرەوەﷺ وەردەگرن. وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (قل هذه سبيلي ادعوا الى الله على بصيرة أنا ومن اتبعني) یوسف:١٠٧.. بۆیە دەبینین دەربارەی واقیع زانایانمان دەفەرمون: فەتوا بە گوێرەی شوێن و کات و کەس دەگۆڕێت.

لێرەدا مەبەستمان ئەوە نییە دەبێت سەرجەم لاوەکانمان (مجتهد) بن، بەڵکو دەڵێین: با هەرکەس بە ڕادەی ئاستی تەمەن و واقیعەکەی خۆی تێگەیشتنی لە ئیسلام هەبێت، تاوەکو هەنگاوەکانمان دروستبن و نەکەوینە

هەڵەوە، وەکو چۆن ئیمامی عومەر، کە تەوجیهی دەنارد بۆ ئەبو موسای ئەشعەری (خوایان لێ ڕازی بێت) پێی دەفەرمو: (الفهم الفهم فيما ادلى اليك).

لە کاتێکدا منیش چاوم بە قۆناغی سێیەمی پەروەردەی نەوجەوانان کەوت دڵخۆش بوم و بوم و باوەڕمکرد، ئەگەر ئەم بەرنامەیە پیادە بکرێت بەشێکی فراوانی ئەو باسانەی سەرەوەرمان هەنگاوی بۆ ناوە بۆیە بە پێویستم زانی ئەو هەوڵ و بۆچونانە هان بدرێت و دەست خۆشی لە خاوەنەکانیان بکرێت، تاوەکو بە پەرۆشتر لە کارەکانیاندا قاڵ ببن.

ئەوەشی زیاتر جێگەی دڵخۆشیە ئەم بەرنامەیە مامۆستا محمد سینەمۆکی نوسیویەتی بە یارمەتی دەستەیەك هاوکاری دڵسۆز کە هەمویان لاون و بیروبۆچوونەکانیان هەڵقولاوی واقیعی ئەمڕۆی کوردستانی خۆشەویستە و ڕەچاوی ئاستی ئەو تەمەنەی تیادا کراوە، کە بەرنامەکەی بۆ داڕێژراوە.

لە خوای گەورە دەخوازین پاداشتی خێری کاك محمد و هاوکارانی بداتەوە و سەرکەوتویان بکات لە پرۆژە بە پێزەکەیاندا.

﴿ وَٱلَّذِينَ جَٰهَدُواْ فِينَا لَنَهۡدِيَنَّهُمۡ سُبُلَنَاۚ وَإِنَّ ٱللَّهَ لَمَعَ ٱلۡمُحۡسِنِينَ ﴾ العنكبوت:٦٨.

وصلى الله على محمد وعلى آله و صحبه وسلم.

ناظم عبدالله/ هەولێر

١٤١٧ك ـ ١٩٩٧ز

ان الحمد لله نحمده و نستعينه و نستغفره ونعوذ بالله من شرور انفسنا ومن سيئات اعمالنا، من يهد الله فلا مضل له، ومن يضلل فلا هادي له، وأشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له واشهد ان محمدا عبده ورسوله.

(يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ) **آل عمران:١٠٢.**

(يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا) **النساء: ١.**

(يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَقُولُوا۟ قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَٰلَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا)**الأحزاب:٧١.**

أما بعد: فان اصدق الحديث كتاب الله وخير الهدي هدي محمدﷺ وشر الامور محدثاتها فان كل محدثة بدعة وكل بدعة ضلالة وكل ضلالة في النار.

بەشی (١)

چەند سەرنجێك بۆ مامۆستای بانگخواز

بانگخوازان پێویستە خاوەنی كۆمەڵێك ڕەوشتی تایبەتی بن، یەكەم بۆ وەدەست هێنانی ڕەزامەندی خوای خۆیان، پاشان بۆ گەیشتنیان بە ئامانجەكانیان لەو ڕەوشتانە:

١ـ پێویستە بانگخواز هەست بە گرنگی و گەورەیی كارەكەی بكات و، یەكەم هەنگاوی دامەزراندنی عەقیدە و بیروباوەڕێكی ڕاستەقینە بێت لە دڵی قوتابیاندا.

٢ـ پێویستە مامۆستای بانگخواز بزانێ، كە كاری بانگەوازی چاكترین هۆكارە بۆ گەیاندنی نور و ڕۆشنایی حەق و ڕاستی بە دڵان.

٣ـ پێویستە بزانێ، كە گەورەترین پاداشت، كە دەستی دەكەوێ بەهۆی ئەنجام دانی كاری بانگەوازی كردنەوەیە.

٤ـ پێویستە بزانێ، كە گەورەترین بنچینەیەك، كە یارمەتی خوای بۆ كێش دەكات و سەركەوتنی خوای بۆ نزیك دەكاتەوە بریتییە لە دڵسۆزی ڕاستەقینە بۆ خوای گەورە و دوور بون لە هەمو سیفەتە بەد و خراپەكان لە ڕوپامایی و غرور و عجب و حب الظهور...هتد.

٥ـ دەبێت چاكترین شێوازی گەیاندن بەكاربێنێ لە بانگەوازەكەیدا، بۆ سەركەوتنیشی دەبێ بە تەواوی مانای (حیكمەت) ڕەچاو بكات لە چۆنیەتی بانگەوازی كردنەكەیدا.

٦ـ بزانێ چۆن دەچێتە ناو دڵان و دەرگا داخراوەكان دەكاتەوە، دەبێ لەگەڵ

دڵ و ویژدانیشدا ژیری و عەقڵیشی بجوڵێنێ تاوەکو شوێنەواری قسەکانی زیاتر بمێنێتەوە لە سەریان.

٧ـ دەبێت قسەکانی لە قوڵایی دڵەوە هەڵقوڵێت، چونکە بێگومان ئەوەی لە دڵەوە دەردەچێ دەگاتە دڵ، بەڵام ئەوەی لە زمانەوە دەرچێ لە گوێچکەوە تێپەڕ ناکات.

٨ـ سروشت و تەبیعەتی خەڵك و ناوچەکە بزانێ تاکو قسەکانی گونجاوو واقعی بن لەگەڵیاندا و بە پێی ئاستی ژیری و زانیاری ئەوان بدوێ لەگەڵیاندا.

٩ـ باسەکانی بابەتی بن هەر تیرەی لە کەندالێکی نەدات و ئەو باسانەی، کە دەیەوێت بە خەڵکیان بگەیەنێت دیاریان بکات و زیاتر ڕونیان بکاتەوە و، داکۆکیان لەسەر بکات، ئینجا هەوڵ بدات لە کۆتایی باسەکانیدا پوختەی ئەو شتانەی باسی کردوە بە کورتی دووبارە بکاتەوە، تاوەکو باسەکە بە جوانی بخاتە ناو دڵ و مێشکی قوتابیانەوە.

١٠ـ دەبێت زۆر جاران بابەتە گرنگەکان دووبارە بکاتەوە بۆ قوتابیان، بەڵام بە شێوازی جیاجیا، چونکە هەمو دووبارە کردنەوەیەك سود و کەڵکی تایبەتی خۆی هەیە.

١١ـ پێویستە لەسەر بانگخواز بەهێزترین و ڕاسترین بەڵگە هەڵبـژێرێت بۆ پاڵپشتی قسەکانی، چونکە مەیدانی بەڵگە هێنانەوە زۆر فراوانە، ئینجا چاکتر وایە بەم شێوەیە بەڵگەکەکان بهێنێتەوە: (قورئانی پیرۆز ـ فەرموودەی صەحیح ـ ژیان و سیرەی پێغەمبەری ئازیزﷺ ــ ئینجا مێژووی ئیسلامی..هتد).

١٢ـ هەمیشە هەوڵی خۆپڕ چەك کردن بە زانیاری و علم بدات و توێشووی ڕێگاکەی بە لەبەرکردنی قورئان و فەرموده و وتەی صحابە و علماء...تا زیاتر لە کاری بانگەوازەکەیدا سەرکەوتوبێت.

١٣ـ پێش ئەوەی بە گوفتارەکانیەوە خەڵکی بانگ بکات، بابە ڕەفتارەکانی، خەڵکی کێش بکات و سەرمەشق و مامۆستایەکی ڕەوشت بەرز و خوو پەسەند و ئاکار و ڕەفتار جوان بێت، قسە خۆش و قسە ڕەق نەبێت و ڕوشکێن نەبێت.

١٤ــ هەوڵ بدات هەمو گوفتار و ڕەفتارەکانی هەڵێنجراوی قورئان و سوننەتی صەحیح بن تا بیروبۆچوونی خەڵکیش ڕاست و دروست دەرچێت.

١٥ـ هەستی خەڵکی بریندار نەکات و ڕاستەوخۆ هێرش نەکاتە سەر ئەو شتە پوچەڵانەی، کە لای قوتابی گەلاڵە بووە، بەڵکو پێویستە بە (تدرج) هەنگاو بە هەنگاو ئەو کارە ئەنجام بدات و بە شێوازێکی ناڕاستەوخۆ کەم و کوڕییەکانی چارەسەر بکات.

١٦ـ هەمیشە باس لە ئیجابیات بکات، وەکو برایەتی و یەکڕیزیی موسڵمانان و خۆشویستنی موسڵمانان لەبەر خوا و یارمەتی دانی موسڵمانان لەسەر چاکە، نەك باسی پەرتەوازەیی و جیاوازی و کێشەکان...بکات، بەڵکو قوتابیان هەر لە سەرەتاوە ڕابێنێت لەسەر ئەوەی، کە کاری موسڵمانان بریتییە لە کۆکردنەوەی هەمو تواناکان بۆ ڕوبەڕوبونەوەی دوژمنانی خوا و پێغەمبەر و موسڵمانان.

١٧ـ دەبێت زۆر بە سۆز بێت لە بەرامبەر خەڵکیدا و سوور بێت لەسەر ڕزگار کردنیان و دەرهێنانیان لە زەلکاوی نەفامییەوە، بۆ سەر ڕێگە و شارێگە و ڕاستە شەقامی ئیسلام و هەمو نارەحەتی و ئازارەکانی ئەو ڕێگەیە هەڵبگرێت و بەردەوام و لێبڕاو بێت.

١٨ـ کاتی گونجاو و لەبار هەڵبژێرێت بۆ قوتابیەکانی لەگەڵ بابەتی گونجاو بەو کاتەوە، خۆی ڕابێنێ کە بە هیچ جۆرێ دوانەکەوێ لە (موعد)ی خۆی، چونکە متمانەی کەم دەبێتەوە لە دڵی قوتابیانیدا.

١٩ــ زیاتر بایەخ بە چۆنێتی (نوعیة) بدات نەك بە چەندێتی (کمیة)، چونکە زۆر جار کەمی پوخت زیاتر سوودی لێ دەبینرێ، تاوەکو زۆری بۆر،

ئینجا نابێ بانگخواز چاوەڕێی خەڵکێکی زۆر بکات، تا قسەیان بۆ بکات، بەڵکو دەبێ لە کەمەوە دەست پێ بکات، پاشان وردە وردە دەگاتە زۆر (إن الجبال من الحصى).

٢٠ـ پێویستە لە میانەی قسەکانیدا مەدحی خۆی نەکات و وشەی (من، من) بەکارنەهێنێ و دەبێت هەمو کارە چاکەکانی خۆی بگێڕێتەوە بۆ چاکە و (فضلي) خوای گەورە.

٢١ـ هەروەها قوتابیان فێری عیبادەت و خورەوشتێکی پەسەند بکات، ڕایان بێنێ لەسەر هەمو سیفاتێکی جوان و مەردانەی وەکو ڕێزگرتنی بەرامبەرو هەستڕاگرتن و خۆگری و نەپسان و بە ئەمەك و وەفا و لێ بوردەیی و گوێ گرتن و بە گوێ کردن و سەخاوەت و (جیهاد)...هتد.

٢٢ـ پێویستە لەسەری موراعاتی ئەو پەدەی شەرم و ڕێزەی، کە هەیەتی بکات لە لای بانگ کراوەکە.

٢٣ـ دەبێت بانگ کراوەکە وا لێ بکات، کە کەسانی تریش لەگەڵ خۆیدا بێنیو ڕێنمونییان بکات.

٢٤ـ پێویستە مامۆستا بەردەوام قوتابی ڕابێنێت لەسەر خوێندنەوەی کتێبو نامیلکەی بەسوود و گوێ گرتن لە شریت و کاسێتی بە کەڵك، چاکتر وایە بۆ خۆی دیاری ئامادە بکات.

٢٥ـ پێویستە مامۆستای بانگخواز قوتابیانی ڕابێنێ، کە خۆیان بپارێزن لە بەکارهێنانی ئەو وشە هەڵانەی، کە بڵاون لەسەر زمانی خەڵکی و بەکارهێنانیان شەرعی نییە، یان پێچەوانەی بنەمایەکی ئیسلامییە لەوانە: (یەزدان)، کە وشەیەکی فارسییە و مانای خوای چاکە (اله الخیر) دێت، چونکە ئاگر پەرستەکان بڕوایان وابو، کە دوو خوا هەیە (خوای چاکە = اله الخیر = یەزدان)، خوای خراپە و شەڕ (اهرمن) کەواتە بەکارهێنانی (یەزدان) شەرعی نییە.

٢٦ـ پێویستە لەسەری هەوڵ بدات ئەو کەسانە بناسێت، کە دەیانەوێت قوتابیەکان لارێ بکەن و گومان و دوو دڵی بخەنە ناویانەوە و بەرەو خۆیان کێشیان دەکەن.

٢٧ـ پێویستە مامۆستای بانگخواز قوتابیان لەگەڵ خۆیدا بگێڕێ بۆ بانگ کردنی کەسێکی تازە، تا ئەوانیش لەمەوە فێری کاری بانگەوازی و چۆنیەتەکەی ببن.

٢٨ـ پێویستە هەمو ئەو هۆکارانە بەکار بێنی، کە خۆشەویستی دروستدەکات و گەشەی پێدەدات لەگەڵ دەربڕینی سۆز و خۆشەویستی و بەزەیی. کەواتە: پێویستە مامۆستایەکی دڵسۆز بێت لە زانستدا و باوکێکی بە بەزەیی بێت لە تعاملدا، برایەکی گەورە بێت لە یارمەتی داندا.

٢٩ـ گوێ گرتن لە هەمو ڕاو بۆچون و پێشنیازێك لەگەڵ بۆچونی خۆشیدا نەگەنجێ.

٣٠ـ دورکەوتنەوە لە شێوازی (تعليق) دان و گاڵتە پێکردن و سووك سەیر کردن و هێرش کردنە سەر کەسانی دیاریکراو.

٣١ـ پێویستە ئامادە و پابەند بێت بەو پەیمان و وەعدانەی، کە دەیدات و ڕاستگوتن لە هەمو حاڵەتێکدا. کەواتە: بابیر لەوە نەکاتەوە خەڵکی عوزر و بیانوی بۆ بێننەوە، بەڵکو بیر لەوە بکاتەوە چۆن وەعد و بەڵێنەکەی جێبەجێ بکات.

٣٢ـ پێویستە مامۆستای بانگخواز قوتابیەکانی لەسەر نهێنی (اسرار) پێدان پەروەردە نەکات و بە پێی پێویست و ئاستیان نەبێت، نهێنییان لا باس نەکات، چونکە کورد گوتەنی: (ڕازت لای یەکێ و پرست لای هەزار).

٣٣ـ قوتابیەکانی حاڵی بکات، کە هیوایەت و ئاواتەکان و ئامانجەکان لە دوای نارەحەتی و ئەشکەنجە و ئازاردا دێنە دی، چونکە هیوایەتەکانی (مدينە)

نەهاتنە دی، تەنها لە دوای ئازارەکانی (مەککەوە) نەبێت (لم تتحقق آمال المدینة إلاّ بعد آلام مکة).

٣٤. قوتابیەکانی ڕابێنی لەسەر ڕەخنە و تێبینی و پێشنیار دەربڕین، چونکە بە گوێ گرتن لە شتەکانیان زیاتر هەست بە بونی خۆیان دەکەن.

٣٥. پێویستە کاتێ هەستی کرد، کە قوتابیەکان لەسەر دەستی ئەم بەرەو پێش ناچن، یا ئەرکەکان جێبەجێ ناکەن، با قوتابیەکان لای ئەم بگوێزرێنەوە لای کەسێکی تر، بەڵکو لەسەر دەستی ئەو گەشە بکەن، چونکە بەردەوام بون لەسەر ئەم حاڵە متمانە ناهێڵێ لە نێوان مامۆستای بانگخواز و قوتابیەکاندا.

٣٦ـ چاوپۆشی بکات لە هەندێ لە هەڵە و کەم و کوڕی قوتابیان و بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ سەرزەنشتیان نەکات و سزایان نەدات، بەڵکو بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە ڕێگەی پەند و چیرۆك و بەسەرهاتی پیاو چاکان و خواناسانەوە ئامۆژگاریان بکات، هەڵەکانیان ڕاست بکاتەوە.

٣٧ـ پێویستە خۆی بپارێزێت و خۆی دوربگرێت لە گاڵتە و گەپ و پێکەنینی زۆر، چونکە ئەمە سام و هەیبەتی لادەبات و ڕێزی کەم دەکاتەوە و پەیوەندی لەگەڵ قوتابیاندا لاواز دەبێت و پەردەی شەرم و شکۆ نامێنێت لە نێوانیاندا.

٣٨. پێویستە مامۆستای بانگخواز وشەی پاراوو جوان و گونجاو بەکاربێنێ، بەبێ پەنا بردنە بەر زۆر لە خۆ کردن و (تکلف و تصنع!!).

٣٩ـ خۆ بە کەم گر و (متواضع) بێت و هەمیشە نمونە بە خەڵکی تر بهێنێتەوە، نەك بە خۆی، چونکە خۆ هەڵنان و باس کردنی خۆ، ڕێز کەم دەکاتەوە و مرۆڤ سوك دەکات، بەڵکو زیاتر بچوکتر دەبێتەوە لەبەر چاوی قوتابیان، چونکە خۆ بە زلزان وەکو باڵندە وایە، تا زیاتر بەرز بێتەوە بە

ئاسمانـدا لـە چـاوی خەڵکیـدا بچـوکتر دەبێتـەوە، هـەروا ناشـبێت لەبەرچـاوی قوتابیان خۆی بشکێنی و زەمی خۆی بکات، چونکە زەمی خۆ خۆهەڵنانە.

٤ـ پێویستە مامۆستای بانگخواز ئاگاداری کات و شوێن و هەلی ڕەخساو بێـت بۆ وانە وتنەوە بۆ قوتابیەکانی!!

قۆناغی سێیەم

قوتابیانی پۆلی یەکەم و دووەم و سێیەمی ناوەندی دەگرێتەخۆی، یان هەر لاوێك، کە لە هەمان ئاستدا بێت

بەشی (٢)

بەشی فێرکردن

دوای ئەوەی مامۆستا لە بەشی فێرکردنی قۆناغی دووەمدا قوتابی فێری خاڵە دیاریکراوەکانی ئەو قۆناغە کرد، هەڵدەستێت بە فێرکردنی قوتابیان و لاوان لەم قۆناغەدا بەم شێوەیەی خوارەوە:

١ـ خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز:

پێویستە مامۆستا لەم قۆناغەدا قوتابی بە لایەنی کەمەوە فێری خوێندنەوەی جزمی (٢٤ـ٢٥ـ٢٦ـ٢٧) بکات، چونکە قورئان لە رۆژیی دواییدا دەبێتە تکاکاری خاوەنەکەی هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (اقرءوا القرآن فانه يجئ يوم القيامة شفيعاً لصاحبه)[١].

٢ـ چاك خوێندنەوە (تجويد)ی قورئانی پیرۆز:

پێویستە لەسەر مامۆستا هەمو یاساکانی (تجويد)بەباشی فێری قوتابی بکات.

---

١ ـ رواه مسلم.

٣ــ لەبەرکردنی قورئانی پیرۆز:

أـ پێویستە مامۆستا قورئانی پیرۆز بە قوتابی لەبەربکات، بە پێی ئاستی قوتابیان بە مەرجێك لە جزمی (عمّ)ە و (تبارك) کەمتر نەبێت.

عن ابن عباس رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: (ان الذي ليس في جوفه شيء من القرآن كالبيت الخرب)[1].واتە بێگومان ئەو کەسەی، کە هیچ لە قورئان لە سنگیدا نییە وەکو کەلاوەیەکی وێران وایە.

ب ـ پێویستە مامۆستا بە بەردەوامی لە قوتابیان بپرسینەوە بۆ ئەوەی ئەو بەشەی لەبەریان کردوە، لە بیریان نەچێتەوە، چونکە لە بیر چوونەوەی قورئانی پیرۆز گوناهێکی گەورەیە، هەروەکو پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت، کە ئەنەس لێی دەگێڕێتەوە:

(عرضت عليَ ذنوب أمتي فلم أر ذنباً أعظم من سورة من القرآن أو آية أوتيها رجل ثم نسيها)[2].

واتە: گوناهەکانی ئوممەتەکەم پێشان درا ئینجا نەم دیت لەوە گەورەتر، کە پیاوێك سورەتێك، یان ئایەتێك لە قورئان لەبەربکات، پاشان لە بیر خۆی بەرێتەوە.

٤ــ شارەزا بون لە واتای وشەکانی قورئانی پیرۆز:

پێویستە مامۆستا هەوڵ بدات، کە قوتابی شارەزا بکات لە مانای وشەکانی قورئانی پیرۆز ئەمەش بەوە دەبێت، کە مامۆستا هەر جارەی چەند وشەیەکی عەرەبی شی بکاتەوە و بە قوتابی لەبەربکات، تاکو لە داهاتودا قوتابی لە قورئانی پیرۆز تێبگات و شارەزای ببێت.

---

١ ـ رواه احمد و الحاكم والترمذي وصححه.

٢ـ رواه الترمذي و ابوداود.

٥ـ ڕازاندنەوەی قورئانی پیرۆز بە دەنگی خۆش:

پێویستە مامۆستا قوتابی ڕابهێنێت لەسەر خوێندنەوەی قورئانی پیرۆز بە دەنگی خۆش بە پێی توانا هەروەکو (ابو هريره) دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (ليس منا من لم يتغن بالقرآن)[١].

واتە: لە ئێمە نییە هەر کەسێك، کە قورئان نارازێنێتەوە بە دەنگی خۆش.

٦ـ شارەزا بون لە ڕێنوسی قورئانی پیرۆز:

پێویستە مامۆستا قوتابی فێری شێوازی نووسینی وشەکانی قورئانی پیرۆز بکات، تاوەکو قوتابی بتوانێت ڕێنووسی (املاء) وشەکانی قورئانی پیرۆز و ئایەتەکانی لە کاتی پێویستدا بکات.

---

١ ـ أخرجه البخاري.

بەشی (٣)

بەشی باوەڕ و عەقیدە

وانەی یەکەم: گرنگی باوەڕ و عەقیدە لە ئیسلامدا

خوای گەورە لە ناردنی یەکەم پێغەمبەرەوە، تاکو دوایین پێغەمبەر یەکەم فەرمان، کە پێی سپاردون بریتی بوە لە بواری بیروباوەڕ و عەقیدە، هەر بۆیە سەرجەم پێغەمبەران بنچینەی ئایینیان یەك بوە و خوّی لەم بوارەدا دیتۆتەوە.

هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ هَٰذِهِۦٓ أُمَّتُكُمۡ أُمَّةً وَٰحِدَةً وَأَنَا۠ رَبُّكُمۡ فَٱعۡبُدُونِ ﴾[1].

باوەڕ و عەقیدە لە ئیسلامدا بەرزترین پلە و پایەی هەیە و گرنگترین بەشیەتی، چونکە بنچینەی هەمو بەشەکانی ترە، ئەگەر ئیسلام بە خاویەك دابنێین باوەڕ و عەقیدە بناغەکەیەتی، ئەگەر وەك درەختێك تەماشای بکەین، ئەوا باوەڕ و عەقیدە ڕەگ و ڕیشەیەتی، ئەگەر بە جەستەیەکی دابنێین باوەڕ و عەقیدە پەیکەری ئێسکیەتی،[2] هەر بۆیەش نزیکەی سێ لەسەر چواری (٤/٣)ی قورئانی پیرۆز، کە لە شاری مەککەدا هاتووەتە خوار، زۆربەی دەربارەی باوەڕ و عەقیدە و بنچینە گرنگەکانیەتی، لە شاری مەدینەشدا جار لە دوای جار دوپاتی بەردەوامی لەسەر ڕونکردنەوە و چەسپاندنی باوەڕ کراوە، هەر

---

١ ـ الأنبياء/٩٢.

٢ ـ ئێسکیەتی: واتە: ئێسقانیەتی.

بۆیەش تەمەنی پیرۆزی ٢٣ ساڵەی پێغەمبەرایەتی پێغەمبەر (١٣) ساڵی تەواو بۆ چەسپاندن و ڕونکردنەوەی ئەو مەسەلە گرنگ و مەزنە تەرخان کرا بو. کەواتە پێویستە دڵنیا بین، کە دامەزراندنی باوەڕ لە دڵ و دەروون و ژیری کۆمەڵێکدا، کە دەویسترێت کۆمەڵگایەکی ئیسلامی و کیان و قەوارەیەکی ئیسلامییان لێ پێك بهێنرێت، یەکەمین و گرنگترین هەنگاوە و پێش ئەوە، نابێت هیچ هەنگاوێکی دیکە بنرێت، ئەگینا کارەکە پوچەڵ و بێ ناوەڕۆك دەبێت و بێ بەرهەم و بێ کەڵك دەردەچێت.

دەبێت دڵنیا بین، کە هەتا باوەڕ و عەقیدە قووڵتر و پتەوتر و دامەزراوتر بێت، پابەندی موسڵمانەتیش چاکتر و تەواوتر و هەمە لایەن تردەبێت.

* تاك و تەنیایی خوای گەورە (وحدانية الله تعالى):-

پێویستە باوەڕمان وابێ، کە خوای گەورە تاك و تەنیایە و هاوەڵ و هاوبەشی نییە، نە لە زات و سیفەتدا و، نە لە پەروەردگاریەتیدا و، نە لە پەستراوێتی و پەرستندا. هەر بۆیە یەکەم بانگەوازی سەرجەم پێغەمبەران (عليهم الصلاة و السلام) بۆ خوا بە یەك زانین و یەك خواناسین بوە.

* جۆرەکانی یەك خواناسین (انواع التوحيد)

یەکەم: یەکخوا پەرستی خوا لە پەروەردگاریەتیدا (توحيد الله في الربوبية):

مەبەست لەم جۆرە یەکخواپەرستیە ئەوەیە بڕوامان وا بێت، کە تەنها خوای گەورە دروستکەر و بەدیهێنەری ئەم بونەوەرەیە بە ئاسمان و زەوی و گیاندار و بێ گیانەوە، تەنها خوای گەورە بەڕێوەبەری یاساکانی ئەم بونەوەرەیە، هەر خۆی دەما نژیێنی و دەمان مرێنی و ڕۆزیمان دەدات هەر ئەو هەژار و دەوڵەمەندمان دەکات و...هتد. هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: (ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيۡءٖۖ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيۡءٖ وَكِيلٞ)[١]. واتە: خوای گەورە دروستکەر و داهێنەری هەمو شتێکە و هەر خۆی بەسەر هەمو شتێکدا بە دەسەڵاتە،

---

١ ـ الزمر:٦٢.

هەروەها دەفەرموێت: (قُلۡ أَغَيۡرَ ٱللَّهِ أَبۡغِي رَبّٗا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيۡءٖ)[١].

واتە: بڵێ ئایا جگە لە (الله) پەروەردگارێکی تر بوێت؟ ئەو خوایە پەروەردگاری هەمو شتێکە.

هیچ کەسێك لە کۆن و تازەدا نکۆڵی لەم جۆرە یەکخواپەرستیەی نەکردوە، جگە لە کۆمەڵانێکی زۆر کەم نەبێت.

دووەم: یەکخوا پەرستی خوا لە پەرستراوێتی (الألوهیة) و پەرستندا (العبادة).

مەبەست لەم جۆرە یەکخواپەرستیە ئەوەیە، کە باوەڕمان وا بێت تەنها خوای گەورە مافی پەرستن (العبادة) و داد و فەرمانڕەوایی (الحاکمیة) هەیە، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُوٓاْ إِلَٰهٗا وَٰحِدٗاۖ لَّآ إِلَٰهَ إِلَّا هُوَۚ سُبۡحَٰنَهُۥ عَمَّا يُشۡرِكُونَ)[٢].

واتە: فەرمانیان پێ نەکرابوو تەنها بۆ ئەوە نەبێت، کە یەك خوا بپەرستن و بەندایەتی بۆ بکەن هیچ خوایەکی تری بە ڕاستی نییە، جگە لە خۆی پاکی و بێ گەردی بۆ پەرستراوێکی لەو هاوبەشی پەرستییەی، کە ئەوان دەیکەن..هەروەها دەفەرموێت: (ولا یشرك في حکمه احداً)[٣]. واتە: خوای گەورە هیچ شتێك ناکاتە هاوەڵ و هاوبەشی لە بڕیاری خۆیدا، کەواتە جگە لە خوا هیچ پەرستراو (معبود)ێکی بە ڕاستی نییە، کە مافی حەرام و حەڵاڵ کردنی هەبێت، ئینجا بزانە، کە ئەم جۆرە یەکخواپەرستیە زۆر گرنگە، چونکە زۆر کەس لێرەدا گومڕا دەبێت و وا دەزانێت، کە جگە لە خوا، کەسی تر هەیە

---

١ ـ الانعام/١٦٤.
٢ ـ التوبة/٣١.
٣ ـ الکهف/٢٦.

مافی پەرستن و داد و فەرمانڕەوایەتی (حاكمیـة)ی هـەبێت و، ئـەتوانێت یاسـای حـەڕام كـردن و حـەڵاڵ كـردن دابنێـت، بێگومـان ئەمـەش گـومڕا بـونێكی ئاشكرایە.

سێیەم، یەكخواپەرستی خوا لە نـاوو سـیفەتەكانی (توحیـد الله في الاسمـاء والصفات):

مەبەست لەم جۆرە یەكخواپەرستیە ئەوەیـە، بڕوامـان وا بێـت و دان بنـێین بەوەدا، كە تەنها خوای گەورە خاوەنی هەمو ناوو سیفەتێكی بـەرز و تـەواوە و لە هەمو هەڵە و كەم و كوڕییـەك دورە، چەسـپاندنی ئەمـەش بـە كـردار، بـەوە دەبێـت، كـە هـەر نـاوو سـیفەتێك خـوای گـەورە بـۆ خـۆی دیـاری كـردوە یـان پێغەمبەرﷺ دانی پێدا ناوە و لـە قورئـان و سـوننەتی صحیحدا هاتوە بـۆ خـوا بڕیار بدرێت بە بێ گۆڕین (التحریـف) و لەكارخسـتن (التعطیـل) و لێچواندن (التشـبیه) و دیـاری كردنـی چـۆنیەتی (التكییـف). هـەروەكو خـوای گـەورە دەفـەرموێت: ﴿وَلِلَّهِ ٱلۡأَسۡمَآءُ ٱلۡحُسۡنَىٰ فَٱدۡعُوهُ بِهَا﴾[1]. واتـە: هـەر بـۆ خوایـە نـاوە جوانەكان، ئینجا ئێوەش بپاڕێنەوە لە خوا بە ناوە جوانەكانی خۆی.

هەروەها دەفەرموێت (لیس كمثله شيء وهو السمیع البصیر)[2].

واتـە: هـیچ كـەس و هـیچ شـتێك وەك وێنـەی خـوا ناچـێت و لـە هـەمو ڕویەكەوە: زات، ناو، سیفەت.... خوای گەورە زۆر بیسەر و بینەرە.

***هەندێك لە سوودەكانی یەكخواپەرستیی:**

١ـ هـەر كەسـێك بـە تـەواوی یەكخواپەرسـت بێـت و پێویسـتیەكانی ئـەنجام بداتو لە هاوبەشی بڕیاردان خۆی ڕزگار بكات، خوای گـەورە لـە ڕۆژی دوایـیدا

---

١ ـ الأعراف/١٨٠.

٢ ـ الشورى/١١.

دەیپارێزێت و سزای نادات، هەروەکو پێغەمبەری خوایﷺ دەفەرموێت: (....وحق العباد على الله ان لا يعذب من لا يشرك به شيئا)[١].

واتە: مافی بەندەکانیش بەسەر خواوە ئەوەیە سزای کەسێك نەدات، کە هاوبەشی بۆ بڕیار نەدات.

٢ـ یەکخواپەرستی مایەی بەختەوەری و ئاسودەیی و دڵ ئارامیە لە دنیا و دوارۆژدا، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ)[٢].

واتە: ئەو کەسانەی بڕوایان هێناوە و هاوەڵ و هاوبەشیان بۆ خوا بڕیار نەداوە، ئەوانە هێمنی و ئاسایشیان دەست کەوتوە و ڕێنمایی کراون بۆ ڕێگای ڕاست.

٣ـ خوای گەورە پەیمانی داوە بە یەکخواپەرستان، کە سەریان بخات و زاڵیان بکات بەسەر دوژمنانیاندا و ترس و لەرزیان لەسەر نەهێڵێ و لە زەویدا سەقامگیر و جێنشینیان بکات، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (وَعَدَ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ مِنكُمْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي ٱلْأَرْضِ كَمَا ٱسْتَخْلَفَ ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ ٱلَّذِي ٱرْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّنۢ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْـًٔا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَٰسِقُونَ)[٣]. واتە: خوای گەورە بەڵێنی بەوانەتان داوە، کە باوەڕیان هێناوە و کردەوەی چاکیان کردوە، دەیانکاتە دەسەڵاتداری سەرزەوی وەك چۆن پێشینەکانی ئەوانی کردە دەسەڵاتداری زەوی، دینەکەیان بۆ سەردەخات ئەو دینەی، کە خوا ڕازی بووە

---

١ ـ رواه البخاري و مسلم.

٢ ـ الأنعام/٨٢.

٣ ـ النور/٥٤.

لەسەری بن، لە دوای ترس و نارەحەتی هێمن و ئاسایشیان پێ دەبەخشێت، دەم پەرستن و هیچ هاوەڵێکم بۆ دانانێن، هەر کەسێك دوای ئەوە بێباوەڕ بێ ئەوانە لادەرن لە ڕێی خوای گەورە.

٤ــ یەکخواپەرستی گەورەترین هۆیە بۆ ڕزگار بون لە نەفس و ئارەزوو پەرستی و هەمو جۆرە بەند و باوێکی ناڕاست و نەفامی.

٥ــ یەکخواپەرستیی بنچینە و بناغەیەکی سەرەکییە بۆ یەکبون و یەك هەڵوێستی و برایەتی.

وانەی دووەم: هاوبەشی دانان بۆ خوای گەورە (الأشراك بالله)

گەورەترین تاوان بریتییە لە دانانی هاوبەش بۆ خوای گەورە، چ لە زاتی خوادا بێت، یان لە ناوو سیفەتەکانیدا بێت، یان لە پەرستن و بەندایەتیدا بێت، یان لە خاوەنێتی و بەدیهێنان و بەڕێوەبردندا بێت، هەروەکو خوای گەورە لەسەر زمانی لقمانی حکیم دەفەرموێت: (يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٞ)[١].

واتە: ئەی کوڕە شیرینەکەم هاوبەش دامەنێ بۆ خوای گەورە، چونکە بێگومان هاوبەش دانان ستەمێکی زۆرگەورەیە.

هەروەها ابن مسعود دەڵێ: سألت النبيﷺ أي الذنب اعظم؟ قال: (ان تجعل لله نداً وهو خلقك)[٢].

واتە: پرسیارم کرد لە پێغەمبەرﷺ، کە گەورەترین تاوان چییە؟ فەرمومی ئەوەیە هاوەڵ و هاوبەش بۆ خوا بڕیار بدەیت لەگەڵ ئەوەشدا، کە هەر ئەو دروستی کردوی.

---

١ ـ لقمان/١٣.

٢ ـ رواه البخاري و مسلم.

هەر بۆیەش خوای گەورە چاوپۆشی لە هاوبەشی دانان ناکات و لە خاوەنەکەی خۆش نابێت، وەك دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفْتَرَىٰٓ إِثْمًا عَظِيمًا﴾[١].

واتە: بێگومان خوای گەورە لەوە خۆش نابێت هاوبەشی بۆ دابنرێت، بەلاّم جگە لە هاوبەشی دانان بۆی، خۆش دەبێت لە هەمو تاوانێکی دیکە بۆ هەر کەسێك، کە خۆی بیەوێت... هەر کەسێك هاوبەش دابنێت بۆ خوای گەورە ئەوە بێگومان گەورەترین تاوانی کردوە، کە بوختانە بە دەم خوای گەورەوە.

*** جۆرەکانی هاوبەشی دانان بۆ خوای گەورە (انواع الشرك)**

یەکەم: هاوبەشی دانانی گەورە (الشرك الاكبر):

بریتییە لە ئەنجام دانی جۆرێك لە جۆرەکانی پەرستن بۆ غەیری خوا بە هەر نیاز و مەبەستێکەوە بێت بۆ هەر کەسێك، یان هەر شتێك، چونکە داماڵینی سیفەتێکە لە سیفەتەکانی خوایەتی خوا و بەخشینیەتی بە غەیری ئەو، کە دەبێتە مایەی دەرچوونی ئیسلام و هەڵوەشاندنەوەی هەمو کارە چاکەکانی. کە ئەمانەش هەندێکن لەم جۆرە هاوبەشی دانانە:

أ - گوێڕایەڵی کردنی کەسێك، کە حەرام حەڵاڵ بکات و حەڵاڵ حەرام بکات، کاتێك کە عدی کوڕی حاتم هات بۆ لای پێغەمبەرﷺخاچ (صلیب)ێکی لە ملدا بو پێغەمبەر ﷺ ئەم ئایەتەی بۆ خوێندەوە، کە خوا دەفەرموێت: ﴿ٱتَّخَذُوٓا۟ أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَـٰنَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ ٱللَّهِ وَٱلْمَسِيحَ ٱبْنَ مَرْيَمَ وَمَآ أُمِرُوٓا۟ إِلَّا لِيَعْبُدُوٓا۟ إِلَـٰهًا وَٰحِدًا ۖ لَّآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۚ سُبْحَـٰنَهُۥ

١ ـ النساء/٤٨.

عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴾[١].

واتـه: گاورەكـان زانـا و (احبـار) و خواپەرسـت (رهبـان)ەكانيـان كردبـوە پەروەردگارى خۆيـان جگـە لـە خـواوە، (عيسـى كوڕى مـريم)يشيان كردبـو بـە پەروەردگارى خۆيان، فەرمانيان پێ نەكرابو تەنها بۆ ئەوە نەبێ، كە يەك تاكە خوا بپەرستن، كە (الله)يە و هيچ پەرستراوێكى بە ڕاستى نييـە، جگـە لـە خـۆى پاك و بێگەرد و دورە لە هەمو ئەو شتانەى، كە دەيانكەنە هاوبەشى خوا.

(دخـل عـدي علـى رسـول الله ﷺ وقـال ﷺ وهـو يتلـو هـذه الآيـة ﴿اتخـذوا أحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أرْبَابًا....﴾ فقال يـا رسـول الله مـا عبـدوهم. فقـال ﷺ بلـى: انهم أحلوا لهم الحرام و حرموا عليهم الحلال فاتبعوهم، فذلك عبادتهم إياهم)[٢].

واتــه: (عــدى) گـوتى ئـەى پێغەمبــەرى خـوا نەياندەپەرســتن، فـەرموى: بـا حەڵاڵيان بۆ حەرام دەكردن، حەراميان بۆ حەڵاڵ دەكردن ئەوە پەرستنيان بـو بۆيان.

ب ـ هاوبەشـى دانـان لـە ياسـا (حكـم)دا: كـە بريتييـە لـە بـە ڕەوا زانـينى ياسايەك و كارپێكردنى و بە چاكتر زانـينى لـە ياسـاى خـواى گـەورە، يـان پێـى وابێت، كە ئيسلام بە كەڵكى چارەسـەركردنى كێشـە و گيروگرفتـەكانى سـەردەم نايـەت و ڕوبكاتـە دەسـتور و ياسايەكى تـر، جـا هـەر چييەك بێـت، هـەروەكو خواى گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنِ ٱلْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ ۚ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوٓاْ إِلَّآ إِيَّاهُ ﴾[٣].

واتـه: ياسـا و بڕيـاردان تـەنها بـۆ خـواى گەورەيـە، كـە فـەرمانى داوە هـيچ شتێك نەپەرستن تەنها خۆى نـەبێت.

---

١ ـ التوبة/٣١.
٢ ـ رواه الترمذي في صحيحه.
٣ ـ يوسف/٤٠.

ج - خۆشویستنی کەسێك، یان هەر گرووپ (حزب) و لایەنێك وەك خۆشویستنی خوا واتە خۆشویستنێك، کە بە گەورە دانان و ملکەچی کردنی تێدا بێت.

هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِن دُونِ ٱللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ ٱللَّهِ ۖ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓا۟ أَشَدُّ حُبًّا لِّلَّهِ)[1]. واتە: هەندێ لە خەڵکی جگە لە خوا چەند شتێك دەکەن بە هاوتا و هاوبەشی خوا، خۆشیان دەوێن وەکو خۆشویستنی خوا، بەڵام باوەڕداران ئەوپەڕی خۆشویستنیان هەیە بۆ خوای گەورە.

د - پاڕانەوە لە غەیری خوا بۆ داواکردنی رزق و رۆزی، یان چارەسەری نەخۆشی، یان بەدیهێنانی ئاوات و رزگار بون لە نەخۆشی و دەرد و بەلا...هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (وَلَا تَدْعُ مِن دُونِ ٱللَّهِ مَا لَا يَنفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ ۖ فَإِن فَعَلْتَ فَإِنَّكَ إِذًا مِّنَ ٱلظَّٰلِمِينَ)[2].

واتە: جگە لە خوا هاوار مەکە و مەپاڕێوە لە شتێك، کە نە سوود و نە زیانت پێ ناگەیەنێت، ئینجا ئەگەر تۆ ئەمەت کرد ئەوە بێگومان دەچیتە ڕیزی ستەمکاران و هاوبەشی پەیداکەرانەوە.

هـ - بڕوابون بەوەی، کە لەگەڵ خوادا کەسانێك هەن لە : پێغەمبەران و پیاو چاکان و خۆشەویستانی خوا...هتد. یارمەتی دەدەن لە بەڕێوەبردنی بونەوەردا و دەسەڵاتی سوود گەیاندن و زیان گەیاندنیان هەیە. هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ)[3]. واتە: ئاگادار بن، کە تەنها دروستکردن و بەدیهێنان و بەڕێوەبردن هەر بۆ خوای گەورەیە.

---

١ ـ البقرة/١٦٥.
٢ ـ يونس/١٠٦.
٣ ـ الأعراف/٥٤.

و ـ بڕیاردان و ئەنجام دانی هەر یەکێك لە : هانابردن (الاستغاثة) و ترس وبیم (الخوف) لە خۆگرتن (النذر) و تکا و ئارەزوکردن (الرجاء و الرغبة) و گەڕانەوە و پەشیمان بونەوە (الإنابة والتوبة) و سەربڕین و قوربانی کردن (الذبح والقربان) و سوڕان و خولانەوە (الطواف) و پشت بەستن (التوكل) چەمانەوە و کڕنوش بردن (الركوع والسجود) و پەنا پێگرتن (الاستعاذة)، بۆ غەیری خوا، چونکە هەر کەسێك یەکێك لەم شتانەی سەرەوە بۆ غەیری خوا ئەنجام بدات و زانیاری پێ هەبێت، ئەوە بێگومان گەورەترین هاوبەشی بۆ خوا بڕیار داوە.

دووەم: هاوبەشی دانانی بچووك (الشرك الأصغر):

بریتییە لە هەمو وتە و کردەوەیەك (القول و الفعل) کە مرۆڤ بەرەو هاوبەشی گەورە (الشرك الأكبر) دەبات بێگومان ئەم جۆرە هاوبەشی دانانەش لە گەورەترین تاوانە گەورەکان دەژمێردرێت، بەڵام مرۆڤ پێی کافرنابێت وەکو هاوبەشی دانانی گەورە.

ـ کە ئەمانەش هەندێکن لەو جۆرە هاوبەشی دانانە بۆ خوای گەورە:

أ ـ ڕووپامایی (الرياء) کردنێکی کەم، یان نەبونی دڵسۆزی لە پەرستنەکاندا هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (إن أخوف ما أخاف عليكم الشرك الأصغر قالوا وما الشرك الأصغر يا رسول الله؟ قال: الرياء...)[1].

واتە: بێگومان ترسناکترین شتێ، کە دەترسم لە سەرتان توشتان بێت هاوبەشی دانانی بچووکە بۆ خوا، وتیان: هاوبەشی دانانی بچووك چییە؟ فەرموی ڕووپامایی کردنە (الرياء).

ب ـ سوێند خواردن بە غەیری خوا هەروەکو پێغەمبەر ﷺ فەرمویەتی: (من حلف بغير الله فقد أشرك)[2]. واتە: هەر کەسێك سوێند بخوات بە غەیری خوا (الله) ئەوا بێگومان هاوبەشی بۆ خوا داناوە.

---

١ ـ رواه احمد باسناد جيد.

٢ ـ صحيح رواه احمد.

ج ـ هەڵواسینی (ناڵ و مور و شیمکە و کوژەکە) بۆ چاوو زار و لە دەست کردنی دەزوو پەڕۆڵە لە مل کردن بە ناوی موفەڕکەوە، یان هەڵواسینی هەمو جۆرە نوشتەیەك، کە بە غەیری قورئان و ناوو سیفاتەکانی خوای گەورەوە بکرێت و هاوار کردن و پاڕانەوە تێدابێت لە غەیری خوا. بێگومان ئەم جۆرە کارانەش هاوبەشی دانانە بۆ خوای گەورە وەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من علَقَ تميمة فقد أشرك)[١]. واتە: هەرکەسێك مورو، یان پارچە پەڕۆ هەڵبواسێت بۆ لابردنی دەرد و بەڵا و چاو، ئەوە بێگومان هاوبەشی بڕیار داوە.

یان دەفەرموێت: (إن الرقى والتمائم والتولة شرك)[٢].

واتە: نوشتە و کوژەکە و چەوری و شیرینی کردن هاوەڵ دانانە.

وانەی سێیەم: مەرجەکانی لا إله إلاّ الله.

یەکخواپەرستیی بنچینەی ئیسلامە و بناغەیەکە بۆ گشت یاساکانی ئیسلام، هەر لەمەوە ڕەوشتە پاکە ئیسلامیەکان لق و پۆپ دەردەکەن.

زۆر لە فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ ئەوە دەسەلمێنن، کە شەهادەتی یەکخواپەرستی تاکە هۆیە، کە بۆ چونە ناو بەهەشت و دورکەوتنەوە لە ئاگری دۆزەخ لە ڕۆژی دواییدا.

بۆ نموونە: ئەوەتا پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (ما من عبد قال لا اله الا الله ثم مات على ذلك إلاّ دخل الجنة)[٣].

ئەو هۆیەش نایەتە دی، تا هەمو مەرجەکانی ئەنجام نەدرێت و ئەو کۆسپو تەگەرانەش، کە دەبنە هۆی ڕێگرتن بۆ ئەنجام دانی، واتای وشەی یەکخواپەرستی لانەبرێن.

---

١ ـ رواه أحمد.
٢ ـ رواه احمد وابوداود.
٣ ـ رواه الشيخان.

لە (حسن البصری)یان پرسی گوتیان: هەندێ کەس ئەڵێن: هەر یەکێك بڵێ: (لا اله الأ الله دخل الجنة) ئەوا دەچێتە بەهەشت، ئایا ڕاستە؟

لە وەڵامدا گوتی هەر کەسێك بڵێت: (لا اله الأ الله) پێداویستیەکانی و ئەرکەکانی بە تەواوی جێبەجێ بکات دەچێتە بەهەشت.

لە (وهبی کوڕی مَتبَهْ)یان پرسی گوتیان (لا اله الأ الله) کلیلی بەهەشتە؟ گوتی بەڵێ..! بەڵام دەبێ ئەوە بزانین، کە هەمو کلیلێك ددانی هەیە و دەرگای پێ دەکرێتەوە، ئەگەر ددانی نەبو سودی نابێت و پێی ناکرێتەوە.

کەواتە ددانی کلیلەکەش بریتییە لە مەرجەکانی (لا اله الأ الله)، کە بریتین لە ئەمانەی خوارەوە:

مەرجی یەکەم: (العلم بمعناها نفیاً واثباتاً) شارەزایی بە تەواوی مەبەستەکەی لە بواری نفی و اثبات:

پێویستە موسڵمان بە تەواوی خۆی شارەزا بکات لە واتا و مەبەستی دروشمی یەکخواپەرستی لە هەمو بوارێکی ئەم وشەیەوە، بۆ ئەوەی خۆی بپارێزێت لە تاوان و گوناهو کرداری ناپەسەند و حەرام و سیفاتی بێ باوەڕیو هاوبەشی بڕیاردان و سیفاتی دوو ڕوەکان. خوای گەورەش دەفەرموێت: (فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ)[1]. واتە: بزانە هیچ کەسێك نییە شیاوی پەرستن بێت، تەنها خوای گەورە نەبێت.

مەرجی دووەم (الیقین المنافي للشك): دڵنیایی تەواو لە باوەڕدا و دور لە گومان: مەبەست ئەوەیە دڵنیا بێت، کە هیچ ڕچە و ڕێبازێك نییە بە کەڵکی پەیڕەوکردن و چارەسەرکردنی گیروگرفتەکانی ژیان بێت، تەنها پرۆگرام و بەرنامەی خوا نەبێت.

---

١ ـ محمد/١٩.

خوای گەورەش لەم بارەیە دەفەرموێت: (إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا۟ وَجَـٰهَدُوا۟ بِأَمْوَٰلِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلصَّـٰدِقُونَ)[١].

واتە: بە ڕاستی بڕواداران ئەوانەن، کە باوەڕیان بە خوا و پێغەمبەرەکەی هێناوە و هیچ گومانێکیان نییە لەو باوەڕە ساغەی هەیانە بە خوا و پێغەمبەرﷺ شوێن ڕێبازەکەی کەوتوون و دەجەنگن و تێدەکۆشن بە سەروەت و سامان و لاشەیانەوە لە پێناوی بەرز کردنەوەی دروشم و ئالای یەکخواپەرستی، بە ڕاستی ئەوانە بڕواداری ڕاستەقینەی ڕاستگۆن.

مەرجی سێیەم: (القبول المنافي للرد):

قایل بون و ڕازی بون بەو واتا و دروشمەی کە یەکخواپەرستی دەیگەیەنێت و مەبەستیەتی بە دڵ و بە زمان.

بەڵێ موسڵمان دەبێت ئامادە بێ بە دڵ و بە گیان و زمان بۆ بڕیارەکانی خوای پەروەردگار بە بێ هیچ نارەزایی دەربڕینێك، نە بە ڕوکەش و نە بە دڵیش، بەڵکو دەبێ ملکەچ و گەردن کەچ بێت بۆ فەرمانەکانی خودا بە بێ چەند و چۆن.

خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿ إِنَّهُمْ كَانُوٓا۟ إِذَا قِيلَ لَهُمْ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٥﴾ وَيَقُولُونَ أَئِنَّا لَتَارِكُوٓا۟ ءَالِهَتِنَا لِشَاعِرٍ مَّجْنُونٍۭ ﴿٣٦﴾ ﴾[٢].

واتە: ئەوانە بێگومان ئەگەر پێیان بگوترایە، کە خودا تاك و تەنیایە و هەر ئەو شیاوی پەرستنە ئەوا خۆیان لێ بایی دەبو لوت بەرز دەبون جا بەسەر

---

١ ـ الحجرات/١٥.

٢ـ الصافات/٣٥_٣٦.

سورمانەوە دەیان گوت: ئێمە واز لەو هەمو دابو نەریت و خوایانە بهێنین بۆ شاعیرێکی شێت.

مەرجی چوارەم: (الانقیاد بحقوقها):

ملکەچی و گەردن کەچی و خۆبەدەستەوەدان و گوێڕپەڵی کردنی ئەوەی کە ئەم وشەیەی (لا اله الا الله) دەیخوازێت و مەبەستیەتی:

نابێت موسڵمان ملکەچی هیچ ڕچە و ڕێباز و بەرنامەیەکی دەست کردی مرۆڤ بێت، بەڵکو گوێڕایەڵ و مل دانەوێنێت بۆ یاسا و بڕیارەکانی خوای گەورە بە بێ چەند و چۆن...

خوای پەروەردگارمان دەفەرموێت: ﴿ وَأَنِيبُوٓاْ إِلَىٰ رَبِّكُمۡ وَأَسۡلِمُواْ لَهُۥ ...﴾[١].

واتە: بگەڕێنەوە بۆ لای پەروەردگارتان، پەشیمان بنەوە لە گوناه و تاوانەکانتان. ملکەچ و گوێڕایەڵی بڕیار و فەرمانەکانی خوا بن بە پاك و خاوێنی.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَمَنۡ أَحۡسَنُ دِينٗا مِّمَّنۡ أَسۡلَمَ وَجۡهَهُۥ لِلَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ ﴾[٢]. واتە: کێ لەو کەسە بەڕێزتر و شیاوتر و بڕواداری ڕاستەقینە ترە؟ کە لە ژێر فەرمان و گوێڕایەڵی خوادا دەجولێتەوە و ملکەچێتی و چاکە خوازیشە.

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يُسۡلِمۡ وَجۡهَهُۥٓ إِلَى ٱللَّهِ وَهُوَ مُحۡسِنٞ فَقَدِ ٱسۡتَمۡسَكَ بِٱلۡعُرۡوَةِ ٱلۡوُثۡقَىٰۗ ﴾[٣].

١ـ الزمر:٥٤.

٢ ـ الأنبياء:١٢٥.

٣ ـ لقمان:٢٢.

واتە: هەرکەس ملکەچ و کڕنوش بەر بێت بۆ فەرمانەکانی خودا و چاکە خوازیش بێت، ئەوە بە ڕاستی دەستی گرتوە بە ڕچە و پرۆگرامی خوداوە، کە بەهێز و نەپچڕاوە.

هەروەها لە شوێنێکی تردا خوای گەورە دەفەرموێت: (وَلَا تَتَّبِعِ ٱلۡهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِۚ)[١].

واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ نەکەی شوێن ئارەزوو بۆچونی خۆت و ڕێبازی تر بکەویت، چونکە ئەم کارە گومڕات دەکات لەسەر ڕاستە شەقامی پرۆگرامی خوای دانا و پەروەردگار.

مەرجی پێنجەم: (الصدق المنافي للكذب) ڕاست گۆیی و دژایەتی کردنی هەمو درۆیەك:

بڕوا هەر ئەوە نییە بە زمان بگوترێت، بەڵکو دەبێت ڕاستەوخۆ لە ناخی دڵەوە هەڵبقوڵێت و بچەسپێنرێت وە بنەخشرێت بە کار و کردەوە.

هەمو کەسێك بەو ئاسانییە خوا باوەڕی لێ وەرناگرێت، بەڵکو بە هەمو جۆرێك تاقی دەکاتەوە بە پێی بەرز و نزمی باوەڕەکەی...بۆ ئەوەی بیسەلێنێت، کە مەرج نییە بەس بە زمان بگوترێت من بڕوادارم.

خوای پەروەردگار دەفەرموێت: ﴿الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتۡرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمۡ لَا يُفۡتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدۡ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۖ فَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡكَٰذِبِينَ ﴿٣﴾﴾[٢].

واتە: ئایا!؟ ئەوانە وا هەست دەکەن و گومان دەبەن، کە وازیان لێ بهێنرێت، کە وای دادەنێن باوەڕیان هەبی و تاقی ناکرێنەوە، نەخێر، بە ڕاستی گەلێکمان

---

١ ـ ص:٢٦.

٢ ـ العنكبوت:١-٢-٣.

لەو کۆڕ و کۆمەڵ و گەلانەی کە ڕابوارد تاقی کردەوە بە هەمو شێوەیەك، بۆ ئەوەی پەروەردگارت بڕواداری ڕاستەقینە و چاکە خواز و خۆگر و ڕاست گۆجیا بکاتەوە لە وانەی کە دووڕو درۆزنن لەو باوەڕەی، کە هێناویانە کە تەنها بۆ بەرژەوەندی و مەبەست و نیازێکی دنیاییە.

﴿وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَقُولُ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَبِٱلْيَوْمِ ٱلْآخِرِ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ يُخَٰدِعُونَ ٱللَّهَ وَٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّآ أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِى قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ ٱللَّهُ مَرَضًا ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌۢ بِمَا كَانُوا۟ يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾﴾[١]. واتە: هەندێ کەس هەن دەڵێن: باوەڕمان بە خوا و بە ڕۆژی دوایی و زیندوبونەوە هەیە. نەخێر ئەوانە بڕواداری ڕاستەقینە نین، بەڵکو ئەمە تەنها بە زمان دەیڵێن: بە بێ چەسپاندنی لە دڵ و کرداری پێ کردنی، ئەوانە وا هەست دەکەن بە بۆچوون و تێڕوانینی خۆیان، کە خوداش و ئەوانەش، کە بڕوادارن هەڵدەخەڵەتێنن. جا بێگومانیشە، کە بەم ڕەوشتە فڕوفێڵاویەیان ناتوانن هەڵیان بخەڵەتێنن، بەڵکو ئەوانە خۆشیان و دەرونیشیان هەڵخەڵەتێنراون و هەستیشی پێ ناکەن دڵەکانیان پڕە لە نەخۆشی و دوو دڵی و گومان و درۆزنی خوداش ئەوەندەی دیکە نەخۆشی دەروونی و دوو دڵی و ناوەکی و گومڕایی بۆ زیاد کردوون، ئەوانە سزا و ئازارێکی توند و تیژیان بۆ هەیە و ئامادە کراوە بەرامبەر بەو پڕوپاگەندە و درۆزنییەی، کە دەیان کرد.

هەروەها پێغەمبەری خواش ﷺ دەفەرموێت: (ما من أحد يشهد أن لا إله إلا الله وأن محمداً رسول الله صدقا من قلبه إلا حرّم الله عليه النار)[٢].

واتە: هەرکەسێك شاهێدی بدات کە خودا تاك و تەنهایە و پێغەمبەریش بەندە و نێردراوی خوایە، بەو شێوەیە بڕیار بدات بە ڕاستگۆیی و

---

١ ـ البقرة/٨-٩-١٠.

٢ ـ رواه الشيخان.

ڕاستەقینەیی و تەواوەتی و کەنارگیر بێت لە هەمو درۆیەك ئەوە خودا دۆزەخی لێ یاساغ دەکات.

مەرجی شەشەم: (الاخلاص المنافي للشرك):

خوا پێ مەبەست بون لە ئیش و کارەکانماندا بۆ خودای گەورە:

دەبێت هەر کار و کردەوە و ڕەفتار و قسە و خواپەرستییەکمان تەنها بۆ مەبەستی ڕەزامەندی خوای گەورە بێت، هیچ مەبەستێکی دنیاییمان نەبێت، کە چنگمان کەوێت..دەبێت هەوڵی پاك و خاوێن کردنەوەی کاروکردەوەکانمان بدەین، کە ئەمەش پابەندە بە نییەت و نیازی چاکەوە کە دور بێت لە هەمو خلّتە و بەرچاوییەك و ڕووپامایيەك، کەنار گیربون لە بەشداربونی هاوبەشێتی لە کارەکانماندا، مەبەست و ویست تەنها خوای گەورە پێی ئاگادارە بگرە فریشتەکانی شانی ڕاست و چەپیش بێ ئاگان لە نیەتی دڵ..تەنها کردارە ڕوکەشیەکان تۆمار دەکەن. خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ﴾[1].

واتە: هیچ فەرمانێکیان پێ نەکراوە، مەگەر ئەوە نەبێت، کە خودا بە تاك و تەنها بپەرستن و هەمو کاروکردەوەیەکیان بە دڵسۆزی و پاکییەتی بنوێنن بۆ خودا، کەنار گیر بن لە هەمو هاوبەشی بڕیاردانێك بۆی.

مەرجی حەوتەم: (المحبة) ئەوپەڕی خۆشەویستی نواندن بۆ خودا و پێغەمبەری خوداﷺ، پاشان بۆ کۆمەڵانی موسڵمانان:

دەبێت موسڵمان کەنار گیر بێت و خۆی دوور بخاتەوە لە هەمو خۆشەویستییەك بەرامبەر هەمو (بەرنامە و ڕێباز و پرۆگرام و یاسا و دەستوور و بڕیار و فەرمانڕەوایەتی)یەکی هەمو پارت و ستەمکارێك، کە دژی

---

١ ـ البينة/٥.

بەرنامە و بڕیارەکانی خودا...!! کەواتە: هەمو خۆشەویستییەك دەبێت بگەڕێتەوە بۆ خوا و پێغەمبەر و فەرمانەکانی.

پاشان ئەم خۆشەویستیانەش، کە خوارسکێن نابێت ببنە هۆی کەمکردنەوەی خۆشەویستیت بەرامبەر بە خوای گەورە.

خوای گەورە دەفەرموێت: (والذين آمنوا أشد حباً لله)[1].

واتە: ئەوانەی باوەڕی ڕاستەقینەیان هێناوە ئەوپەڕی خۆشەویستیان هەیە بۆ خوا.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ ﴾[2]. واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ پێیان ڕابگەیەنە و بڵێ ئەگەر ئێوە ڕاست دەکەن و خوا و بەرنامەی خواتان خۆشدەوێ دەی ئێوە شوێنم بکەون بۆ ئەوەی خوا خۆشتانی بوێت و پشتگیریتان لێ بکات وە خۆشەویستییەکەتان ببێتە هۆی لێخۆش بون لە گوناه و تاوانەکانتان.

پێغەمبەری خواشﷺ دەفەرموێت: (ثلاث من كنّ فيه وجد بهن حلاوة الإيمان...أن يكون الله ورسوله أحبّ إليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلاّ لله، ويكره أن يعود في الكفر بعد أن أنقذه الله منه كما يكره أن يقذف في النار)[3].

واتە: هەرکەسێك سێ شتی لە خۆیدا بەدیهێنا ئەوا خۆشەویستی و شیرینی باوەڕ دەچێژێت، کە بریتین لە:

١- خوا و پێغەمبەری خوای گەورە لە هەمو شتێك لە لا خۆشەویستر بێت.

٢- خۆشەویستیت بۆ هەر کەسێکی بڕوادار هەبێت لەبەر خاتری خوا بێت.

٣- چەندی پێناخۆشە، کە بخرێتە دۆزەخەوە، هەر بەو شێوەیەش پێی ناخۆش بێت، کە بگەڕێتەوە ناو کۆڕ و کۆمەڵی بێ باوەڕی کاتێك، کە خوا

---

١ ـ البقرة/١٦٥.

٢ ـ آل عمران/٣١.

٣ ـ رواه البخاري.

ڕێنمایی دا و رزگاری کردوە لێی.

وانەی چوارەم: هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام یان شایە تمان (١)

ئەو کارانەی، کە هۆن بۆ هەڵوەشاندنەوەی (لا إله إلا الله) لە هەمان کاتدا کاریگەرن بۆ هەڵوەشاندنەوەی یەکخواپەرستی پەروەردگارێتی (توحید الربوبیة) و یەکخواپەرستی پەرستراوێتی (توحید الألوهیة) و یەکخواپەرستی ناوو سیفاتەکانی خوای گەورە (جل جلاله) (التوحید في الاسماء و الصفات).

زانایانی پێشو (خوایان لێ ڕازی بێت) ئەم کارانەیان بۆ ئێمە ڕونکردۆتەوەو ئێمەیان ئاگادارکردۆتەوە بۆ ئەوەی نەکەوینە ناو ئەم گێژاوە و توشی سەر لێشێواوی و گومڕایی نەبین، لێرەدا زانایان حوکمی دەرچون لە ئیسلامیان (حکم المرتد) لەسەر ئەو کەسانە داوە، کە دەکەونە ناو ئەو هەڵانەوە، کە مرۆڤ لە ئیسلام دەردەکات بۆیە زانایان دەڵێن (١٠) کار هەن مرۆڤ لە ئیسلامەتی دەردەکەن. ئەم کارانەش ئەمانەی خوارەوەن:

١ـ هاوەڵ و هاوبەشی پەیدا کردن بۆ خوای پەروەردگار (الشرك بالله):

هەر کەسێك هاوبەش بڕیار بدات بۆ خوا لەهەر شتێکدا، کە تایبەتی خوا بێت لە بەندایەتی و غەیری بەندایەتی، ئەوە بێگومان هاوبەش پەیداکەر (مشرك) و بێ باوەڕ (کافر)ە، بەڵام گەورەترین هاوبەش بڕیاردان بۆ خوا بەندایەتی کردنە بۆ غەیری خوا، یا لەگەڵ خوادا، یان هاوبەش بڕیار بدات بۆ خوا لە کاردا، کە پێی وا بێت، جگە لە خوا کەسی دیکە کاری بەدەستە.

خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿إِنَّهُۥ مَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدۡ حَرَّمَ ٱللَّهُ عَلَيۡهِ ٱلۡجَنَّةَ وَمَأۡوَىٰهُ ٱلنَّارُۖ وَمَا لِلظَّٰلِمِينَ مِنۡ أَنصَارٖ﴾[١].

واتە: هەرکەسێك لە نێوان خۆی و خوادا هۆ دابنێ و داوای شەفاعەتی

١ ـ المائدة/٧٢.

لێبکات و پشتی پێ ببەستێ و وا تێ بگات ئەو هۆ (وسیلة)یە پێی دەگرێ خوای لێ ڕازی بکات، ئەوە کافرە و لە ئیسلام دەرچوە بە گوفتاری هەمو زانایانی ئیسلام.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ﴾[١].

واتە: ئەی پێغەمبەرﷺ ئەگەر بەندەکانم هەواڵی منیان پرسی لێت، ئەوا بێگومان من نزیکم و بە دەنگ ئەو کەسانەوە دێم، کەوا تەنها داوا لە من دەکەن.

٣ـ عدم تكفير المشركين أو تصديقهم : بە کافر دانەنانی موشریکان یان بە ڕاست زانینیان:

هەرکەسێك کافر و موشریکی پێ کافر نەبێت و ڕێباز و باوەڕیانی پێ دروست بێت و بۆیان ڕاست بکاتەوە ئەمەش کوفرە و لە ئیسلام دەرچونە، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴾[٢].

واتە: بێگومان سەرمەشقی جوان هەیە بۆتان لە ئیبراهیم و هاوەڵەکانیدا کاتێك بە گەلەکەیان گوت: بێگومان ئێمە بەرین لە ئێوە و لەو شتانەی، کە دەیانپەرستن جگە لە خوا، بڕوامان نەما پێتان، بەرپا بو لە نێوان ئێمە و ئێوەدا دوژمنایەتی (المعاداة)، نەك دۆستایەتی (الموالاة) و یارمەتی دان، مەگەر خوای گەورە بە تاقە خوا و پەرستراو بزانن و هیچ هاوبەشێکی بۆ بڕیار

---

١ ـ البقرة/١٨٦.

٢ ـ الممتحنة/٤.

نەدەن، ئەوکاتە هەڵوێستمان لە دوژمنایەتییەوە ـ البراء والمعاداق دەگۆڕێت بۆ دۆستایەتی و خۆشویستن ـالولاء والمحبةـ چونکە ئەوکاتە دەبینە برا لەسەر ئەساس و بنچینەی بڕوا (إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ)[١].

٤ـ الاعتقاد باكتمال غير الاسلام أو قبول حكم غيره:

بە تێر و تەواو زانینی بەرنامەیەك جگە لە ئیسلام، یا وەرگرتنی حوکمی غەیری خوا:

هەرکەسێك تیۆر و دەستوور و ڕێبازی ئیسلام، یان وەها تێبگات ئیسلام بە کەڵکی چەرخی ئێستا نایەت، یان وا بزانێ ئیسلام هۆی دواکەوتن و نەزانییە، هەروەها وا تێبگات ئیسلام ئایینێکە تەنها پەیوەندی بە خواوە هەیە و دوورە لە کاروباری مرۆڤ و ژیان، یان بڵێت دەست بڕینی دز و ڕەجم کردنی زیناکار شتێکی ناشرینە و لەگەڵ زەمانەدا ناگونجێ، یان باوەڕی وا بێت هیچ شتێك ڕێگای ناگرێ حوکم بە هەر دەستور و ڕێبازێکی تر دروستکراو لە لایەن مرۆڤەوە، ئەو کەسانەش لە سنووری ئیسلام دەرچون و پەیوەندییان بە ئیسلامەتی نەماوە بە ڕای هەمو زانایانی ئیسلام خوای گەورەش دەفەرموێت: ﴿أَلَمْ تَرَ إِلَى ٱلَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا۟ بِمَآ أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَآ أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوٓا۟ إِلَى ٱلطَّٰغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوٓا۟ أَن يَكْفُرُوا۟ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيْطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمْ ضَلَٰلًۢا بَعِيدًا﴾[٢].

واتە: ئایا سەیری ئەو کەسانە ناکەی کەوا گومان دەبەن کە بڕوایان هێناوە بەوەی کە ناردراوەتە لای تۆـ کە قورئانەـ ئەوەش، کە لە پێش قورئاندا ناردراوە، دەیانەوێت کێشە و بەرەی خۆیان بەرنە لای طاغوتان، لەگەڵ ئەوەشدا فەرمانیان پێکراوە کە بێ باوەڕ بن بە طاغوتان، شەیتانیش دەیەوێت

---

١ ـ الحجرات/١١.

٢ ـ النساء/٦٠.

گومڕایان بکات بە گومڕا کردنێکی وا، کە زۆر دووریان بخاتەوە لە ڕێی ڕاست.

٥ـ من أبغض شيئاً مما جاء به النبيﷺ فقد كفر ولو عمل به ظاهراً:

هەرکەسێك ڕق و قینی هەبێت بەرامبەر بە فەرمانێك لە فەرمانەکانی خوای گەورە، یان ئەو شتانەی کە پێغەمبەری خوا ﷺهێناویەتی ئەوە بێگومان کوفرە با هەرچەند بە ڕواڵەتیش کاری پێ بکات.

ئەو دووڕوویی ـ نفاق ـ ە بیروباوەڕی (الاعتقادي)یەی، کە خاوەنەکەی پێ کافر دەبێت شەش جۆرن:

١ـ بە درۆ زانینی پێغەمبەرﷺ .

٢ـ بە درۆ زانینی هەندێك لەو شتانەی کە پێغەمبەرﷺهێناویەتی.

٣ـ ڕق لێ بونەوەی لە پێغەمبەری ئازیز و خۆشەویستﷺ .

٤ـ دڵخۆش بون بە لاواز بونی دینی پێغەمبەرﷺ.

٥ـ ڕق بون لە هەندێ لەو شتانەی کە پێغەمبەرﷺ هێناویەتی.

٦ـ ڕق بون و دڵ نارەحەت بون و پێ ناخۆش بون بە سەرکەوتنی دینی پێغەمبەرﷺ. ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: (ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمُ اتَّبَعُوا مَا أَسْخَطَ اللَّهَ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ)[١].

واتە: ئەوانە ئەو کافر و تاوانبارانە بە ئارەزووی خۆیان بە دوای ڕێگای لادەرێکی ئیسلامی پیرۆز کەوتون لە نیفاق و گوناهکاری و خیانەت و خۆفرۆشی بۆ دوژمنانی خوای گەورە (جل جلاله) هۆگری ڕێبازی کوفر بون، ڕق و قینیان هەبو بەرامبەر بە ڕەزامەندی خوای باڵادەست و نارازی بون بە ڕێگای قورئانی پیرۆز، بە پێچەوانەی ئەمەش هەمو هێز و توانای خۆیان بەکارهێنا بۆ دژایەتی خوای گەورە، ئەو کاروکردەوانەی کە شانازیان پێوە دەکرد وەلای خۆیان بە گرنگیان دەزانی هەمویان لێ پوچ دەبێتەوە و ڕیسوا

١ـ محمد/٢٨.

دەبن لە رۆژی دواییدا.

وانەی پێنجەم: هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام یان شایە تمان (٢)

٦ـ الاستهزاء بشيء من دين الله: گاڵتەکردن بە شتێك لە دینی خوای گەورە:
هەرکەسێك گاڵتە بە رێبازی ئیسلام بکات، یان گاڵتە بەسزادان و پاداشتی رۆژیی دوایی بکات لە ئیسلام دەردەچێت.

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: (قُلْ أَبِاللَّهِ وَءَايَٰتِهِۦ وَرَسُولِهِۦ كُنتُمْ تَسْتَهْزِءُونَ ﴿٦٥﴾ لَا تَعْتَذِرُوا۟ قَدْ كَفَرْتُم بَعْدَ إِيمَٰنِكُمْ)[١]. واتە: ئەی محمدﷺ تۆ بڵێ پێیان: ئایا بە خوا و بە ئایەتەکانی خوا و بە پێغەمبەرەکەی گاڵتە دەکەن، بڕوبیانو مەهێننەوە بێ باوەڕ بون دوای ئەوەی بڕواتان هەبو.

٧ـ ممارسة أنواع السحر: واتە: خۆ خەریك کردن و هەوڵ دان بۆ هەرجۆرێك لە جۆرەکانی سیحر و جادو.

هەرکەسێك بڕوای بە سیحر و جادوگەری هەبێت و خۆی ماندوو بکات و هەوڵ و تەقەلای بۆ بدات، بێگومان ئەم کارەی دەبێتە هۆی هەڵتەکاندن و هەڵوەشاندنەوەی ئیمان و باوەڕەکەی هەروەکو پێغەمبەری خواﷺ فەرمانمان پێدەکات بە خۆ پاراستن و خۆ دورگرتن لە جادو، کە دەفەرموێت: (اجتنبوا الموبقات الخمس، قالوا يا رسول الله وما هن؟ قال: الشرك بالله والسحر وقتل النفس التي حرم الله إلاّ بالحق...)[٢].

واتە: خۆتان لە حەوت شتە لەناوبەرەکان بپارێزن گوتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئەوانە چین؟ فەرموی: هاوەڵ دانان بۆ خوا، سیحر، کوشتنی ئەو نەفسەی، کە خوا حەڕامی کردوە بە حەق نەبێ.

تێبینی: لای هەندێ زانایان، کە جادوشایەتمان دەهەڵناوەشێنێتەوە.

---

١ ـ التوبة/٦٥_٦٦.

٢ ـ من حديث ابي هريرة في الصحيحين وغيرهما.

٨ـ مظاهرة المشركين ومعاونتهم على المسلمين:

واتە: پشتگیری کردنی ـ هاوبەش بڕیار دەرەکان ـ مشرك ـ و یارمەتی دانیان دژی موسڵمانان، کە ئەمەش یەکێکە لەو شتانەی ئیمان هەڵدەوەشێننەوە، لە ئەنجامدا مرۆڤ کافر دەکات. لەبەرئەوەی پشتگیری کردن و یارمەتی دانیان بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەمە دۆستایەتییە ـ ولاء ـ بۆ ئەوان و پشت هەڵکردن و بەری بونە ـ براء ـ لە موسڵمانان هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾[١].

واتە: هەرکەسێك جگە لە ئیسلام ڕێبازێکی تر بکاتە ئاینی خۆی، بێگومان لێی وەرناگیری و لە دوا رۆژدا لە ریز و تاقمی دۆڕاوو زەرەرمەند و زیان لێکەوتوانە.

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلدِّينَ عِندَ ٱللَّهِ ٱلْإِسْلَٰمُ ﴾[٢].

واتە: بێگومان دین لە لای خوای گەورە، تەنها ئیسلامە.

١٠ـ الاعراض عن دين الله:

واتە: پشت هەڵکردن لە ئیسلام و بەرهەڵستی کردنی: هەرکەسێك بەرهەڵستی ئیسلام بکات و بێزاری دەربڕێ، یان بە تەواوی ئیسلامی نەوێت و کاری پێ نەکات، ئەوە بەم کردەوەی بێ باوەڕ و کافر دەبێت.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِۦ ثُمَّ أَعْرَضَ عَنْهَآ ۚ إِنَّا مِنَ ٱلْمُجْرِمِينَ مُنتَقِمُونَ ﴾[٣].

١ـ آل عمران/٨٥.

٢ ـ آل عمران/١٩.

٣ ـ السجدة/٢٢.

واتــە: زاڵمتریــن و ســتەمکارترین کەســانێك ئەوانــەن، کــە ئایــاتی خــوای گەورەیان بۆ ڕوندەکرێتەوە، پاشان پشتی تێدەکەن و ڕووی لێ وەردەگێـڕن و لـە یادی خۆیانی دەبەنەوە هەروەك لە پێشەوە گوێیان لێ نەبوو بێت، خوا تۆڵەیان لێ دەستێنێتەوە بەهۆی ئەم کارەیان.

• لێـرەدا هـیچ جیاوازییـەك بـەدی ناکرێـت لـە نێـوان ئـەو کەسانەی بـە گاڵتە بەرهەڵستی ئیسلام دەکەن و ئەوانەی بـە ڕاسـتی (جـدي) وە ئەوانـەی لـە ترسی خەڵك ئەم کارە دەکەن، تەنها ئەو کەسانە نەبێت، کە لە دڵەوە نارازین و پێیان خۆش نییە بەرهەڵستی ئیسلام بکەن، بـەڵام لـە ترسـی کوشـتن بـە زۆرە ملـێ چـەند شـتێك دەڵـێن: ﴿إِلَّا مَنۡ أُكۡرِهَ وَقَلۡبُهُۥ مُطۡمَئِنُّۢ بِٱلۡإِيمَٰنِ﴾[1]. واتــە: تــەنها ئــەو کەســانە نــەبێت کــە دڵیــان لــە ئیمانەکــەیان، بــەڵام بــە زۆرە ملـێ کوفریان پێ دەکەن.

وانەی شەشەم: الكفر (بێ باوەڕی)

کوفر دوو جۆرە کوفری گەورە و کوفری بچووك:

١ـ کوفری گـەورە: ئـەم جـۆرە کـوفر و بـێ باوەڕییـە خاوەنەکـەی لـە ئیسلام دەردەکات و تەواو بێ باوەڕ دەبێت، کە چەند جۆرێکی هەیە:

أـ کوفری باوەڕ و عەقیدەیی (اعتقادي).

ب ـ کوفری کرداری (العملي).

ج ـ کوفری گوفتاری (قولي).

---

١ ـ النحل/١٠٦.

أـ کوفری بیر باوەڕ (اعتقادي) جۆر و هۆکانی زۆرن، کە ئەمانە هەندێکیانن:

١ـ کوفری بە درۆ زانین (التكذيب):

واتە بە درۆزانینی قورئان یان فەرمودەکانی، پێغەمبەرﷺ، یان هەر بەشێك لە قورئان و فەرمودەکان بەڵگەش: ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ ۚ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴾[١]. واتە: کێ لەو کەسە ستەمکارترە، کە درۆ بەسەر خواوە هەڵبەستێ، یان کاتێك ئایەتە ڕاستەکانی خوای بۆ هات بە درۆیان بزانێ؟! مەگەر دۆزەخ جێگای ئەو بێ باوەڕانە نییە؟

یان ﴿أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ﴾[٢]. واتە: ئایا باوەڕ دێنن بە هەندێك لە پەڕاوی خودا و بێ باوەڕ و دەبێ بە هەندێکی دیکەی.

٢ـ کوفری پشت لێ هەڵکردن و لوتبەرزی (الاباء والاستكبار)

لەگەڵ دان پێدانان و بە ڕاست زانینی حەق و ڕاستی، بەڵام ملی بۆ کەچ ناکات، وەکو سەرکەشی و بێ باوەڕ بونی شەیتان (إبليس).

بەڵگەش هەروەکو خوای گەورە فەرمویەتی: ﴿اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾[٣].

واتە: کاتێ کە فەرمانمان دا بە فریشتەکان، کە کڕنوشی ڕێز بەرن بۆ ئادەم، دەست بەجێ کڕنوشیان بۆ برد، تەنها شەیتان نەبێت لوت بەرزی نواند و پشتی لە فەرمانەکە هەڵکرد هەر بەهۆی ئەوەوە بوو چوە ریزی بێ باوەڕانەوە.

٣ ـ کوفری ڕاڕایی و گومان بون (الظن والشك) بەرامبەر بە خوا و

---

١ ـ العنكبوت/٦٨.

٢ البقرة/٨٥.

٣ ـ البقرة/٣٤.

پێغەمبەران و ڕۆژیی دواییان باوەڕ نەبون پێیان و بە ڕاست نەزانینیان.

بەلگـــــەش: (وَمَآ أَظُنُّ ٱلسَّاعَةَ قَآئِمَةً وَلَئِن رُّدِدتُّ إِلَىٰ رَبِّى لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُۥ صَاحِبُهُۥ وَهُوَ يُحَاوِرُهُۥٓ أَكَفَرْتَ بِٱلَّذِى خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ)[1]. واتە: گوتی (خاوەنی باخەکە) گومانم وایە قیامەت نەیەت...(هاوەڵەکەی پێی گوت: ئایا بێ باوەڕ بوی بەوەی، کە دروستکردوی لە گڵ؟

بۆ نمونە باوەڕی بە بەهەشت و دۆزەخ یان پاداشت و سزا نەبێت.

٤ ـ کوفری سەرپێچی کردن بریتییە: لە وەلام نەدانەوەی داواکارییەکانی ئـاینی پـیرۆزی ئیسـلام و واز لێ هێنانیـان. بەلگـەش (وَٱلَّذِينَ كَفَرُواْ عَمَّآ أُنذِرُواْ مُعْرِضُونَ)[2]. واتە: ئەوانەین، کە بێ باوەڕ بون بەوەی کە ئاگامان کردوونەتەوە لێی سەرپێچییان لێ کرد، بۆ نموونە نوێژ، یان زەکات دان بە پێویست و واجب نەزانن لەسەر خۆیان.

٢ــ کوفری کرداری (الكفر الفعلي):

نمونەی ئەم جۆرە بێ باوەڕییەش وەکو:

١- کڕنوش بردن بۆ غەیری خوا.

٢- فڕێ دانی قورئانی پیرۆز بۆ ناو پیسایی.

٣- سوڕانەوە (طواف) بە دەوری گۆڕی ئەولیا و پیاوچاکاندا.

٣ــ کوفری گوفتاری (الكفر القولي)

نموونەی ئەم جۆرەش وەکو:

١- جنێو دان بە پەروەردگار یان بە یەکێك لە پێغەمبەران سەلامی خوای لێ بێت، یان بە ئایینی پیرۆزی ئیسلام.

---

١ ـ الكهف ٣٦_٣٧.

٢ ـ الأحقاف٣.

٢- هانا و لالانەوە بۆ ئەولیا و پیاوچاکان لە کاتی ناڕەحەتی و چەرمەسەریدا.

٣- گاڵتە کردن و سوکایەتی بە قورئانی پیرۆز یان بە ئایەتێکی قورئان یان پێغەمبەران، یان بە ناوێك لە ناوەکانی خوای گەورە، یان بە بەهەشت و دۆزەخ، یان بە هەڕەشە و بەڵێنەکانی خوای گەورە...

٢ـ کوفری بچووك (الكفر الأصغر):

ئەم جۆرە کوفرە بریتییە لەو جۆرە گوناه و تاوانانەی کە پەروەردگار ناوی کوفری لێناون و لەگەڵ مانەوەی ناوی باوەڕ (ایمان) بە خاوەنی گوناهەکە و، نابێتە هۆی دەرچوونی لە بازنەی ئیسلام.

بۆ نموونە(أ) کوفری ناز و نیعمەت بەڵگەش ئەوەیە کاتێ خوای گەورە گوفتار لەگەڵ باوەڕدارانی گەلی موسا دەکات و دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴾[1]. واتە: پەروەردگارەکەتان بانگەوازی کرد، ئەگەر شوکرانە بژێر بن نیعمەتی زیاترتان دەدەمێ، ئەگەر بێ باوەڕ بن سزای من زۆر سەختە.

ب ـ کردنی هەندێ گوناهی گەورە و لەگەڵ ئەوەشدا مرۆڤی پێ لە دین دەرناچێت و هەر ئیمانداری پێ دەگوترێت.

وەکو: پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (سباب المسلم فسوق وقتاله كفر)[2].

واتە: جنێو دان بە موسڵمانان (فاسق) بونە و کوشتنیشی کوفرە.

یان دەفەرموێت: (لا يزني الزاني حين يزني وهو مؤمن، ولا يسرق السارق حين يسرق وهو مؤمن، ولا يشرب الخمر حين يشربها وهو مؤمن)[3].

---

١ ـ ابراهيم: ٧.

٢ ـ رواه البخاري.

٣ ـ رواه مسلم.

واتە: هیچ زیناکەرێك ئیمانی نییە كاتێ زینا دەكات ، هەروەها هیچ دزێك ئیمانی نییە كاتێك دزی دەكات ، هیچ ئارەق خۆرێك ئیمانی نییە لە كاتی ئارەق خواردنەكەیدا باوەڕی هەبێت.

لێرەدا ئەم جۆرە كوفرانە خاوەنەكەی پێیان لە دین دەرناچێت، بەلاّم گوناه و تاوانی گەورەن پێویستە مرۆڤ بەزوترین كات دەستیان لێ هەلّبگرێت.

وانەی حەوتەم: دوو ڕوویی (النفاق)

١- دووڕوویی لە باوەڕ (اعتقاد)دا یان دووڕوویی گەورە.

٢- دووڕوویی كرداری (عملي) یان دووڕوویی بچووك.

١ـ دووڕوویی گەورە (النفاق الأكبر)

بریتییە لەوە، كە بە زمان باوەڕ و ئیسلام بونی خۆی ئاشكرا بكات و وەك دیاردەیەكی ڕوكاری كار بە شەریعەتی ئیسلام بكات بەلاّم لە دلّ و ناوەوەیدا بێ بڕوایە و ڕاست ناكات، لەبەرئەوە ئەم جۆرە كەسانە بێ باوەڕن.

هەروەها زۆر جار دووڕوان (المنافقون) ناناسرێن، چونكە بێ باوەڕیەكەیان دەشارنەوە لەبەرئەوە ئەو دووڕووییەیان لە كوفرەكە زۆر خراپترە، هەر لەبەرئەوەشە سزایان لە سزای بێ باوەڕان توندتر و خراپترە، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّ ٱلْمُنَٰفِقِينَ فِى ٱلدَّرْكِ ٱلْأَسْفَلِ مِنَ ٱلنَّارِ ﴾[1].

واتە: بێگومان دووڕوان لەناو هەرە قولاّیی دۆزەخ دان.

٢ـ دووڕوویی بچوك (النفاق الأصغر):

ئەمەش جۆرێكی تری دووڕوویی و نفاقە پەیوەستە بە هەلّسوكەوت و كردارەوە، لێرەدا باوەڕ دەمێنێتەوە و جیاوازی هەیە لەگەلّ (دووڕوویی

١ـ النساء: ١٤٥.

گەورەدا) بەڵام لێرەدا ئەو کەسە دەبێتە هەڵگری سیفاتی دووڕوان و لە ئەوان دەچێت و لێیان نزیك دەبێتەوە.

وێنەی ئەمانەش وەکو لە فەرمودەی پێغەمبەری پێشەوامانداﷺ هاتوە و دەفەرموێت: (آية المنافق ثلاث: اذا حدث كذب واذا وعد أخلف واذا اؤتمن خان)[١].

واتە: نیشانەکانی دووڕو سێ شتن: ئەگەر قسەی کرد درۆ دەکات، ئەگەر بەڵێنی دا نایگەیەنێتە جێ، ئەگەر ئەمانەتی لا دانرا خیانەتی لێ دەکا.

لە فەرمودەیەکی تریشدا کە دەفەرموێت: (اربع من كن فيه كان منافقاً خالصاً ومن كانت فيه خصلة منهن كانت فيه خصلة من النفاق حتى يدعها اذا اؤتمن خان واذا حدث كذب واذا عاهد غدر واذا خاصم فجر)[٢].

لێرەدا مەبەستەکە لە (كان منافقا خالصاً) واتە زۆر لە دووڕوان دەچێت نەك بوبێتە دووڕویەکی یەکجاری وە زیاتر بۆ بەهۆش هێنانەوە و ترساندنی موسڵمانە لەو کارە ناپەسندانە، نەوەك لە کۆتاییدا بە هۆیانەوە ببنە دووڕوی تەواو.

طاغوت چییە؟

طاغوت وشەیەکی زۆر فراوانە گەلێك شت دەگرێتە خۆی بە کورتی بە هەمو پەرستراوێك دەگوترێت، جگە لە خوای پەروەردگار، کەوا بو هەر شتێك ئادەمیزاد بیپەرستێت یاخود بە شێوەیەك پەیوەست بێت پێوەی، کە نەتوانێ لە فەرمانی دەرچێت، یاخود شوێن کەوتنی بە پێویست بزانێت، یاخود گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بکرێت ئەو شتەشی دژی قورئان و سوننەت بێت جا بەهەر شتێکەوە ناو ببرێت بۆ نمونە پێی بگوترێت: مامۆستایان شێخ، یان حیزب یان مەزهەب، یان قانون...هتد لە ڕاستیدا ئەوە دەبێت بە طاغوت.

---

١ ـ أخرجه البخاري و مسلم.

٢ـ رواه البخاري و مسلم.

*** خوای گەورە فەرمانی چی پێ کردوین؟**

فەرمانی پێ کردوین بەوەی، کە بە تەنها بیپەرستین و لە طاغووت پەرستی دورکەوینەوە: ﴿ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ ﴾[1].

واتە: ئێمە بۆ هەمو گەل و چینێك پێغەمبەر و نێرراوێکمان بۆ ناردون تاوەکو پێیان ڕابگەیەنن، کە بە تەنها خوای پەروەردگار(الله) بپەرستن و ئینجا لە طاغوتیش دورکەونەوە.

٭. طاغوت و جۆرەکانی:

٭. طاغووتەکان چەند جۆری سەرەکین؟

و- دەکرێن بە پێنج جۆری سەرەکییەوە:

یەکەم: شەیتان: کە گەورەترین پاڵنەر و هاندەری ئادەمیزادە بۆ دورکەوتنەوە لە پەرستنی خوا بە تەنها و گەورەترین دوژمنی ئادەمیزادە ﴿أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ﴾[2] واتە: مەگەر بەڵێنم لێ وەرنەگرتبون ئەی نەوەکانی ئادەم، کە شەیتان نەپەرستن، چونکە دوژمنێکی ئاشکرای ئێوەیە؟!!.

دووەم: هەمو کاربەدەستێکی ستەمکار، کە پێچەوانەی یاسای ئیسلام بجولێتەوە و حوکم و یاسایەکی تر بەسەر خەڵکیدا بسەپێنێ یاخود یاساکانی ئیسلام بگۆڕی و دەست کاریان بکات (أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَن يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَن

١- النحل:٣٦.

٢- يس:٦٠.

يَكۡفُرُواْ بِهِۦ وَيُرِيدُ ٱلشَّيۡطَٰنُ أَن يُضِلَّهُمۡ ضَلَٰلَۢا)[١].

زۆر جاری وا هەیە ئادەمیزاد لەبەر نەزانی و نەفامی خۆی دەکەوێتە ناو بازنەی طاغوت پەرستییەوە بە خۆشی نازانێ بە نمونە: گوێڕایەڵی کردنی ئەو کەسانەی، کە بە ناوی دینەوە سەر لە خەڵك دەشێوێنن و بە بێ زانیاری فتوایان بۆ دەدەن و حەلاڵ حەرام دەکەن و حەرام حەلاڵ دەکەن.

سێیەم: هەرکەسێك خۆی وا نیشانی خەڵکی بدات، کە غەیب دەزانی و توانای دەرك کردنی شتە شاردراوەکانی هەیە ئەویش هەر طاغوتە، چونکە زانینی غەیب تایبەتە بە خوای پەروەردگارەوە (وَعِندَهُۥ مَفَاتِحُ ٱلۡغَيۡبِ لَا يَعۡلَمُهَآ إِلَّا هُوَۚ)[٢].

فەرمویەتی: ﴿قُل لَّا يَعۡلَمُ مَن فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلۡأَرۡضِ ٱلۡغَيۡبَ إِلَّا ٱللَّهُۚ﴾[٣].

واتە: پێیان بڵێ هیچ کامێك لەوانەی لە ئاسمانەکان و زەوی دان شتی پەنهان نازانن جگە لە خوا.

چوارەم: ئەو کەسەی لە غەیری خوا دەپەرسترێ و ڕازییە و بێ دەنگە لە ئاستی دیاردەکانی ﴿وَمَن يَقُلۡ مِنۡهُمۡ إِنِّيٓ إِلَٰهٞ مِّن دُونِهِۦ فَذَٰلِكَ نَجۡزِيهِ جَهَنَّمَۚ كَذَٰلِكَ نَجۡزِي ٱلظَّٰلِمِينَ﴾[٤].

واتە: هەرکەسێك بڵێ من پەرستراوم لە جێگەی خوا ئەوە پاداشتی بە دۆزەخ دەدەینەوە، بەم شێوە پاداشتی ستەمکاران دەدەینەوە.

پێنجەم: ئەو کەسەی کار بە قورئان و سوننەت ناکا و بەرنامەی خوا ناکاتە پێشڕەوو پێشەنگ لە ژیانیدا ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ

---

١ ـ النساء:٦٠.
٢ ـ الأنعام:٥٩.
٣ ـ النمل:٦٥.
٤ ـ الأنبياء:٢٩.

ٱلْكَٰفِرُونَ ﴾[١].

واتە: هەرکەسێك یا هەر کۆمەڵێك حوکم نەکات بەو بەرنامەی، کە خوا ناردوویەتی ئەوە ئەوانە بێ باوەڕ و کافرن.

وانەی هەشتەم: پێناسەی چەند زاراوەیەك لە بواری بیروباوەڕدا

١ـ اللوح والقلم:

(لوح) یان (اللوح المحفوظ) یان (أم الكتاب).

ئەو تەختەیە، کە خوای پەروەردگار ئەندازەی هەمو شتێکی تێدا نووسیوە پێش ئەوەی ئاسمان و زەمین دروستبکات.

بەڵگە: (عن عبدالله بن عمرو ـ رضي الله عنهما ـ عنهما عن النبيﷺ قال: كتب الله مقادير الخلائق قبل ان يخلق السموات والارض بخمسين الف سنةِ)[٢].

واتە: خوای گەورە ئەندازەی هەمو بونەوەرێکی لە (لوح)دا نووسیوە پێش ئەوەی ئاسمان و، زەوی دروستبکات بە پەنجا هەزار ساڵ.

(القلم): ئەو پێنوسەیە، کە خوای گەورە هەمو شتێکی لە (اللوح المحفوظ)دا پێ نوسیوە.

(عن عبادة بن الصامترضي الله عنه قال: سمعت رسول اللهﷺ يقول: أول ما خلق الله تعالى القلم، فقال له: اكتب قال: ياربِ وما أكتب، قال: اكتب مقادير كل شيء حتى تقوم الساعة)[٣].

٢ـالكوثر: ڕوبارێکە لە بەهەشت خوای گەورە پەیمانی داوە، کە بیدات بە پێغەمبەری ئازیزمانﷺ زۆر بەپیتە و ئەم ڕوبارە دەڕژێتە ناو حەوزێك و

---

١ ـ المائدة:٤٤.

٢ ـ رواه مسلم.

٣ ـ حديث صحيح رواه ابو داود.

ئوممەتی پێغەمبەرﷺ دەچێتە سەر ئەو حەوزە و ئاو دەخواتەوە، جامی ئاو خواردنەوەکەی بە قەد ئەستێرەکانە.

عن عبدالله بن عمرو رضي الله عنهما قال: قال النبيﷺ(حوضي مسيرة شهر وزواياه سواءٌ وماؤه ابيض من الورق وريحه أطيب من المسك وكيزانه كنجوم السماء فمن شرب منه فلا يظمأ بعده أبداً)[١].

واتە: حەوزەکەی من بە ئەندازەی مانگە ڕێیەك گەورەیە درێژی و پانی یەکسانە ئاوەکەی لە زیو سپی ترە بۆنەکەی لە میسك خۆشترە گۆزەی ئاو خواردنەوەکەی بە قەد ئەستێرەکانی ئاسمانە هەرکەسێك جارێك لێی بخواتەوە هەتا هەتایە تینو نابێتەوە.

٣ـ الأسراء والمعراج: بریتییە لە شەوڕۆیی کردنی پێغەمبەرﷺ بە لاشە و بە گیان لە مەککەی پیرۆزەوە بۆ (المسجد الأقصى) لە یەك شەودا وە سەرکەوتنی لە (المسجد الأقصى) بۆ سەرەوەی حەوت ئاسمانەکان لە هەمان شەودا ئەم ڕوداوە گرنگەی پێغەمبەرﷺ لە (٢٧)ی مانگی (ڕەجەب) بوو بە ساڵێك و دوو مانگ پێش کۆچ کردن.

﴿سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى﴾[٢].

واتە: پاك و بێ عەیبی بۆ ئەو خوایەی شەوڕەوی بە بەندەی خۆی (محمد) ﷺکرد لە (المسجد الحرام)وە بۆ (المسجد الأقصى) بە یەك شەو (لەیەك شەودا).

٤ـ الولاء والبراء: دۆستایەتی (الولاء): ئەوەیە موسڵمان لە پێناوی خوادا، خوا و پێغەمبەریﷺموسڵمانانی خۆش بوێت و، پشتگیرییان بکات و کۆمەکیان زۆر بکات و دژایەتی دوژمنی ئایینیان بکات.

= دوژمنایەتی (البراء): ئەوەیە موسڵمان لە پێناوی خوادا دژایەتی دوژمنانی

---

١ ـ رواه البخاري و مسلم واللفظ له.

٢ ـ الإسراء:١.

خوا و پێغەمبەرﷺو موسڵمانان بکات، پشتگیرییان نەکات، هەرچەند ئەو دوژمنەش خزم و کەسی خۆی بن وە کۆمەڵگەیان زۆرنەکان.

خوای گەورە دەفەرموێت: (إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ)[١].

واتە: بێگومان دۆستی ئێوە تەنها خوا و پێغەمبەری خواﷺو ئیمانداران، ئەو جۆرە ئیماندارانەی نوێژ دەکەن و زیکر دەدەن و ملکەچی فەرمانی خوا و پێغەمبەرنﷺ.

خوای گەورە دەفەرموێت: (إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا)[٢].

واتە: بە ڕاستی کافر و بێ بڕواکان دوژمنی ئاشکرا و ڕاستەقینەی ئێوەن.

دەفەرموێت: ﴿ وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ ﴾[٣].

واتە: دڵتان بە لای ستەمکارانەوە نەڕوات، نەوەکو ئاگری دۆزەخ بتانگرێتەوە.

٥ـ صحف الأعمال: لە دوای وەستان لەبەردەست خوای گەورە و پرسیار لێکردن هەموو کەسێك لە ڕۆژی دواییدا دەفتەری کردەوەکانی، کە لە دنیادا فریشتەکانی ڕاست و چەپی نووسیبویان وەردەگرێتەوە خوای گەورە فەرمانی پێ دەکات ﴿ اقْرَأْ كِتَابَكَ ﴾[٤] دەفتەری کردەوەکانت بخوێنەوە، ئەوکاتە هەموکەس خوێندەواری بوبێ، یان نا هەرخۆی دەفتەری کردەوەکانی

---

١ ـ المائدة:٥٥.

٢ ـ النساء:١٠١.

٣ ـ هود:١١٣.

٤ ـ الإسراء:١٤.

دەخوێنێتەوە، ئەوکاتە ئیماندار بە دەستی ڕاستی وەریدەگرێتەوە، کافریش بە دەستی چەپ.

﴿فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا﴾[١].

واتە: هەرکەسێك دەفتەری کردەوەکانی بە دەستی ڕاست بدرێتەوە، ئەمە لێکۆڵینەوەیەکی کەمی لەگەڵ دەکرێ و بە دڵخۆشیەوە دەچێتە بەهەشت، بەڵام هەرکەسێك لە لای پشتەوە دەفتەرەکەی بدرێتەوە، یان بە دەستی چەپ وەریبگرێ، ئەوە هاواری قوڕبەسەری ئەکات و دەچێتە دۆزەخ.

٦- پردی (الصراط): کە قۆناغەکانی گۆڕەپانی مەحشەر کۆتایی هات پردێك لەسەر دۆزەخ دادەنرێت، تاکو ئەم خەڵکە لەسەر پردەکەدا ڕا ببرێت بۆ بەهەشت ئینجا بەر لە پردەکە تاریکاییەك هەیە کە ئیماندار و دووڕووەکان لێك جیا دەبنەوە، تەنها ئیماندارەکان بە ئەندازەی کردەوە باشەکانیان ڕوناکییان دەدرێتێ بەسەر پردەکەدا تێپەڕن.

(وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا ۚ كَانَ عَلَىٰ رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴿٧١﴾ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوا وَّنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا)[٢].

واتە: هەمو کەسێکتان دەبێ بەسەر دۆزەخدا ڕاببرێ خوا بڕیاری داوە و بڕاوەتەوە ئینجا ئەوانەی خۆیان لە تاوان پاراستووە ڕزگاریان دەکەین و ستەمکارانیش لە ناو دۆزەخدا دەهێڵینەوە.

(عن أبي سعيد الخدري رضي الله عنه في حديثه الطويل : قال النبي ﷺ....ثم ضرب الجسر على جهنم وتحلَ الشفاعة، فيقولون: اللهم سلم سلم قيل يا رسول الله وما الجسر؟ قال دَحض مَزَلة فيه خطاطيف وكلاليب وحسل، فيمر المؤمنون كطرف

---

١ ـ الانشقاق:٧_١٠.

٢ ـ مريم: ٧١_٧٢.

العين والبرق وكالريح وكالطير وكأجاويد الخيل والركاب فناج مسلم و مخدوش و مكدوس في نار جهنم)[١].

واتە: ئینجا پرد لەسەر دۆزەخ دادەندرێت و کاتی شەفاعەت دێ و دەڵێن: خوایە سەلامەت بکە سەلامەت بکە گوترا: ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئەم پردە چییە؟ فەرمووی پردێکی لووسە و قاچ لێی ڕادەخزی و لەم لاو لەولا قولاپ و درکی پێوەیە ئیمانداران بەسەریدا ڕادەبورن، هەندێك وەك چاو نوقاندنێك وەك بروسك وەك با وەك باڵندە وەك سوار ئەسپی چاك، ئینجا ئەم خەڵکە بە سێ بەشە: هەیە بە سەلامەتی رزگاری دەبێت هیچ قولاپێك نایگرێت، هەیە قولاپەکان دەیگرن و برینداری دەکەن و بەری دەدەن و ڕادەبورێ هەیە بە کۆمەڵ بەسەریەکدا فڕێ دەدرێنە ناو دۆزەخ.

٧ـ الكاهن و العراف: ئێمەی موسڵمان و خاوەن بڕوا بە خوای کاربەجێ و زانا بە هەمو شتێ هەرگیز باوەڕ بە (فاڵچی و کاهن) ناکەین ئەوانەی، کە دەڵێن: ئێمە بەهۆی فاڵ گرتنەوە شوێنی دزی و (دزراو) وون بوو و بەختەوەری و بەدبەختی...هتد دەزانین، یان ئەوانەی، کە دەڵێن: ئێمە بە زانستی نادیار (علم الغيب) دەزانین. چونکە ئەوانە گشتیان نادیارن و تایبەتن بە خوای گەورە وە کەس نییە دەمیان لێ بکوتی و خۆی بە شارەزا لێیان بداتە قەڵەم.

﴿ عَٰلِمُ ٱلۡغَيۡبِ فَلَا يُظۡهِرُ عَلَىٰ غَيۡبِهِۦٓ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ٱرۡتَضَىٰ مِن رَّسُولٖ ﴾[٢]. واتە: خوای گەورە زانای زانستی نادیارە و هیچ کەس شارەزایی نادیاری خۆی ناکات تەنها ئەو پێغەمبەرە نەبێت کە خۆی هەڵی دەبژێری و پێی ڕازییە زانستی

١ـ رواه البخاري و مسلم.

٢ ـ الجن:٢٦.

نادیاری بداتێ. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ : ﴿من أتى عرافاً فسأله عن شيء لم تقبل صلاة اربعين ليلة﴾[١].

واتە: هەرکەسێك بچێتە لای فاڵچی و پرسیاری لێ بکات لە شتێك ئەوە خێری نوێژی چل شەوی بۆ نانوسرێت.

وفي رواية الامام احمد (من أتى عرافاً أو كاهناً فصدقه بما يقول فقد كفر بما انزل على محمد ﷺ)[٢]. واتە: هەرکەسێك بچێتە لای فاڵچی یان لای ئەو کەسەی زانستی نادیار دەڵێ و باوەڕیشی پێکرد بە ڕاستی ئەوە کوفری کردووە بەو قورئانەی بۆ پێغەمبەرﷺ هاتۆتە خوارێ.

* ڕاهێنانی گشتی:

بۆ ئەوەی مامۆستا بتوانێت ئەو قوتابییەی، کە پەروەردەی دەکات بیر ڕۆشنو لێهاتوو دەرچێت، ئەو وانانەی بۆی باس دەکات هەمیشە بە تاسە و چێژەوە گوێی بۆ بگرێت پێویستە هەر جارە پرسیارێك لەو بارەوە کو خوێندوویەتی لێبکات بۆ ئەوەی بگەڕێت بە شوێن وەڵامەکەیدا و بۆی بهێنێتەوە، مامۆستا خۆشی دوایی بە تێروتەسەلی وەڵامەکەی بۆ باس بکا، بەم شێوەیە قوتابی هەمیشە گورج و گۆڵ دەردەچێت و هەست بەوە دەکات، کە ڕۆژ بە ڕۆژ فێری زانیاری تازە دەبێت و ئەو وانانەی، کە دەیخوێنێت پڕ سوود دەبێت بۆی.

ئێستاش بۆ نموونە چەند پرسیارێك دیاری دەکەین لەم بارەوە بۆ ئەوەی مامۆستا ئاراستەی قوتابیانی بکات.

١ـ جبریل داوای کرد لە پێغەمبەری خواﷺ هەواڵم بدەیە دەربارەی (ئیمان)؟ ئایا پێغەمبەری خواﷺ چی وەڵام دایەوە؟ ئایا دەزانی ئەو فەرمودەیە کێ گێڕاویەتییەوە واتە: (راوي حديث)ەکە کێیە؟

---

١ ـ ١٥٢٦ رواه مسلم.

٢ـ صحيح رواه احمد.

٢. مەرجەکانی موسڵمانی ڕاستەقینە چییە؟ (شروط المسلم).

٣ـ ئایا دەتوانی مەرجەکانی وەرگرتنی تەوبە و پەشیمانی دەست نیشان بکەی؟ (شروط قبول التوبة).

٤. خوای گەورە ئێمەی بۆچی دروستکردووە؟ ئایا دەتوانی بە بەڵگەی ئایەت و فەرموودە بیسەلمێنی؟

٥ـ مەرجەکانی وەرگرتن و دروستی کاروکردەوە چییە؟ (شروط قبول العمل).

٦. ئایا لە نێوان (حق) و (باطل)دا ڕێگەیەکی مام ناوەندی هەیە، کە خەڵك لەو بەینەدا بوەستێت؟ بە بەڵگە بیسەلمێنە؟

٧ـ گەورەترین گوناه لای خوای گەورە چییە؟ بە ئایەت یان فەرمودە بیسەلمێنە.

٨. ئایا دوعا و نزا بە عیبادەت دادەنرێ؟ بەڵگەت چییە؟

٩. ئایا دروستە ١ . نەزر (النذر) کردن بۆ غەیری خوا؟ ٢ . سەربڕین بۆ غەیری خوا؟.

١٠ـ حوکمی کارکردن بە یاسایەك پێچەوانەی ئیسلام بێت چییە ڕونی بکەرەوە بە بەڵگەوە؟

١١. ئایا دروستە سوێند خواردن بە غەیری خوای گەورە؟ بە بەڵگەوە.

١٢. بۆچی خوای پەروەردگار جیهاد و تێکۆشانی فەرمان پێ داوە لە ئایینی پیرۆزی ئیسلامدا؟

١٣. ئایا دروستە خۆشویستنی بێباوەڕان و سەرخستنیان؟

١٤. احسان لە (عیبادەت)دا کامەیە پێناسەی بکە؟

١٥. خوای گەورە پێغەمبەرانی بۆچی ناردووە ڕونی بکەرەوە؟

١٦. سوودەکانی یەکتاپەرستی (التوحید) چییە؟

١٧. نیەت چییە و دەوری چییە لە کاری ئیسلامی و بیروباوەڕدا؟

١٨- مانای (الولاء والبراء) چییە؟

١٩- پێناسەی (الشرك الاكبر) و (الشرك الاصغر) بکە و جیاوازییان چییە؟

٢٠- (اولياء الرحمن) بە کێ دەگوترێت.

٢١- حوکمی (سیحر) چییە لە ئیسلامدا؟

٢٢- ئایا دروستە ئەڵقە و ملیوان لەبەرکردن بۆ ئەوەی شیفای نەخۆش بدات و رزگاری بکا لە بەڵا و ناڕەحەتی.

***. وەڵامی هەندێك لە پرسیارەکان:**

١- قال رسول اللهﷺ: الایمان ان تؤمن بالله وملائکته وکتبه ورسله والیوم الآخر وتؤمن بالقدر خیره و شره. فەرمودەکەش (مسلم) گێڕاویەتەوە.

٢- خوای گەورە بۆ ئەوە دروستی کردوین، کە بیپەرستین و هاوەڵی بۆ بڕیار نەدەین. بەڵگەش بە ئایەت ﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ الذاريات:٥٦.

بەڵگەش بە فەرمودە: (حق الله على العباد ان يعبدوه ولا يشركوا به شيئا) متفق عليه.

٣- مرۆڤ نابێتە موسڵمانی ڕاستەقینە تاوەکو ئەم مەرجانەی تێدا نەیەتە دی:

أ- پێویستە لە عیبادەت و پەرستندا یەکتاپەرست و تەنها خواپەرست بێت وە کار بە واجبەکانی خواپەرستی بکات.

ب - بە ڕاست زانینی پێغەمبەرﷺوە ئەوەی کە بۆی هاتووە لەگەڵ ئەوەشدا بە گوێ کردنی فەرمانەکانی و دوورکەوتنەوە لەو شتانەی کە نەهی لێ کردووە.

ت - دژایەتی کردنی کافران و هاوبەشی پەیداکەران بۆ خوای گەورە.

پ - هەستان بە واجبی ئامۆژگاری کردن. (ٱدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلْحِكْمَةِ وَٱلْمَوْعِظَةِ ٱلْحَسَنَةِ وَجَٰدِلْهُم بِٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ) النمل:١٢٥.

٤ـ مەرجەکانی وەرگرتنی تەوبەکردن ئەمانەن:

أـ اخلاص: دەبێت گوناهبار بە پاکی و دڵسۆزی تەوبە بکات بۆ لای خوای گەورە نەك بۆ کەسێکی تر.

ب ـ پەشیمانی (الندم): دەبێت پەشیمان بێت لەو کردەوەیەی کە کردوویەتی.

ت ـ ڕیشەکێش کردن و وازهێنانی یەکجاری (الإقلاع).

پ ـ دەبێت هەوڵ بدات کە هەرگیز جارێکی تر نەگەڕێتەوە سەر ئەو گوناهە.

ج ـ مافی خەڵکی بداتەوە کە لە لایەتی یان گەردنی خۆی پێ ئازاد بکات.

ح ـ پێویستە ئەو تەوبە و پەشیمانییە لە ژیاندا بێت و پێش هاتنی سەرەمەرگی بێت.

پێغەمبەری خواﷺ (ان الله يقبل توبة عبده ما لم يغرغر) (حسن رواه الترمذي).

٥ـ مەرجەکانی وەرگرتنی کردەوە:

أـ باوەڕ بە یەکتایی خوای گەورە: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَعَمِلُواْ ٱلصَّٰلِحَٰتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّٰتُ ٱلْفِرْدَوْسِ نُزُلًا﴾ الکهف:١٠٧.

ب ـ الاخلاص: کارکردن بۆ خوایَ گەورە بە بێ ڕیا و بە پاکی.

ت ـ ئەو کردەوەیە پێویستە گونجاو بێت لەگەڵ ئەوەی کە پێغەمبەری خواﷺ هێناویەتی.﴿وَمَآ ءَاتَىٰكُمُ ٱلرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَىٰكُمْ عَنْهُ فَٱنتَهُواْ﴾الحشر:٧.

پ ـ دەبێت خاوەنی کردەوە کە باوەڕەکەی هەڵنەوەشێنێتەوە بە کافر بونی یان هاوەڵ بڕیاردان بۆ خوای گەورە.

٦ـ نەخێر هیچ ڕێگا و شتێك نییە لە نێوان حەق و (باطل)دا تاوەکو کەسێك هەڵبژێرێت چونکە خوای گەورە دیاری کردووە بۆمان کە دوای حەق و ڕاستی ئەوە گومڕایی و سەر لێ شێوانە.

بەڵگە: خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَمَاذَا بَعْدَ ٱلْحَقِّ إِلَّا ٱلضَّلَٰلُ﴾یونس:٣٢.

٧ـ گەورەترین گوناه بریتییە لە: هاوەڵ بڕیاردان بۆ خوای گەورە.

بەڵگەش: (يَٰبُنَيَّ لَا تُشۡرِكۡ بِٱللَّهِۖ إِنَّ ٱلشِّرۡكَ لَظُلۡمٌ عَظِيمٌ) لقمان:١٣

بەڵگە بە فەرموودە: پرسیار کرا لە پێغەمبەرﷺ چ گوناهێك زۆر گەورەیە ئەویش فەرمووی: (ان تجعل لله ندأ وهو خلقك) متفق عليه.

واتە: ئەوەیە، کە شەریك و هاوەڵ بۆ خوا دیاری بکەی کاتێك، کە هەر ئەویش دروستی کردووی.

٨ـ بەڵێ دوعا و نزا بە عیبادەت کردن بۆ خوا دادەندرێت.

﴿وَقَالَ رَبُّكُمُ ٱدۡعُونِيٓ أَسۡتَجِبۡ لَكُمۡۚ إِنَّ ٱلَّذِينَ يَسۡتَكۡبِرُونَ عَنۡ عِبَادَتِي سَيَدۡخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ﴾ غافر:٦٠.

پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (الدعاء هو العبادة) رواه الترمذي وقال حسن صحيح.

٩ـ أ- نەزر کردن دروست نییە بکرێت بۆ خوای گەورە نەبێت واتە: تەنها دەبێت بۆ خوا بێت، یان بۆ گوێڕایەڵی و خواپەرستی بێت.

وەك قورئان بەسەرهاتەکەی ئافرەتەکەی (عمران)مان بۆ دەگێڕێتەوە دەفەرموێت: ﴿رَبِّ إِنِّي نَذَرۡتُ لَكَ مَا فِي بَطۡنِي مُحَرَّرٗا﴾ آل عمران:٣٥.

پێغەمبەری خواشﷺ دەفەرموێت: (من نذر ان يطيع الله فليطعه، ومن نذر ان يعصيه فلا يعصيه) رواه البخاري.

واتە: ئەو کەسەی نەزر دەکات بۆ ئەوەی گوێڕایەڵی خوا بکات ئەوە با بیکات وە ئەو کەسەی نەزر دەکات بۆ ئەوەی سەرپێچی لە فەرمانی خوا بکات ئەوە با سەرپێچی نەکات.

ب ـ هەروەها سەربڕینیش (الذبح) تەنها بۆ خوا دروستە.

خوای گەورە دەفەرموێت: (فصل لربك وانحر) الكوثر:٢.

(نَحر) = سەربڕین.

پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (لعن الله من ذبح لغير الله) رواه مسلم.

واتە خوا لەعنەتی لەو کەسە کردووە کە بۆ غەیری خوا حەیوان سەردەبڕێت.

١٠ـ کارکردن بە یاسایەك پێچەوانەی یاسا و شەریعەتی ئیسلام بێت، ئەوە کوفر و بێ بڕواییە یان بە چاکی بزانێت و بیکاتە هاوتای شەریعەتی ئیسلام، یان بڕوای وا بێت لە ئیسلام چاکترە و ئەوانە هەموی دەبێتە هۆی بێباوەڕ بونی خاوەنەکەی.

خـــوای گــــەورە دەفـــەرموێت: ﴿وَمَن لَّمۡ يَحۡكُم بِمَآ أَنزَلَ ٱللَّهُ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ﴾ المائدة:٤٤. واتە: هەرکەسێك حوکم بەوە نەکات، کە خوا ناردویە خوارەوە ئەوە لە بێ باوەڕانە.

﴿ وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ ﴾ آل عمران:٨٥.

واتە: هەرکەسێك، جگە لە ئیسلام بەرنامەیەکی تر هەڵبژارێت، ئەوە لێی وەرناگیرێ.

١١ـ سوێند خواردن بە غەیری خوا دروست نییە.بەڵگەش: قال رسول الله ﷺ: (من حلف بغير الله فقد أشرك) صحيح رواه احمد.

هەروەها دەفەرموێت:(من كان حالفاً فليحلف بالله أو ليصمت)متفق عليه.

واتە: هەرکەس سوێند دەخوات، با تەنها بە خوا سوێند بخوات، یان بێدەنگ بێت.

١٢ـ خوای گەورە جیهاد و تێکۆشانی لەبەر کۆمەڵێ خاڵ بە شەرع داناوە بۆ ئێمەی موسڵمان بۆ نموونە:

أـ بۆ بەرگریکردن لە نەهێشتنی (شرك) و (مشركين)، چونکە خوای گەورە هەرگیز شەریك بڕیاردان قبوڵ ناکات و پێی ڕازی نییە.

ب ـ بۆ لابردنی ئەو ڕێگرانەی دەبنە کۆسپ لەبەردەم بانگەواز کردن بۆ لای خوای گەورە.

ج ـ بۆ پاراستنی عەقیدە و بیروباوەڕ لە هەمو خەم و ترسێك، کە هەڕەشەی لابردنی بکات.

د - بۆ بەرگری و پاراستنی موسڵمانان و خاك و ئاوی موسڵمانان.

١٣. سەرخستن و خۆشویستنی بێ باوەڕان دروست نییە.

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن يَتَوَلَّهُم مِّنكُمْ فَإِنَّهُۥ مِنْهُمْ﴾ المائدة:٥١.

واتە: هەرکەسێ لە ئێوە بێ باوەڕانی خۆش بوێت و کۆمەکیان بکات، ئەوە ئەویش لەوانە.

پێغەمبەری خواﷺدەفەرموێت:(إن آل أبي فلان ليسوا لي بأولياء).[١] واتە:ئال و خزمەکانی باوکی فلانەکەس دۆست و یارمەتی دەرو والی من نین.

---

١ - متفق عليه

بەشی (٤)

خواپەرستی (العبادة)

لە دوای ئەوەی مامۆستا لە قۆناغی یەکەم و دووەمی (پرۆگرامی پەروەردەی منداڵان) دەبێتەوە لە بەشی خواپەرستیدا، ئینجا پێویستە وانەکانی ئەم قۆناغەش ببەستێتەوە بە هەردوو قۆناغی یەکەم و دووەمەوە.

وانەی یەکەم: نوێژ (الصلاة)[1]

* پلە و پایەی نوێژ لە ئیسلامدا:

بێگومان نوێژ پلە و پایەیەکی زۆر بەرزی هەیە لە ئیسلامدا دووەم پایە و کۆڵەکەی ئیسلامە لە دوای شایەتمان (الشهادتين)، هەروەکو پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (رأس الأمر الاسلام وعموده الصلاة وذروة سنامه الجهاد)[2].

واتە: سەری هەمو کارو فەرمانێك ئیسلامە و کۆڵەکە و پایەکەشی نوێژە و پۆپەی هەرە بەرزیشی جیهاد و تێکۆشانە لە ڕێی خوادا.

هەروەها یەکەم خواپەرستییە، کە خوای گەورە پێویستی کردوە لەسەر بەندەکانی بە قسەکردن و وەحی ڕاستەوخۆ لەگەڵ پێغەمبەرﷺ لە شەوی بەرز بونەوە (المعراج)دا بۆ ئاسمان.

هەروەها یەکەم شتێکیشە، کە بەندەکان لێ پرسینەوەیان لەسەری دەکرێت لە ڕۆژی دواییدا وەکو پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (أول ما يحاسب عليه العبد يوم القيامة الصلاة فان صلحت صلح سائر عمله وإن فسدت فسد سائر عمله)[3].

---

١ ـ رواه مسلم.

٢ ـ رواه الطبراني صحيح الجامع للالباني:٢٥٧٠.

٣ ـ رواه الطبراني الجامع للالباني:٢٥٧٠.

واتە: یەکەم شتێك کە بەندە لێپرسینەوەی لەسەر دەکرێت لە رۆژی دواییدا نوێژە، ئینجا ئەگەر نوێژەکەی ڕاست و دروستبو ئەوا سەرجەمی کردەوەکانی دیکەی باش دەبێت، ئەگەر نوێژەکەی نا دروست و خراپ بو، ئەوا سەرجەمی کردەوەکانی دیکەشی خراپ دەبێت.

هەروەها نوێژ دواترین شتێکە، کە پێغەمبەرﷺ لە کاتی سەرەمەرگ و گیان دەرچونیدا ئامۆژگاری ئوممەتەکەی پێکردوە، کە دەیفەرمو: (الصلاة الصلاة وما ملکت أیمانکم)[١].

واتە: ئاگاداری نوێژەکانتان بن، نوێژەکانتان، هەروەها ئاگاداری ئەو کەنیزەك و ئافرەتانە بن، کە لە ژێر دەستی ئێوەدان.

*** حوکمی نوێژنەکەر:**

هەمو زانایان هاودەنگن لەسەر ئەوە، کە هەرکەسێك نوێژ نەکات و نکوڵی لێ بکات و بڕوای پێ نەبێت، ئەوە بێگومان بەم کارەی لە دین دەردەچێت و کافر دەبێت، بەڵام ئەو کەسەی بڕوای پێیەتی و لەبەر تەمبەڵی، یان بەهۆی ئیش و کاری دنیاییەوە دەیفەوتێنی و نایکات ئەوا زانایان دوو بۆچوونیان هەیە:

أ. کۆمەڵەیەکیان دەفەرمون: هەرکەسێك نوێژ نەکات هەرچەندە بڕواشی پێی هەبێت ئەوە کافر دەبێت، بەڵگەش دەهێننەوە بە قورئان و بە فەرمودەی پێغەمبەرﷺ خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَوَيۡلٞ لِّلۡمُصَلِّينَ ﴿٤﴾ ٱلَّذِينَ هُمۡ عَن صَلَاتِهِمۡ سَاهُونَ﴾[٢]. واتە: سزا و لەناوچون بۆ ئەو نوێژکەرانەی کە بێئاگان لە نوێژەکانیان و لە کاتی خۆیان دوایان دەخەن، هەروەها ﴿فَخَلَفَ مِنۢ بَعۡدِهِمۡ خَلۡفٌ

١ ـ صحيح سنن الترمذي للألباني.
٢ ـ الماعون:٤.

أَضَاعُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَٱتَّبَعُواْ ٱلشَّهَوَٰتِۖ فَسَوۡفَ يَلۡقَوۡنَ غَيًّا ﴾[١].

واتە: ئینجا هات لە دوای ئەوان پاشماوەی خراپ و منداڵی نارِەسەن کە نوێژەکانیان دەفەوتاند و شوێنی ئارەزووەکان دەکەوتن، ئینجا ئەمانە لەمەولا توشی سزا، یان شیوێکی دۆزەخ دەبن.

پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: (بین الرجل وبین الكفر ترك الصلاة)[٢].

واتە: لە نێوان مرۆڤ و کوفردا وازهێنان لە نوێژ هەیە.

(العهد الذي بیننا وبینهم الصلاة فمن تركها فقد كفر)[٣].

واتە: ئەو پەیمانەی، کە لە نێوان ئێمە و بێباوەڕان دایە نوێژە، ئینجا هەرکەسێك وازی لێ بێنێ و نەیکات کافر دەبێت.

لەو کەسانەش، کە خاوەنی ئەم بۆچونەن (عمری کوڕی خطاب)، (عبدالله ی کوڕی مەسعود)، (عبدالله ی کوڕی عباس)، (جابر کوڕی عبدالله) و (ابو درداء) و (احمدی کوڕی حەنبەل) و (عبدالله ی کوڕی مبارك)...هتد.

ب ـ کۆمەڵی دووەم بۆچونیان وایە: ئەو کەسەی نوێژ ناکات، بەڵام بڕوای پێی هەیە، ئەوە پێی کافر نابێت و لە دین ناچێتە دەرەوە، بەڵکو پێی گوناهبار دەبێت، داوای تەوبە کردن و پەشیمان بونەوەی لێ دەکرێت، ئەگەر تەوبەی نەکرد ئەوا دەستەڵات و فەرمانڕەوایی ئیسلامی دەیکوژێت (حداً) ئەمەش بۆچونی پێشەوا مالیك و شافیعی و...هتد، بەڵام لای پێشەوا ابو حنیفە دەڵێت: دەبێ هەڕەشەی لێ بکرێت و زیندانی بکرێت، تاوەکو نوێژ دەکات.

---

١ ـ مريم:٥٩.

٢ ـ رواه مسلم عن جابر.

٣ ـ رواه احمد وأهل السنن.

***. ئادابی نوێژ کردن:**

١- زۆر بە ئەدەبەوە بچێتە ناو نوێژەکە و لەبەردەستی پەروەردگاری خۆیدا بوەستێت و جموجۆڵ نەکات.

٢- جێبەجێکردنی نوێژەکان لە کاتی خۆیاندا و دوا نەخستنیان.

٣- تەنها بۆ بەردەم خۆی و جێگای کڕنوش بردنەکەی بڕوانێت، سەیری ئاسمان و دەوروپشتی خۆی نەکات.

٤- پێویستە هەوڵ بدات لە کاتی نوێژەکردندا ئەوەندە دەنگ بەرز بکاتەوە، کە تەنها خۆی گوێی لێبێت و دەمیشی دانەخات و وشەکان دەربڕێت.

٥- پەلەنەکردن و لەسەرخۆیی لە هەمو ڕوکنەکانی نوێژەکەدا.

٦- دەست نوێژ تازەکردنەوە بۆ نوێژ لە کاتی نوێژەکەدا.

٧- ئەنجامدانی نوێژەکەت لە شوێنێکی بێ دەنگ وئارامدا.

٨- بەستنەوەی دڵ و مێشکت بە نوێژ و واتاکەیەوە.

٩- دواخستنی نوێژ لە کاتی ئامادەبونی خواردنەدا، مەگەر ترسی بەسەرچونی کاتەکەی هەبێت.

١٠- دیاری نەکردنی شوێنێکی تایبەت بۆ نوێژەکانی.

١١- دوای تەواو بونی نوێژ و سەلام دانەوە جێگاکەت بەجێ مەهێڵە و هەوڵ بدە ویردەکانی دوای نوێژ بخوێنی.

١٢- چاو نەنوقاندن لە نوێژدا بە بێ پێویست.

١٣- هەوڵ بدرێت هەمیشە لە نوێژدا بەربەستێك (سترة) لەبەردەم خۆیدا دابنێت بۆ دیاری کردنی سنووری نوێژەکەی.

١٤- نوێژ کردن لەسەر گۆڕستان و بەرەو ڕوی گۆڕ و ڕوبەڕوی ئاگر.

١٥- وابەستە بون بە سوننەتی پێغەمبەرەوەﷺ لە چۆنیەتی نوێژ کردندا و دورکەوتنەوە لە هەمو داهێنراوو (بدعة)یەك.

وانەی دووەم: نوێژ (الصلاة) (٢)

* . ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە (مبطلات الصلاة):

١. خواردن و خواردنەوە بە ئەنقەست.
٢. قسە کردن بە ئەنقەست.
٣ـ وازهێنـان و پشت گوێ خستنی روکنێکی نوێـژ بـە ئەنقەسـت و بـە بـێ بیانوی شەرعی و دروست وەکو نیەت گۆڕین و نەخوێندنی (فاتیحە)...هتد.
٤. ئەنجام دانـی هەڵسوکەوتێکی زۆر و لـە دوای یـەك، کـە شـێوازی نوێژەکـە تێك بدات بە بێ هیچ بیانویەکی شەرعی.
٥. پێکەنین و دەنگ بەرزکردنەوە لە نوێژدا بـەڵام زەردەخەنـە نوێـژ بـەتاڵ ناکاتەوە.
٦. جێبەجێنەکردنی یەکێك لە مەرجەکانی (شـروط)ی نوێـژ بـە ئەنقەسـت وەك بێ دەست نوێژ بون یان خۆدانەپۆشین و ڕونەکردنە قیبلە.

* . ئەو شتانەی ڕێگەی پێ دراوە لە ناو نوێژدا (ما یباح في الصلاة):

١. جموجۆڵی کـەم وەك خۆخورانـدن یـان ڕوانـینی بـەملا وئـەولادا لـە کـاتی پێویستدا.
٢. بەرگری کردن لەو کەسەی دەیەوێت بە بەردەم نوێژەکەتدا بڕوات.
٣. کوشتنی مـار و دووپشـك یـاخود دورخسـتنەوەی ئـەو شـتانەی زیانـت پـێ دەگەیەنێت.
٤. ڕۆیشتن بە چەند هەنگاوێك لە کاتی پێویستدا.
٥. وتنی (سبحان الله) بۆ پیاوان چەپڵە لێدان بە پشتی دەست بۆ ئافرەتان لە کاتی پێویستیدا وەك ئاگادار کردنەوەی (إمام) کە سەهو بکات.
٦. دانانی پشتی دەست لەسەر دەم لە کاتی باوێشك دانـدا.
٧. (التنحنح) واتە (ئح ئح) کردن لە نوێژدا بۆ کاتی پێویست.

***. ئەوکاتانەی کە نوێژکردن تیایاندا باش نییە:**

١- دوای نوێژی بەیانی تا خۆر بە ئەندازەی ڕمێك بەرز دەبێتەوە.

٢- لە کاتێکدا خۆر لە ناوەڕاستی ئاسماندایە تا لادەدات و نوێژی نیوەڕۆ دەبێت.

٣- دوای نوێژی عەسر تا خۆرئاوابون وەك پێغەمبەری خواﷺ لەم بارەوە فەرمویەتی: (ثلاث ساعات كان رسول اللهﷺ ينهانا ان نصلي فيهن، أو أن نقبر فيهن موتانا، حين تطلع الشمس بازغة حتى ترتفع وحين يقوم الظهيرة حتى تميل الشمس وحين تضيف الشمس للغروب)[١].

هەروەها دەفەرموێت: (لا صلاة بعد صلاة العصر حتى تغرب الشمس ولا صلاة بعد صلاة الفجر حتى تطلع الشمس)[٢].

تێبینی: مەبەست بەو کاتانەی کە نوێژ تێیاندا باش نییە تایبەتە بەو نوێژە سوننەتانەوە، کە هۆکاری نییە، وەك سوننەتی ڕوت (مطلق) بەڵام سوننەتێکی وەك (تحية المسجد)، یان سوننەتی دەستنوێژ لەو کاتانەشدا مکروە نییە.

***. سوجدەی سەهو:**

بریتییە لەو دوو سەجدەیەی دەبرێت دوای تەحیاتی کۆتایی لە پێش، یان لە پاش سەلامدانەوە، ئەگەر لە ناو نوێژەکەدا لێی تێك چو، یان سەهوی کرد، بەهۆی ئەمانەوە:

١- ئەنجام دانی ڕوکنێکی زیادە لە نوێژدا بە سەهو.

٢- کەم کردنەوەی ڕوکنێك لە نوێژ بە سەهو.

٣- دروست بونی گومان لە کردن و نەکردنی ڕوکنێکدا بەم شێوەیەی خوارەوە:

١- رواه مسلم.

٢- رواه البخاري و مسلم.

أ - ئەگەر ڕوکنێکی لەبیر چوو وەبیری نەکەوتەوە، تا گەیشتەوە هەمان ڕوکن لە ڕکاتێکی دیکەدا ئەوا ئەو ڕکاتەی سەهوەکەی تێدا کردوە وازی لێ دەهێنێ و ئەم ڕکاتەی دیکە لە جیاتی ئەودا لە پاشاندا سوجدەی سەهو دەبات دوای سەلام دانەوە. خۆ ئەگەر پێش ئەوەی بگاتەوە هەمان ڕوکن بیری کەوتەوە دەبێت بگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕووکنەی، کە لە بیری چوە و لەو شوێنەوە دەست پێ بکاتەوە، لە پاشاندا دوای سەلام دانەوە سوجدەی سەهو دەبات.

ب - ئەگەر نوێژ خوێن تەحیاتی یەکەمی لە بیر چو، بەڵام پێش ئەوەی هەڵبستێتەوە بیری کەوتەوە ئەوا پێویست بە سوجدەی سەهو ناکات، بەڵام ئەگەر تەحیاتی لە بیر چو لە کاتی بەرز بونەوە بۆ ڕکعاتی سێیەم بیری کەوتەوە پێش ئەوەی بە تەواوی ڕاست بێتەوە، ئەوا دەبێت بگەڕێتەوە بۆ تەحیاتەکەی و دوایش سوجدەی سەهو دەبات دوای سەلام دانەوە، بەڵام ئەگەر بیری نەکەوتەوە تا بە تەواوی ڕاست بۆوە بۆ ڕکعاتی سێیەم ئەوا تازە نابێت بگەڕێتەوە بۆ خوێندنی ئەو تەحیاتە، بەڵام دەبێت دوایی سوجدەی سەهو بەرێت پێش سەلام دانەوە.

ت - ئەگەر نوێژ خوێن کەوتە گومان لە نوێژەکەیدا دەبێت، هەوڵ بدات دڵی خۆی ساغ بکاتەوە بە لایەکدا، ئینجا ئەگەر دڵی ساغ بۆوە بەلایەکدا ئەوا لەسەر ئەوەوە نوێژەکەکەی تەواو دەکات و لە دوایدا سوجدەی سەهو دەبات دوای سەلام دانەوە، بەڵام ئەگەر هەر دوودڵ بو، ئەوا دەبێت لاکەمەکەی دابنێت و نوێژەکەی لە دوای ئەوەوە تەواو بکات، دوایی سوجدەی سەهوو ببات پێش سەلام دانەوە.

پ - ئەگەر کەسێك ڕکاتی زیادەی کرد لە نوێژدا سوجدەی سەهو دەبات دوای سەلامدانەوە.

أ - ئەگەر کەسێك بە سەهو سەلامیدایەوە پێش تەواوکردنی نوێژەکەی، ئەوە ئەگەر ماوەیەکی زۆری خایاند نوێژەکەی دووبارە دەکاتەوە، بەڵام ئەگەر

ماوەیەکی کەمی خایاند بە ئەندازەی چەند دەقیقەیەك، ئەوا دەگەڕێتەوە سەر نوێژەکەی و تەواوی دەکات، ئینجا دوای سەلام دانەوە سوجدەی سەهو دەبات. بەڵگەش بۆ ئەمانەی پێشو:

١- عن عبدالله بن مسعودﷺ أن رسول اللهﷺ: صلى الظهر خمساً فقيل له أزيد في الصلاة؟ فقال وما ذاك؟ قال صليت خمساً: فسجد سجدتين بعد ما سلم)[١]. واتە: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ نوێژی نیوەڕۆی پێنج ڕکات کرد، پێیان گوت ئایا نوێژ زیاد کراوە؟ فەرموی بۆچی بوە؟ گوتیان پێنج ڕکاتت کرد، ئەویش دوو سوجدەی برد دوای سەلام دانەوە.

٢- عن عبدالله بن عيينةﷺ انه قال: ان رسول اللهﷺ قام من اثنين من الظهر لم يجلس بينهما فلما قضى صلاته سجد سجدتين ثم سلم بعد ذلك)[٢] .

٣- (عن عبدالله بن مسعودﷺ ان رسول اللهﷺ قال: (واذا شكَ أحدكم في صلاته فليتحر الصواب فليتم عليه ثم ليسلم ثم يسجد سجدتين)[٣].

واتە: هەرکاتێك یەکێتان کەوتە گومانەوە لە نوێژەکەیدا، با بە دوای ڕاستیەکەیدا بگەڕێت و ئینجا لەسەر ڕاستیەکە نوێژەکەی تەواو بکات، پاشان با سەلام بداتەوە، پاشان دوو سوجدە دەبات.

وانەی سێهەم: نوێژ (الصلاة) (١)

*. نوێژی بە کۆمەڵ (صلاة الجماعة):

نوێژی بە کۆمەڵ سوننەتێکی گەورەیە تەنانەت هەندێ لە زانایان دەڵێن: واجبە، هەرلەبەر گرنگی و گەورەیی نوێژی بە کۆمەڵە، پێغەمبەرﷺ

---

١ ـ أخرجه البخاري و مسلم.

٢ ـ أخرجه البخاري وسلم(٩٢_٣).

٣ ـ أخرجه البخاري و مسلم.

دەفەرموێت: (تفضل صلاة الجميع صلاة احدكم وحده بخمسة وعشرين جزءأ وتجتمع ملائكة الليل وملائكة النهار في صلاة الفجر)[١].

واتە: نوێژی بە کۆمەڵ چاکترە لە نوێژی هەر کامێکتان بە تەنها بە (٢٥) ئەوەندە زیاتر، فریشتەکانی شەوو فریشتەکانی رۆژ هەردووکیان کۆدەبنەوە لە کاتی نوێژی بەیانیدا.

هەروەها دەفەرموێت: (صلاة الجماعة تفضل صلاة الفذ بسبع و عشرين درجة)[٢].

واتە: نوێژی بە کۆمەڵ گەورەتر و چاکترە لە نوێژی بە تەنهایی بە (٢٧) پلە.

*. چۆنیەتی نوێژی بە کۆمەڵ:

نوێژی بە کۆمەڵ بە دوو کەسیش دادەمەزرێت، بەڵام تا ژمارەی نوێژکەران زیاتر بێت پاداشتیان زیاتر دەبێت وەك پێغەمبەری خواﷺ فەرمویەتی: (صلاة الرجل مع الرجل أزكى من صلاته وحده، وصلاته مع الرجلين أزكى من صلاته مع الرجل وما كان أكثر فهو أحسن الى الله تعالى)[٣].

واتە: نوێژی پیاو لەگەڵ پیاوێکی تردا خێری زیاترە لە نوێژی پیاوێك بە تەنها بێت، نوێژی لەگەڵ دوو پیاودا پاداشتی زیاترە تا لەگەڵ یەك پیاو، تا ژمارەیان زیاتر بێت خوای گەورە زیاتری پێ خۆشە.

هەروەها نوێژی بە کۆمەڵ لە مزگەوتدا خێر و پاداشتی زیاترە وەك لە دەرەوەی مزگەوت، تا مزگەوتەکە دورتر بێت پاداشتی زیاترە، هەروەك پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (اعظم الناس اجراً في الصلاة ابعدهم

١ ـ رواه البخاري و مسلم.
٢ ـ رواه البخاري و مسلم.
٣ـ رواه احمد وابو داود والنسائي وصححه ابن السكن والحاكم.

فابعدهم فمشيً والذي ينتظر الصلاة حتى يصليها مع الامام اعظم اجراً من الذي يصلي ثم ينام)[١].

واتە: گەورەترین پاداشتی نوێژ بۆ ئەو کەسانەیە، کە لە دورترین شوێنەوە دێن بۆ مزگەوت و ئەو کەسانەی، کە زۆرتر هەنگاو دەنێن بەرەو مزگەوت، ئەو کەسەی کە چاوەڕێی نوێژی داهاتو دەکات، تاوەکو لەگەڵ ئیمامدا نوێژەکەی بکات، ئەوە پاداشتی زیاترە لەو کەسەی کە نوێژ بە تەنها دەکات و چاوەڕێی نوێژ بە کۆمەڵ ناکات پاشان دەخەوێت.

***. هەندێك لە مەرجەکانی پێشەوای نوێژ (شروط الإمام):**

١ـ شایستەترین کەس بە ئیمامەتی ئەو کەسەیە کە زیاتر قورئان زان و خوێندەوار و شارەزا بێت پێی زیاتر شارەزای فەرموودەکانی پێغەمبەر خوا بێتﷺ.

٢- پێویستە نێرینە پێش نوێژی بکات بۆ پیاوان و ئافرەتان، بەڵام دروست نییە ئافرەت پێش نوێژی پیاوان بکات تەنها بۆ خۆیان نەبێت.

٣ـ ئەو کەسەی، کە پێش نوێژی دەکات نابێت کەسێك بێت، نوێژکەران ڕقیان لێ بێت و پێی ڕازی نەبن، هەروەك پێغەمبەری خواﷺ دەفەرموێت: (ثلاثة لا ترتفع صلاتهم فوق رؤوسهم شبراً: رجل أمّ قوماً وهم له كارهون وامراءة باتت وزوجها عليها ساخط واخوان متصارمان)[٢].

واتە: سێ کەس نوێژەکەیان بستێك لەسەر سەریانەوە بەرز نابێتەوە: پیاوێك ئیمامەتی قەومێك بکات و ئەوانیش ڕقیان لێی بێت، ئافرەتێك شەو بکاتەوە و مێردەکەشی لێی تورە بێ، دوو برا، کە ڕق بە ڕقیان بێت.

---

١ ـ رواه البخاري و مسلم.

٢ ـ رواه ابن ماجه.

نوێژە سوننەتەکان (الصوات المسنونة):

*. یەکەم: الرواتب:

کە بریتیین لەو نوێژە سوننەتانەی، کە لە پێش، یان لە پاش نوێژە فەرزەکانەوە دەکرێن، دەبنە دوو بەشەوە.

١ـ مؤكدة: واتە ئەو سوننەتانەی کە پێغەمبەرﷺ بەردەوام بوە لەسەر کردنیان، کە بریتیین لە:

أ- ٢ڕکات پێش نوێژی نیوەڕۆ.

بـ- ٢ڕکات لە دوای نوێژی نیوەڕۆ.

تـ- ٢ڕکات لە دوای نوێژی شێوان (المغرب) لە ماڵەوە.

پـ- ٢ڕکات لە دوای نوێژی خەوتنان (العشاء) لە ماڵەوە.

ج- ٢ڕکات لە پێش نوێژی بەیانی.

هەروەکو عبدالله ی کوڕی عومەر دەڵێ: (حفظت من النبيﷺ عشر ركعات: ركعتين قبل الظهر و ركعتين بعدها وركعتين بعد المغرب في بيته وركعتين بعد العشاء في بيته وركعتين قبل صلاة الصبح)[1].

لە هەندێك ڕیوایەتی تردا هاتوە، کە سوننەتە چوارڕکات نوێژ بکرێت لە پێش، لە پاش نوێژی نیوەڕۆ.

٢ـ غير مؤكدة: کە بریتیین لەو سوننەتانەی کە پێغەمبەرﷺ بە بەردەوامی نەی کردون، کە بریتیین لەمانە:

أ- ٢ ڕکات یان ٤ ڕکات پێش عەسر.

بـ- ٢ ڕکات پێش نوێژی شێوان (مغرب).

تـ- ٢ ڕکات پێش نوێژی خەوتنان (عشاء).

---

١ ـ رواه البخاري.

هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (بين كل أذانين صلاة وبين كل أذانين صلاة ثم قال في الثالثة لمن يشاء)[١].

***. دووەم: الوتر: بریتییە لەو نوێژە سوننەتەی، کە لە شەودا لە دوای نوێژە سوننەتەکانی شەودا دەکرێن لە دوای نوێژ خەوتنانەوە (عشاء).**

کە ژمارەی ڕکاتەکانی (١ یان ٣ یان ٥ یان ٧ یان ٩ یان ١١ یان ١٣) هەروەها پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (اجعلوا آخر صلاتكم بالليل وتراً)[٢].

★. سێیەم: شەو نوێژ.

★. چوارەم: نوێژی چێشتەنگاو (الضحى).

★. پێنجەم: نوێژی تەراویح.

★. شەشەم: نوێژی ئیستخارە (استخارة).

★. حەوتەم: نوێژی پێویستی (الحاجة).

هەندێکی تر لەو نوێژانە وەك سوننەتی چوونە مزگەوت و سوننەتی گەڕانەوە لە سەفەر و کردنی لە مزگەوتدا، سوننەتی تەوبە و سوننەتی مانگ گیران و ڕۆژ گیران و داواکردنی باران بارین و نوێژی جەژنەکان (ڕەمەزان و قوربان)....هتد.

وانەی چوارەم: ڕۆژوو (الصيام) (١)

مانگی ڕەمەزان مانگێکی جیاوازە، لە هەمو مانگەکانی تر مانگێکە تێیدا قورئان هاتوەتە خوارەوە، تێیدا شەیتانەکان بواری گوناهبارکردنی خەڵکیان لێ تەسك دەکرێتەوە، زۆر مەلائیکەت تایبەت دەکرێن بە پاڕانەوە و دوعاکردن بۆ ڕۆژووەوان، تێیدا بواری عیبادەت فراوان دەبێت وەك (ئیعتکاف کردن، قورئان خوێندن، بەخشین، جیهاد کردن، دەرس خوێندن) تێیدا مرۆڤی ڕۆحی سووك

١ ـ رواه الجماعة من حديث عبدالله بن مغفل.

٢ ـ رواه الأربعة.

دەبێت و نەفسی پاك دەبێتەوە هەست بە دڵخۆشی و بەرەو کەماڵ چونێك دەکات و تێیدا خەڵکی نوێ موسڵمان زۆر دەبێت...

ڕەمەزان ڕێگەیەکە بۆ کردنەوەی دەرگای (تەقوا)..ڕەمەزان قوتابخانەیەکە بۆ تەمبێ کردنی نەفس و جەستە، جەستە لە خواردن و خواردنەوە و کاری زایەندی(جنسی)، نەفس لە ئارەزووە غەریزەییەکانی وەك (خودپەسەندی و شەڕ کردن لەسەر زات، غەریزەی جنس، غەریزەی خواردن و خواردنەوە، غەیبەت کردن و خۆدەرخستن، خۆگرتن و نەخزان بەرەو (مەئلوفات)، قەڵای کردنەوەی دڵ بە خۆشەویستنی خوا و جێ پێ هەڵگرتنی پێغەمبەرﷺ و مەیلی بەهەشت و ڕەزامەندی ئەو پەروەردگارە پڕ سۆزە.

زۆر بە کورتی باس لە هەندێ (ئەحکام) دەکەین کە تایبەتە بە ڕۆژووی مانگی رەمەزانەوە:

پێناسەی ڕۆژوو: وشەی (صام) لە زمانی عەرەبیدا یانی توخن نەکەوتنەوە و وازهێنان لە شتێك، خوای گەورە لەسەر زمانی (مەریەمی دایکی عیسا) دەفەرموێت: ﴿إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَٰنِ صَوْمًا﴾ واتە: من بڕیارم داوە توخنی قسە نەکەومەوە و ئەمڕۆ واز لە قسە کردن بهێنم...بەڵام لە شەرعدا (صوم) یانی واز هێنان لە خواردن و خواردنەوە و ئاوی خۆهێنانەوە و خۆڕشاندنەوە لە بەرەبەیانەوە تا خۆرئاوابون بە نییەتی عیبادەت کردن بۆ خوا[١].

٢ـ حوکمی ڕۆژوو:

واجبە لەسەر هەمو موسڵمانێکی باڵغی عاقڵ، کە لە توانایدا هەبێت، نیشتەجێ بێت و لە سەفەردا نەبێت، بۆ ئافرەت ئەبێت لە حەیز و زەیسانیشیدا نەبێت.

ئەمەش بە (کتاب) و (سوننە) و (اجماع) فەرز بوە.

---

١ ـ (ابن حجر) فتح الباري:٤/٨١.

خوای گەورە دەفەرموێت: (كتب عليكم الصيام) یانی فەرز كراوە لەسەرتان ڕۆژووگرتن.

لە فەرمودەی ئیمامی (بخاری)دا هاتوە: كابرایەك هاتە لای پێغەمبەرﷺ وتی: أخبرني ما فرض الله علي من الصيام؟ پێغەمبەرﷺ فەرموی: (شهر رمضان إلاّ أن تطوع شيئاً)[1]. هەمو میللەتی گەورەی ئیسلامیش لەهەر سێ چەرخەوە شایەتی بۆ دراوە، كە تا ئێستا كۆڕان لەسەر ئەوەی ڕەمەزان واجبە و هەركەس ئینكاری بكات كافر دەبێت و لە بازنەی ئیسلام و (دین) دەچێتە دەرەوە[2].

٣ـ فەرز و كۆڵەكەكانی ڕۆژوو: ڕۆژوو دوو كۆڵەكەی گەورەی هەیە:

یەكەمیان: نییەت.

دووەمیان: وازهێنان و توخن نەكەوتنەوە لەو شتانەی ڕۆژوو دەشكێنێت.

پێغەمبەرﷺدەفەرموێت: (من لم يجمع الصيام قبل الفجر فلا صيام له)[3].

واتە: هەركەسێك ڕۆژووەكەی لە پێش بەرەبەیانەوە نەبێ لێی وەرناگیرێ.

خوای گەورە (جلّ جلاله) دەفەرموێت: ﴿أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ ٱلصِّيَامِ ٱلرَّفَثُ إِلَىٰ نِسَآئِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ ۗ عَلِمَ ٱللَّهُ أَنَّكُمْ كُنتُمْ تَخْتَانُونَ أَنفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنكُمْ ۖ فَٱلْـَٰٔنَ بَـٰشِرُوهُنَّ وَٱبْتَغُوا۟ مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَكُمُ ٱلْخَيْطُ ٱلْأَبْيَضُ مِنَ ٱلْخَيْطِ ٱلْأَسْوَدِ مِنَ ٱلْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتِمُّوا۟ ٱلصِّيَامَ إِلَى ٱلَّيْلِ ۚ﴾[4].

---

١ ـ (ابن حجر) فتح الباري:٨١/٤.

٢ ـ فتح الباري كتاب الصيام باب وجوب صوم رمضان (٨٢/٤).

٣ ـ رواه احمد واصحاب السنن وصححه ابن خزيمة وابن حبان دافع عن صحته النووي في المجموع.

٤ ـ البقرة:١٨٧.

٤ـ سوننەتەکانی ڕۆژوو:

أـ پارشێو کردن:

ئەگەر بە یەك قوم ئاویش بێت... پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (تسحروا فان في السحور بركة)[١].

ئیبن حەجەر دەفەرموێت: (ئەم بەرەکەتە زۆر شت دەگرێتەوە لەوانە: زیندوکردنەوەی سوننەتێك، دژایەتی کردنی گاور و جولەکە، گورێکی چاکیش بۆ عیبادەت، زیادە وزەیەك بۆ چالاکی و جموجۆڵ، بێوەی بون لە خولق خراپی لە کاتی زۆر برسێتیدا، مایەی بەخشندەیی بونە (جا ئیتر داوای بکرێت یان لەگەڵیدا نان بخورێت)، مایەی (سەحەر) و زیندوکردنەوەی بەرەبەیانە، کە کاتی دوعاکردن و زیکرکردنە، فریای نیەت هێنان دەکەوێت، ئەگەر پێش نوستن بیری نەبووبێت[٢].

ئەگەر گومانی پەیدا کرد ڕۆژ بۆتەوە یان نا، بۆی هەیە بخوات و بخواتەوە تا یەقین پەیدا دەکات، ئیمامی (نەوەوی) دەفەرموێت: (وقد اتفق اصحاب الشافعي على جواز الاكل والشرب للشك من طلوع الفجر)[٣].

ب ـ خێرا ڕۆژوو شکاندن:

بە خورما، ئەگەر هەبو ئەگەر نا بە ئاو..ئەنەسی کوڕی مالیك دەڵێت: (كان رسول اللهﷺ يفطر على رطبات قبل ان يصلي، فان لم تكن فعلى تمرات، فان لم تكن حسىٰ حسوات من ماء)[٤].

---

١ ـ رواه البخاري.

٢ ـ فتح الباري:١١٢/٤.

٣ ـ فقه السنة:٣٨٦/١.

٤ ـ رواه ابوداود والحاكم وصححه والترمذي وحسنه...

حسا: واتە: خواردنەوە. لە پەسند دادانی صەحابەدا هاتوە، کە (کان اصحاب محمدﷺ اسرع الناس افطاراً وابطأهم سحوراً)[١].

واتە: هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ لە هەمو کەس زیاتر پەلەیان دەکرد لە رۆژووشکاندن و درەنگ پارشێویان دەکرد.

ج ـ زۆر دوعا کردن لە رۆژو شەودا:

بە تایبەتی کاتی رۆژووشکاندن و کاتی رۆژوو گرتن لە (سحور)دا. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (ثلاثة لا ترد دعوتهم: الصائم حتى يفطر، الامام العادل، والمظلوم)[٢].

لەبەرئەوەی رۆژوو دوو پەیوەندی بە رۆژووەوانەوە هەیە: پەیوەندییەك بە دەرەوە و جەستەی رۆژووەوانەوە، پەیوەندییەك بە دڵ و ناوەوەی رۆژووەوانەکەوە.

پێویستە لەسەر رۆژووەوان ڕەچاوی ئادابی (دیارو نادیار ـ ظاهر و باطن)ی خۆی بکات، تا نە رۆژووەکەی بشکێت و هیچ ئەجری نەمێنێت و گوناهباریش بێت، نە ڕۆژووەکەشی کەم بکات و توشی گوناهی وا ببێت، تەنها برسێتی و تینویەتییەکەی بۆ بمێنێتەوە.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (ليس الصيام من الاكل والشرب، انما الصيام من اللغو، والرفث، فان سابك احد أو جهل عليك، فقل اني صائم، اني صائم)[٣].

دوورکەوتنەوە لە قسەی خراپ و درۆوقسەکردن بە زۆری و چاوبازی و غەیبەت کردن، دوو زەرەر دەدات لە رۆژووەوان، زەرەرێك لە خودی رۆژوەکە و ئەجر لەسەری کەم دەکاتەوە، ئەگەر هەموی بە با نەدات زەرەرێك لە

١ ــ فتح الباري (٤/١٦١).
٢ ــ رواه الترمذي بسند حسن قاله (فقه السنة ٣١٧/١).
٣ ـ رواه الحاكم وقال صحيح على شرط مسلم.

کاریگـەری ڕۆژوەکـە بـەوەی (تـەقوا) دروسـت نابێـت و کـابرای ڕۆژوەوان ئـەو ڕۆژوانەی هەروا بەسەردا دەگوزەرێت.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (رب صائم لیس من صیامه الا الجوع، ورب قائم لیس له من قیامه الا السهر)[١].

واتە: زۆر ڕۆژوگر هەیە بەشی لە ڕۆژوەکەی تەنها برسێتییە، زۆر کەس بەشی لە ڕاوەستان و نوێژی شەو تەنها ماندوبونە.

د ـ ئیعتیکاف کردن:

ئیعتیکاف واتە: وابەستەبون بە شتێکەوە و دوورنەکەوتنەوە لێی خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَا هَٰذِهِ ٱلتَّمَاثِيلُ ٱلَّتِيٓ أَنتُمۡ لَهَا عَٰكِفُونَ﴾الأنبیاء:٥٢. بەڵام لە شەرعدا ئیعتیکاف یانی: وابەستەبون و جێ نەهێشتنی مزگەوت بۆ ماوەیەك و مانەوە تێیدا بە نیەتی خواپەرستی کردن... ئیعتیکاف کردن سوننەتێکی (موئەکەدە)ی گەورەی پێغەمبەرەﷺ بە تایبەتی لە ڕەمەزاندا و بەتایبەت تریش لە(١٠) شەوو ڕۆژی کۆتاییدا.

مەرجەکانی ئیعتیکاف سیانن:

١ـ نیەت بهێنی بۆ ماوەیەك کەم یان زۆر لە مزگەوتدا بمێنێتەوە بۆ خواپەرستی.

٢ـ تەنیا لە مزگەوتدا دەبێت نەك ماڵ یان مزگەوتی ماڵ.. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَنتُمۡ عَٰكِفُونَ فِي ٱلۡمَسَٰجِدِۗ﴾ البقرة:١٨٧.

٣ـ مانەوە و جێ نەهێشتنی مزگەوت لەو ماوەیەدا بۆ شتی زۆر زەرورنەبێت و ئەویش زۆر نەخایەنێت.

---

١ ـ رواه الحاكم وقال صحيح على شرط البخاري.

وەك: (خۆشـوردن، نـان خـواردن، ئەسـپەردە كردنـی مردویـەك، سـەرئاو كردن...).

ئیمامی عەلی دەفەرموێت: (كەسێك ئەگەر ئیعتیكافی كرد بۆی هەیـە بچێت بـۆ جومعـە كـردن و سپاردنی مـردوو و سـەردانی نـەخۆش و بچێتەوە ماڵەوە داوای پێویستی خۆی بكات و بگەڕێتەوە.

ئیمـامی بوخـاری لـە دایكمـان (صـفیة)ەوە دەگێڕێتـەوە دەڵێـت: شـەوێكیان صفیە سەردانی پێغەمبەرﷺ ی كرد لە مزگەوتدا، كە ئیعتیكافی تێدا دەكرد، چەند سەعاتێك لای مایەوە، پاشان پێغەمبەری خـوا ڕەوانـەی كـردەوە تـا مـاڵ، كاتێك گەیشتنە بەر دەرگای (ئوم سەلەمە) دوو پیاوی ئەنصاری دایان بەلایاندا و سلاویان لـە پێغەمبـەرﷺ كـرد و بـە پەلـە گوزەریـان كـرد، پێغەمبـەرﷺ فـەرموی: (علـى رسـلكما، انمـا هـي صـفية بنـت حيـي)...وتیـان: سـبحان الله پێغەمبەری خوا - زۆر ناڕەحـەت بـون، پێغەمبـەر فـەرموی: (ان الشيطان يبلغ من الانسان مبلغ الدم واني خشيت ان يقذف في قلوبكما شيئا)[1].

وانەی پێنجەم: ڕۆژوو (الصيام) (٢)

٥ـ ئەو شتانەی ڕۆژوو دەشكێنن:

ئەو شتانەی ڕۆژوو دەشكێنن دوو بەشن:

أـ ڕۆژووەكە دەشكێنن و قەزای دەكەوێتە سەر.

ب ـ ڕۆژووەكە دەشكێنن و قەزا و كەفارەتیشی دەكەوێتە سەر.

★. بەشەكانی خاڵی یەكەم ئەمانەن:

(أ، ب) خـواردن و خواردنـەوە بـە ویستی خـۆی و بـێ لـە بـیر چونەوە، خـۆ ئەگـەر لـە بـیری چـو، یـان بـە هەڵـە یـاخود بـە زۆری زۆردارێـك خـواردن و

---

١ ـ جواهر البخاري، ح:٢٣٩ ص١٩٠.

خواردنەوەی خواردەوە ئـەوە رۆژووەکـەی ناشـکێت پێغەمبـەرﷺ دەفـەرموێت: (من نسي ـ وهو صائم ـ فأكل وشرب فليتم صومه، فانما اطعمه الله وسقاه)[1].

ج ـ خۆڕشاندنەوە بە زۆر، خۆ ئەگەر ڕشانەوە زۆری بـۆ هێنـا، رۆژووەکـەی ناشکێت: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من ذرعه القيء فلـيس عليـه قضـاء، ومـن استقاء عمداً فليقض)[2].

(د، هـ) حەیز و منداڵ بون و زەیستانی..(ئەگەر یەك ساتە وەختیش بێت).

و ـ ئاوی خۆهێنانەوە (بە هەر هۆکارێك بێت ـ بـە دەسـت یـان یـاری کـردن لەگەڵ ژنەکەیدا ـ).

★. بەشـەکانی خـاڵی دووەم تـەنیا جیمـاع کردنـە و بـەس..کـەفارەتیش بـەم تەرتیبەیە:

١ـ رزگار کردنی عەبدێك.

٢ـ ئەگـەر نـەبو دوو مـانگ لەسـەریەك و بـێ شـکاندنی هـیچ رۆژێـك رۆژوو بگرێت.

٣ـ ئەگەر نەیتوانی خواردنی (٦٠) شەست ژەمی هەژار بدات.

٦ـ ئەو شتانەی رۆژوو ناشکێنن و حەلاڵن:

أـ خۆشـوردن و مەلـەکردن، (بخـاری و مسـلم) لـە عائیشـەوە دەگێڕنـەوە، کـە گوتویەتی: (ان النبيﷺ يصبح جنباً، وهو صائم ثم يغتسل).

ب ـ چاوڕشتن و قەترەی چاو، ئیدی تامەکـەی بچێتە دەم، یـان نـا، چونکە چاوکون نییە بۆ ناو دەم.

ج ـ ماچ کردنی خێزان، هەرچی شوێنێکی بێـت، جیـاوازیش نییـە لـە نێـوان گـەنج و پـیردا، مەگـەر لـە خۆیـان بترسـن دایکمـان عائشـە دەفـەرموێت: (کـان

---

١ ـ رواه الجماعة.

٢ـ رواه الحاكم وصححه.

النبيﷺ يقبل وهو صائم، ويباشر وهو صائم، وكان أملككم لإربه) عائشە گەنجێك بو، پێغەمبەریشﷺ بە تەمەنێك بو لەو کاتەدا..

د ـ هۆقنە و دەرزی لە خۆدان ئیدی بە کۆم بێت، یان بە دەمار یان بە ژێر پێست، جا با بشگاتە لەش و ناوەوەی مرۆڤ، چونکە (مەنفەزی سروشتی خواردن و خواردنەوەی نییە)[١].

هـ ـ کەڵەشاخ گرتن، یان خوێن دان و خوێن وەرگرتن ئیمامی بوخاری دەڵێت: (احتجم النبيﷺ وهو صائم)، هەرکەس بڵێت: باشە خۆ لە فەرمودەکەدا هاتوە، کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (افطر الحاجم والمحجوم)[٢].

ئەڵێین هەمو رێگاکانی ئەو فەرمودەیە (ضعيف)ن و نابنە (حجة)..ئەگەر لە (ضعف)ەکەش رزگاری ببێت و بچێتە پلەی (حسن) یان (صحيح)، روخسەت بە دوایدا هاتوە، چونکە حەدیشی پێشو لە (حجة الوداع)دا گوتراوە[٣].

و ـ هەمو ئەو شتانەی کە لە دەستەڵاتتدا نییە خۆتی لێ بپارێزیت، وەك: تف قوتدان تۆزی رێگە، بۆنی خۆش، تۆزی ئارد، بەڵغەم..هەروەها ئیمامی بوخاری دەفەرموێت: (باب قول النبي ﷺ اذا توضأ فليستنشق بمنخره الماء، ولم يميز بين الصائم وغيره، وقال الحسن لا بأس بالسعوط[٤] للصائم ان لم يصل الى حلقه ويكتمل وقال عطاء ان تمضمض ثم افرغ ما في فيه من الماء لا يضره ان لم يزدرد ريقه وماذا بقى فيه فيه ولا يمضع العلك فان ازدرد ريق العلك لا اقول انه يفطر ولكن ينهى عنه)[٥].

---

١ ـ فقه السنة (٣٩/١).

٢ ـ رواه البيهقي وابوداود واحمد والنسائي والترمذي.

٣ ـ فتح الباري (٤، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥).

٤ ـ السعوط: واتە: دەرمان کردنە لووت (فقه السنة ج:١ ص٣٩).

٥ ـ فتح الباري (١٢٩/٤).

شـێخی ئیسـلام ئـیبن تەیمیـە دەڵـێ: (وشـم الـروائح الطیبـة لا بـأس بـە للصـائم...وكـذلك الاكتحـال والتبخـر والادهـان وان تقـوى بـە البـدن وشـربە البشرة...)[١].

ز - واجب نییە پەیدا كردنی یەقین بۆ خۆرئاوابون یـان رۆژبونـەوە، بـەڵكو لە هەردووكیاندا پەلەكردن سوننەتە..

ئیمامی بوخاری بە ئیسنادی خۆی لە سهلی كوڕی سـعدەوە دەگێڕێتـەوە، كـە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (لا یزال الناس بخیر ما عجلوا الفطر)[٢].

ئیبن حەجەری عەسقەلانیش دەڵێ:

(ومـن البـدع المنكـرة مـا احـدث في هـذا الزمـان...لا یؤذنـون الا بعـد غـروب الشمس بدرجة لـتمكین الوقـت زعمـوا فـأخروا الفطـر وعجلـوا السحور وخـالفوا السنة فلذلك قل عنهم الخیر وكثر فیهم الشر والله المستعان)[٣].

ئیمامی بوخاری بە سەنەدی خۆی لە ئەسمائی كچی ابـوبكرەوە دەگێڕێتـەوە كە ئەسماء گوتوویەتی: (افطرنا علی عهد النبيﷺیوم غیم ثـم طلعـت الشـمس وقال معمر سمعت هشاماً لا أدري اقضوا أم لا)[٤].

ئیبن حجر لە (ابن المنیر)ەوە نەقڵ ئەكات، كە فەرمویەتی: (في هـذا الحـدیث ان المكلفـین انمـا خوطبـوا بالظـاهر فـاذا اجتهـدوا فـاخطئوا فـلا حـرج علـیهم في ذلك)[٥].

شێخی ئیسلام ئیبنی تەیمیەش لە ڕاڤەی ئەم فەرمودەیەدا دەفەرموێت:

---

١ - فقه السنة بتصرف (٤/١٢٩).
٢ - رواه البخاري عن سهل بن سعد.
٣ - فتح الباري بشرح صحیح البخاري (٤/١٦١).
٤ - فتح الباري (٤/١٦٢).
٥ - فتح الباري ٤/١٦٢.

(هذا يدل على شيئين: الاول: انـه لا يحسب مـع الغيـم التـأخير الى ان يتـيقن الغروب فانهم لم يفعلوا ذلك ولم يأمرهم النبيﷺ به).

الثاني: يدل على انه لا يجب القضاء، فان الـنبيﷺ لـو أمـرهم بالقضـاء لشاع كما نقل فطرهم، فلما لم ينقل دل على انه ام يأمرهم به)[١].

له (الاختيارات العلمية)دا له كتێبی (مجموعه الفتاوى ٦٤/٤)دا دەفەرموێت:

(ومن أكل في شهر رمضان معتقداً انه ليل فبات نهاراً فلا قضاء عليـه، وكـذا من جامع جاهلاً بالرفث أو ناسياً).

ح) نیەت هێنان لە شەودا بێت چاکترە، خۆ ئەگەر کەوتە ڕۆژیش تا پێش نیوەڕۆ هەر دروستە...

ئیمامی مسلم بە سەنەدی خۆی لە عائیشەوە دەگێڕێتـەوە، کـە فەرمویـەتی: (قال لـي رسـول الله ﷺ ذات يـوم: يـا عائشـة هـل عنـدكم شـيء قالـت فقلـت، يـا رسول الله ما عندنا شيء قال فإني صائم)[٢].

جیاوازی نییە لە نێوان (ڕۆژووی فەرز و سوننەتدا وەك دەگوترێت، ئیبنی حەجەر لە وەڵامی ئەو کەسانەدا، کە دەڵێن: لەوانەیە پێغەمبەرﷺ هەر لە شەودا نیەتی هێنا بێت بۆیە فەرمویەتی: ما دامێك هیچ نییە، بیخۆین کەواتە من بەڕۆژووم دەفەرموێت: (وهو تأويل فاسد و تكليف بعيد) هەروەها هەر بەم عیبارەتەش نەوەوی لە (ارشاد السارى ١٤٠/٥)دا ئەمە دەفەرموێت.

بەڵکو ئیمامی ئەحمەد دەفەرموێت: (يجزئه نية واحـدة لجميـع الشـهور) کـە ئەمە قسەی ئیمامی مالیك و ئیسحاقیشە)[٣]. والله أعلم.

---

١ ـ هـ. (فقه السنة١).

٢ ـ صحيح مسلم بشرح النووي على كتاب الباري (١٣٨/٥).

٣ ـ فتح الباري (١١٤/٤).

وانەی شەشەم: ڕۆژوو (الصیام) (٣)

٧ـ ئەو شتانەی لە پاداشتی ڕۆژوو کەم دەکەنەوە:

أـ موخالەفە کردنی سوننەت لە پارشێو کردنـدا، یـان لـە شکاندنیدا یـان لـە ڕۆژدا، یان لە شەودا..

خوای گەورە دەفەرموێت: (فَلْيَحْذَرِ ٱلَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِۦٓ أَن تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ)[١].

واتـە: بـا بترسێن ئەوانـەی سەرپێچـی فـەرمانی پێغەمبـەر دەکـەن لـەوەی توشی بەڵا ببن، یان سزایەکی بەئێش بێتە سەریان.

ب ـ غەیبـەت کـردن، چـاونەگرتن، زۆر خـەوتن لـە ڕۆژدا و تەمبـەڵ بـون، درۆکردن و بـەردەوام بـون لەسـەر نـەفامێتی و قسـەی بـێ سـەر و بـەر ئیمـامی بوخاری بە سەنەدی خۆی دەگێڕێتـەوە لـە ئـەبو هورەیرەوە کـە پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: (مـن لم یـدع قـول الـزور والعمـل بـە فلـیس لله حاجـة في أن یـدع طعامه و شرابه). واتە: ئەوەی واز لە قسـەی خـراپ و کارپـێ کردنـی نـەهێنێ، ئەوە خوا پێویستی بەوە نییە واز لە خواردن و خواردنەوە بێنێ.

ج ـ حیلـەی شـەرعی وەك کـات کوشـتن بـە دامـە و شـەترەنج و سـێ ڕسـکێن کردنەوە، یـان بـە قسـەی بـەتاڵ و پێکەنینـەوە...ئیمـامی تـرمـذی بـە سـەنەدی خۆی لە ئەبو هورەیرەوە دەگێڕێتـەوە، کـە پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: (الـدنیا ملعونة، ملعون ما فیها الا ذکر الله وما ولاه وعالما و متعلما)[٢].

بـەڵکو مـانگی ڕەمـەزان پێویسـتە هـەلێك بێـت بـۆ پـڕ کردنـی کەشـکۆڵی قیامەت، چونکە کار لە ڕەمەزاندا بەرەکەتی زۆرە و کاریگەیشی لەسـەر نـەفس

---

١ ـ سورة النور:٦٣.

٢ ـ وقال حديث حسن والترهيب للامام المنذري (١/٩٨ حديث رقم/١٨٠ كتاب العلم).

و دڵ هەر زۆرە و لایەق نییە بە موسڵمان پەنا بەرێتە بەر ئەو شتانەی، کە بێ خێرن یا (مباح)یش بن.

٨ ـ سوودەکانی ڕۆژوو بۆ لەشی مرۆڤ:

أـ پشوویەکی باش دەدات بە گەدە و لەشی مرۆڤ، (مصطفی محمد عمارە خاوەنی کتێبی جواهر البخاری) کە (٧٠٠) فەرمودەی بخاری تێدا ڕاڤە کراوە دەڵێت:

پزیشکێکی ئەڵمانی بۆی گێڕامەوە، کە جارێکیان نەخۆشێك دێتە لای ئازاری گەدەی دەبێت، بە هەمو جۆرە دەرمانێك چارەسەری دەکات هەر چاك نابێتەوە و شیفایی نایەت، پاشان دەڵێت: یەك دەرمان ماوە، کە موسڵمانەکان بەکاری دەهێنن ئەویش ڕۆژوو گرتنە و دوور کەوتنەوەیە لە خواردن بۆ ماوەی (٢٤) سەعات بەرنامە بۆ ڕۆژوو گرتنەکەی دادەنێت و ماوەیەك ڕۆژووی پێ دەگرێت سەیر دەکات، نەخۆشییەکەی نەما و شیفای بۆ هات و چاك بوەوە..[١]

ب ـ ڕاهاتنی لەش لەسەر خواردن لە چەند کاتێکی دیاری کراودا و بەرگە گرتنی لە هەل و مەرجی ناهەمواردا بە تایبەتی، ئەگەر ڕۆژووەوان ئێواران و پارشێوان لە سنوری سروشتی خواردن دەرنەچێت و هەقی ڕۆژووەکەی بداتەوە.

٩ـ سوودەکانی ڕۆژوو بۆ زەین و فیکری مرۆڤ:

أـ ساف کردن و کردنەوەی ئاسۆیەکی فراوان لە مرۆڤ..زۆرێك لە زانایان بۆ بەهێز کردن و پاڵفتە کردنی زەکاوەتیان پەنایان بردۆتە بەر ڕۆژوو گرتن و ڕاهێنانی گیانی (الریاضیات الروحیة).

---

١ ـ جواهر البخاري:١٩٢.

ب - قەڵغانێکی گەورەیە بۆ دورکەتنەوە لە گوناه و بیرکردنەوە لە خەتا..ئەبو هورەیرە دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (والصيام جُنة واذا ما كان يوم صوم احدكم فلا يرفث ولا يجهل)[1].

جُنة: واتە قەڵغان لە (بیرکردنەوەی خراپ، گوناه و تاوان، ئاگری جەهەنەم) ئەویش بەوەی ئارەزووی نەفسی کز دەکات و کەم مەیلی دەکات بۆ خراپە.

فلا يرفث: یانی با قسەی خراپ نەکات، یان جیماع نەکات..فلا يجهل: با هیچ شتێك نەکات، کە لە خولق و خووی نەفامان بێت)[2].

١٠ـ لە قازانجەکانی ڕۆژوو بۆ دڵ و نەفسی مرۆڤ:

أ- کەفارەتی گوناهە و دڵی قەڵایی دەکاتەوە و پاکی دەکاتەوە...ئیمامی موسلیم لە (صحیح)ەکەیدا لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (الصلوات الخمس والجمعة الى الجمعة ورمضان الى رمضان مكفرات لما بينهن اذا اجتنبت الكبائر)[3].

ب - زۆر سیفاتی باش لە نەفس و دڵیدا دەچێنێت، وەك: بەزەیی هاتنەوە بە برسی و نەدارانـدا ئارام گـرتن و خۆگرتنـەوە، بەخشـندەیی و خێرکردن...هتد.

ج - باشترین هەل دەڕەخسێنێت بۆ ڕوکردنە عیبادەتی زۆر لەگەڵ ڕۆژووەکەدا، کە هەردووکیان مایەی دروستکردنی (تەقوا)ن لە دڵدا.. خوای

---

١ ـ فتح الباري كتاب الصيام ٨٣/٤.
٢ ـ فتح الباري ٨٣/٤.
٣ ـ فقه السنة ٣٦٦/١.

گـــەورە دەفـــەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱعْبُدُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُمْ وَٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾[١].

هـــەروەها دەفـــەرموێت: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ كُتِبَ عَلَيْكُمُ ٱلصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى ٱلَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾[٢].

د ـ مانگێکە دەرگای سـەرکەوتن لـە موسـڵمانان دەکرێتـەوە و سـەرکەوتنیش لە گۆڕەپانی ژیاندا مایەی خۆشی دڵە و شیفای برینەکانی دڵی ئیماندارانـە لـە دنیای ئیسلامدا..﴿ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴾[٣].

هەروەها دەفەرموێت: ﴿ وَأُخْرَىٰ تُحِبُّونَهَا ۖ نَصْرٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ ﴾[٤].

هـ ـ هێزێکـی گـەورە دەدات بـۆ دڵ بـۆ پەیـدا بـونی حەساسـیەتی زیـاتر بـۆ گوناه و تاوان بە ڕادەیەك دەست بەرێت بۆ هەرچی بیری بکەوێتەوە، ئایـا زەرە لە عیبادەتەکانی دەدات، یان نا..

وانەی حەوتەم: ڕۆژوو (الصیام)(٤)

١١ـ ڕۆژووە سوننەتەکان

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ ٱللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴾[٥].

بە کورتی ڕۆژووە سوننـەتەکان ئـەمانـەن و هەرکەسـیش زیـاتری دەوێت، بـا کتێبەکانی فـەرمودە و فیقهـی ئیسـلامی بخوێنێتـەوە وەك (نیـل الاوطـار وفقـه السنة وصحيح البخاري والترغيب والترهيب وجامع الاصول) وە هەروەها...

---

١ ـ البقرة:٢١.

٢ ـ البقرة:١٨٣.

٣ـ التوبة:١٤.

٤ـ الصف:١٣.

٥ ـ البقرة:١٥٨.

أ- رۆژی (عەرەفە) واتـە ئـەو رۆژەی، کـە حاجیـانی مـاڵی خـوا لـە عەرەفـەدا دەوەستن و بۆ رۆژی دوای ئەو جەژنی قوربان دەکرێت.

ئیمـامی مسـلم بـە سـەنەدی خـۆی لـە ئـەبی قـەتادەوە دەگێڕێتـەوە، کـە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (..وصيام يوم عرفة احتسب على الله ان يكفر السنة التي قبله والسنة التي بعده)[١] واتە: بەڕۆژوو بونی رۆژی عەرەفە ئومێد دەکەم لە خوا کە ڕەشکەرەوەی تاوانی ساڵی داهاتو و ڕابردو بێ.

ب - رۆژی عاشورا واتە رۆژی (١٠)ی مانگی (موحەڕەم)..

پێغەمبەرﷺ هەر لەحەدیسی مسلم دا دەفەرموێت:

(وصيام يوم عاشوراء احتسب على الله ان يكفر السنة التي قبله)[٢].

واتــە: ڕۆژووی (عاشـورا) داوا دەکـەم لـە خـوا تـاوانی سـاڵی پێشـوو ڕەش بکاتەوە.

ج - ڕۆژووی (أيام البيض)، سێ رۆژ لە هەمو مانگێك کە لە فەرمودەی مسلم دا هـاتوە بـە نـاوی (سـرة الشـهر) نـەوەوی دەڵێـت: (سـرة الشـهر أي وسـطه)[٣]، هەروەها نەوەوی دەڵێت: لە (سنن الترمذي)دا هاتوە، کـە ئـەو سـێ رۆژە (١٣، ١٤، ١٥)ی هەمو مانگێکە...(ئیمامی ئەبو داود و نسائی)یش هەردوکیان بە سـەنەدی خۆیـان لـە عبـدالملك کـوڕی ملحـانی ئـەویش لـە باوکییـەوە دەگێڕێتـەوە، کـە گوتویـەتی (كـان رسـول اللهﷺ يأمرنـا أن نصـوم البـيض: ثـلاث عشـرة، واربـع عشرة، وخمس عشرة..قال: وقال: هن كهيئة الدهر)[٤].

بوخاریش پشتی ئەم سێ رۆژە دەگرێت لە (صحيح)ەکەیدا[٥].

---

١ - ارشاد الساري ٥/١٥٥.

٢ - ارشاد الساري ٥/١٥٥.

٣ - ارشاد الساري ٤/١٥٥.

٤ - جامع الاصول من أحاديث الرسول لابن الاثير، ٧_٢١٤ حديث رقم (٤٤٧٠).

٥- فتح الباري ٤/١٨٣.

د- شەش رۆژ لە (شەوال) جا هەرچۆنێك دەیگرێت (١٣، ١٤، ١٥)ی بێت، یان نا، پاش رۆژی یەکەمی جەژن دەست پێدەکات، یان نا، بەسەریەکەوە هەر شەشەکەی دەگرێت، یان جیاجیا و بە مەیلی خۆی، هەر هەمویان دروستن و پاداشتی خۆی لەسەر وەردەگرێت..ئیمامی موسلیم بە سەنەدی خۆی لە ئەبی ئەیوبی ئەنسارییەوە دەیگێڕێتەوە کە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (من صام رمضان وأتبعه ستاً من شوال كان كصيام الدهر)[١]. ئەو قسەی ئیمامی مالیکیش، کە لە (الموطأ)دا دەڵێت (ما رأيت احداً من اهل العلم يصومها، قالوا فتكره لئلا يظن وجوبها) لەبەرئەوەی موخالیفی حەدیسی (صحیح)ەکە و قسەکەش خۆی دەلیل نییە ڕەت دەکرێتەوە..ئیمامی نەوەوی دەڵێت: (اذا ثبتت السنة لا تترك لترك بعض الناس او اكثرهم او كلهم لها)[٢].

١٢- چەند وەسیەت و ئامۆژگاری:

مانگی ڕەمەزان وەك گوتمان هەلێکە و ڕەخساوە بۆ موسڵمان و دەتوانین ناوی بنێین (وەرزی بانگەواز)، تێیدا موسڵمان خۆی ساز بداتەوە و ئاستی گیانی و زانستی و رۆشنبیری بەرز بکاتەوە و قوڵی خزمەت کردنی دینی خوای تێدا هەڵ بکات و ئەو خەڵکە زۆرەی ڕوی لە خوا کردوە گرێیان بدات بە دینەوە، هێزەکانیان بخاتە سەر هێزی موسڵمانان و قەوارەی ئیسلامی گەورەتر بکات..

لەو وەسیەتانەی بە پێویستی دەزانین بۆ مانگی رەمەزان ئەوانەیان باس دەکەین:

أ- دەست بەتاڵ بون (تفرغ) بۆ وەرگرتنی ڕێژەیەکی زیاتری زانستە شەرعییەکان بە تایبەتی زانستەکانی قورئان و سوننەت..

١- ارشاد الساري محشي بشرح صحيح مسلم (١٦٢/٥).

٢ - ارشاد الساري (١٦٣/٥).

خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿فَٱعۡلَمۡ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ إِلَّا ٱللَّهُ وَٱسۡتَغۡفِرۡ لِذَنۢبِكَ﴾[1].

ئیمامی بوخاری بە سەنەدی خۆی لە ئیمامی عومەرەوە دەگێڕێتەوە کە گوتویەتی: كنت وجار لي من الانصار في بني امية ابن زيد وهي من عوالي المدينة وكنا نتناوب النزل على رسول الله ﷺ ينزل يوماً وانزل يوماً، فاذا نزلت جئته بخير ذلك اليوم من الوحي وغيره واذا نزل فعل ذلك..)[2].

ئەم زانست وەرگرتنە باشترە دابەش بکرێت بەسەر دوو بواردا، بوارێکی تیۆری و بوارێکی کرداری..بوارە تیۆرییەکەی بریتییە لە خوێندنەوە و موتالاّ کردن لە ڕوی بەرنامەیەکی جێگیرەوە...بوارە کردارییەکەشی لە ڕوی دەرس خوێندنێکەوە بێت، وەك ئەو شێوازەی ئیمامی عومەر لەگەڵ ئەنصارییەکە (عوتبەی کوڕی مالیک التجريد الصريح كتاب العلم حديث رقم ـ ٧٨)دا گرتبوە بەر.

ب ـ بەهێز کردنی سیفەتی (بەخشندەیی)، چونکە بەخشین لە ڕەمەزاندا دوو خێری هەیە خێری بەخشینەکە و خێری تێرکردن و بەربانگ کردنەوە بە ڕۆژوەوان.

ئیمامی بوخاری لە (صحیح)ەکەیدا دەفەرموێت: عبدالله ی کوڕی عەباس دەفەرموێت: كان النبي ﷺ اجود الناس بالخير وكان اجود ما يكون في رمضان حين يلقاه جبريل وكان جبريل يلقاه كل ليلة في رمضان حتى ينسلخ يعرض عليه النبي ﷺ القرآن، فاذا لقيه جبريل(عليه السلام) كان اجود بالخير من الريح المرسلة)[3]. واتە: پێغەمبەر ﷺ بەخشندەترین کەس بو لە چاکەدا، بەلاّم لە ڕەمەزاندا لە هەمو کاتێك بەخشندەتر دەبو، کاتێك جبریل دەهاتە لای،

---

١ ـ محمد/١٩.

٢ ـ كتاب العلم باب التناوب في العلم_ مختصر صحيح البخاري المسمى التجريد الصريح لاحاديث الجامع الصحيح_ للامام الزبيدي حديث (٧٨).

٣ ـ فتح الباري (٤/٩٣).

جبریل هەمو شەوێکی ڕەمەزان دەهاتە لای، تا کۆتایی دەهات، قورئانی بەسەردا دەخوێندەوە، کاتێك جبریل پێی دەگەیشت بەخشندەتر دەبو لە بای بەرهەڵ بو.

ج ــ زیاد کردنی عیباداتی زیاد بە تایبەتی:

ـ قورئان خوێندن.

ـ تەراویح..چونکە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من قام رمضان ایماناً واحتساباً غفر له ما تقدم من ذنبه)[1]..واتە: هەرکەسێك ڕەمەزان هەستێتەوە بە باوەڕ و بە تەمای پاداشتی خوابێ، دەبەخشرێن تاوانە پێشوەکانی.

دـ هەوڵ بدات زۆرترین کاتی لە ڕەمەزاندا سەرقاڵی فێرکردنی خەڵك بێت لەو زانست و دەرکەی خوا پێی داوە..

لە پێغەمبەری خواﷺ دەگێڕنەوە، کە فەرمویەتی:

(من جاء مسجدي هذا لم يأته إلاّ لخير يتعلمه او يعلمه فهو بمنزلة المجاهدين في سبيل الله، ومن جاء بغير ذلك فهو بمنزلة الرجل ينظر الى متاع غيره)[2]. واتە: هەرکەسێك بێتە مزگەوتەکەی من تەنها بۆ فێربون، یا فێرکردنی چاکە هاتبێ ئەوە وەکو موجاهیدانی ڕێگەی خوا وایە، هەرکەسێك بۆ غەیری ئەوە بێ وەك ئەوە وایە تەماشای کەل و پەلی خەڵکی بکات.

هـ ـ مامۆستا هەوڵ بدات خشتەیەك دەربکات بۆ قوتابیەکانی، کە لەو مانگەدا کاری پێ بکەن.

---

١ ـ فتح الباري (٩٣/٤).

٢ـ رواه ابن ماجه والبيهقي وقال الامام المنذري في (الترغيب والترهيب) _ كتاب العلم ١٠٥/١ وليس في اسناده من ترك ولا جمع على ضعفه.

بەشی (٥)

خووڕەوشت و ئادابی ئیسلامی

وانەی یەکەم: ئادابی قورئان خوێندنەوە

١. بە دەست نوێژەوە دەبی، هەروەها جلوبەرگ و شوێنی و لاشەکەی پاك وخاوێن بی و سیواکی کردبێ.

٢. شوێنێکی بێ دەنگ و کاتێکی گونجاو هەڵبژاێرێ، چونکە بەم جۆرە بە جۆشتر دەبی و دڵی سافتر دەبێ و نیەت و نیازی پاکتر دەبی و دەرونی ئاسودەتر دەبێ.

٣. بە ویقار و ڕێزەوە دابنیشێ وەك بڵێی قورئانی بۆ سەر دێتە خوارەوە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: (لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ ۚ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ)[١].

واتە: ئەگەر ئەو قورئانەمان دابەزاندبایە سەر چیایەك بێگومان دەتبینی بە ملکەچ و ترس و لەرزەوە لە ترسی خوا پارچە پارچە دەبو، ئێمە بۆیە ئەم نمونە و وێنانە دێنینەوە بۆ خەڵکی تاوەکو بیربکەنەوە و سەرنج بدەن.

٤ـ لە سەرەتاوە (استعاذة) بکات و بڵێ (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم) چونکە خوا دەفەرموێت: (فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ)[٢].

٥. پەیڕەوی یاساکانی (تجوید) بکات و پیتەکانی لە مەخرەجی خۆیانەوە دەربێنێ.

٦ـ لە کاتی قورئان خوێندنەوەکەیدا دەنگی خۆش بکات و پیتەکانی لە

---

١ ـ الحشر/٢١.

٢ ـ النحل/٩٨.

ئەندازەی خۆی درێژتر نەکاتەوە، بەم جۆرە کاریگەری زیاترە.

پێغەمبەرﷺدەفەرموێت: (لیس منا من لم یتغن بالقرآن)[١].

واتە: ئەوکەسە لە ئێمە نییە، کە بە دەنگ خۆشییەوە قورئان ناخوێنێتەوە.

٧ـ لە مانای ئایەتەکان ورد بێتەوە و لەگەڵیاندا بخرۆشێ و، کاتێ دەگاتە ئەو ئایەتانەی داخوازییان تێدایە لە خوا بپاڕێتەوە و داوای بەهەشت بکات، ئەو ئایەتانەی خۆپەنادان (تعوذ)یان تێدایە داوای خۆپەنادان بکات لە خوای گەورە.

٨ـ گوێ گرەکان پێویستە لەسەریان بێ دەنگ بن و گوێ لە قورئانەکە بگرن و قسە نەکەن و سەرنجی خۆیانی بدەنێ و جگەرەکێشان و هەرشتێکی دیش، کە خەریکیان دەکات بەلاوە نێن و خۆیانی لێ بپارێزن، چونکە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴾[٢].

بەڵگەیە لەسەر دروستێتی ئەوەی، کە بە یەك لە دوای یەکی قورئان بخوێننەوە لە کاتی خوێندنەوەیدا.

١٠ـ وا چاك (مستحب)ە کە لەو جێگایەوە دەست پێ بکات، کە مانایەکەی لەوێوە دەست پێ دەکات، لەو جێگایەش کۆتایی پێ بهێنێت، کە ماناکەی کۆتایی پێ دێت.

١١ـ وا باشترە بە بەردەوامی قورئان بخوێنێ لە شەو و لە رۆژدا لە ماڵ و سەفەردا، تەنانەت ئەگەر بەش (جزئێك)یشی لە دەست چو لەو کاتەدا بیخوێنێتەوە، کە پێی دەکرێ، یان ئەوکاتەی بیری دەکەوێتەوە، لەبەرئەم فەرمودەیەی، کە ئیمامی عومەرﷺ دەڵێ پێغەمبەرﷺ فەرموی: (من نام عن حزبه أو شيء منه فقرأه ما بين صلاة الفجر وصلاة الظهر كتب له كأنما قرأه

---

١ ـ صحيح رواه ابوداود والحاكم.

٢ ـ الاعراف/٢٠٤.

في الليل)[١].

لە دوای تەواوکردنی (ختم)ی قورئاندا داوای نزا بکات. لە موجاهیدەوە ڕیوایەت کراوە، کە لە (کاتی خەتم کردنی قورئاندا کۆدەبونەوە و دەیانگوت: ڕەحمەت دادەبەزێت).

هەروەها ئەبوداود ڕیوایەت دەکات و دەڵێت: (مالکی کوڕی ئەنەس - خوا لێی ڕازی بێت - کە قورئانی ختم دەکرد بانگی ماڵەوەی دەکرد و دوعای دەکرد).

وانەی دووەم: ئادابی ئاخاوتن و قسەکردن

١- ئەگەر قسەت کرد لەبارەی خێر و کاری بەسوود قسە بکە ئەگەر نا بێ دەنگ بە وەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من كان يؤمن بالله واليوم الآخر فليقل خيراً أو ليصمت)[٢].

ئیمامی نەوەوی - ڕەحمەتی خوای لێ بێ - دەڵێت: (پێویستە موسڵمان ئەگەر قسەی کرد لەبارەی چاکەوە قسە بکات، ئەگەر نا بێ دەنگ بێت، خۆ ئەگەر شتێك نە چاکەی هەبو نە خراپە ئەوەش هەر نەگوترێ باشترە).

٢- پێویستە لەسەرخۆ قسە بکات و دەنگی زۆر بەرز نەکاتەوە، بە شێوەیەکی بیستراو بێ لە ئەندازەی خۆی زیاتر دەنگ بەرز و نزم نەکاتەوە خاتو عائیشە - خوای لێ ڕازی بێ - دەڵێت: (ما كان رسول اللهﷺ ليسرد كسردكم هذا، ولكنه كان يتكلم بكلام ما بين فصل يحفظه من جلس اليه)[٣].

واتە: پێغەمبەرﷺ وەکو ئێوە قسەی نەدەکرد بە خێرایی، بەڵکو قسەکانی زۆر ڕون و دیار و ئاشکرا بون هەرکەسێك لای دانیشتبایە قسەکانی وەردەگرتن

---

١ - رواه مسلم.
٢ - متفق عليه.
٣ - رواه مسلم.

و لەبەری دەگردن.

٣. پێویستە پڕ بە پڕی خۆی مافی دانیشتنەکە بدات و لەکاتی جیددی بوندا گاڵتە نەکات و لە کاتی خەم و پەژارەدا پێنەکەنی و ڕەچاوی هەست و نەستی ئامادەبووان بکات.

٤ـ زۆر نەڵێت و سنوور نەبەزێنی و باس لەو بابەتانە نەکات، کە پەیوەندییان بەوەوە نییە وەك پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من حسن اسلام المرء ترکه مالا یعنیه)[1]. واتە: لە ڕەوشتی جوانی ئیسلامەتییە واز هێنان لەو شتانەی پەیوەندی پێیانەوە نییە.

٥ـ هەواڵێك بڵاو نەکاتەوە، کە سەرچاوەکەی نەزانرێ و دڵنیا نەبێ لە ڕاستی قسەکە، وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (یا أیها الذین آمنوا إن جاءکم فاسق بنبأ فتبینوا)[2].

٦. راز و نهێنی هیچ کەسێك دەرنەخات بە بێ پرسی خاوەنەکەی و هەرچی زانی نەیدرکێنێ. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (کفی بالمرء کذباً أن یحدث بکل ما سمع)[3].

٧ـ زۆر پێنەکەنێ چونکە پێکەنینی زۆر دڵ دەمرێنێ و شەخسیەتی دادەبەزێنی.

٨ـ لە کاتی قسەکردن بۆ کۆمەڵێك، پێویستە تەماشایان بکات و سەرلەبەرخۆی نەنێ بۆ ئەوەی بەرامبەرەکانی بێ تاقەت نەبن و ئاگاداری حاڵیان بێ.

١٠ـ وا چاکە لە قسەکردندا بە دوای وشەی جوان و ڕستەی ڕێکوپێکدا بگەڕێت و بە پێی توانا قسەی دڵ خۆشکەر و هەست بزوێن بکات، وەك

---

١ ـ رواه الترمذي وابن ماجه وحسنه النووي وابن عبدالله وصححه الألباني.
٢ ـ رواه مسلم.
٣ ـ رواه مسلم.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (اتقوا النار ولو بشق تمرة فمن لم يجد فبكلمة طيبة)[١].

واتە: خۆتان لە ئاگر بپارێزن ئەگەر بە بەخشینی لەتە خورمایەك بێت، هەرکەسێك ئەوەشی نەبو بە وتەی جوان و خۆش.

١١ـ لەبارەی هەر شتێکەوە قسە بکرێ دەبێ بە پێی ئاستی تێگەیشتن و رۆشنبیری و زانستی و ئەوەندەی پێویستیان پێیە قسە بۆ خەڵك بکرێت، ئەگەر وا نەبێت گومانی خراپ دەبەن و قسەکان بە گاڵتە و کەم تەماشا دەکەن.

١٢ـ نابێ لەبارەی شتێکەوە قسە بکەیت، کە باش لێی شارەزا نەبیت بۆیە لە شتێك کە تێیدا لە گومان دا بی باسی نەکردنی باشترە.

١٣ـ لە کاتی پێویستیدا نەبێ بە گشتی بێ دەنگی باشترە لە قسەکردن وەکو خاتو عائیشە دەڵێت: (كان رسول اللهﷺطويل الصمت)[٢].

واتە: پێغەمبەرﷺ بە زۆری بێ دەنگ بووە.

١٤ـ پێویستە لەو مەجلیس و دانیشتنانە دوربکەوینەوە، کە باسی شتی نارەوا و بێ هودەیان تێدا دەکرێت وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ ٱلۡمُؤۡمِنُونَ ﴿١﴾ ٱلَّذِينَ هُمۡ فِي صَلَاتِهِمۡ خَٰشِعُونَ ﴿٢﴾ وَٱلَّذِينَ هُمۡ عَنِ ٱللَّغۡوِ مُعۡرِضُونَ﴾[٣].

واتە: بە ڕاستی ئەو ئیماندارانە سەرکەوتون، کە لە نوێژەکانیاندا ملکەچن و ئەوانەی دورن لە قسەی بەتاڵ و بێمانا و زیادە.

١٥ـ پێش ئەوەی قسە بکەین پێویستە بیر لە ماناکەی بکەینەوە و لێی بکۆڵینەوە، کە ئەو قسەیە چی لێ دەفامرێتەوە وە خوای گەورە دەفەرموێت:

---

١ ـ متفق عليه.

٢ ـ رواه احمد باسناد جيد.

٣ ـ المؤمنون/٣.

﴿ مَا يَلْفِظُ مِن قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴾[١]. واتــە: هــیچ قســەیەك لــە دەمیانــەوە دەرناچێت ئیللا چاودێرێکی وردی وا بـە سـەرەوەیە، یـان فریشـتەی پـارێزەری ئامادە ئاگای لێیەتی.

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: (إن العبـد لیـتكلم بالكلمـة مـا یتـبين فیهـا یزلّ بها في النار ابعد ما بین المشرق والمغرب)[٢].

واتــە: بێگومــان بەنــدە قســەی وا دەكــات، كــە لێــی ڕون نییــە و تێــی ناگــات دەیخاتە ناو ئاگرەوە دورتر لە نێوان ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوا.

١٦ـ گوێ لە قسەی هەمو كەس بگرە، بە تایبەتی كەسانی لە خۆت گەورەترو ڕێزدارتر و زاناتر و بە تەمەنتر، چی چاكە بو لە قسەكانیان وەریبگرە و ئـەوی تریــان واز لێبێنــە، وەك خــوای گــەورە دەفــەرموێت: ﴿ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ﴾[٣].

واتە: ئەوانەی گوێ لە قسەدەگرن و شوێن چاكترینیان دەكەون، ئەوانە ئەو كەسانەن، كە خوا ڕێنموونی كردون و ئەوانە خاوەن ژیری و عەقڵن.

١٧ـ قسە بە هیچ كەس مەبڕە و لە كاتی قسەكردنی كەسێكدا بـۆت سـەیری بكــە و گاڵتــە و لاقرتــێ بــە كــەس مەكــە، دوربكــەوە لــە ناڕەحــەتكردن و دڵ شكاندنی خەڵكی و ڕاست كردنەوەی هەڵە و ناتەواویان لە نـاو كـۆڕ و كۆمەڵـدا، چونكە خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا ﴾[٤]. واتە: ووتەی بـاش بە خەڵكی بڵێن.

١ ـ ق/١٨.
٢ ـ رواه البخاري ٢٦٦/١١/الرقاق ومسلم ١١٧/١٨/الزهد.
٣ـ الزمر/١٨.
٤ـ البقرة/٨٣.

١٨ـ ئەگەر وای دەخواست قسەکانی بەرامبەرەکەت، یان بیروبۆچونەکانی ڕاستکرێنەوە، با بە دانایی و لێزانی و خۆشی و خۆشەویستنەوە کارەکە ئەنجام بدرێت.

١٩ـ موسڵمان وەڵامی خەڵکی نەزان و نەفام ناداتەوە و لەگەڵیان دەبەرێك ڕاناچێت ﴿وَإِذَا خَاطَبَهُمُ ٱلْجَـٰهِلُونَ قَالُوا۟ سَلَـٰمًا﴾[1].

واتە: بەندەکانی خوای بە بەزەیی کەسانێکن، کە نەفامەکان دوان لەگەڵیاندا و نەفامییان بەرامبەر کردن ئەوان وەڵامی قسە ناشیرینەکانیان نادەنەوە، بەڵکو وازیان لێدێنن.

٢٠ـ زیاد لە ئەندازەی پێویست دەنگ بەرز مەکەوە و دوربکەوە لە هەڵچونو قیژاندن خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَٱقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَٱغْضُضْ مِن صَوْتِكَ﴾[2].

واتە: لە ڕۆیشتندا هێواش و مام ناوەندی بە و دەنگیشت بەرز مەکەوە.

٢١ـ پێویستە هێمن و دەم بەزەردەخەنە بیت لە کاتی قسەکردندا.

٢٢ـ خۆت دوربگرە لە گوتنی وشەی ناشیرین و نزم، چونکە موسڵمان دەمشڕو جنێوێژ نییە: (لیس المؤمن بالطعان ولا اللعان ولا الفاحش والبذيء)[3].

واتە: بڕوادار تانەدەر و نەفرینکەر و توانج هاوێژ و جنێودەردە پیس نییە.

٢٣ـ خۆت لە سوێند خواردن بپارێزە (واحفظوا ایمانکم)[4].

واتە: سوێندەکانتان بپارێزن و بەجێیان بهێنن.

٢٤ـ ئەگەر سوێندت خوارد سوێند بە خوا بخۆ، نەك بە پێغەمبەر، یان بە کەعبە، یان فریشتە، یان سەری باوك و شەرەفی کەس و کار و یان قەبر و

١ـ الفرقان/٦٣.

٢ ـ لقمان/١٩.

٣ـ رواه الترمذي.

٤ ـ المائدة/٧٩.

گۆڕی فلان پیاوچاك و فلان ئیماندار. ابن عمر دەگێڕێتەوە، كە پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (إن الله تعالى ينهاكم أن تحلفوا بآبائكم فمن كان حالفاً فليحلف بالله أو ليصمت)[1]. واتە: خوای گەورە قەدەغەتان دەكات، كە سوێند بە باوك و باپیرتان بخۆن، ئینجا هەركەسێك سوێند دەخوات، با سوێند بە خوا بخوات، یان با بێدەنگ بێت.

٢٥ـ هەركاتێك هەڵەیەك، یان وتەیەكی نادروست لە دەمت دەرچو زو پەشیمان بەوە لێی و داوای لێخۆشبون لە خوای گەورە بكە.

٢٦ـ زمانت بپارێزە لە وتەی حەرام و ئەو شتانەی ئاشوب و پشێوی دەخەنەوە لەوانە:

أ. درۆكردن هەرچەندە بۆ گاڵتەوگەپیش بێت.

ب ـ باسكردن (غیبة)ی یەكێك لە پاش ملە و بەو سیفەتانەی پێ ناخۆشەو دەیشكێنێ و نرخی كەم دەكاتەوە و عەیبەكانی و ناتەواوی دەردەخات.

ج ـ بوختان و قسە هەڵبەستن بە درۆ لەسەر خەڵكی.

د. دووزمانی و گواستنەوەی قسەی خەڵكی بۆ ئاژاوە نانەوە لە نێوانیاندا.

هـ ـ گفتوگۆ و قسەكردنی پاش بڕاوو بێ بەرهەم (الجدل العقيم) و وتوێژ لەو بابەتانەی بێ سەرەنجامن.

وـ پاكانە بۆ خۆ كردن و خۆهەڵكێشان و گەورەكردنی ئیش و هەڵسوكەوتەكان و شانازی كردن بە ڕابردووەوە: ﴿فَلَا تُزَكُّوٓاْ أَنفُسَكُمۡۖ هُوَ أَعۡلَمُ بِمَنِ ٱتَّقَىٰٓ﴾[2].

ز. جنێودان و قسەی ناشیرین و تانە و تەشەرگرتن لە خەڵكی.

ح ـ زەم كردن و بە كەم زانینی هەر دروستكراوێك یاخود نزا كردن لێیان.

---

١ ـ متفق عليه.

٢ـ النجم/٣٣.

ط - زۆر پێداگوتن و مەدحکردن، تا دەگاتە ئاستی خۆبردنە پێشەوە و دووڕویی و (نفاق) و ڕوپامایی (الرياء)کردن.

ی - پەیوەندی جینسی نێوان خۆی و خێزانەکەی.

تێبینی: لە کاتی قسەکردندا دەست لە دەم و ددان و لوت وەرمەدە و ئەدەبی مەجلیس ڕەچاو بکە.

وانەی سێهەم: ئادابی نوستن

١- زو بخەوێت، تاوەکو بتوانێ بە ئاسانی لە درەنگی شەودا بەخەبەر بێت و بە گورج و گۆڵی و چالاکیەوە عیبادەتەکانی ئەنجام بدات، خاتو عائیشە دەڵێت: پێغەمبەرﷺ لە سەرەتای شەوەوە دەنوست و لە کۆتایی شەویشەوە هەڵدەستا نوێژی دەکرد، واتە شەونوێژی دەکرد.

٢- سوننەتە پێش نوستن دەست نوێژ بگری و ئینجا بکەوێت بەسەر لای ڕاستدا ئەم دوعایە بخوێنێ، کە دەری دەبڕێ بۆ خوای گەورە، کە خۆی تەسلیم کردوە و ڕووی تێ کردوە و هەمو کارێکی خۆی پێ سپاردوە و پاڵی پێوەداوە، لە لایەکەوە لە خۆشی ئەو ناز و نیعمەتەی، کە بۆ خواناسانی ئامادە کردوە، لە لایەکی دیکەشەوە لە ترسی ئەو سزا و ئازارەی، کە بۆ یاخی بوانی ئامادە کردوە، دەری دەبڕێ، کە هیچ پەنا و رزگارییەك نییە لە دەستی خوا، جگە لە پەنای خۆی، دەڵێ: بڕوام هێنا بەو پەڕاوو کتێبەت، کە ناردوتە خوارەوە، کە قورئانی پیرۆزە، بە پێغەمبەرەکەت کە ڕەوانەتکردوە - کە محمد - ﷺە.

پێغەمبەر ﷺ بەڵێن دەدات، ئەگەر موسڵمان ئەم دوعایە بخوێنێ و ئەو شەوە بمرێ ئەوا لەسەر فیطرة و ئاینی ئیسلام مردوە، فەرمانی داوە ئەم دوعایە دوا وتەی ئەم شەوە بێت.

- بەڕائی کوڕی عازب - خوا لێی ڕازی بێت - دەڵێت پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (اذا اخذت مضجعك فتوضأ وضوءك للصلاة ثم اضطجع على شقك الأيمن ثم قل: اللهم اسلمت نفسي اليك ووجهت وجهي اليك، وفوضت امري

اليك، وألجأت ظهري اليك، رغبة ورهبة اليك، لا ملجأ ولا منجى منك إلاّ اليك، آمنت بكتابك الذي أنزلت ونبيك الذي أرسلت فاذا مت مت على الفطرة واجعلهن آخر ما تقول)[١].

٣ـ سوننەتە پێش نوستن ئەم ئایەت و سورەتانە بخوێنرێ، چونکە پێغەمبەرﷺ وای کردوە و فەرمانیشی داوە بە ئێمە:

أـ آية الكرسي (الله لا اله الأ هو الحي القيوم...)البقرة:٢٥٥ هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (اذا آويت الى فراشك فاقرأ آية الكرسي (الله لا اله الا هو الحي القيوم) حتى تختمها فانه لا يزال عليك من الله حافظ ولا يقربك شيطان حتى تصبح...))[٢].

ب ـ دوو ئایەتەکانی کۆتایی سورەتی (البقرة)، (آمن الرسول...)واتە ئایەتی (٢٨٥ ـ ٢٨٦) هەروەکو پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (من قرأ آيتين من آخر سورة البقرة في ليلة كفتاه)[٣].

ج ـ (قل هو الله احد) و (قل اعوذ برب الفلق) و (قل اعوذ برب الناس) سێ جار هەروەکو پێغەمبەرﷺ هەمو شەوێ، کە دەچوە جێگاوە هەردوو لەپی دەستی کۆدەکردەوە و فووی پێدا دەکردن و ئەم سێ سورەتەی دەخوێند پێیاندا دوای ئەوە هەرچەندی توانیبای دەستی دەهێنا بە لاشەیدا، پێشەوە بەسەری و دەم و چاوی دەستی پێدەکرد وە پێشەوەی لاشەیی، ئەمەی سێ جارە دەکردەوە.

(كان اذا آوى الى فراشه كل ليلة جمع كفيه ثم نفث فيهما فقرأ فيهما (قل هو الله أحد) و (قل أعوذ برب الفلق) و (قل أعوذ برب الناس) ثم يمسح بهما ما استطاع من جسده يبدأ بهما من رأسه ووجهه وما أقبل من جسده ويفعل ذلك

١ ـ البخاري رقم ١٩٨٠ مع الفتح/١١/١١٣ و مسلم ٢٧١٠/٤/٢٠٨١.
٢ ـ البخاري مع الفتح/٤/٤٨٧.
٣ ـ البخاري مع الفتح/٩/٩٤، ومسلم/١/٥٤.

ثلاث مرات)[١].

٤ـ لە حوزەیفەی کوڕی یەمانەوە - خوا لێی ڕازی بێ - دەگێڕنەوە کە فەرمویەتی پێغەمبەری خواﷺ ئەگەر بچوایە بۆ سەر جێگای نوستن دەیفەرمو: (باسمك اللهم أموت وأحيا)[٢].

واتە: بەناوی تۆ خوایە دەمرم و زیندو دەبمەوە.

پێغەمبەرﷺ زۆر ئایەت و ویردو دوعای دیکەشی خوێندوە.

٥ـ چاك وایە موسڵمان بەر لە نوستنی پرسیار و وەڵامێکی ورد لەگەڵ خۆیدا بکات، لە بەرامبەر سەرلەبەری کردەوەکانی، کە لەو ڕۆژەدا ئەنجامی داون، ئینجا کە بە چاکەیەکی خۆی ڕادەبورێ سوپاسی خوا بکات، کە تاوان و گوناهێکی کردبێ با داوای لێخۆشبون بکات و تۆبەی لێ بکات، ئیمامی عومەریش - خوا لێی ڕازی بێ - گوتویەتی: (حاسبوا أنفسكم قبل أن تحاسبوا وزنوا أعمالكم قبل أن توزنوا وتزينوا للعرض الاكبر).

واتە: لێپرسینەوە لەگەڵ خۆتان بکەن پێش ئەوەی لێپرسینەوەتان لەگەڵ بکرێ، کردەوەکانتان بکێشن پێش ئەوەی لەسەرتان بکێشرێن، خۆتان ئامادە بکەن بۆ ڕانواندنی گەورە.

٦ـ واچاکە جێگاکەی پێش پاڵکەوتن هەڵتەکێنێ، تاوەکو دڵنیابێت لەوەی زیندەوەری زیانبەخش و زەرەرداری تێدا نییە، ئینجا پاڵداتەوە و بنوێت، بە تایبەتی لە گوند و دێهات و بێستان و شوێنە کشت و کاڵیەکان کە زیندەوەری زۆرترە لە شارەکان.

٧ـ مەکروهە لەسەر ڕوبخەوێت، چونکە زیانی لاشەیی و دەرونی و تەندروستی هەیە، ئیمامی بوخاری دەگێڕێتەوە کە (یەعشی کوڕی طەحفەی

---

١ ـ البخاري مع الفتح/٩/٦٢، ومسلم /٤/١٧٢٣.

٢ ـ البخاري مع الفتح/١١/١١٣، ومسلم ٤/٢٠٨٣.

غیفاری) گوتویەتی: (باوکم گوتی: جارێکیان لە مزگەوتدا لەسەر زگ ڕاکشا بوم، پیاوێك بە پێ منی هۆشیار دەکردەوە و دەی گوت: ئەو جۆرە نوستنە خوا ڕقی لێ دەبێتەوە، کە تەماشام کرد دیتم پێغەمبەری خوا بوﷺ)[١].

٨ـ جێگایەکی فراوان هەڵبـژێرێ بۆ نوستنی خۆی و منداڵەکانی و جێگای کوڕان لەئی کچان جیابکاتەوە و هەریەکە و لێفەیەکی (پێخەفێکی) تایبەتی هەبێ، جلکی نەرم و فراوان و داپۆشەر لەبەربکات تاوەکو لاشەی دەرنەکەوێت.

٩ـ لە پێش نووستندا پەنجەرە و دەرگاکان دابخات و ئاگر بکوژێنێتەوە و سەری مەنجەڵ و قاپ و قاچاخ دابخات، هەروەکو جابر ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەڵێت پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (اطفئوا المصابيح بالليل اذا رقدتم واغلقوا الابواب وأوكئوا الاسقية وخمروا الطعام والشراب)[٢].

واتە: کە نوستن چراکان بکوژێننەوە و دەرگاکان دابخەن و قاپەکان بپارێزن و خواردن و خواردنەوە داپۆشن.

١٠ـ ئەگەر خەونێکی خۆشی دیت، با ستایشی خوا بکات و بۆ برادەرەکانی بگێڕێتەوە، ئەگەر خەونێکی ناخۆشیشی دیت با (استعاذة) بکات و بۆ کەسیش نەیگێڕێتەوە.

((فقد روي عن أبي سعيد الخدري أنه سمع رسول اللهﷺ يقول: (اذا رأى أحدكم رؤيا يحبها فإنما هي من الله تعالى فليحمد الله عليها وليحدث بها وفي رواية (فلا يحدث بها إلاّ من يحب) واذا رأى غير ذلك مما يكره فانما هي من الشيطان فليستعذ من شرها ولا يذكرها لاحد فانها لا تضره))[٣].

---

١ ـ رواه ابوداود.

٢ ـ متفق عليه.

٣ ـ متفق عليه.

وانەی چوارەم: ئادابی لەخەوهەستان

١ـ بەیانیان زوو لەخەو هەستێ تاکو دەرونی ئاسودە و لەش ساغ بێت لەوکاتە پاك و بێ گەردەدا، با سود وەربگرێ بۆ خواپەرستی و قورئان خوێندنەوە، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت لە باسی بڕوادارانـدا: ﴿كَانُواْ قَلِيلًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِٱلْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾[١].

واتە: بڕواداران کەمێك لە شەو دەحەسانەوە وە لە بەرەبەیانیانـدا داوای لێخۆشبونیان دەکرد.

٢ـ یەکەم شت کە دەبێ بەسەر دڵ و زوبانی دابێت یادی خودا و یەکتاپەرستی و پاڕانەوە بێت بەو دوعایانە، کە لە پێغەمبەرﷺەوە هاتون لەوانە گوتنی:

أ. (الحمدلله الذي أحيانا بعدما أماتنا واليه النشور)[٢].

واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی، کە لە دوای مراندن زیندوی کردینەوە و پاشەڕۆژ و زیندوبونەوەی قیامەتیش هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێتەوە.

ب ـ قال رسول اللهﷺ: (من تعارَ من الليل فقال حين يستيقظ: ﴿لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، سبحان الله، والحمدلله، ولا اله الأ الله والله اكبر ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم ثم دعا رب اغفر لي غفر له﴾ قال الوليد: او قال: (دعا استجيب له فان قام وتوضأ ثم صلى قبلت صلاته)[٣]. واتە: هەرکەسێك شەو بە خەبەر هات و خەوی لێنەکەوتەوە، ئەگەر ئەم زیکرەی گوت، یان داوای پێویستی کرد ئەوا گیرا دەبێت، ئەگەر دەست نوێژی گرت و نوێژی کرد ئەوا نوێژەکەی وەردەگیرێ.

---

١ ـ الذاريات/١٧/١٨.

٢ ـ البخاري مع الفتح/١١/١٣ ومسلم /٤/٢٠٨٣.

٣ ـ البخاري مع الفتح/٣/٣٩ وغيره واللفظ لابن ماجه انظر صحيح ابن ماجه/٢/٣٣٥.

٣. پەلە بکات لە خۆ پاك کردنـەوەدا و دەست نوێـژ بگرێـت بـۆ نوێـژ، ئـەبو هـورەیرە دەڵـێ: پێغەمبـەرﷺ فەرمویـەتی: (کاتێـك مـرۆڤ خـەوی لێکـەوت، شـەیتان سـێ گـرێ لەسـەری دەدا، پێـی دەڵێـت، کـە شـەوێکی دوور و درێـژت لەبەردەم دایە، بخەوە..! ئەگەر هەستا و یادی خودای کرد گرێیەك دەکرێتـەوە، ئەگەر دەست نوێژی هـەلگرت گرێیـەکی دیکە دەکرێتـەوە، ئەگـەر نوێـژی کـرد گرێی سێیەم دەکرێتەوە، ڕۆژ دەکاتەوە بە دەروونێکی پاکەوە، ئەگەر وا نـەبوو ئەوا بە تەمبەڵی و دەروونێکی پیسەوە ڕۆژ دەکاتەوە.

٤. خۆی بپارێزێ لەمانەوە و ئەملا و ئەولا کردن لەناو جێگادا.

٥. تەمبەڵ نـەبێت لـە هەسـتان بـۆ نوێـژەکان، بـە تایبـەتی نوێـژی بـەیانیان لەبەر سەرما یان ماندوبون یان وەنەوزەدان.

٦ـ کە هەستا بە ڕێگایەکی بەسود دەم و ددانـی پـاك بشوات و پـاك بکاتـەوە بـەهۆی سـیواك و دەرمـان، ئـەم دەم و ددان پاککردنەوەیـە کـارێکی بـاش و خاوێنەوە ددانەکان دەپارێزێ، خاتو خەدیجە ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەفەرموێت، کە پێغەمبەرﷺ هەرکاتێك لـە خـەو هەسـتابایە دەم و ددانـی بـە سـیواك پـاك دەکردەوە.

٧. خۆی بپارێزێ لە بێزارکردن و ئازار دانـی کـەس و کـار و دراوسـێکانی لـە کاتی هاتوچۆ و جموجۆڵدا و هێمنی و لەسەرخۆیی بپارێزێ.

٨ـ بـە هـێمنی و هێـواش خـەڵکانی دی خەبـەر بکاتـەوە بـۆ نوێـژەکانیان، وەیادیان بخاتەوە، کە نوێژ لە نوستن باشترە.

٩. جێگا و بانەکەی ڕێکوپێك بکات و پشت بەخۆی ببەستێ لـە کارەکانیـدا و هەوڵ بدات بۆ خۆی پێخەفەکان کۆبکاتەوە.

وانەی پێنجەم: ئادابی سەردانی نەخۆش

١ـ سوننەت وایە هەر کە زانیمان موسڵمانێك نەخۆش کەوتوە بە زویی سەردانی بکەین، ئەگەر کرا دوو رۆژ یان سێ رۆژ جارێك سەردانی بکەینەوە، تاوەکو دڵی بدرێتەوە و شادمان بێت. ثەوبان ـ خوا لێی رازی بێ ـ دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (ان المسلم اذا عاد أخاه لم يزل في مخرفة الجنة حتى يرجع)[1].

واتە: بێگومان موسڵمان کاتێك، کە سەردانی براکەی دەکات بەردەوام لە رێگەی بەهەشت دایە تاوەکو دەگەڕێتەوە.

٢ـ زۆر لە لای نەخۆش نەمێنێتەوە چونکە نەخۆش پێویستی بە حەسانەوە و نوستن هەیە، مەگەر نەخۆشەکە خۆی داوا بکات.

٣ـ وا چاکە لە تەندروستی و ئەحواڵی نەخۆشەکە بپرسین، تاوەکو هەست بە بایەخ پێ دان و گرنگی بکات، پەیوەندی و خۆشەویستی موسڵمانێتی زیاتر ببی و نەخۆشەکە خەمی برەوێتەوە، هەروەها ئەوەش باشە، کە هانی کەسوکاری بدرێ تا ئاگاداری و دیدەوانی نەخۆشەکە بکەن، دڵخۆشی نەخۆشەکەش بدرێ بۆ ئەوەی ئارام بگری و توشی بێ هیوایی نەبێت، باسی پاداشت و خێری سەبر و ئارام گرتنیشی بۆ بکرێ.

٤ـ چەند وتەیەکی پڕ لە هیوا و شادمان کەر بۆ نەخۆشەکە باس بکەن، وەکو (ئەمڕۆ لە دوێنێ باشتری لە رەنگ و روتدا دیارە چاکتر بوی...هتد).

هەروەها چاکەکانی وەبیر بێنینەوە، چونکە باری دەرونیی نەخۆش زۆرکار دەکاتە سەر لایەنی تەندروستییەکەی.

٥ـ دوعا بکرێ بۆ نەخۆشەکە تاوەکو مەعنەویاتی بەرز ببێتەوە وەکو لە صەحیحی بوخاریدا هاتوە کە پێغەمبەرﷺ سەردانی هەرکەسێکی کردبا

---

١ ـ صحيح اخرجه احمد ومسلم والترمذي.

دەیفەرمو (لا بأس طهور ان شاء الله)[١].

واتە: چ نییە نەخۆشیەکەی ئاسانە و مەترسیەکی تێدا نییە بە کۆمەکی و یارمەتی خوا پاك کەرەوەیە لە گوناھ و تاوان وە پاك کەرەوەی لاشەیەتی لە دەرد و نەخۆشی.

هەروەها دەتوانێ بڵێ: (اذهب البأس رب الناس اشف وأنت الشافي لا شفاء إلا شفاءك شفاءً لا يغادر سقماً)[٢].

واتە: خوایە نارەحەتی ئەم نەخۆشییە لاببە، ئەی پەروەردگاری هەمو خەڵکی، شیفای بۆ بنێرە هەر خۆت شیفادەری شیفا نییە، جگە لەو شیفایەی کە خۆت بینێری، شیفایەك بنێرە نەخۆشی بەجێ نەهێڵێ.

ئەگەر خۆی ویستی خۆی بۆ خۆی دوعا بکات، با بڵێ: (بسم الله، ثلاثاً اعوذ بالله وقدرته من شر ما اجد واحاذر، سبع مرات)[٣].

چونکە پێغەمبەرﷺ بە عوسمانی کوڕی ابو العاصی گوت: دەست بخە سەر ئەو شوێنەی لاشەت، کە ئازاری هەیە و بڵێ: بە ناوی خوا سێ جار وە حەوت جاریش ئەم زیکرە بڵێ، کە پەناگرتنە بە خوای بە دەسەڵات و هێز و توانای خوا لە شەڕ و خراپەی ئەو نەخۆشییەی، کە پێیەتی لەوەی، کە خۆی لادەدا و ئەپارێزێ نەوەکو توشی ببێ.

عوسمان دەڵێ: چەند جارێك وام کرد بەمە هەر دەردێکم پێوە بو خوای گەورە لای دەبرد و هەتا ئێستاش فەرمان دەدەم بەسەر ماڵ و منداڵ و کەسانی دیکەش تا بەم شێوەیەی بکەن.

٦ـ وا چاکە نەخۆشەکە دوعا بۆ غەیری خۆشی بکات، چونکە ئارام دەگرێ و لەبارێکی دەرونی زۆر پاکدا دەبی و لە خوا نزیك دەبێتەوە، کە تەمای قبوڵ بون و گێرا بونی دوعای هەیە.

---

١ ـ البخاري مع الفتح/١١٨/١٠ والبخاري رقم/١٤٤٠ كتاب المناقب.

٢ ـ رواه البخاري كتاب المرضى رقم /١٨٦٩ ومسلم كتاب السلام رقم/٢١٩١.

٣ ـ رواه مسلم.

٧. نەخۆش نابێ بێزاری لە نەخۆشییەکەی دەربڕی و بڵێ ئەوە چ بو من چاك نەبومەوە، نابێ دوعای مردن لە خۆی بکات.

ئەنەس - خوا لێی ڕازی بێ - دەڵێ پێغەمبەرﷺ فەرموی: (لا یتمنین احدکم الموت من ضرّ أصابه فان کان لابد فاعلاً فلیقل: (اللهم أحیني ماکان الحیاة خیراً لي وتوفني اذا کانت الوفاة خیراً لي)[١].

واتە: کەس لە ئێوە ئاواتە خوازی مردن نەکات، کە ناخۆشییەکی توش دەبێ، ئەگەر هەرواش دەڵێ: با بڵێ: خوایە بمژیێنە ئەگەر ژیانم باشترە، بممرێنە ئەگەر مردنم باشترە.

٨ . واچاکە ئەوەی لە ژیان بێ هیوا دەبی و دەزانێی کاتی مردنی هاتوە ئەم چەند شتە جێبەجێ بکات:

- زۆر یادی خوا بکات بە دڵ و بە زمان سوپاسی خوا بکات و قورئان بخوێنێ.
- ئەمانەت و هەقی خەڵکی، کە لەسەریەتی بیداتەوە خاوەنەکانیان.
- ئامۆژگاری ئەو کەسە بکات کە لە دوای ئەودا سەرپەرشتی خاوو خێزانەکەی دەکات.

- وا چاکە لە خوا ڕاببینێ (گومانی باش - حسن الظن - ی هەبێ بەرامبەر بە خوای گەورە) و ئەوە بێنێتەوە یادی خۆی کە ئەو دروستکراو (مخلوق)ێکی بچوك و بێ دەسەلاتە، خوای گەورە پێویستی بە سزادانی ئەو نییە و چاوەڕێی چاکە و لێبوردەیی خوا بکات و تەنها چاو ببڕێتە ڕەحمی ئەو، ئەوەش وەبیر خۆی بێنێتەوە، کە هەر یەکێك لە دڵەوە بە ئیخلاسەوە بڵێ: لا إلە الا الله ئەوا دەچێتە بەهەشت، کە گەیشتە سەرەمەرگیش ئەوە بڵێ، کە

---

١ ـ رواه البخاري ومسلم.

پێغەمبەرﷺ دەیفەرمو: (اللهم اغفر لي وارحمني والحقني بالرفيق الأعلى)[١].

واتە: خوایە لێم خۆش ببە و ڕەحمم لەگەڵدا بکە و بمگەیەنە بە خواناسە چاکەکان لە پێغەمبەر و صدیق و شەهید و پیاوچاکان.

وانەی شەشەم: ئادابی دەروماڵ

أـ چوونە دەر لە ماڵ:

١ـ کاتێك لە ماڵ دەرچویت مۆڵەت بخوازە و ماڵ ئاوایی بکە و ئەو شوێنەیان پێ بڵێ، کە بە نیازی بۆی بچی، مەگەر نەشێ شوێنەکە بگوترێ.

٢ـ پێش ئەوەی لە ماڵ دەرچیت خۆت گورج و گۆڵ بکە و لە ڕێگەی ئاوێنەوە عەیب و کەم و کورپیەکانت چاك بکە، تا شێوەی جلوبەرگ و دیمەن و دەم و چاوو سەرو ڕیشت ئاڵۆز و نارێك نەبێت.

٣ـ لە کاتی چونە دەر لە ماڵ پێویستە بڵێی : (بسم الله توكلت على الله ولا حول ولا قوة الا بالله)[٢].

ئەنەس دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی:

هەرکەس لە ماڵەوە دەرچو و ئەم زیکرەی خوێند، کە دەریدەخات بە ناوی خواوە دەردەچی و پشتی بەو بەستوە و هیچ هێزێك و هەوڵێك بە کەڵك نایەت، ئەگەر کۆمەك و پشتیوانی خوای لەگەڵدا نەبێت ئەوا پێی دەگوترێ: ئەمە بەستە و پارێزراوی و هیدایەت دراوی، ئەو شەیتانەش کە تەرخان کراوە بۆ فریودانی لێی دەکشێتەوە دواوە و بە شەیتانێکی تر دەڵێت: چۆن دەتوانی کەسێك لە خشتە بەری، کە هیدایەت درابی و پێویستی پێ درابی و پارێزرابێ؟

★. لە ئوم سەلەمەوە دەگێڕنەوە کە گوتویەتی: پێغەمبەری خواﷺ هەرکاتێك لە ماڵی من چوبێتە دەرەوە چاوی بۆ ئاسمان بەرز کردۆتەوە و

---

١ ـ البخاري ١٠/٧٤ ومسلم ١٨٩٣/٤ والترمذي.

٢ ـ رواه ابوداود ٣٢٥/٤ والترمذي /٥/٤٩٠ وانظر صحيح الترمذي ١٥١/٣.

فەرمویەتی: (بسم الله توكلت على الله ولا حول ولا قوة الا بالله، اللهم اني اعوذ بك من أن أضِل أو أُضَلْ أو أزِلْ أو أزَلْ، أو أظلِمْ أو أُظلَم أو أجهَلْ أو يُجهَلْ عليّ)[١].

واتە: بە ناوی خوا پشتم بە خوا بەستوە، هیچ هەوڵێك و هێز و توانایەك کەڵکی نییە بە کۆمەکی خوا نەبێت، خوایە پەنا دەگرم بە تۆ لەوەی، کە گومڕا و سەرلێشێواو بم یان خەڵکی گومڕا بکەم، یان خەڵکی لە خشتە بەرم، یان لە خشتە ببرێم، یان ستەم بکەم، یان ستەمم لێ بکرێت، یان نەزانی و نەفامی بکەم یان نەفامی و نەزانیم لەگەڵدا بکرێت.

٤ـ سەیری گیرفان و جێگا و ماڵ بکە نەوەك شتێکی گرنگ و پێویستت لە بیر چوبێت و لێت کەوتبێت، یان دەرگا و پەنجەرەکانت دانەخستبێ و ئاوەڵە و کراوەبن و کلیلەکانیش هەرلەوێ بن.

٥ـ هەمو ئەو شتانەی ئاگریان لێ دەبێتەوە بیانکوژێنەوە، تاوەکو دوای دەرچونت لە ماڵ ئاگر ماڵت وێران نەکات.

ب ـ چونە ماڵەوە:

١ـ لە ئەبو مالکی ئەشعەری ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەگێڕنەوە گوتویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمویەتی: (اذا ولج الرجل بيته فليقل: اللهم اني أسألك خير المولج وخير المخرج، بسم الله ولجنا وباسم الله خرجنا وعلى الله ربنا توكلنا) ثم يسلم على اهله[٢].

واتە: ئەگەر کەسێك چوە ماڵەوە، با بڵێ: (خوایە گیان داوای چاکەی چونە ماڵ و لە ماڵ دەرچونت لێ دەکەم، بە ناوی خوا چوینە ژورەوە و بە ناوی

---

١ ـ رواه اهل السنن وقال الترمذي حديث حسن صحيح وانظر صحيح الترمذي /٣/١٥٢ وصحيح ابن ماجه ٢/٣٣٦.

٢ ـ اخرجه ابوداود باسناد صحيح ٤/٣٢٥.

خواوە لە ماڵ دەرچوین و پشتمان تەنها بە پەرستراوو خوای خۆمان بەستووە، دوایی با سەلام لە ماڵ و منداڵ و کەس و کارەکەی بکات.

٢ـ لە کاتی چوونە ماڵدا ئەم دوعایانە، بکە کە لە پێغەمبەرﷺ ەوە هاتون سڵاو (سلام) لە ئەندامانی خێزان بکە، ئەنەس - خوا لێی ڕازی بێ - دەگێڕێتەوە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرمویەتی: (یا بنيَ اذا دخلت على اهلك فسلم تكن بركة عليك وعلى اهل بيتك)[1].

واتە: فەرموی بە ئەنەس: کوڕەکەم کە چویتە ماڵەوە لای کەس و کارت سەلام بکە و دەبێتە فەڕ و پیرۆزی و دەڕژێ بەسەر خۆت و کەس و کارتدا، بەڵام ئەگەر موسڵمان چوە ماڵی خۆی و کەسی تێدا نەدی، یان لە ماڵ نەبون با بەم شێوەیە سەلام بکات: (السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين).

هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (فَإِذَا دَخَلْتُم بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً)[2].

واتە: ئەگەر چونە ماڵێکەوە سەلام لە خۆتان بکەن، سەلامێکی باش و پیرۆز و پاك لە لای خوای گەورە.

٣ـ کت و پڕ و بێ مۆڵەت وەرگرتن و ئاگادارکردنەوەی دانیشتوانی ماڵ خۆت بە ژوردا مەکە..

٤ـ لە کاتی تەنیایی و چۆڵێدا هەست بە چاودێری خوای گەورە بکە و سنووری حەرام مەبەزێنە.

٥ـ خۆت دوور بگرە لە زۆر دەنگ بەرز کردنەوە و یاری هەراسانکەر، چونکە ئەمانە ئازاری دراوسێ (جیران) دەدەن.

٦ـ لە کاتی حەوانەوە و خەوتندا دەنگی ڕادیۆ و تەلەفزیۆن و...هتد بلند و بەرز مەکەوە.

---

١ ـ رواه الترمذي وقال: حديث صحيح.

٢ ـ النور/٦١.

٧ـ دوور بکەوە لە سەیر کردن و گوێ گرتن لەو شتانەی کە دروست نین بۆ موسڵمان، چونکە خوا دەفەرموێت: (إِنَّ ٱلسَّمۡعَ وَٱلۡبَصَرَ وَٱلۡفُؤَادَ كُلُّ أُوْلَٰٓئِكَ كَانَ عَنۡهُ مَسۡـُٔولٗا)[١].

واتە: بێگومان گوێ و چاوو دڵ هەمو ئەوانە پرسینەوەیان لەسەرە.

٨ـ لە کاتی خۆگۆڕین و چوونە سەر ئاوو خۆشوردندا خۆت داپۆشە و شەرمگە (عەورەت)ت دەرمەخە، شەرم و شکۆ لە دانیشتن و خەوتندا بپارێزە و لە شەرمگەی کەسانی تر مەڕوانە. ابن عباس ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ لە پێغەمبەرەوەﷺ دەگێڕێتەوە کە فەرمویەتی: (نهيت ان امشي عرياناً)[٢]. واتە: لێم قەدەغە کراوە بە ڕووتی بە ڕێگەدا بڕۆم.

٩ـ بە خانوو بەرەوماڵەکە رازی ببە و ناشکوری دەرمەبڕە، ئەوەت لە یاد بێت، کە چەندەها خەڵکی تر هەیە شوێنێکیان نییە لە سەرما و گەرما بیانپارێزێت، عبدالله ی کوڕی عومەر ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەگێڕێتەوە پێغەمبەرﷺ کە ئێواران دەگەڕایەوە ماڵ دەیفەرمو : (الحمد لله الذي كفاني وآواني والحمد لله الذي أطعمني وسقاني والحمد لله الذي منّ عليّ أسألك أن تجيرني من النار)[٣].

واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی تەمەنی پێ ڕەوا دیتم دیتم و حەواندمیەوە، سوپاس بۆ ئەو خوایەی خواردن و خواردنەوەی پێ بەخشیم، سوپاس بۆ ئەو خوایەی منەتی زۆری بەسەرمەوە هەیە، خوایە داوات لێدەکەم بمپارێزی لە ئاگری دۆزەخ.

---

١ ـ الاسراء/٣٦.
٢ ـ رواه الطبراني.
٣ ـ رواه ابن السني.

١٠ـ گرنگی بە کەلوپەل و ڕاخەری ماڵەکەت بدە، هەرکات پێویستی بـە چاك کردن و دەست لێدانی هەبوو چاکی بکەوە و پشت گوێی مەخە، تا خراپتر نەبێت.

١١ـ پیس و پۆخڵی قبوڵ مەکە و ماڵەکەت پاك و خاوێن ڕاگرە و لە خزمەت کردنیدا بەشداری بکە.

(عن الاسود بن يزيد النخعي ـ رحمه الله ـ قال: سألت عائشة (رضي الله عنها) ماكـان رسـول اللهﷺ يصـنع في بيتـه؟ قالـت: يكـون في مهنـة (حـوائج أهلـه وخدمتهم) فاذا حضرت الصلاة يتوضأ ويخرج الى الصلاة)[١].

واتـه: لـە ئەسوەدی کوڕی یەزیـدەوە دەڵێت: لـە خـاتوو عائشـەی خێزانـی پێغەمبـەرﷺ م پرسـی: ئایـا پێغەمبـەرﷺلـە ماڵـەوە چـۆنە؟ چـی دەکـات؟ فەرموی: لە ماڵەوە خزمەت دەکات بە دەممانەوە دێت و یارمەتیمان دەدات، کە کاتی نوێژیش هات دەست نوێژ دەگرێت و ئینجا دەڕوات بۆ مزگەوت.

١٢ـ نهـێنی ماڵەکـەت بپـارێزە و لای کـەس باسـی مەکـە، چـونکە موسـڵمان بەدرکاندنی نهێنی ناو ماڵی ڕێزی خۆی کەم دەکاتەوە و، متمانەی نامێنێت.

وانەی حەوتەم: ئادابی ئاو خواردنەوە

١ـ لە سەرەتاوە ناوی خوا بێنێ بڵێ (بسم الله)[٢].

٢ـ بە دانیشتنەوە ئاو بخواتەوە، چونکە بـۆ تەندروسـتی لـەش چاکترە و بـە ئەدەب ترە، ئەبو سەعیدی خودری ـ خـوا لێـی ڕازی بـێ ـ دەڵێ: (ان الـنبي ﷺ نهى عن الشرب قائما)[٣].

واتە: پێغەمبەرﷺ نەهی کردوە لە خواردنەوەی ئاو بە پێوە.

بەڵام (ابن عباس) دەڵێ: (شرب النبيﷺقائماً من ماء زمزم)[١].

---

١ ـ رواه البخاري.

٢ ـ رواه الطبراني باسناد حسن.

٣ ـ رواه احمد ومسلم.

واتە: پێغەمبەرﷺ بە پێوە ئاوی زەمزەمی خواردۆتەوە.

هەروەها ابن عمر دەڵێ: (كنا نأكل على عهد رسول اللهﷺ ونحن نمشي ونشرب ونحن قيام)[٢].

واتە: ئێمە لە سەردەمی پێغەمبەرداﷺ بە ڕۆیشتنەوە نانمان دەخوارد و ئاویشمان بە پێوە (هەڵسانەوە) دەخواردەوە.

جا زانایان دەڵێن: نەهیەكە بۆ كەراهەتە، نەك بۆ تەحریم، ئاو خواردنەوەی پێغەمبەرﷺ بە پێوە بۆ ئەوە بوە ئوممەتەكەی بارگران نەكات و كاریان لەسەر قورس نەكات.

ئینجا باشتر وایە لە كاتە ئاساییەكاندا بە دانیشتنەوە ئاو بخۆینەوە، بەڵام ئەگەر ناچار بوی و نەگونجا بە دانیشتنەوە بخۆیتەوە ئەوا ئاساییە (والله اعلم) بە پێوە و بە هەستانەوە ئاو بخۆیتەوە.

٣ـ كە ئاوگێڕ بوی لە لای ڕاستەوە دەست پێبكە و بە دەستی ڕاست ئاو بدە بە میوانەكانت خۆشت بە دەستی ڕاست جامەكە بگرە و بیخۆرەوە، چونكە خاتو (حفصه) ـ ڕەزای خوای لێبێ ـ دەڵێ: (ان رسول اللهﷺ كان يجعل يمينه لطعامه وشرابه وثيابه ويجعل يساره لما سوى ذلك)[٣].

واتە: پێغەمبەر ﷺ دەستی ڕاستەی بۆ خواردن و خواردنەوەی و جلوبەرگی بەكاردەهێنا و دەستی چەپیشی بۆ شتانی دی.

هەروەها، كە ئاوگێڕ بیت دەبێ لە كۆتایی خەڵكەوە ئاو بخۆیەوە، چونكە قتادە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرموی: (ساقي القوم آخرهم شربا)[٤].

واتە: ئاوگێڕ لە كۆتایی خەڵكەكەوە ئاو دەخواتەوە.

---

١ ـ البخاري رقم/ ١٨٥٠ ومسلم رقم/٢٠٢٧.

٢ ـ رواه احمد وابن ماجه والترمذي.

٣ ـ رواه ابوداود والترمذي.

٤ ـ رواه الترمذي وقال حديث حسن.

٤ـ چاکترین ڕێگا بۆ ئاو خواردنەوە هەڵقوراندنی ئاوەکەیە، یان هەڵگوشینی نەك ڕژاندنە ناو قورگ.

٥ـ بە سێ جار ئاوەکە بخۆوە و لەهەر جارێکیشدا هەناسەیەك لە دووری جامەکە بدەوە.

ابن عباس ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرموی: (لا تشربوا نفساً واحداً کشرب البعیر ولکن اشربوا مثنى وثلاث وسموا اذا انتم شربتم واحمدوا الله اذا انتم رفعتم)[١].

واتە: وەك حوشتر (وشتر) ئاو مەخۆنەوە، بینی پێوە بنێن بەیەکجار، بەڵکو بە دوو جار، یان سێ جار بیخۆنەوە وە ناوی خوا بێنن کاتێ ئاو دەخۆنەوە، سوپاسی خوا بکەن، کە لێ دەبنەوە.

٦- ئینجا ئەوەش ڕاستە، کە لە جاری یەکەمدا (بسم الله) بکات و لە جاری ئاخیردا، کە لێ بۆوە ستایشی خوا (الحمد لله) بکات، هەروەها ئەوەش ڕاستە، کە لەگەڵ جارێکدا بسم الله و پاشان الحمد لله بکات.

پێغەمبەرﷺ دەفەرموێ: (غطوا الاناء ـ الطعام ـ واوکوا السقاء...)[٢].

واتە: خواردن و خواردنەوەکانتان داپۆشن و سەریان بگرن.

٧ـ هەناسە مەکە ناو جامی ئاوەکە و فوی تێ مەکە، گەر خڵتەیەکت دیت لە ناو ئاوەکەدا ئاوەکە برژێنە تاوەکو خڵتەکە فڕێ دەدات، چونکە نابێ بە هەناسە و فو لێکردن فڕێی بدەی، ابو قتادە دەڵێ: پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: (اذا شرب احدکم فلا یتنفس في الإناء)[٣].

---

١ ـ رواه الترمذي وهو حديث حسن.

٢ ـ رواه مسلم.

٣ ـ متفق عليه.

واتە: ئەگەر ئاوتان خواردەوە فو و هەناسە مەکەنە ناو قاپ و جامی ئاوەکە.

ئەبو سەعیدی خودری دەڵێ: پێغەمبەرﷺ نەهی لەوە کردوە فو بکرێتە ناو جامی ئاو خواردنەوە، پیاوێکیش گوتی: ئەدی ئەگەر شتێکی پیسی تێدا بو؟ فەرموی: (أهرقها)[1].

واتە: بیڕێژە.

٨ـ لە پەرداخ و شتی وادا ئاو بخۆوە نەك لە لولەی مەسینە و گۆزە و کوندە...ئەوەش بۆ ئەوەی دڵنیابین لە پاك و خاوێنی ئاوەکە و جام و دەفرەکەش پیس نەبێت، چونکە کەسانی دیش لێی دەخۆنەوە.

ئەبو هورەیرە ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەڵێ: (نهى رسول الله ﷺ ان يشرب من في السقاء او القربة)[2].

واتە: پێغەمبەرﷺ نەهی لەوە کردوە ئاو لە دەمیلە (لولە)ی دەفر و جامی ئاو بخورێتەوە.

٩ـ بە هێواشی و لەسەرخۆیی ئاوەکە بخۆوە و پەلەی لێ مەکە و دەنگە دەنگیش مەکە لە کاتی ئاو خواردنەوە.

١٠ـ لە دەفر و پەرداخی زێڕ و زیودا ئاو نەخۆیەوە چونکە ئەمە حەڕامە و تەکەبور و زێدە ئیسرافی تێدایە، ئەبو حوزەیفە ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەڵێ: (ان النبيﷺ نهانا عن الحرير والديباج والشرب في آنية الذهب والفضة وقال هي لهم في الدنيا وهي لكم في الآخرة)[3].

واتە: پێغەمبەرﷺ نەهی لێ کردوین، کە ئاوریشم (حرير) و دیباج بکەینە جلوبەرگمان، هەروەها لەوەش کە لە دەفر و پەرداخ و قاپی زێڕ و زیودا ئاو

---

١ ـ رواه احمد والترمذي.

٢ ـ متفق عليه.

٣ ـ متفق عليه.

بخۆینەوە، فەرموی: ئەو مشتانە لە دنیادا بۆ بێ باوەڕانە و لە دوا ڕۆژیشدا بۆ ئێوەیە.

١١ـ ئەو ئاوەت، کە بۆت تێ دەکرێ هەموی بخۆوە هیچی تێدا مەهێڵەوە بۆیە دەبێ هەر لە سەرەتاوە چەندەت بۆ دەخورێتەوە ئەوەندەش بکەیە ناو دەفر و پەرداخەکەوە.

١٢ـ ئینجا کە ئاوەکەت خواردەوە سوپاسی خوا بکە و بڵێ: (الحمد لله الذي جعله عذباً فراتاً برحمته، ولم يجعله ملحاً اجاجاً بذنوبنا)[1].

واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی، کە ئەم ئاوەی پاکوشیرین و زۆر بەتام و تینوشکێن کردوە بە بەزەیی خۆی، نەیگێڕاوە بە خوێیەکی زۆر تاڵ و سوێر بەهۆی گوناهەکانی ئێمەوە.

پێویستە دوعا بۆ ئاوەگێڕەکەیش بکەی و بڵێی: (اللهم اطعم من اطعمني واسق من سقاني)[2].

واتە: خوایە خواردن بدەیتە ئەو کەسەی خواردنی دەخوارد دام، ئاو بدەیتە ئەو کەسەی، کە ئاوی دەرخوارد دام.

وانەی هەشتەم: هەندێك لە ئاداب و خووڕەوشتی گشتی

١ـ ئایا لەکاتی لەبەرکردنی پۆشاکدا چی دەڵێین؟

وەڵام: دەڵێین: (الحمد لله الذي كساني هذا الثوب ورزقنيه من غير حول مني ولا قوة)[3].

واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی بەم پۆشاکە دایپۆشیوم و پێی بەخشیوم بە بێ هەوڵ و کۆشش و توانای خۆم.

---

١ ـ اخرجه الطبراني.

٢ ـ رواه مسلم ١٢٦/٣.

٣ـ اخرجه اهل السنن الا النسائي انظر ارواء الغليل٤٧/٧وقال الحاكم صحيح على شرط البخاري.

٢ـ ئایا لەکاتی لەبەرکردنی بەرگی تازەدا چی دەڵێین؟

وەڵام: دەڵێین: (اللهم لك الحمد أنت كسوتنيه، أسألك من خيره وخير ما صنع له، واعوذ بك من شره وشر ما صنع له)[١].

واتە: خوایە سوپاس هەر بۆ تۆیە، خۆت بەم پۆشاکە پۆشتەت کردوم ئەوە داوات لێدەکەم لە خێر و چاکەی ئەم بەرگە و خێرو چاکەی ئەوەشی، کە بۆی دروستکراوە، پەنات پێ دەگرم لە شەڕ و خراپەی و شەڕ و خراپەی ئەوەشی، کە بۆی دروستکراوە.

٣ـ ئایا چی دەڵێین بەو کەسەی پۆشاکی تازە و نوێ لەبەر دەکات؟

وەڵام: دەڵێین: (البس جديداً وعش حميداً، ومت شهيداً)[٢].

واتە: بەرگی تازە و نوێ لەبەر بکە و بە سوپاس کراوی بژی و بە شەهیدی بەختیاری بمرە و سەربنێوە.

٤ـ ئایا لە کاتی دانان و داکەندنی بەرگ و پۆشاکدا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین : (بسم الله)[٣].

واتە: بە ناوی خوای پەرستراوی ڕاستەقینە.

٥ـ ئایا کاتێك ترساین لە زاڵم و دوژمنان و پێیان گەیشتین دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین: (اللهم انا نجعلك في نحورهم ونعوذ بك من شرورهم)[٤].

واتە: خوایە ئێمە تۆ دەکەین بە گژیاندا و دەتخەینە سەنگەریان، پەنا دەگرین بە تۆ لە شەڕ و خراپەیان.

٦ـ ئایا لە کاتی پرسە و سەرەخۆشیدا چی دەڵێین؟

وەڵام: دەڵێین: (ان لله ما أخذ، وله ما أعطى، وكل شيء عنده بأجل مسمى،

---

١ ـ ابوداود والترمذي والبغوي وانظر مختصر شمائل الترمذي للألباني ص٤٧.

٢ـ رواه ابن ماجه ٢/١١٧٨ والبغوي ١٢/٤١ انظر صحيح ابن ماجه ٢/٢٧٥.

٣ـ رواه الترمذي ٢/٥٠٥ وغيره وانظر الارواء برقم ٤٩ وصحيح الجامع ٣/٢٠٣.

٤ ـ رواه ابوداود ٢/٨٧ وانظر صحيح ابن ماجه ٢/٣٣٥.

فلتصبر ولتحتسب)[١].

ئوسامەی کوڕی زەید دەگێڕێتەوە: کە کچێکی پێغەمبەرﷺ دەنێرێتە لای پێغەمبەرﷺ کەوا کوڕێکمان مردووە، وەرە بۆ لامان، نێرراوێکی نارد سەلامی پێ بگەیەنی و بڵێ: (ئەوەی خوا دەیباتەوە هی خۆیەتی، ئەوەش کە دەیبەخشێ هەر هی خۆیەتی، هەمو شتێك بە لای ئەوەوە ماوەیەکی دیاری کراوی هەیە، جا ئارام بگرە و بەتەمای پاداشتی چاکەی لای خوا بە.

تێبینی: سەرنج دەدەین پێغەمبەری خواﷺ کوڕی کچێکی دەمرێ تەنها ئەم پرسە و سەرەخۆشی لێ کردنەی بۆ دەنێرێ، بەڕاستی جێگەی داخە ئەمڕۆ موسڵمانان گەلێك درێژە بەم مەسەلەیە دەدەن و کارو کاتی زۆر تێدا بە فیڕۆ دەدەن....! هیواداریین وردە وردە لێی کەم بکرێتەوە و زیادەی نەخرێتە سەر ئەمەش کارێکی چاکە و هەر لە موسڵمانانی دڵسۆز و بەخەمەوە دەوەشێتەوە و چاوەڕوان دەکرێت، کە بتوانن شتی بێ سودیان زیانبەخش و هەڵبەستراو لە نێوانیاندا هەڵگرن و بەلای چاکەدا بیگوڕن، ئینجا زانایان گوتویانە: ئەگەر موسڵمان سەرەخۆشی لە موسڵمان کرد بۆ مردنی موسڵمانێك با بڵێ: (اعظم الله اجرك واحسن عزاءك وغفر لميتك). واتە: (خوا پاداشتی زۆرت بداتەوە و بە چاکی دڵ خۆشیت بداتەوە و لە مردووەکەشت خۆش ببێ).

ئەگەر سەرەخۆشی لە موسڵمانێك کرد بۆ مردنی کافرێك، با بڵێ:
(اعظم الله اجرك واحسن عزاءك).
ئەگەر سەرەخۆشی کرد لە کافرێك بۆ مردنی موسڵمانێك، با بڵێ:
(احسن الله عزاءك وغفر لميتك).
ئەگەر سەرەخۆشی کرد لە کافرێك بۆ مردنی کافرێك، با بڵێ:
(أخلف الله عليك). واتە: خوا شوێنەکەیت بۆ پڕ بکاتەوە.

---

١ ـ رواه البخاري ٢/٨٠ ومسلم ٢/٦٣٦.

ئەوەی سەرەخۆشی لێدەکرێ، با بڵێ: (آمین) وە بەو کەسەی سەرەخۆشی لێدەکات، با بڵێ: (آجرك الله) خوا پاداشتت بداتەوە.

٧ـ ئایا لە کاتی سەردانی گۆڕستاندا چی دەڵێین؟

وەڵام: دەڵێین: (السلام علیكم أهل الدیار من المؤمنین والمسلمین وإنّا إن شاء الله بكم لاحقون نسأل الله لنا ولكم العافیة)[1].

واتە: سەلامتان لێ بێت خەڵکی گۆڕستان لە بڕوادار و موسڵمانان، ئێمە بە ویستی خوا (انشاء الله) پێتان دەگەینەوە.

داوای ڕزگاری و لێخۆشبون بۆ خۆشمان و بۆ ئێوەش لە خوا دەکەین.

٨ـ ئایا لە کاتی پیرۆزبایی و ژن هێناندا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین: (بارك الله لك وبارك علیك وجمع بینكما في خیر)[2].

واتە: خوا فەڕ و پیرۆزی بڕژێنی بۆت وە فەڕ و پیرۆزی بڕژێنێ بەسەرتا و لەسەر خەیر و چاکە کۆتان بکاتەوە..

٩ـ ئایا لە کاتی تورەبوندا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین (اعوذ بالله من الشیطان الرجیم)[3].

واتە: پەنا دەگرم بە خوا لە شەیتانی دورخراوە لە بەزەیی خوا و نەفرین لێکراو.

١٠ـ ئایا کاتێك ترساین لە هاوبەش بڕیاردان بۆ خوا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین (اللهم أني اعوذ بك ان اشرك بك وانا اعلم واستغفرك لما لا

---

١ ـ رواه مسلم ٦٧١/٢ واحمد وغیرهما.
٢ ـ اخرجه اصحاب السنن الا النسائي وانظر صحیح الترمذي ٣١٦/١.
٣ ـ رواه البخاري ٩٩/٧، ومسلم ٢٠١٥/٤.

اعلم)[١].

وەلاَم: خوایە پەنا دەگرم بە تۆ، کە هاوەڵت بۆ بڕیار دەم و پێشی بزانم، داوای لێ خۆشبونت لێ دەکەم لەوەی، کە پێی نازانم.

١١ـ ئایا کاتێك کە چووینە بازاڕ دەڵێین چی؟

وەلاَم: دەڵێین (لا اله الا الله وحده لا شريك له له الملك وله الحمد يحيي ويميت وهو حي لا يموت بيده الخير وهو على كل شيء قدير)[٢].

واتە: (هیچ پەرستراوێکی ڕاستەقینە نییە، جگە لە (الله) کە تاك و تەنهایە و هاوەڵی نییە، سەروەت و سامان و سوپاسی ڕاستەقینە هەر بۆ ئەوە زیندو دەکاتەوە و دەمرێنی و خۆی زیندوی نەمرە، خێروچاکە تەنها بە دەستی ئەوە، هەر خۆی دەسەڵاتی تەواوی بەسەر هەمو شتێکدا هەیە.

١٢ـ ئایا (لە کاتی سەفەردا) دەڵێین چی؟

وەلاَم: دەڵێین: (استودعكم الله الذي لا تضيع ودائعه)[٣].

واتە: بەو خوایەتان دەسپێرم کە سپاردەکەی خۆی ون ناکات.

١٣ـ ئایا لە کاتی خواحافیزکردنی ڕێبوارێکدا دەڵێین چی؟

وەلاَم: دەڵێین : (استودع الله دينك وامانتك، وخواتيم عملك)[٤].

واتە: بە خوا دەسپێرم دین و ئەمانەت و کۆتاییەکانی کردەوەت.

١٤ـ ئایا لە کاتی پژمینی بێ باوەڕێکدا دەڵێین چی؟

وەلاَم: (يهديكم الله ويصلح بالكم)[١].

١ـرواه احمد٤/٤٠٣وغيره انظر صحيح الجامع٣/٢٣٣وصحيح الترهيب والترغيب للألباني١/١٩.

٢ـ رواه الترمذي ٥/٤٩١ والحاكم ١/٥٣٨ وانظر صحيح الترمذي ٢/١٥٢.

٣ ـ رواه احمد ٢/٤٠٣ وابن ماجه ٢/٩٤٣ وانظر صحيح ابن ماجه ٢/١٣٣.

٤ـ رواه احمد ٢/٧ والترمذي ٥/٤٩٩ وانظر صحيح الترمذي ٢/١٥٥.

واتە: خوا هیدایەت و ڕێنماییتان بکات و حاڵتان چاك بکات.

١٥ـ ئایا لە کاتی وەڵامدانەوەی سەلامی بێ باوەڕێکدا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین (وعلیکم)[٢].

واتە: لەسەر خۆتان بێت.

١٦ـ ئایا لە کۆتایی هەمو کۆڕ و مەجلیسێکدا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین : (سبحانك اللهم، وبحمدك لا الە الأ أنت استغفرك واتوب الیك)[٣].

واتە: پاك و بێ گەردی بۆ تۆیە ئەی خوایە، سوپاسیش هەر بۆ تۆیە شایەتی دەدەم، کە هیچ پەرستراوێکی ڕاستەقینە نییە، تەنها تۆ نەبێت داوای لێخۆشبونت لێدەکەم و بۆ لای تۆش پەشیمان دەبمەوە و دەگەڕێمەوە.

١٨ـ ئایا لە کاتی سواربوندا دەڵێین چی؟

وەڵام: دەڵێین : بسم الله، الحمدلله، (سبحان الذي سخر لنا هذا وما کنا لە مقرنین وانا الی ربنا منقلبون) الحمد لله، الحمد لله، الحمد لله، الله اکبر، الله اکبر، الله اکبر، سبحانك اللهم اني ظلمت نفسي فاغفر لي فانە لا یغفر الذنوب الا انت)[٤].

١ـ رواه الترمذي ٨٢/٥ واحمد ٤٠٠/٤ وابوداود ٣٠٨/٤ وانظر صحيح الترمذي ٣٥٤/٢.

٢ـ رواه البخاري مع الفتح ٤٢/١١ ومسلم ١٧٠٥/٤.

٣ ـ اخرجه النسائي في عمل اليوم والليلة ص ٢٧٣ والامام احمد في المسند ٧٧/٦ قال الدكتور فاروق حمادة هذا الاسناد صحيح.

٤ـ رواه ابوداود ٣٤/٣ والترمذي ٥٠١/٥ وانظر صحيح الترمذي ١٥٦/٣.

بەشی (٦)

تەفسیری قورئانی پیرۆز

وانەی یەکەم:

﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴾ الذاريات:٥٦

واتە: (خوای گەورە دەفەرموێ: جنۆکە (الجن) و ئادەمیزادم تەنها بۆئەوە دروستکردون، کە بمپەرستن و عیبادەتم بۆ بکەن، نەك لەبەرئەوەی، کە ئاتاجی و پێداویستیم پێیان هەیە، هەروەها بۆیە دروستم کردوون، کە دان بە پەرستنی من دا بنێن، جا پێیان خۆش بێ یان نا).

ئەم دەقە کورتە لە ناوەڕۆکیدا حەقیقەتێکی گەورەی گرتۆتە خۆی، کە یەکێکە لە مەزنترین حەقیقەتەکانی بونەوەر و بێ دەرك کردن و دڵنیابون لەم حەقیقەتانە ژیانی مرۆڤ لەسەر زەویدا دیاری کراوە لە بون (وجود)ی جنۆکە و ئادەمیزاددا، ئەم لایەنەش لە ئەرکێکدا خۆی دەنوێنێ، کە هەر یەکێك بە تەواوی پێی هەستا، ئەوا دەگاتە وەدەست هێنانی مەبەستی بونی خۆی، ئەوەی کە تێیدا کەم و کوڕی کرد، یان پشتی تێ کرد، ئەوە مەبەستی بونی خۆی بەتاڵ دەکاتەوە و بێ ئەرك و پیشە دەمێنێتەوە و ژیانی لە هەمو ئامانجێك خاڵی دەبێت و مانا بنچینەییەکەی نامێنێ، ئەو ئەرك و پیشەیەی، کە پەری و ئادەمیزاد بە نهێنی بون (وجود) پەیوەست دەکات بریتییە لە عیبادەتکاری و خواپەرستی و بەندایەتی کردن بۆ خوا، بە شێوەیەك کە بەندە (عبد) و پەروەردگار (رب) هەبێ، بەندەیەك بپەرستی و پەروەردگارێك بپەرستێ و تەواوی ژیانی بەندە لەسەر ئەم لێکدانەوەیە لەنگەر بگرێ.

چونکە هەر خوای گەورە بەدیهێنەر و پەروەردگارە و هەر ئەوە تاکە پەرستراو، هەر خوا خاوەنی بونەوەر و ڕۆزی و مردن و ژیانی بەدەستە، زەرەر

و زیان هەر بە پێی ویستی خوایە، و هەر ئەویش ئەمر و نەهی و حوکمڕانی بەدەستە، حەڵاڵ و حەرام کردنیش هەر بۆ خوایە ﴿أَلَا لَهُ ٱلْخَلْقُ وَٱلْأَمْرُ﴾[1].

واتە: (دروستکردنی هەمو بونەوەر بە دەست خوایە و هەمو فەرمانەکانی دروستکردن و پێکهێنان و ئەحکامەکانی شەریعەتیش هەر بە دەستی ئەوە).

هەروەها خوای گەورە باس لە نەزانی هاوەڵ بڕیاردەرەکان (المشركين) دەکات، کاتێك کە دان بە پەروەردگارێتی (ربوبية) خوا دادەنێن، بەڵام پابەندبونیان بەم دان پێداهێنانە نییە و دان بە پەرستراوێتی (الوهية) خوا و بە تەنیا پەرستنیدا نانێن، ئەم باسە لە چەندین ئایەتی قورئانی پیرۆزدا هاتووە، هەروەك دەفەرموێ:

﴿ قُل لِّمَنِ ٱلْأَرْضُ وَمَن فِيهَآ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٨٥﴾ قُلْ مَن رَّبُّ ٱلسَّمَٰوَٰتِ ٱلسَّبْعِ وَرَبُّ ٱلْعَرْشِ ٱلْعَظِيمِ ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنۢ بِيَدِهِۦ مَلَكُوتُ كُلِّ شَىْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ ۚ قُلْ فَأَنَّىٰ تُسْحَرُونَ ﴾[2].

واتە: (ئەی محمدﷺ پێیان بڵێ: بە موشریکەکانی مەککە ـ پێم بڵێن، کە زەوی و هەمو ئەو شتانەی سەرزەوی دروستکردوە؟ بە ناچاری دەڵێن: هەموی بۆ خوایە، پێیان بڵێ: ئەدی بۆچی بیرناکەنەوە لەگەڵ دان پێدانانیشیان بە تەواوی خوای گەورە ناپەرستن، پێیان بڵێ: کێ پەروەردگاری هەر حەوت ئاسمانەکانە و پەروەردگاری عەرشی مەزنە؟ دەڵێن: هەر خوا، دەی پێیان بڵێ ئەدی بۆچی خۆپارێزنابن و لەگەڵ ئەم دان پێدانانەش هاوبەش بۆ خوا پەیدا دەکەن، پێیان بڵێ: کێ (ئەو هەمو موڵکە پان و بەرین و گەورەی بەدەستە)؟

١ـ الأعراف/٥٤.

٢ـ المؤمنون/٨٤ـ٨٩.

هەر ئەو پەنادەری هەمو کەسێکە، کەس ناتوانێ کەس لە ئازاری خوا پەنادات، دەڵێن ئەو موڵك و مەملەکەت و دەستەڵاتە هەر بۆ خوایە، بڵێ: ئەدی بۆچی سپی بە ڕەش دەبینن و لەگەڵ ئەوەی، کە حەق ڕون و ئاشکرایە ئێوە، جگە لە خوا دەپەرستن و هەروەك جادوو سیحر و ئەفسونتان لێ کرابێ).

هەر خوای گەورە توانای هەڵسوکەوتی لە بونەوەردا هەیە و یاسا و شەرع دادەڕێژێ و دروست نییە، کە کەسێکی تر بکەین بە هاوبەشی لە یاسادانانەدا و نابێ بەندەکان شەرعێکی، جگە لە شەرعی خوا قبوڵ بکەن هەروەك خوا دەفەرموێت: ﴿أَمْ لَهُمْ شُرَكَٰٓؤُا۟ شَرَعُوا۟ لَهُم مِّنَ ٱلدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنۢ بِهِ ٱللَّهُ﴾[١].

واتە: هاوبەشیان پەیدا کردون، کە یاسای وایان لە شیرك و گوناه بۆ داتاشیون، کە هەرگیز خوا ڕێی پێ نەداون.

هەروەها دەفەرموێ ﴿مَا لَهُم مِّن دُونِهِۦ مِن وَلِىٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِى حُكْمِهِۦٓ أَحَدًا﴾[٢].

واتە: (هەمو ئەهلی زەوی و ئاسمانەکان، جگە لە خوای گەورە هیچ وەلییەکی تریان نییە و خواش هەر کارێکی بیەوێ دەیکات پرس و ڕاش بە کەس ناکات و فەرمانی لە کەس وەرناگرێ). ئەم ئایەتەی سەرەوە لە هەندێك خوێندنەوە (قراءة)دا بە (ولا تشرك في حكمه احدا) هاتوە بە مانای ئەوەی، کە وتارێکی ئاراستەکراوە بۆ پێغەمبەرﷺ و ئوممەتەکەی، کە بەهۆیەوە نەهی ئەوەیان لێ دەکرێ، کە حوکمێکی جگە لە حوکمی خوا و شەرعێکی، جگە لە شەرعی خوا قەبوڵ بکەن.

لە قورئانی پیرۆزدا دوو وێنەی بەرامبەر و جیاواز دەبینین:

وێنەی یەکەم: وێنەی ئیماندارێکی تەسلیم بوە بۆ پەروەردگارەکەی، کە گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوا و پێغەمبەرﷺ دەکات هەردەم چاوەڕوانی حوکمێکی خوایەﷻ، یان حوکمێکی پێغەمبەرﷺ، تا بڵێ: گوێم لێ بو

١ـ الشورى/٢١.
٢ـ الكهف/٢٦.

گوێڕایەڵیم کرد، جا خوای گەورە دەربارەی ئەم پۆل و تاقمە دەفەرموێت: (إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ ٱلْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُواْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ وَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَيَخْشَ ٱللَّهَ وَيَتَّقْهِ فَأُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَآئِزُونَ)[١].

واتە: (پێویستە لەسەر موسڵمان، کە ئەگەر داوایەکی خوا و پێغەمبەرﷺ یان گوێ لێ بو بە گوێڕایەڵی و ملکەچ کردنەوە بڵێن: فەرمانی خوا و پێغەمبەری خوامان گوێ لێ بو گوێڕایەڵی و تاعەتمان بۆی هەیە، هەرچەند فەرمانەکانی لە بەرژەوەندی تایبەتیشیان دانەبێ، جا ئەو کەسانە خێری دونیا و قیامەتیان بردۆتەوە).

هەریەکێکیش گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرﷺ بی و لە خوا بترسی وخۆی لە گوناهن بپارێزی ، ئەوە بە نیعمەتی خۆشی دونیا و قیامەت شاد دەبێت، نەك یەکێکی تر.

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: (وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى ٱللَّهُ وَرَسُولُهُۥٓ أَمْرًا أَن يَكُونَ لَهُمُ ٱلْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ)[٢].

واتە: (حەڵاڵ نییە بۆ کەسێك کە ئیمانی بە خوا هەبێ، ئەگەر خوای گەورە، یان پێغەمبەرﷺ فەرمانێکی دەرکرد ئەم شتێکی بە دڵی خۆی هەڵبژێرێ، بەڵکو پێویستە لەسەری ئەوکارە جێبەجێ بکا کە لێی داوا کراوە خۆی بخاتە بەر ئەمر و فەرمانی خوا کە بۆی هەڵبژاردوە).

وێنەی دووەم: بریتییە لە وێنەی ئەو دوڕو (منافق)ەی، کە هەوەس و بەرژەوەندی خۆی دەپەرستی و بە شوێن ئەو شتانە دەکەوێ، کە لەگەڵ ئارەزووەکانیدا ڕێکە، جا ئەگەر شەرع و فەرمانەکانی خوا ڕێککەوتن لەگەڵ

١ـ النور/٥١ـ٥٢.
٢ـ الاحزاب/٣٦.

ئارەزووەکانیدا ئەوا کاریان پێ دەکات، ئەمەش لەبەرئەوەی نا، کە شەرعی خوایە، بەڵکو لەبەرئەوەی ،کە گونجاوە لەگەڵ ئارەزوو بەرژەوەندییەکانی، هەرکاتێکیش هەوەس و ئارەزوو بەرژەوەندییەکانی لە کوفرێکی ڕوتیشدا بون، ئەو، بێ سێ و دوو لێکردن ڕو لە کوفرەکە دەکات، خوای گەورە لە بارەی ئەم تاقم و پۆلەش دەفەرموێت: (وَإِذَا دُعُوٓاْ إِلَى ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ لِيَحۡكُمَ بَيۡنَهُمۡ إِذَا فَرِيقٞ مِّنۡهُم مُّعۡرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ ٱلۡحَقُّ يَأۡتُوٓاْ إِلَيۡهِ مُذۡعِنِينَ)[١].

واتە: ئەگەر حوکمەکان گێڕراونەوە لای خوا و پێغەمبەرﷺ ئەوا تیپێکیان پشت لە موحاکەمەکە دەکەن، ئەگەر حەقیان لەسەر بێ و لەگەڵ بەرژەوەندییان نەگونجێ، ئەمەش لەبەرئەوەیە کە دوڕو (منافق)ن، ئەگەر بشزانن، کە حوکم بۆ ئەوان دەدرێ و بە پێی بەرژەوەندی ئەوانە، ئەوا ملکەچی دەنوێنن، ئایا هۆی پشت تێکردنەکەیان گێڕانەوەی حوکم بۆ خوا و پێغەمبەرﷺ ئەو نیفاق و دەغەڵییە لە دڵیاندا دروستدەکات؟

یان شك و گومانیان هەیە لە پێغەمبەرایەتی محمدﷺ! یاخود لەوە دەترسێن، کە خوای گەورە و پێغەمبەرﷺ حەق لابدەن و بیگۆڕن؟ بەڵکو هۆی سەرەکی بریتییە لە لاملی و ستەمکاری و زۆرداریيان!!

هەروەها خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَمِنَ ٱلنَّاسِ مَن يَعۡبُدُ ٱللَّهَ عَلَىٰ حَرۡفٖۖ فَإِنۡ أَصَابَهُۥ خَيۡرٌ ٱطۡمَأَنَّ بِهِۦۖ وَإِنۡ أَصَابَتۡهُ فِتۡنَةٌ ٱنقَلَبَ عَلَىٰ وَجۡهِهِۦ خَسِرَ ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةَۚ ذَٰلِكَ هُوَ ٱلۡخُسۡرَانُ ٱلۡمُبِينُ ﴾[٢].

واتە: (کەسانێك هەن کە لە خوا پەرستیدا گومانیان هەیە و جێگیر و دڵ ئارام نین، جا ئەگەر خێرێکی دونیایی بێتە ڕێ، ئەوا دڵ ئارام دەبی و بەردەوام دەبێ لە عیبادەتکاریەکانی، بەڵام ئەگەر بەسەرهاتێکی ناخۆشی بەسەرهات ئەوا بەڕوی خۆیدا هەڵدەگەڕێتەوە و بۆ کوفر دەگەڕێتەوە. ئەو

---

١ ـ النور/٤٨_٥٠.
٢ ـ الحج/١١.

کەسانە دونیا و قیامەتیان لە کیس چوە و هەردوو لای دۆڕاندوە، ئەم دۆڕاندنەش لە هەمو دۆڕاندنێك گەورەتر و ئاشكراترە).

ئەمانە و چەندین ئایەتی تر لە باسی هەوەس پەرستان هاتوە، کە بە کوێری هەنگاوەکانیان دەنێن و لە وەلائیاندا شلەژاون.

کەواتە: ئەو مرۆڤە ئیماندارەی کە شارێگەی ئیسلامەتی بەسەر کوێرە ڕێچکەکانی کوفر و نیفاقدا هەڵدەبژێرێ نابێ لە ئاست فەرمان و نەهی لێکردنی خوای گەورەدا هیچ قسەیەکی هەبێت و نابێ لەگەڵ حوکم و فەرمایشتی خوادا هیچ حوکم و قسەیەکی تر هەڵبژاێرێ، بەڵکو مەسەلەکە بریتییە لە ملکەچ کردن و تەسلیم بونێکی ڕەها و داماڵڕاو (التسليم المطلق المجرد) لە هەمو هۆکار و پاڵنەرێك، جگە لە گوێڕایەڵی خوا و پێغەمبەرەکەیﷺ رازی بون بە حوکمەکانی ئەوان، چونکە بابای بڕوادار و موسڵمان گەرەکی نییە بزانێ، کە حیکمەت لە فلانە مەسەلە و فیسار کارە چییە؟ یان خراپەی فلانە شتی قەدەغەکراو چییە؟ بەڵکو تەنها دەبێ لەوە بکۆڵێتەوە، کە بزانێ ئایا حوکمی خوا لە فلانە مەسەلە چییە؟ نیشانە و بەڵگەکانی ئەم حوکمە چین؟ پاشان زۆر بە دڵێکی ئارام و بینایییەکی ڕونەوە شوێن حوکمەکە بکەوێت و پێی رازی بێت.

جا ئەگەر ئەم حەقیقەتە ئاشکرا و ڕونە بنچینە وکرۆکی ئیسلام بێت دەبێ بڕواداری تەسلیم بو دەرکی ئەوەش بکات، کە هەر بابەت و هەر فەرمانێکی خوا حیکمەتێکی تێدایە، ئینجا کەسانی وا هەن حیکمەتەکە دەزانن، هەشیانە نایزانن جا لەوانەیە ئەو حوکمەش (واجب) بێ، یا (مندوب)، یان (مستحب) و یاخود (مكروه)، یان (حرام) بێت، چونکە ئەحکامەکان هەر ئەم پێنجەن و هیچ مەسەلەیەك لەم پێنج حوکمە دەرناچێ.

موسڵمانی باوەڕ پتەویش هەمیشە هەوڵ دەدا و تێدەکۆشێ بۆ دەرك کردن و زانینی حوکمی خوا لە هەر مەسەلە و بابەتێك بێت، ئینجا ئەگەر زانا و

شارەزا بو ئەوا پێویستە تێکۆشێ بۆ زانینی ئەو ئەحکامانەی، کە خەڵك ئاتاج (محتاج)ن بۆیان، تاکو دروست و نادروستیان پیشان بدا و حەرام و حەڵاڵیان بۆ جودا بکاتەوە بە پێی حوکمی خوا و شەرعەکەی لەگەڵ هێنانەدی بەڵگە (دلیل)ی صحیح لە قورئان و سوننەت، یان بە پێوان (قیاس)ێکی تەواو، یان کۆڕا (الاجماع)ی زانایان و هی تریش... ئەگەر ئەو موسڵمانە لە ڕەشۆك (عوام)ی خەڵکی بو یان پسپۆڕ و شارەزا نەبو لە زانستە شەرعییەکاندا، ئەوە دەبێ هەوڵ بدات بۆ زانینی ئەو بەشانەی، کە خۆی پێویستییەتی لە ئەحکامی عیبادەتکارییەکان یان مامەڵە (معاملات) کردن یان لایەنێکی دیکە...

ئینجا ئەمەش لە ڕێگەی توێژینەوەی پەڕاو ـ کتێب ـ ە ئاسانکراوەکان دەکرێ، ئەگەر بۆی بڕەخسێ، یان بەهۆی بە دواگەڕان و وەرگرتن لەو زانایانەی، کە خوای گەورە دەربارەیان دەفەرموێت: ﴿فَسْـَٔلُوٓا۟ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾[1].

واتە: (لە زانایانی ئەهلی ئیمان بپرسن، ئەگەر لە شتێکتان نەزانی).

وانەی دووەم:

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَٱلرُّجْزَ فَٱهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَٱصْبِرْ﴾ المدثر:١ ـ ٧

واتە: (ئەی ئەو کەسەی کە خۆت داپۆشیوە، هەستە بترسێنە بە سزای خوا، تەنها پەروەردگار تایبەتمەند بکە بە گەورە و بڵندی، جلوبەرگت خاوێن بکە (کینایەتە بۆ خاوێنی دڵ و دەروون) لە پیسی و بتپەرستی وازبێنە و کۆچ بکە، چەند کار بکەیت و هەوڵ بدەی منەت مەکە، با خۆڕاگری و ئارام گرتنت تەنها بۆ پەروەردگارت بێت).

١ـ النحل/٤٣.

پێغەمبەری خواﷺ ئەم فەرمانانەی پێ گەیشت، سادە و ساکار لە دیاردەدا پڕ مانا و مەبەست لە ناوەڕۆکدا، کاریگەر و جولێنەر و لە دەروون و واقیعدا ئەمەش کورتەی ئەو فەرمانانەیە:

١ـ (يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُدَّثِّرُ): سورش و نیگای خوایە بۆ پێشەوای مرۆڤایەتی دەنگێکی بەرز و بڵندە لە ئاسمانەوە، کە پێغەمبەرﷺ لە خۆشی و گەرمی پێخەف و ـ نوێن ـ دەردەکاتە دەرەوە بۆ مەیدانی هەوڵ و تێکۆشان پاڵی پێوە دەنێت و و دەیخاتە ناو کێشەیەکی تاڵ و درێژ خایەن، ئاگاداری دەکاتەوە، پێی دەڵێت: ئەوەی بۆ خۆی دەژی خۆشحاڵ و ئاسوودەیە، دوور لە گیروگرفت و ماندوبونە، بەڵام تۆ ئەرکێکی گەورە و گرانت پێ سپێردراوە، فەرمانێکی قورست بۆ ئامادە کراوە، کاتی خەوو پشودان نەماوە و بەتاڵی و بێ کاری لە ژیاندا کۆچ دەکات، هەستە کار بکە و تێبکۆشە...

٢ـ (قُمۡ فَأَنذِرۡ): مەبەست لە ڕاگەیاندن و ترساندنی هەمو مرۆڤایەتییە لە بوندا، دیاری کردنی پاشەڕۆژی ڕەش و ترسناك بۆ ئەو کەسانەی، کە پێچەوانەی ڕەزامەندی خوا دەجولێنەوە بە جۆرێك، کە ڕایان بچڵەکێنێت و بێداریان بکاتەوە.

٣ـ (وَرَبَّكَ فَكَبِّرۡ): مەبەست لە بە گەورەکردنی پەروەردگار و لە بن هێنان و کۆتایی پێ هێنانی هەمو دەستەڵاتدار و هێزێك، کە خۆی بە خوای ئادەمیزاد دەزانێت، تێکشاندنی هەمو شێوازی زۆرداری و مل هوڕییەکە، بە جۆرێك کە تەنها گەورەیی و دەستەڵاتداری خوا بونی هەبێت، تەنها ئەو تاکە پەرستراو بێت لە ڕوی زەویدا.

٤ـ (وَثِيَابَكَ فَطَهِّرۡ ٤ وَٱلرُّجۡزَ فَٱهۡجُرۡ): مەبەست لە خاوێنی جلوبەرگ و کۆچ کردن لە پیسی زیاتر گرنگی دانە بە پاکی ناوەوە و دەرەوەی مرۆڤ بە شێوەیەك، کە دەرون پاك بکرێتەوە لە هەمو ناتەواوی و کەموکورتییەك، تا دەگاتە ڕادەی

تێربون بە جۆرێك، کە دەرەوە و ناوەوەی مرۆڤ ببێتە دوو شێوازی هاوشێوە بۆ یەك کەس، بتوانێت دڵە ساغەکان بۆ لای خۆی کێش بکات و دڵە نەخۆشەکان هەست بە گەورەیی و بڵندی بکەن.

٥ـ (وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ): مەبەست لە زۆر منەت نەکردن باس نەکردنی چاکەکانمانە و زۆر گەورە نەکردنی ئیش و توانامانە، بەڵکو پێویستە کار لە دوای کار بەردەوام بین، بەخشین و هەوڵدانمان زیاتر بێت، بێ وچان بین و ماندوو نەبین، بەڵام بە جۆرێك کە هەست نەکەین چەندکارمان کردوە و چاوەڕێی پاداشت و چاکەی شوێن، کەوتوانمان نەبین، دڵ و چاومان پەیوەند بێت بە قیامەتەوە و دەست بە کار و خەبات بین.

٦ـ (وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ): لە کۆتاییدا خوای گەورە ئاگادارمان دەکاتەوە، کە هەڵگرانی ئەم بەرنامە تووشی چەندین چەرمەسەری و گیروگرفت دەبن و جۆرەها بەربەست و ئازار دێتە ڕێیان، بەڵام پێویستە بە ئارام و خۆگربن، هەناسە درێژ و لەسەرخۆ بن، بەهێز و بەردەوام بن نەپسێن لە ژێر هیچ زەبر و زەنگ و هێز و داواکارییەکی دوژمندا، گەر هەمو شوێنکەوتوانیشیان تێدا بچێت و خۆشیان ببنە قۆچی قوربانی نابێت هیچ لە بەرنامەکەیان بە بەرزتر بگرن.

بەڵێ... پێغەمبەری خواﷺ بۆ ماوەی بیست و سێ ساڵ هەستایە سەر پێ دەستی دایە خەبات گێڕان و کارکردن، تامی پشوو خۆشی ژیانی نەچەشت، کەمتەرخەمی و بەتاڵی لە ژیانیدا بەدی نەکرا، بانگی خوای گەیاندە مرۆڤایەتی بە تێروتەواوی، بەرامبەر زۆردار و خراپەکاران دەستی دایە جیهاد، بە ئارام و خۆگر بوو بەرامبەر ئەو چەرمەسەری و نارەحەتیانەی، کە تووشی بون لە کاروانی جیهاد و بانگەوازدا، توانی ئەرك و پێویستی سەرشانی بە جوانترین شێوە ڕاپەڕێنێت، دڵسۆزی و بەزەیی خۆی بنوێنێ بە جۆرێك، کە لەسەرەمەرگیشدا هەر هاوار بکات: (يارب أمتي أمتي). واتە: پەروەردگارە گەل و نەتەوە و ئوممەتەکەم.

وانەی سێهەم:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَٱبۡتَغُوٓاْ إِلَيۡهِ ٱلۡوَسِيلَةَ وَجَٰهِدُواْ فِي سَبِيلِهِۦ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ﴾ المائدة:٣٥

واتە: (ئەی ئەو كەسانەی كە ئیمانتـان هێنـاوە لـە خـوا بترسـن و ڕێگاكـانی گەیشتن بە خوا بگرن، لە پێناوی خوادا جیهـاد، بكـەن بـەڵكو ڕزگـاری بەدەسـت بهێنن...).

ئینجا با بزانین خوای گەورە چیمان لێ داوا دەكات، لە پاداشتیدا چـیمان پـێ دەبەخشێت:

یەكەم: ڕووی فەرمانەكەی لە بڕوادارانە ـ چ پیاو چ ئافرەت ـ .

دووەم: سێ داواكـاری تێدایـە: (تـەقوای خـوا: گـرتنی ئـەو ڕێگایانـەی دەمـان گەیەنێت بە خوا: جیهاد كردن لە پێناوی خوادا).

سێهەم: پاداشت و ئەنجامی بەجێهێنانی ئەم ئایەتە ڕزگارییە لە گومڕایی و لە شەیتان و لە ئاگری دۆزەخ.

یەكەم: دیارە كەسانێك ئامادەن ئەرك و فەرمانی خـوا جێبـەجێ بكـەن، كـە بڕوایان بەوە هەبێت ئەو خالق و حاكمەوە خاوەنی ئاوو سیفاتی تەواوە و كـەم و كوڕی تێدا نییە و مرۆڤیش بە هەمو شێوەیەك پێویستی بە ڕێنمـایی و سـۆز و بـەزەیی خـوا هەیـە زۆر هـەژارە پێـی، بۆیـە بـۆ هـەمو فـەرمانێكی خـوایی پێویستە (لبیك اللهم لبیك) بكات لە پێنـاوی جێبەجێكردنیـدا گوێ بـە هیچـی تر نەدات.

دووەم: ئەو ئەركانەی خوا لە بەندەكانی داوا دەكات:

★. اتقوا الله: لە خوا بترسن...هەمو خوێنەرێكی قورئـان دەزانێـت كـە خـوای گەورە زۆر گرنگی بەم سیفەتە داوە و لە چـەندەها ئایەتـدا داوای كـردووە یـان

ڕێگاکانی گەیشتن بەم سیفەتە دیاری دەکات یان پاداشت و عاقیبەتی تەقواکاران دەردەخات و پلەیان دیاری دەکات.

زانایانیش پێناسەی زۆریان بۆ تەقوا کردوە، کە دیارترینیان بریتییە لەوەی لە هەمو کاتێکدا وابزانی کە خوا دەبینی، یان بزانی خوا دەتبینی و چاودێرە بەسەرتەوە و تۆش بەوە ڕازی بکەی، کە فەرمانەکانی جێبەجێ بکەی و واز لە حەرامەکان بهێنی بۆ ئەوەی ئەم حاڵەتە لە ئیمانداراندا دروست بێت، دەبێت هەوڵی بەدەست هێنانی زانیاری تەواو بدەن و دەربارەی زات و سیفاتی خوا و دەربارەی حەلاڵ و حەرام، خوای گەورەش خۆی گرنگی زانیاری بۆ ترسان لە خوا دیاری دەکات و ترسان لە خوا تایبەت دەکات بە زانایانەوە (إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَٰٓؤُا۟)[١].

شوێنی (تەقوا)ش دڵە و ئەم سیفەتە لە دڵدا هەمیشە وەك چاودێرێك بەسەر ئەندامەکانەوە وەستاوە، هەڵسوکەوتیان بۆ دیاری دەکات، فەرمان بە چاکە دەکات و بەرگری لە خراپە دەکات. پێغەمبەری خواش ﷺ ئەوەی دیاری کردوە، کە چاکی کردەوەکان بەستراوە بە چاکی دڵەوە وەك دەفەرموێت: (...الا وان في الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد كله واذا فسدت فسد الجسد كله، الا وهي القلب) بەشێکە لەو فەرمودەی بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردوە لە ئەبو عبدالله نوعمانی کوڕی بەشیر...

دیارە هەر ئیماندارێك خاوەنی ئەم سیفەتە بێت، ئەوا ئاشکرا و نهێنی لە تەنهایی و ناو کۆمەڵی وەك یەك وایە و دڵی هەمیشە بە ئاگا و زیرەکە و خۆی لە توڕەیی و نارەزایی خوا دوردەخاتەوە، بۆیە بەهرەداران بە تەقواوە بەڕێزترین کەسن لای خوای گەورە: (إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ)[٢].

١ـ فاطر/٢٨.

٢ ـ الحجرات/١٣.

هەروەها لە دنیادا دەرگای رزقی لێ دەكرێتەوە و كاروباری بۆ ئاسان دەكرێت، (وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ)[١] (وَمَن يَتَّقِ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّهُۥ مِنْ أَمْرِهِۦ يُسْرًا)[٢]. لە قیامەتیشدا لێخۆشبون و پاداشتی نەبڕاوە (إِن تَتَّقُوا۟ ٱللَّهَ يَجْعَل لَّكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنكُمْ سَيِّـَٔاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ)[٣].

﴿إِنَّ ٱلْمُتَّقِينَ فِى جَنَّـٰتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٥﴾ ءَاخِذِينَ مَآ ءَاتَىٰهُمْ رَبُّهُمْ ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ قَبْلَ ذَٰلِكَ مُحْسِنِينَ﴾[٤].

خوایە ئێمەش ئیمانیان بە تۆ هێناوە، دوعاكەی پێغەمبەریشﷺ دووبارە دەڵێینەوە تۆش ئەم سیفەتە لە دڵماندا دروستبكە (اللهم آت نفوسنا تقواها وزكها أنت خير من زكاها أنت وليها ومولاها).

★.وابتغوا اليه الوسيلة: (وسیلە) چەند واتایەكی هەیە: ابن عباس دەڵێ: داوای نزیك بونەوەیە لە خوا.

قتادەش دەڵێت: بریتییە لە نزیك بونەوە لە خوا بەهۆی گوێڕایەڵی كردن لە فەرمانەكانی (وسیلە) هۆیە بۆ گەیشتن بە مەبەستێكی دیاری كراو (وسیلە) ئالأیەكە دانراوە لە بەرزترین شوێنی بەهەشتدا، كە شوێنی پێغەمبەرمانەﷺ ونزیكترین شوێنی بەهەشتە لە عەرشی خواوە، لە صەحیحی مسلم دا هاتوە (اذا سمعتم المؤذن فقولوا مثل ما يقول، ثم صلوا علي فانه من صلى عليَ صلاة صلى الله عليه عشراً، ثم سلوا لي الوسيلة، فانها منزلة في الجنة لا تبتغي الا

١ ـ الطلاق/٢_٣.
٢ ـ الطلاق/٤.
٣ ـ الانفال/٢٩.
٤ ـ الذاريات/١٦.

لعبد من عباد الله وأرجو أن أكون أنا هو، فمن سأل لي الوسيلة حلت عليه الشفاعة).

ئەگەر (وسیله) لێرەدا بە واتای گرتنی رێگاکانی نزیك بونەوە بێت لە خوا ئەوا هەر ئەو رێگایانەمان، کە خوا خۆی دایناون بە ڕاستی و دروستی زانیون، چونکە مرۆڤ زۆر جار لە رێگە لا دەدات و واش دەزانێت لەسەری رێگەی ڕاستە.

ئەو رێگایانەی قسە و کردەوەی چاك وەك دەفەرموێت: (إِلَيْهِ يَصْعَدُ ٱلْكَلِمُ ٱلطَّيِّبُ وَٱلْعَمَلُ ٱلصَّٰلِحُ يَرْفَعُهُۥ)[١]. (وَأَدْخَلْنَٰهُ فِى رَحْمَتِنَآ إِنَّهُۥ مِنَ ٱلصَّٰلِحِينَ)[٢].

لە قسە چاکەکانیش بانگ کردنە بۆ لای خوا (وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَآ إِلَى ٱللَّهِ وَعَمِلَ صَٰلِحًا)[٣] یان هەڵبژاردنی قسە بۆ بەرانبەرەکەت تا دڵی گران نەبێت و شەیتان نەتوانێت نێوانیان تێك بدات، (وَقُل لِّعِبَادِى يَقُولُوا۟ ٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ إِنَّ ٱلشَّيْطَٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ)[٤].

٢. دوعا و پاڕانەوە لە خوا وەك دەفەرموێت: (أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ ٱلْوَسِيلَةَ)[٥]. گرتنی رێگای پاڕانەوەش بۆ نزیك بونەوە لە خوایان بە ناوە پیرۆزەکانی خوا دەبێت وەك دەفەرموێت: (وَلِلَّهِ ٱلْأَسْمَآءُ ٱلْحُسْنَىٰ فَٱدْعُوهُ بِهَا)[٦].

---

١ ـ فاطر/١٠.
٢ ـ الأنبياء/٧٥.
٣ ـ فصلت/٣٣.
٤ ـ الاسراء/٥٣.
٥ ـ الاسراء/٥٧
٦ ـ الاعراف/١٨٠.

پێغەمبـەری خـواش ﷺ چۆنێتی کردنـی دوعاکـانی بـۆ دیـاری کـردوین، یـان ئەگەر کەسێك بە گـەورەترین نـاوی پاڕابێتـەوە هـانی داوە، کـە خـەڵکی تـریش چاوی لێ بکەن وەك فەرمویەتی: (لقد سأل هذا باسم الله الأعظم الـذي مـا سـئل به الأ أعطي وما دعي به أجاب)[١].

٣ـ کڕنوش و سوجدە بردن: وەك لە فەرمودەیەکدا هاتوە، کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێت: (أقرب ما يكون العبد من ربه وهو ساجد)[٢].

ئـەو ڕێگایـەی مـرۆڤ زۆر زو پێـی نزیـك دەبێتـەوە لـە خـوا زۆری سـوجدە بردنە... خوای گەورەش دەفەرموێت: (واسجد واقترب)[٣].

واتە: سوجدە ببە و نزیك بەوە لە خوا.

٤ـ فـەرزەکان و سـوننەتەکان: پێغەمبـەر ﷺ لـە حەدیسـێکی قودسـیدا دەفەرموێت: (وما تقرب اليَ عبدي بشيء أحب اليَ مما افترضته عليـه، ولا يـزال عبدي يتقرب اليَ بالنوافل حتى أحبه...)[٤].

کەواتە گرتنی ڕێگەی نزیك بونەوە بـەو ڕێگەیـەی، کـە خـوای گـەورە خـۆی زۆر ئـەو ڕێگەیـەی خـۆش دەوێـت ڕێگـەی جێبـەجێکردنی و ڕێگایـەکی تـریش هەیە، ئەگەر مرۆڤ تێیدا بەردەوام بێت دەگات بە خـوا، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا دەبێتە خۆشەویستی خوا، ئەویش ڕێگەی بـەجێهێنانی سـوننەتەکانە (ولا يـزال عبدي يتقرب اليَ بالنوافل حتى أحبه).

هەربۆیـەش خـوای گـەورە دەفـەرموێت: (قُلْ إِن كُنتُمْ تُحِبُّونَ ٱللَّهَ فَٱتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ ٱللَّهُ ...)[١].

---

١ ـ منهاج المسلم ص٥٥.
٢ ـ رواه مسلم وغيره.
٣ ـ العلق/١٩.
٤ ـ متفق عليه.

خوایە داواکارین لێت یارمەتیمان بدەی بۆ گرتنی هەمو ئەو ڕێگایانە و ڕێگامان لێ ون نەبێت، سوپاس بۆ ئەو خوایەی ڕێگای گەیشتن بە خۆی بۆ دیار و ئاسان کردوین دیارە، هەر ڕێگایەکیش جگە لەم ڕێگایانە ڕێگای شەیتانە و بۆ گومڕایی و سەرلێشێواندن و چەواشە کردنە.

*.وجاهدوا في سبيله: جیهاد و تێکۆشان لە پێناوی خوادا چڵە پۆپەی ئیسلامە و تێکۆشەرانی ڕێگەی خواش بەرزترین شوێنی بەهەشتیان پێ دەدرێت و لەو دنیاشدا سەر بەرزی و گەورەییان دەست دەکەوێت، پێغەمبەری خواﷺ لە سەرو هەمو تێکۆشەرانی ڕێگای خواوەیە و هەمو جۆر و پلەکانی جیهادی بڕیوە، بەجوانترین و بەرزترین شێوە بە دڵ و بە زمان، بە بانگ کردن، بە ڕونکردنەوەی ڕێگای خراپە، هێز و شمشێر، هەمو ژیانی تێکۆشان بو بێ سرەوتن، بۆیە لەناو هەمو مرۆڤایەتی ناوو یادی بەرزترە و لای خوا لە هەمویان بەڕێزترە.

کاتێك خوا فەرمانی کرد بە پێغەمبەرﷺ بەجیهاد: (وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَّذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُم بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا)[٢].

ئەم ئایەتە مەککییە و فەرمانی پێ دەکات، بە جیهادکردنی کافران بە هێنانەوەی بەڵگە و ڕون کردنەوەی دین و گەیاندنی قورئان، پاشان فەرمانی پێ کرد جیهادی مونافیقەکانیش بکات، کە قورسترە لە جیهادی کافران (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ ۚ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ)[٣].

باشترین شێوەی جیهادیش وتنی قسەی حەقە، لە کاتێکدا دژانی هەق هێزیان هەبێت، پێغەمبەری خواﷺ لە هەموکەس زیاتر ئەم شێوە جیهادەی کردوە، جگە لەم جۆرە جیهادە دەرەکییانە جیهاد کردنی نەفس هەیە، دەبێت

---

١ ـ ال عمران/٣١.

٢ـ الفرقان/٥١ـ٥٢.

٣ـ التوبة/٧٣.

پێش جیهادەکانی تر بکەوێت، چونکە ئەگەر کەسێك نەیتوانی نەفسی خۆی ڕابهێنێت و ژێرباری بخات بۆ جێبەجێکردنی فەرمانەکان و وازهێنان لە حەرامەکان، چۆن دەتوانێت جیهاد لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا بکات؟!!

جیهادکردن لەگەڵ ناوەوە و دەرەوەدا خوا داوای دەکات لە هەمو مرۆڤێك و مرۆڤی تاقی کردۆتەوە بە دوژمنێك، کە هەتا بەسەر ئەو دوژمنەدا سەرنەکەوێت ناتوانێت بە دوو جیهادەکەی تر هەستێت، ئەویش جیهاد کردنی شەیتانە، کە وەستاوە و هەمیشە هەوڵی ئەوە دەدات بەندەکانی سار کاتەوە لە جیهاد (ترس و تەمبەڵی هیوا بە ژیان...هتد دەخاتە ناو دڵیانەوە) خوای گەورەش بۆ سەرخستنی بەندەکانی یارمەتی و چەکی شەڕ دەنێرێت و بەندەکان دڵنیا دەکات لەوەی خۆی پشتیان دەگرێت، فریشتەکانیش دەنێرێت بۆ یارمەتی دانیان، ئەگەر ئەوان ڕاست بکەن و تەنها مەبەستیان جیهادکردن بێت و جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا بێت.

کەواتە جیهاد کردن چوار پلەیە:

(جیهادی نەفس، جیهادی شەیتان، جیهادی بێباوەڕان و موشریکان، جیهادی مونافیق و دەغەڵەکان).

جیهادی نەفسیش هەر چوار پلەیە:

یەکەم: ماندوی بکات لە پێناوی فێربونی دیندا، ئەو دینەی، کە خۆشی و ڕزگاری دنیا و قیامەتی پێوە بەندە.

دووەم: نەفسی ڕابهێنێت بۆ کارکردن بەوانەی فێری بوە، چونکە تەنها زانیاری بە تەنیا، ئەگەر کاری پێ نەکرێ سودی نییە.

سێیەم: خەڵکی تریش بانگ بکات و فێریان بکات، چونکە ئەگەر وا نەکات لە ڕیزی ئەوانەیە دین و ئایەتەکانی خوا دەشارنەوە و نایگەیەنن و کردەوەکانی سوودی پێ ناگەیەنن و زانیارییەکەیشی ڕزگاری ناکات.

چوارەم: نەفس ئارام بکاتەوە کاتێك توشی ماندوبون و سزا دەبێت لە پێناوی گەیاندنی دینەکەیدا، ئەگەر هەر بەندەیەك ئەمانەی جێبەجێکرد پێی دەگوترێت مرۆڤێکی خوایی (ربانی)یە.

جیهادی شەیتانیش دوو پلەیە:

یەکەم: بەرپەرچ دانەوەی هەر گومان و لەکەیەك کە شەیتان دەیەوێت لە ئیمانی مرۆڤدا دروستی بکات، کە بەم پلەیە بەندەی خوا یەقین پەیدا دەکات.

دووەم: بەرپەرچ دانەوەی حەز و ئارەزوەکان، کە بەم پلەیەش بەندە فێری ئارام گرتن دەبێت، خواش دەفەرموێت: (وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ)[١].

جیهادی بێ باوەڕان و مونافیقانیش چوار پلەیە:

(بەدڵ، بەزمان، ماڵ و سامان، نەفس).

بۆ هەمو شێوەکانی جیهادیش باشترین نمونەی زیندوومان لە پێغەمبەری خوا ﷺ دا دەست دەکەوێت:

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا)[٢].

خوایە زۆر هەژارین و لاوازین لە هێزی خۆت بەشمان بدە، تا سەردەکەوین بەسەر ئەو دوژمنانەدا و بەسەربەرزی بێینە حوزورت لە قیامەتدا...

ئەمانە ئەو سێ چەمکە بون، کە خوا رزگاری بەندەکانی پێوە بەستوە لە دنیا و قیامەتدا و ئازایەتیش بۆ کەسێکە پێش لە دەست چونی فرسەت خۆی رزگار دەکات، ناوی لە ناو رزگار بواندا تۆمار دەکات..

داواکارم لە خوای بە بەزەیی و بەخشندە ئەو رێگای رزگارییمان بۆ ئاسان بکات...

---

١ ـ السجدة/٢٤.

٢ ـ الاحزاب/٢١.

(يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسْتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَٱعْلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ ٱلْمَرْءِ وَقَلْبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ)[1].

واتە: ئەی ئەو کەسانەی ئیمانتان هێناوە! وەڵامی خوا و پێغەمبەری خوا بدەنەوە، کاتێك پێغەمبەرﷺ بانگتان دەکات بۆ ئەو شتانەی، کە ژیانتان بۆ دروستدەکات، ئەوەش بزانن خوای گەورە ئاگای لە دڵتانە (ڕاست دەکەن یان نا) بۆ لای خوای گەورەش کۆ دەکرێنەوە بۆ لێ پێچانەوە و موحاسەبە.

ڕاڤەی یەك دوو وشە:

١. ئیمان: بریتییە لە قبووڵ کردنی خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ ڕازی بون و جێبەجێکردنی بڕیارەکانیان، واتە ئیمان بریتییە لە : (النطق باللسان والعمل بالأركان والتصديق بالجنان) چونکە ئیمان پێك دێت لە هەرسێك جەمسەرە سەرەکییەکان، کە بریتیین لە وتنی (قول) بە زوبان و کردن (فعل) بە ئەندامەکان و بڕوابون (اعتقاد) بە دڵ.

٢ـ لما يحييكم: ئەوەی ژیان (حياة)ی تێدایە بۆتان...ژیان بۆ (فکر) و (عقل)تان ژیان بۆ دڵ و سۆزتان، ژیان بۆ خێزان و منداڵتان...ژیان بۆ گەل و میللەتتان، ژیان بۆ ئاخیرەت و دواڕۆژتان: (وَإِنَّ ٱلدَّارَ ٱلْءَاخِرَةَ لَهِىَ ٱلْحَيَوَانُ ۚ لَوْ كَانُواْ يَعْلَمُونَ)[2].

واتە: ژیانی ئاخیرەت و دواڕۆژ ژیانە...ئەگەر ئێوە بزانن.

٣. يحول بين المرء وقلبه: ئاماژەیە بۆ ئەوەی کەس ناتوانێ شت لە خوا بشارێتەوە، دەکرێ ئیقرار بکات و توخمێکی خیانەتکاریش بێت لە ڕیزی

---

١ الانفال/٢٤.

٢ العنكبوت/٦٤.

موسڵماناندا و موسڵمانان پێی نەزانن، بەڵام خوا پێی دەزانێت و دەزانێت (اعتقاد وتصدیق) لە دڵیاندا نییە.

٤ـ الیه تحشرون: چاکە و خراپ...پاك و پیس (نیەت پاك و نیەت پیس) هەموی زیندو دەکرێنەوە و کۆدەکرێنەوە لە لای خوای گەورەش رێز لە راستگۆ و دەست و دڵ پاك دەگرێت و خیانەتکارانیش ریسوا دەکات...(ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ ٱلْمُمْتَرِينَ)[١].

واتە: هەق ئەوەیە خوا بیفەرموێت...لە گوماندا مەژی!

بەڵام غەیری ئەم دووانە (قورئان کە قسەی خوایە ـ سوننەت ـ کە قسە و کار و بریاری پێغەمبەرەﷺ ، تەفسیر و راڤەی ئیسلامن و هەڵدەگری موناقەشە بکرێت و کامیان زیاتر لە گیانی شەریعەتەوە نزیکە کاری پێ بکرێت..

چون بە دەنگ خوا و پێغەمبەرەوە چونﷺ ژیان دروستدەکات، بە پێچەوانەوە پشت هەڵکردن لە خوا و پێغەمبەری خواﷺ مرۆڤ بێ حورمەت دەکات و ژیانی تاڵ دەکات: (وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُۥ مَعِيشَةً ضَنكًا وَنَحْشُرُهُۥ يَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ أَعْمَىٰ ...)[٢].

ژیان یانی چی؟

ژیان واتە: (سەلامەتی، حورمەت، سەربەرزی)...ئیسلام، یان سەلامەتی و دوور لە لەکەو نەخۆشی لەهەر بوارێکدا بێت...

١ـ پاراستنی (عقل) لە هەمو جۆرە شتێکی بێ بەرهەم و خورافەیەك.

٢ـ پاراستنی (دین) لە هەمو جۆرە گومان (شبهە) و ئارەزوو (شهوە)ێك.

٣ـ پاراستنی سەروەت و سامان و ماڵ (مال) لە حەرام خۆری و تێداچون.

---

١ ـ البقرة/١٤٧.

٢ ـ طه/١٢٤.

٤ـ پاراستنی وەچە (نسل) لە هەمو زایە بونێك...

٥ـ پاراستنی گیان و دەرون (النفس) لە كوشتن و بڕین و تاوانكاری.

لەگەڵ ئەوانەدا ئیسلام بە (حورمەت)ت دەكات لە دنیادا و لە قیامەتیشدا لای خوا و لای مەلائیكەی خوا و خەڵكی خوا.

دوای ئەمەش ئیسلام سەربەرزی و عیززەت لە مرۆڤدا دروستدەكات، تەنیا ملكەچی بۆ یەك خوای پێ دەكات..

(ضَرَبَ ٱللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ شُرَكَآءُ مُتَشَٰكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا ۚ ٱلْحَمْدُ لِلَّهِ ۚ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ)[١].

واتە: خوای گەورەیە نموونەیەكتان بۆ دێنێتەوە، دوو پیاو هەن...

ـ یەكێكیان خۆی داوەتە دەست چەند كەسێك، كە هەریەكەی داوایەكی لێ دەكات، ئەوی دیكەش خۆی داوەتە دەستی، تەنیا یەك كەس...ئایا حاڵی دەرونی و عەمەلی ئەم دوو پیاوە یەكسانن..(الحمدلله) لە لام خۆ زۆركەس ئەمە نازانێت.

وانەی پێنجەم:

﴿وَٱلَّذِينَ يُؤْتُونَ مَآ ءَاتَوا۟ وَّقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَٰجِعُونَ﴾ المؤمنون:٦٠.

ابن كثیر ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ لە تەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا دەڵێ: (ئەم ئایەتە پیرۆزە دەربارەی ئەو ئیمانداره لە خوا ترسانەیە، كە كاتێك شتێك دەبەخشن لەوە دەترسێن، كە لێیان قبوڵ نەكرێ، چونكە خەمی ئەوەیانە، كە كەموكوڕییان هەبێت لە بەجێ هێنانی مەرجەكانی بەخشین، ئەم ترسەش لە بابی پارێزگاری و میهرەبانییەوەیە.

---

١ ـ الزمر/٢٩.

واتە: ترسەکە لەوەیە کە کردەوەی بڕوادار بەسەریدا ڕەتبکرێتەوە و خوای گەورە لێی قبوڵ نەکات، جا چۆن ئیماندار نەترسێ لە کاتێکدا کە بێ ئاگایە لە ئەنجامی کردەوەکانی؟!

ئاشکرایە زانینی ئەم ئەنجامەش دەربارەی نییە، خاتوو عائیشە ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەڵێ: لە پێغەمبەرﷺم پرسی: ئایا ئایەتی (والذين يؤتون ما آتوا وقلوبهم وجلة) دەربارەی ئەو کەسانەیە، کە مەی دەخۆنەوە و دزی دەکەن؟ پێغەمبەرﷺفەرموی: (لا يا بنت الصديق، ولكنهم الذين يصومون ويصلون ويتصدقون وهم يخافون ان لا يقبل منهم أولئك يسارعون في الخيرات)[١].

واتە: (نەخێر ئەمە لە بارەی ئەو کەسانەیە، کە ڕۆژوو دەگرن و نوێژ دەکەن و خێر و سەدەقەش دەکەن، بەڵام ترسی ئەوەیان هەیە، کە لێیان قبوڵ نەکرێ، ئەمانەن، کە دەست پێشخەری لە خێر و چاکەکاریدا دەکەن و زوو بەجێیان دەگەیەنن).

کەواتە پێویستە لەسەر موسڵمانان، کە تەنها لە خوای گەورە و پەروەردگار بترسێن، جگە لەو ترسیان لەهیچ کەس و لە هیچ شتێکی تر نەبێت، دیارە شوێنگە و جێگەی ترسیش دڵە، بەڵام کاریگەری بەسەر ئەندامانەدا ڕەنگ دەداتەوە، کە بەهۆی ترسی خواوە لە گوناه و تاوان دەگەڕێنەوە و دەست بە فەرمانبەرداری خواوە دەگرێت و هەمو باوەڕدارێکیش بەوە ومزعی چاکە، کە ترسی لە دڵدا هەبێت، بەڵام بە نەمانی ئەو ترسە توشی گومڕایی و سەرلێشێواوی دەبێت.

ترسیش لە چەند شتێکدا ڕەنگ دەداتەوە گرنگترینیان ئەمانەن:

یەکەم: ئەو شتانەی، کە پەیوەندییان بە ئاین و بە ڕۆژی دواییەوە هەیە:

أ. ترسان لە نەمانی دڵسۆزی (اخلاص) بۆ خوا و لە تێکەڵ بونی لەگەڵ دڵسۆزی بۆ غەیری خوای گەورە.

---

١ ـ أخرجه الترمذي وابن جرير والحاكم واحمد وحسّنه الالباني في العقيدة الطحاوية.

ب ـ ترسان لە توش بونی فیتنە لە دیندا، بۆیەش پێغەمبەر ﷺ زۆر جاران لە دوعا کردنیدا دەیفەرمو: (یا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك)[١].

واتە: (ئەی ئەو خوایە دڵان هەڵگێڕ و وەرگێڕ دەکەی دڵم لەسەر دینەکەی خۆت جێگیر بکە).

خوای گەورەش دەفەرموێ: (وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ)[٢].

واتە: بزانن، کە خوای گەورە مرۆڤ لە دڵەکەی جودا دەکاتەوە و دەکەوێتە نێوان مرۆیەکە و ئەو شتانەی، کە دڵی خۆزگەیان بۆ دەخوازێ، لە تەمەن درێژی و هیوایەت زۆری بەوەی، کە لە کتوپڕیدا دەیمرێنی و وای لێ دەکات، کە توانا و دەسەڵاتی بەسەر دڵیدا نەشکێت بۆیە پێویستە لەسەرتان کاروکردەوەی چاکە دوا نەخەن، چونکە مردن چارەسەرتان دەکات!!

دووەم: ترسان لە بەلا و ناڕەحەتیانەی، کە لە دنیادا توشی مرۆڤ دەبن، وەك هەژاری و نەخۆشی و مردنی منداڵ و لە دەست دانی هەر نیعمەتێکی تر، ترسیش لێرەدا لە توش بونی ئەم جۆرە بەلایانە نییە، بەڵکو ترس لە فیتنەکانی دینە، کە ڕەنگە بە دوای ئەم بەلا و ناڕەحەتیانەدا بێت، کەواتە ترسەکە تاقی کردنەوەی مرۆڤ دەگرێتەوە لەو بەلا و تاقی کردنەوانە لەگەڵ ئەم کەم و کوڕییانەی، کە لە ئیمان و دینی مرۆڤدا ڕودەدەن لە دوای ئەم بەسەرهاتانە بۆیەش پێغەمبەرﷺ لە نزاکانیدا دەیفەرمو: (ولا تجعل مصيبتنا في ديننا)[٣].

واتە: خوایە بەلا و فیتنەکانمان مەخەرە دینەکەمان.

جا کەسێك بیەوێ ترسی خوای گەورە وەدەست بێنێ پێویستە تێبینی ئەم خاڵانە بکات:

---

١ ـ أخرجه الآجري والحاكم وابن ماجه وصحح الالباني.

٢ ـ الانفال/٢٤.

٣ ـ قطعة من حديث اخرجه الترمذي وغيره وحسنه الالباني.

١. زەروورەتی زانین و یادکردنـەوەی سیفەتەکانی خوایـە لـە پایـە بـەرزی و دەستەڵاتداری و باڵادەستی و مەزنێتی و گەورەیی، کە دەبێتە هۆی پڕ بونی دڵ و دەروون لە ترسان لە خوای گەورە، کە ئەمەش دەبێتە هۆی وەدەست هێنـانی ڕەزامەندی خوا و دورکەوتنەوە لە خەشم و قینی خوا، چونکە مـرۆڤ تـا زیـاتر خوای گەورە بناسێت زیاتر لێی دەترسێت (انما یخشی الله من عباده العلماء).

٢ــ زەرورەتــی زانــین و یادکردنــەوەی ســیفەتە خــودی (زاتــی)یــەکانی دروســتکراوەکان لــە لاوازی و بــێ دەســەڵاتی و نــەزانی و نەشــارەزایی بــە ڕێکخستنی کاروباری ژیان و بێ ئاگایی لە شتە نادیار و غەیبییـەکان و هـەژاری و پێداویستی.

٣. بـە ئاگـایی و شـارەزابون لـە ناخۆشـیەکان و چـەندێتی و هۆکارەکـانی، بـۆ نمونە: ئەگەر هەر بەندەیەك ئەندازەی سزای گۆڕ بزانێ لێی دەترسێت، ئەگـەر نا لێـی ناترسـێ، چـونکە هەرکەسـێك نـەزان بێـت لـە ئاسـتی شـتێکدا لـەم شـتە ناترسێ هەروەکو منداڵێکی بچوك، کە بـاکی نییـە لـە یـاری کـردن بـە کارەبـا و ئاگر، چونکە ئەندازەی زەرەر و زیانەکانی نازانێ.

٤ـ کـەیف بـە خـۆ هـاتن (العجـب بـالنفس) و کـەیف هـاتن بـە کردەوەکـان ئەمەش دەردێکی زۆر کوشندەیە و واز لە بەنـدە ناهێنـێ تـا بـە تـەواوی ترسـی خوای لە دڵ دەباتە دەر و ئەوکاتە وا دەزانێ، کە پلە و پایەیەکی بـەرزی هەیـە لای خوا و بە ئاسوودەیی و بێ خەمی لێی پاڵ دەداتەوە و پشتێنی لێ دەکاتـەوە و ترسی لە دڵدا نامێنێ.

٥. گرنگی نەدانی بەندە بە مافەکانی خـوا و ئەرکـەکانی خـۆی لـە بەرامبـەر خـوای باڵادەسـت و هەسـتان بـە گونـاه و تـاوان ترسـی خـوای لـە دڵـدا ناهێڵـێ، چونکە پەیوەندی نێوان ترس و گوناهکاری پێچەوانەن بە کەم بونەوەی گونـاه ترس زیاد دەکات و بە زیاد بونی گوناه ڕێژەی تـرس کـەم دەبێتـەوە و لـە دڵـدا نامێنێ.

جۆرەکانی ترس:

١ـ ئەگەر ترس ترسی پەرستن بی و ترسا و بەهۆیەوە لیّ ترسا و نزیك بێتەوە، ئەم جۆرە ترسە یەکێکە لە جۆرەکانی عیبادەت و نابێ، جگە لە خوای گەورە بەرامبەر کەسێکی تر هەبێت، چونکە دەبێتە هاوبەش بڕیاردانی گەورە (الشرك الاکبر).

٢ـ ئەگەر ترسەکە سروشتی (فطري) بوو وەك ئەوەی لە دوژمنێك بترسیّ، یان لە گیانلەبەرێك، یا لە ژانێك...هتد ئەم جۆرە ترسە لە عیبادەت نییە و لەوانەیە توشی زۆر لە ئیماندارانیش بێت و بە هاوبەش بڕیاردان (شرك) ناژمێردرێت.

★. تکا ـ الرجاء- بریتییە لە چاوەڕێ کردنی شتێکی وەها، کە لای دەروون (نفس) خۆشەویست بی و وەدەست هێنانی ئەم شتەش پێویستی بە هەندیّ هۆکاربێت لە سنووری توانا و دەست ڕۆیشتن، بۆیە هەر شتێکی چاوەڕوان کراو دەبیّ هۆکارێکی هەبیّ ئەگەر ئەم هۆکارەش وەدی نەهات نابێتە تکا ـ الرجاء ـ، بەڵکو دەبێتە هیواخوازی (التمني) جیاوازی نێوان هیواخوازی و تکا زۆر فراوانە، چونکە تکا بۆ کەسێکە کردەوەی هەبێت بەڵام هیواخوازی ئی کەسێکە کردەوەی نەبێت ئەم کەسەش تکای بۆ نییە ناشبێت چاوەڕێی هیچ بێت، دەبینین فێرخوازێك (قوتابی)ێك بە درێژایی ساڵ تێدەکۆشیّ و خۆی ماندوو دەکات، چاوەڕوانی و تکای سەرکەوتن و دەرچونی هەیە بە پێچەوانەی یەکێك، کە نەیخوێندبی و هەوڵی نەدابیّ، کە تکای دەرچوون و چاوەڕوان کردنی لە لا نییە خوای گەورە دەفەرموێت: (فَمَن كَانَ يَرْجُواْ لِقَآءَ رَبِّهِۦ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَٰلِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِۦٓ أَحَدًا)[١]. واتە: (جا ئەو کەسەی، کە تکای گەیشتنی هەیە بە پەروەردگاری خۆی، با کردەوەی چاك بکات و لە پەرستنی پەروەردگاریدا کەس نەکاتە هاوبەش و شەریکی، گرنگترین ئەو شتانەی، کە پەیوەندییان بە تکاوە

---

١ ـ الكهف/١١٠.

هەیە، بریتیین لە عیبادەت و گوناە و بەڵا و موسیبەتەکان، جا ئەگەر بەندە تاعەتێکی بەجێ هێنا تکای قبوڵ بونی دەبێ، ئەگەر گوناهێکی کرد تکای لێخۆشبونی دەبی و ئەگەر تووشی بەڵایەکیش هات تکای لاچونی دەبێت.

هاوسەنگی ترس و تکا و تەواوکردنیان بۆ یەکتری:

ترس و تکا دوو ڕەگەزی تەواوکەری یەکترن بۆیە پێویستە لە دەروونی بڕواداردا هاوسەنگییان هەبێت چونکە هەر یەکێکیان لە ئەندازە دەرچێ کێشەکان هەڵدەگەڕێنەوە و کارەکە لەق دەبی و بەم شێوەیە ترس و تکا نابنە هاندەر بۆ ئەنجام دانی کاروکردەوە چونکە ترس بە بێ تکا دەبێتە هۆی هیوابڕان و بێ ئاواتی خاوەنەکەی و تکاش بە بێ ترس خاوەنەکەی تووشی لە خۆبایی بون دەکات، هەندێ باری واش هەیە، کە بڕواداری پێدا تێپەڕ دەبێ تەنیا دەگونجێ ترسی تێدا بی و هەندێ باری تریش هەن هەر تکای بۆ دەگونجێ چونکە بڕوادار:

أ. کاتێ دەڕوانێتە تاوانەکانی خۆی ترسی لا دروست دەبێ لە سزای خوای گەورە.

ب ـ ئەگەر سەیری ڕەحمەت و بەخشندەیی خوای میهرەبان بکات، تکای لە لا دروست دەبێت.

ت ـ ئەگەر تاعەت و ئەرکێکی بەجێ گەیاند تکای قبوڵ بون لە خوا دەکات و ترسی ڕەت کردنەوەی دەبێت.

پ ـ ئەگەر تاوانێکی کرد، تکا لە خوای گەورە دەکات، کە تۆبە و پەشیمانی لێ قبوڵ بکات.

ج ـ ئەگەر نیعمەتێکی بۆ هات تکای بەردەوامی و زیاد بونی نیعمەتەکە و توانای سوپاس گوزاری دەکات و ترسی لە دەست چونی ئەم نیعمەتەی دەبێ.

ح ـ کاتێك توشی بەڵایەك دەبێت تکای لابردنی لە خوای گەورە دەکات، لەگەڵ تکای پاداشت وەرگرتن لەسەر ئارام گرتنی لەسەر ئەم بەڵایە و ترسی

نەمانی پاداشتیشی دەبێت، ئەگەر وەکو پێویست ئارامی نەگرتبێت و دانی بە خۆدا نەگرتبێ.

خ ـ هەرچی گوناهکار و تاوانکاریشە، کە هەر چاوی لەهیواخوازی (تمني)یە، ئەوە تکای بۆ دروست نییە و هەر ترسی بۆ دەگونجێ.

لە نێوان ترس و تکا:

(عومەری کوڕی خەطاب) ڕەزای خوای لێ بێ فەرموی: ئەگەر دەنگێك لە ئاسمانەوە بانگی کرد: ئەی خەڵکینە ئێوە هەموتان تێکڕا دەچنە بەهەشتێ تەنیا کەسێك نەبێت، دەترسم ئەو کەسە من بم!!

ئەگەر دەنگێك بانگی کرد: ئەی خەڵکینە، ئێوە هەموتان دەچنە دۆزەخەوە، تەنیا کەسێك نەبێ تکا دەکەم ئەو کەسە من بم!!

وانەی شەشەم:

﴿ قُلْ هَٰذِهِۦ سَبِيلِىٓ أَدْعُوٓا۟ إِلَى ٱللَّهِ ۚ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا۠ وَمَنِ ٱتَّبَعَنِى ۖ وَسُبْحَٰنَ ٱللَّهِ وَمَآ أَنَا۠ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ﴾[1]

(ابن جرير الطبري) لە تەفسیری ئەم ئایەتە پیرۆزەدا دەڵێ: خوای پەروەردگار دەفەرموێت: بە پێغەمبەرەکەی (محمد)ﷺ (قل) بڵێ (هذه) ئەو بانگەوازەیەی من بانگی بۆ دەکەم، کە بریتییە لە بانگکردن بۆ یەکخواپەرستی (تەوحید) و یەکلابونەوە لە بەندایەتی کردن و گوێڕایەڵی کردن و لانەدان لە فەرمانەکان و وازهێنان و دورکەوتنەوە لە هەمو پەرستراوێکی تر، جگە لە خوا (سبيلي) ڕێگا و بانگەکەی منە (ادعو الى الله) بانگەواز دەکەم بۆ لای پەروەردگار (على بصيرة) لەسەر چاوساغی و یەقین و تەوحید و زانیاری و لێزانی و بینایی (أنا ومن اتبعني) خۆشم و ئەوانەش، کە شوێنم دەکەون و بە

١ ـ يوسف/١٠٨.

ڕاستم دەزانن و ئیمانم پێ دەهێنن بانگەوازی دەکەن بۆ لای خوا، بە هەمان شێوە لەسەر چاوساغی و یەقین و تەوحید و زانیاری و لێزانی و بینایی (سبحان الله)، پاکی و بەرزی و بڵندی و بێ عەیبی بۆ خوای گەورەیە لەوەی هاوەڵێکی لە موڵك و سامان یان لە دەسەڵاتیدا هەبێ (وما أنا من المشركين) من بەریم لە هاوبەش پەیدا کەران و نە من لەوانم و نە ئەوانیش لە منن.

لەم ئایەتە پیرۆزەدا: چەند ئەرك و فەرمانێك هەیە پێویستە لەسەر بانگخواز پێش ئەوەی دەست بکات بە کاری بانگەوازی دەبێ دەستە بەریان بکات، ئەو ئەرك و فەرمانانەش ئەمانەن:

یەکەم: ناسین و شارەزابونی ئەو ڕێگایەی گرتویەتیە بەر کە ئیسلامە، پێش ئەوەی کەسانیتری بۆ بانگ بکات.

لەسەر بانگخواز پێویستە پێش ئەوەی دەستبکات بە جێبەجێکردنی پێویستەکانی بانگەوازی کردن دەبێ لە ڕێگای قورئانی پیرۆز و سوننەتی صەحیحەوە شارەزایی تەواو لە دینی ئیسلام پەیدا بکات، پاشان بەسەر خۆیدا جێبەجێی بکات و کردەوەی پێبکات، کەوا بو یەکەم جار زانست دێ ئەمجار گوفتار، پاشان کردەوە و کار پێ کردن، چونکە ئەگەر کەسێك بیەوێت بانگەوازی بکات، لە کاتێکدا ڕێگا ڕاستەکەی خۆی نەناسیبی و شارەزای نەبو بێ ئەو کاتە لە بری ئەوەی خەڵکی چاك بکات و بیانخاتە سەر ڕێگا ڕاستەکە، زیاتر سەریان لێ دەشێوێنی و توشی سەرگەردانیان دەکات، عەرەب گوتەنی: (کیف یستقیم الظل والعود أعوج) و (فاقد الشيء لا یعطیه)، بەڵکو نەفامی و نە شارەزابونی بەرامبەر کاروباری دینەکەی خۆیشی سەر لێشێواو و گومڕا دەبی و دەبێتە هۆیەکیش بۆ گومڕابونی خەڵکەکە، لە جیاتی ڕێ نیشان دانیان بۆ سەر ڕێگای ڕاستی ئیسلام. لەبەرئەوەی ڕێگا و ڕێباز و تولە ڕێ گەلێك زۆرن و سەرەنجامی هەموشیان ئاگری دۆزەخە، جگە لەیەك ڕێگا نەبێت کە ئەویش بریتییە لە ڕێگای خوای پەروەردگار، کە هەر ئەوەشیان ڕێگایەکی ڕاستە و سەرەنجامیشی بە بەهەشت کۆتایی دێت، (وَأَنَّ هَٰذَا صِرَٰطِي مُسۡتَقِيمٗا

فَٱتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا۟ ٱلسُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِۦ ذَٰلِكُمْ وَصَّىٰكُم بِهِۦ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ)[١].

واتە: (بێگومان ئەوە ڕێگا ڕاستەکەی منە و شوێنی کەون، نەکەن بە دوای ڕێچکە و تولە ڕێگان بکەون، کە دەبێتە هۆی لادانتان لەو ڕێگا ڕاستە بەمە وەسیەت و ئامۆژگاریتان دەکەم، تاوەکو ئاگادار و خۆپارێزبن).

پێویستە لەسەر برای بانگخواز دیراسەیەکی ورد و قووڵی قورئانی پیرۆز و سوننەتی صەحیحی پێغەمبەرﷺ بکات، بۆ ئەوەی بتوانێ بە باشی سەر لە ئیسلام دەربکات و لێی تێ بگات، بزانێ مانای ئیسلام و ئیمانی ڕاستەقینە چییە، کە سیستەم (نظام)ێکی گشتی و یاسایەکی هەمە لایەنەی کاروبارەکانی ژیانە، بەرنامە و ڕێبازێکی ڕێکوپێکە بۆ مرۆڤەکان و پێغەمبەرﷺ لە لایەن پەروەردگارەکەیەوە هێناویەتی و فەرمانی پێ کردوە بە خەڵکەکەی ڕابگەیەنی، لەگەڵ پاداشت و سزای ئەو کەسانەی شوێن کەوتوی دەبن، یاخود سەرپێچی دەکەن، خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ ٱلْإِسْلَٰمِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِى ٱلْءَاخِرَةِ مِنَ ٱلْخَٰسِرِينَ ﴾[٢]. واتە: (هەرکەسێك چ ئێستا و چ لە داهاتودا، جگە لە ئیسلام دینێکی تر هەڵبژێری و بیکاتە پەیرەوو پرۆگرامی خۆی ئەوە لێی وەرناگیرێ و لە ڕۆژی دواییشدا لە دۆڕاوەکان دەبێ).

هەروەها خوای گەورە قورئانی پیرۆزی بە ڕوح ناو بردوە، کەوابو ئینسانی کامڵ و ژیر نابێ بە بێ ئەم ڕۆحە، کە بریتییە لە قورئان، بەڵکو لە جیهانی ئینسانیەت دەردەچی و دەچێتە جیهانی ئاژەڵ و حەیوانەوە ﴿وَٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ يَتَمَتَّعُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ ٱلْأَنْعَٰمُ وَٱلنَّارُ مَثْوًى لَّهُمْ ﴾[٣].

١ـ الانعام/١٥٣.
٢ ـ آل عمران/٨٥.
٣ ـ محمد/١٢.

یان دەفەرموێ: ﴿أُوْلَٰٓئِكَ كَٱلۡأَنۡعَٰمِ بَلۡ هُمۡ أَضَلُّۚ﴾[١].

واتە: (ئەوانە وەکو ئاژەڵ وان، بەڵکو لە ئاژەڵیش گومڕاترن).

هەروەها ئەم قورئانە نورێکە و بەهۆیەوە ئینسان رێگای ڕاستی بۆ ڕوناك دەبێتەوە و بەرچاوی ڕۆشن دەبێ، بۆیە پێویستە لەسەر برای بانگخواز دوای ئەو نورە خواییە بکەوێ، تاوەکو بەهۆیەوە ڕێگای ڕاست بدۆزێتەوە و بیناسی و شوێنی بکەوێ، پاشان خەڵکیشی بۆ بانگ بکات، هەرئەوەشە ڕێکای ڕاستی پەروەردگار (وَكَذَٰلِكَ أَوۡحَيۡنَآ إِلَيۡكَ رُوحٗا مِّنۡ أَمۡرِنَاۚ مَا كُنتَ تَدۡرِي مَا ٱلۡكِتَٰبُ وَلَا ٱلۡإِيمَٰنُ وَلَٰكِن جَعَلۡنَٰهُ نُورٗا نَّهۡدِي بِهِۦ مَن نَّشَآءُ مِنۡ عِبَادِنَاۚ وَإِنَّكَ لَتَهۡدِيٓ إِلَىٰ صِرَٰطٖ مُّسۡتَقِيمٖ ﴿٥٢﴾ صِرَٰطِ ٱللَّهِ ٱلَّذِي لَهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَمَا فِي ٱلۡأَرۡضِۗ أَلَآ إِلَى ٱللَّهِ تَصِيرُ ٱلۡأُمُورُ)[٢].

دووەم: بانگەوازیکردنەکە بۆ خوای تاك و تەنها بێ:

دەبێ بانگەوازی کردن تەنها بۆ لای خوای گەورە بی و هەر لە پێناوی ئەویشدا بێ، چونکە زۆر لەو کەسانەی بانگەوازی دەکەن بانگەوازییەکەیان بۆ خۆیانە و بۆ خۆ دەرخستنە، یان بۆ زیادکردنی ڕێژەی کۆمەڵەکەیانە بە بێ گوێ دانە پابەند بونیشیان بە شەرعەوە بەمە یەکێ لە مەرجەکانی قبوڵ بونی کردەوە، کە دڵسۆزی و لەبەر خوا کردن (إخلاص)ە پشتگوێ دەخرێت و ئەو کاتە زۆربەی موسڵمانان جۆرێك لە جۆرەکانی هاوبەش بڕیاردان (شرك) تێکەڵی دڵەکانیان دەبێ. کەوابو ئیمانی پاك پێویستی بە هۆشیاری و ئاگادارییەکی بەردەوام هەیە و دەبێ دڵەکان لە هەمو گومانێکی شەیتانی بپارێزرێن، هەروەها دەبێ هەمو جوڵە و هەڵسوکەوتەکان لە ژیاندا جیسابیان بۆ بکرێت، تاکو گشت کاروکردەوەکان بە پاکی و ساغی بۆ خوای تاك و تەنها بێ، جگە لەو بۆ کەسێکی تر نەبن، هەروەها پێویستە لەسەر بانگخواز لە

---

١ ـ الاعراف/١٧٩.

٢ ـ الشوری/٥٢_٥٣.

هەمو جۆرە هاوبەش بڕیاردان (شرك)ێك بە دوربێ، ئەوەتە پێغەمبەرﷺ ئوممەتەكەی لێ ئاگادار كردۆتەوە، نەوەك تێی بكەون وەكو ئیمامی احمد دەفەرموێ: (أخوف ما أخاف عليكم الشرك الأصغر قالوا: وما الشرك الأصغر يا رسول الله؟ قال: الرياء. يقول الله تعالى يوم القيامة اذا جاء الناس بأعمالهم اذهبوا الى الذي كنتم تراؤن في الدنيا هل تجدون عندهم جزاءأ؟).

واتە: (لە هەمو شتێك زیاتر لێتان بترسم بچووكترین شركە گوتیان: بچوكترین شرك و هاوبەش بڕیاردان چییە ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرموی: ڕوپامایی كردن (ریاء)ە، ڕۆژی دوایی كاتێ خەڵكی بەخۆیان و بە كردەوەكانیان دێن، خوای گەورە و بەرز پێیان دەڵێ: بڕۆنە لای ئەو كەسانەی كردەوەكانتان بۆ ئەنجام داون، لای ئەوان پاداشت وەربگرنەوە).

هەروەها ئەبو هورەیرە - خوا لێی ڕازی بێ - دەڵێ: پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: ﴿(يقول الله) أنا أغنى الشركاء من عمل عملاً أشرك معي غيره تركته وشركه﴾[1].

واتە: (خوای گەورە دەفەرموێت: من زۆر لەوە دەوڵەمەندترم لەوەی شەریكم هەبێ، هەر یەكێ كردەوەیەكی كرد و تیایدا یەكێكی تری كردە شەریك لەگەڵ من ئەوا وازی لێ دەهێنم بە خۆی و هاوبەشەكەشیەوە).

هەروەها ئیمامی ئەحمەد ڕیوایەت دەكات (ئەبو سەعیدی كوڕی فەضالە) دەڵێ لە پێغەمبەرﷺم بیست دەیفەرموو: (اذا جمع الله الأولين والآخرين ليوم لا ريب فيه، يناد مناد: من كان أشرك في عمل عمله لله فليطلب ثوابه من عند غير الله فان الله أغنى الشركاء عن الشرك)[2].

---

١ ـ رواه مسلم.

٢ ـ صحيح رواه احمد.

واتە: کاتێك خوای گەورە ئەوەڵ و دواینەکانی کۆ کردەوە لەو ڕۆژەی، کە هیچ گومانی تێدا نییە بانگ کەرێك بانگ دەکات: هەرکەسێ لە کردەوەیەك لەو کردەوانەی کردویەتی تیایدا یەکێکی تری کردۆتە شەریکی خوای گەورە، با داوای پاداشت لە غەیری خوا بکات، چونکە خوای گەورە زۆر لەوە دەوڵەمەندترە کە شەریکی بۆ بڕیار بدرێ).

جا کەوابوو با ژیانمان و مردنمان بۆ وەدەست خستنی ڕەزامەندی خوای تاك و تەنها بێ، جگە لەو بۆ کەسی تر نەبێ، لەوانەش بانگ کردنەکەمان بۆ ئەوەی لەو کەسانە نەبین، کە بەهۆی کردەوەکانیان خۆیان دۆڕاندوە.

بەڵکو لەو کەسانە بین کە خوای کارلەجێ دەربارەیان دەفەرموێت: (أَنِّي لَآ أُضِيعُ عَمَلَ عَٰمِلٍ مِّنكُم مِّن ذَكَرٍ أَوۡ أُنثَىٰۖ بَعۡضُكُم)[١].

واتە: (من کردەوەی هیچ کەسێك لە ئێوە بەزایە نادەم، چ لە پیاوان، چ لە ئافرەتان بە بێ جیاوازی کردن پاداشت دەدرێتەوە).

سێیەم: ڕۆشن بینی (بصيرة)

بێگومان (بصيرة) یەکێکە لە فەرزەکان، تاکو بابەتەکانی بانگەوازی کردن تێکەڵی بابەتەکانی تر و بیروبۆچونەکانی تر نەبێت و کۆمەڵەی بانگخوازان بۆ خوا بەهەر جۆرێك بێ دەبێ لە یەکتریان جیا بکەنەوە و دەبێ جاری ئەوە بدەن، کە بە تەنها ئوممەتێکن جیاوازن لەو کەسانەی هاوبیر و هاوڕێبازی ئەوان نین و لەیەك جودا دەبنەوە و تێکەڵیان نابن، هەروەها نابێ ڕێگە بدەین خاوەنانی ئەم دینە بانگەوازی بکەن بۆ دینەکەیان لە کاتێکدا خۆیان تواندۆتەوە لە ناو کۆمەڵگای نەفامی (المجتمع الجاهلي) بە بیانوی بەرژەوەندی بانگەوازی کردن (مصلحة الدعوة) کە ئەم جۆرە بانگەوازی کردنە هیچ بەرهەمێکی بەنرخی نابێ، کەوابو هەر دەبێ جاری ئەوە بدەن، کە ئەوان

---

١ ـ آل عمران/١٩٥.

شتێکن و نەفامیش شتێکی ترە و دەبێ بە کۆمەڵ بون (تجمع)ێکی تایبەتی و خاوەن عەقیدەیەکی خاوێن و ڕێك جودا بکرێتەوە، نەك وەکو هەندێ کەس، کە ئیسلام تێکەڵی بەرنامە دروستکراوەکان و بیرۆچکەکانی تر دەکەن ئەوانە لە ناو ئەو بارودۆخەدا توانەوە و لە سروشتی ئەم دینە نەگەیشتونە و چۆنیەتی چونە ژورەوەی دەرگای دڵەکان نازانن چۆنە!!

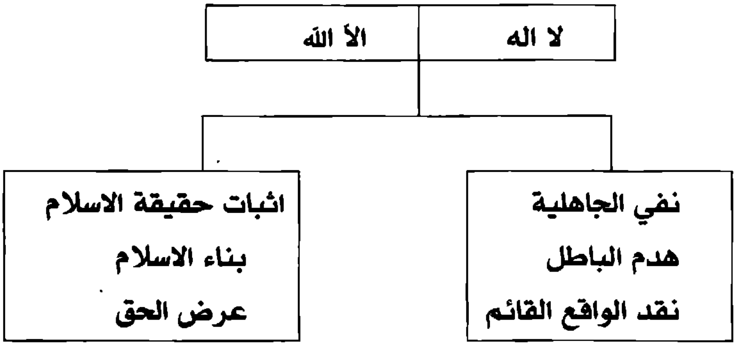
دەبینین خاوەن بیروبۆچونە کوفر و ئیلحادیەکان زۆر بە گەرمی و بە جورئەتەوە خۆیان دەردەخەن و بە ئاشکرا بیروبۆچوون و بەرنامەی خۆیان ڕادەگەیەنن!! لە کاتێکدا بیروبۆچونەکەیان بەتاڵ و مایە پوچە. ئەدی بۆچی خاوەن بانگەوازانی ئیسلام، ئەگەر چی لەسەر بەرنامەیەکی حەق و ڕێگا و ڕێبازێکی ڕاستن و ناونیشانی تایبەتی خۆیان ئاشکرا ناکەن و ئەو ڕێگا و ڕێبازەی، کە جیاوازییەکی تەواوی لەگەڵ ڕێگاکانی تری نەفامیدا هەیە بە ئاشکرا دەری نابڕن؟! لە کاتێکدا، کە پێغەمبەرﷺ ئەوپەڕی ڕون و ئاشکرایی لە دەعوەکەیدا هەبو بۆیە شانازییەوە دەیگوت: (لَآ أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ)[1]. کە هەر لە یەکەم پیتی سەرەتاییەوە نەفی هەمو (أنداد و أرباب و آلهة و طواغيت)ی دەکرد و دروشمی هەمیشە زیندووی نەخێر بو بۆ نەفامێتی و نەفامان، پاشان إثباتی پەرستراو و خوای ڕاستەقینەی دەکرد کە لە وشەی (إلاّ الله)دا خۆی دەنوێنێ، چونکە ئەم ڕستە پیرۆزە (لا الـه الا الله) لەسەر دوو بناغە دادەمەزرێت:

١. ڕووخاندن و ڕەخنەگرتن و نەخێر کردن بۆ نەفامێتی و جاهیلیەت و باطل و ڕێچکە و بیرۆچکە مرۆییەکان و دروستکراوە ئادەمیزادیەکان.

٢. بیناکردن و پەخش کردنی هەق و ڕاستی و دیاری کردنی ڕاسترین باوەڕ و بەرنامە و ڕێباز.

---

١ ـ الكافرون/٢.

بەلاّم دیارە پێش ئەوەی نەخێر و نەفی (لا) بلّێ بـە نـەفامێتی و جاهیلیـەت چاك رەگ و ڕیشالّی دەناسی ئینجا دەیفـەرموو نـەخێر بـۆ باطل و جاهیلیـەت هەربۆیەش عمری کوڕی خطاب ـ خوا لێی ڕازی بێ ـ دەفـەرموێ: (انمـا تـنقض عری الاسلام عروة عروة اذا نشأ في الاسلام من لم يعرف الجاهلية).

واتە: (کاتێك ئیسلام کەلو کەلو لەبەریەك هەلّدەوەشێت (هەلّدەوەشـێنرێت) کاتێـك، کـە لـەر نـاو ئیسـلامدا پێبگـات کەسـێك، بـەلاّم نـەفامی و جاهیلیـەت نەناسێ).

هەربۆیەش زانایان گوتویانە: (تعرف الاشياء بأضدادها).

واتە: شتەکان بە دژی خۆیانەوە دەناسرێن.

جۆرەکانی چاوڕۆشنی و بەصیرەت:

١ـ بەصیرەت بەو بەرنامەی، کە خەلّکی بۆ لا بانگ دەکرێت لە ڕوی حەلاّلّ و حەرام و ...هتد. چونکە کەسێك خۆی حالّی و شارەزا نەبێت لە ئیسلام ناتوانێ خەلّکی تری لێ حالّی بکات (فاقد الشيء لا يعطيه). واتـە: ئـەوەی شـتێکی نـەبێ ناشی بەخشێ.

٢ـ بەصـیرەت و شـارەزایی بـون بـەو کەسـانەی کـە بـانگ دەکـرێن لـە ڕوی دەرونی و سروشت و دابونەریت و گیروگرفت و...هتد. هـەروەکو پێغەمبـەر ﷺ

فەرموی بە (معاذ) کاتێ کە ناردی بۆ (یمن) (انك تأتي قوماً من (أهل الكتاب) فادعهم الى شهادة ان لا اله الا الله واني رسول الله، فان هم اطاعوا لذلك فاعلمهم ان الله افترض عليهم خمس صلوات في كل يوم وليلة، فان هم اطاعوا لذلك فاعلمهم ان الله افترض عليهم صدقة تؤخذ من أغنيائهم فترد على فقرائهم، فان هم اطاعوا لذلك فاياك وكرائم اموالهم)[1].

واتە: بێگومان تۆ دەچیتە ناو گەلێك، کە لە ئەهلی کتابن..واتە جو و فەلەن..!! ئینجا بانگیان بکە بۆ ...هتد.

٣ـ بەصیرەت بون بە شێواز و چۆنیەتی بانگەوازی کردن، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ ...)[2] واتە: ئەی پێغەمبەری خوا بانگەوازی بکە بۆ لای رێگەی پەروەردگارت بە کارزانی و لێزانینەوە و ئامۆژگاری جوان...

٤ـ بەصیرەت بون بە نەفامی و رێگای نەفامان و فێڵەکانی شەیتان و دوژمنان، هەروەکو حوزەیفە دەفەرموێ خەڵکی پرسیاریان لە پێغەمبەرﷺ دەکرد دەربارەی چاکە و خێر، بەڵام من لە خراپە و شەڕ پرسیارم دەکرد لە ترسی توشبونی، هەربۆیە عمری کوڕی خەتتاب دەفەرموێ: (انما تنتقض عرى الاسلام عروة عروة اذا نشأ في الاسلام من لم يعرف الجاهلية) واتە کاتێك ئیسلام کەلو کەلو هەڵدەوەشێنرێ، کە کەسێك لە ناو ئیسلامدا پێ بگات و نەفامی و جاهلییەت نەناسێ، هەروەها (غير المغضوب عليهم ولا الضالين)یش ئاماژەیە بۆ لێکۆڵینەوە و شارەزایی بون لە جولەکە و گاورەکان و پەیڕەوی کەرانیان و هۆیەکانی گومڕابون و کافربونیان.

---

١ ـ متفق عليه (فتح الباري ج١٣ ص٣٤٧ وصحيح مسلم بشرح النووي ج١ص١٩٦.
٢ـ النحل/٢٥.

چوارەم: خۆبەری کردن لە ئەهلی شرك:

پێویستە لەسەر بانگەوازان جارِی خۆبەری کردن بدەن لە ئەهلی شرك و موشریکان ئەوانەی بەردەوام لە جەنگ دان دژی خوا و پێغەمبەرﷺ و شەریعەتەکەی، ئەگەر چی نزیکترین کەسیشیان بێ، خوای بالاّ دەست دەفەرموێ: ﴿لَّا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِٱللَّهِ وَٱلْيَوْمِ ٱلْءَاخِرِ يُوَآدُّونَ مَنْ حَآدَّ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَوْ كَانُوٓا۟ ءَابَآءَهُمْ أَوْ أَبْنَآءَهُمْ أَوْ إِخْوَٰنَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ﴾[1].

واتە: (گەلێکت دەست ناکەوێت، کە باوەڕی بە خوا و بە ڕۆژی دوایی هەبێت و ئەو کەسانەیان خۆش بوێت و پشتگیرییان بکەن، کە دژایەتی خوا و پێغەمبەرەکەی دەکەن، با ئەو کەسانەش باوکیان، یان کوڕیان یان برایان یان هۆز و عەشیرەتیان بن).

پاش خۆبەری (البراءة) کردن لە شرك و ئەهلی شرك کە ئەمە سەرەتا و کۆتایی ئیسلامە پێویستە لەسەریان ئەم ڕاستییە بۆ خەڵکەکە ڕونبکەنەوە و ئاگادارییان بکەنەوە، چونکە ئیسلام لەسەر دوو کۆڵەکە بنیات نراوە وەکو باسمان کرد، یەکیان بێ ئەوی تریان وەرناگیرێ..

یەکەمیان: بریتییە لە نەفی کردنی (خوایەکان ـ آلهة ـ و ئەنداد و ئەرباب و تاغوتەکان) بە مانای کوفرکردن پێیان و خۆبەری کردن لێیان واتە (لا اله).

دووەمیشیان: بریتییە لە سەلماندنی خوایەتی (الوهیة) خوای پەروەردگار.

واتە: دروستکەر و ڕۆزی دەر هەر ئەوە و هەر ئەویشە دەمرێنی و دەژیێنی و لە کاتی خۆشیدا و ناخۆشیدا پشتی پێ دەبەسترێ و حاکم و دەستوور و

---

١ ـ المجادلة/٢٢.

یاسادانەریش هەر خۆیەتی واتە (إلاّ الله) خوای کارلەجێ دەفەرموێ: (فَمَن يَكْفُرْ بِٱلطَّٰغُوتِ وَيُؤْمِنۢ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱسْتَمْسَكَ بِٱلْعُرْوَةِ ٱلْوُثْقَىٰ لَا ٱنفِصَامَ لَهَا)[١].

واتە: هەرکەسێك کوفر بە طاغوتان بکات، ئیمان بە خوایەتی خوای پەروەردگار بێنێ ئەوا دەستی گرتوە بە پەتێکی زۆر بەهێز بە جۆرێك، کە هەڵوەشانەوە و بچڕانی بۆ نییە، ئەو پەتەش بریتییە لە (لا اله الا الله).

هەروەها خوای گەورە دروستکراوەکانی خۆی دابەشکردوە بۆ دوو بەش:

یەکەمیان: بریتییە لە (سفیه) کە نییە لەو سەفیه و گەمژەتر لەبەرئەوەی خۆی بۆتە هۆی گەمژەکردنی خۆی.

دووەمیان: بریتییە لە (رشید).

گەمژە (سەفیه) ئەو کەسەیە لە تەوحید لادەدات بۆ شرك، پێگەیشتو (رشید)یش ئەو کەسەیە خۆی دورەپەرێز و بەری دەکات لە شرك، جا چ بە گفتار بێت، یان بە کردار. واتە: گفتار و کردارەکانی لەسەر تەوحیدە.

خوای گەورە دەفەرموێ: ﴿ وَمَن يَرْغَبُ عَن مِّلَّةِ إِبْرَٰهِـۧمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُۥ ﴾[٢].

واتە: (کێیە خۆی لادەدات و پشت هەڵدەکات لە ئاینی ئیبراهیم مەگەر کەسێك نەبێت کە خۆی سووك و چروك و گەمژە کردووە).

ئینجا با بیرکردنەوە لە ئامۆژگاری ئەو پیاوەی کە پێغەمبەرﷺ دوعای بۆ کرد، کە خوای گەورە لە دین زانا و شارەزای بکات، ئەویش (عبدالله ی کوڕی عباس) ـ خوا لێی ڕازی بێـ کاتێ پیاوێك هاتە لای پێی گوت: (من دەمەوێ ئەمر بە چاکە و نەهی لە خراپە بکەم) عبدالله گوتی: (دەتەوێ بیگەیتێ؟ پیاوەکە گوتی هیواخوازم!!

١ـ البقرة/٢٥٦.

٢ـ البقرة/١٣٠.

عبـدالله گـوتی: ئەگـەر ئـەو سـێ ئایەتـەی خـوای گـەورەت لەسـەر خـۆت جێبەجێکردوە دەتوانی ئەم کارە جێبەجێبکەی.

پیاوەکە گوتی: ئەو سێ ئایەتانە چین؟

گوتی: یەکەمیان ئەوەیـە، کـە خـوا دەفـەرموێ: ﴿أَتَأْمُرُونَ ٱلنَّاسَ بِٱلْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ ....﴾[١].

ئایا ئەمەت جێبەجێکردووە؟

گوتی: نەخێر.

عبـدالله گـوتی: دووەمیـان ئەوەیـە، کـە خـوا دەفـەرموێ: (لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ۝ كَبُرَ مَقْتًا)[٢].

ئایا ئەمەت جێبەجێکردووە؟

گوتی: نەخێر.

عبدالله گـوتی: سێیەمیشیان گفتـاری بەنـدەی چاکەکار(شعیب) پێغەمبـەرە (سەلامی خوای لەسەر بێت) کاتێ بـە گەلەکـەی گوت: ﴿وَمَآ أُرِيدُ أَنْ أُخَالِفَكُمْ إِلَىٰ مَآ أَنْهَىٰكُمْ عَنْهُ ۚ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا ٱلْإِصْلَٰحَ مَا ٱسْتَطَعْتُ ﴾[٣].

ئایا ئەمەت جێبەجێکردووە؟

گوتی: نەخێر.

عبدالله گوتی: کەواتە یەکەمجار لە خۆتەوە دەست پێ بکە.

*. سـید قطـب (رەحمـەتی خـوای لێ بـێ) دەڵـێ: (گـەر کەسـانێك هـەبون و خۆیان بـە موسـڵمان دەزانـی و ڕادەنوانـد، بـەڵام دژایـەتی سـتەمیان نـەکردوە و بەرەنگاری ستەمکاران نەبونەوە، و هەوڵیان نەدەدا لەسەر چەوساوان بکەنـەوە

١ـ البقرة/٤٤.

٢ ـ الصف/٢_٣.

٣ ـ هود/٨٨.

و ڕازی بون زیندان و بەندیخانەکان ببنە مۆڵگە و لانەی بێ نەوایان، ئەوا ئەو کەسانە، یان لە ئاینی خوا بێ ئاگان، یان دووڕوو و مونافیقن).

وانەی حەوتەم:

﴿الٓمٓ ﴿١﴾ أَحَسِبَ ٱلنَّاسُ أَن يُتۡرَكُوٓاْ أَن يَقُولُوٓاْ ءَامَنَّا وَهُمۡ لَا يُفۡتَنُونَ ﴿٢﴾ وَلَقَدۡ فَتَنَّا ٱلَّذِينَ مِن قَبۡلِهِمۡۖ فَلَيَعۡلَمَنَّ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ صَدَقُواْ وَلَيَعۡلَمَنَّ ٱلۡكَٰذِبِينَ﴾[١].

واتە: (ئایا خەڵکی وا دەزانن لێیان دەگەڕێین بە زمان بڵێن ئێمە بڕوادارین و تاقییان ناکەینەوە، بەڵکو دەبێ بە هەمو تاقی کردنەوەیەك تاقی بکرێنەوە بۆ ئەوەی کەسانی ڕاستگۆ لە کەسانی درۆزن جیا بکرێنەوە).

بێگومان ئەوە دەستوورێکی خواییە، کە بڕواداران تاقی دەکاتەوە، ئەوەتا هەمو موسڵمانان و شوێنکەوتوانی پێغەمبەرانی پێش ئێمەی تاقی کردۆتەوە بۆ ئەو مەبەستەی لە سەرەوە ئاماژەی بۆ کرا، واتە جیاکردنەوەی ڕاستگۆ لە درۆزن، دڵسۆزان لە مونافیقان.

ئەم سورەتە لە مەککە دابەزیوە بۆ پێگەیاندنی ئەوانەی بڕوایان بە پێغەمبەر هێنا بو، بۆ ئەوەی بیانکات بە نەوەیەکی نموونەیی و پێشەنگ بۆ نەوەکانی تر و ئەوانەی پاش خۆیان چاویان لێبکەن و شوێن پێیان هەڵگرن، ئەمەش شتێکی پێویستە و لەگەڵ سروشتی ئەرکی سەرشانی ئەو نەوەیەدا دەگونجێ، کە دەبێ بە بناغە و بنچینە بۆ نەوەکانی داهاتو، شارستانێتی ئیسلامی لەسەر شانی ئەوان دادەمەزرێت بۆ ئەم مەبەستەش خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿مَّا كَانَ ٱللَّهُ لِيَذَرَ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ عَلَىٰ مَآ أَنتُمۡ عَلَيۡهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ ٱلۡخَبِيثَ مِنَ ٱلطَّيِّبِۗ وَمَا كَانَ ٱللَّهُ لِيُطۡلِعَكُمۡ عَلَى ٱلۡغَيۡبِ﴾[٢].

---

١ ـ العنكبوت/١_٣.
٢ ـ آل عمران/١٧٩.

واتە: (خوای گەورە لە بڕواداران ناگەڕێت تا پاك و پیسیان لە یەك جودا نەكاتەوە، ئەویش بە جۆرەها تاقی كردنەوە).

بەو شێوەیە قورئان لە ماوەی بیست و سێ ساڵدا كۆمەڵێكی پەروەردە كرد، كە ئەوكاتەی پێغەمبەری خواﷺ دونیای بەجێ هێشت، بە تەواوی بۆ ئیسلام یەكلا بونەوە، ئەگەر وا نەبایە هەرگیز ئیسلام بڵاو نەدەبووەوە وە هەر زۆر دەمێك بو ئیسلام بەسەریەكدا تێك درابو، بەڵام لە ئەنجامی ئەو هەمو تاقی كردنەوە وە ئەو نەوە نمونەییە پەیدا بو، ئەمەیش وەكو گوتمان شتێكی ئاساییە و لەگەڵ سروشتی ئەم ئاینە دەگونجێت بە تایبەتی، كە ئیسلام دوا بەرنامەی خواییە و پاش پێغەمبەری ئازیزﷺ هیچ پێغەمبەرێكی تر نایەت و ئەركی گەیاندنی ئیسلام دەكەوێتە ئەستۆی شوێنكەوتوانی.

ئەمڕۆكەش، كە دەمانەوێ ئیسلام لەو غوربەتەی تێی كەوتوە دەربێنین و خەڵكی بگێڕینەوە بۆ ئیسلام، دەبێ بەهەمان ڕێگای یارانی پێغەمبەردا ﷺ بڕۆین، و دەبێ توشی جۆرەها تاقی كردنەوە ببین بۆ ئەوەی پاك و پیسی ئێمەش لە یەك جودا بكرێنەوە، ئەو نەوەیەی دەبێتە بناغەیەك بۆ ئەم شارستانییەتە تازەیەی ئیسلام نەوەیەك بێت زۆر نزیك لە نەوەی یەكەمەوە، كە خوا بەو شێوەیە و بە جۆرەها تاقیكردنەوە پەروەردەی كردن.

ئێمە زۆر هەڵەین، گەر بمانەوێت مەبەستەكانی ئیسلام بەدەست بێنین بێ ئەوەی دووچاری ناڕەحەتی و تەنگ و چەڵەمە و تاقی كردنەوە بین، بۆیە پێویستە موسڵمانان لەسەرئەوە پەروەردە بكرێن، كە خۆیان ئامادە بكەن بۆ تاقی كردنەوە و ناڕەحەتی، چونكە ئەوە شتێكی حەتمییە بۆ كەسانێك، كە بیانەوێت ئیسلام بەرپا بكەنەوە، وەكو ئیمامی شافعی (ڕەحمەتی خوای لێ بێ) دەفەرموێت: (لن تمكنوا حتى تفتنوا). واتە: باڵادەست نابن و سەرناخرێن تاكو تاقی نەكرێنەوە.

نابێ موسڵمانان وا تێ بگەن، كە ئەگەر كۆمەڵێك توشی ناڕەحەتی و تەنگ و چەڵەمە و كێشە هاتن، ئەوا مانای وایە حیكمەت و داناییان بەكارنەهێناوە،

چونكە كەس ئەوەنـدەی پێغەمبـەران دانـا و كـارزان نـەبون و هـەمويان توشـی ناڕەحـەتی بـون و هەنـدێكیان بـە مشـار دوولـەت كـراون، و هەنـدێكیان ئـازاری (لاشەیی و دەرونی)، (الجسدي والنفسي) دراون و دەیان ناوو ناتۆرەیان لێ نراوە، لـە وڵاتـانی خۆیـان دەربـەدەر كـراون و بـە شـێت و دێوانـە و گێرەشـێوێن و ئاژاوەچی لە قەڵەم دراون!!

جا داواكارین لە خوای گەورە و بـە دەسـتەڵات كـە تووشـی تـاقی كردنـەوەی سـەخت و دژوارمـان نـەكات، ئەگـەر تـاقی كردنـەوە و بـەڵای سـەخت هـات بەسەرماندا خوای گەورە بە بەزەیی خۆی سەرمان بخات و سەركەوتومان كات بەسەریدا.

وانەی هەشتەم:

﴿وَٱلَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُواْ بِـَٔايَٰتِ رَبِّهِمۡ لَمۡ يَخِرُّواْ عَلَيۡهَا صُمّٗا وَعُمۡيَانٗا ﴿٧٣﴾ وَٱلَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبۡ لَنَا مِنۡ أَزۡوَٰجِنَا وَذُرِّيَّٰتِنَا قُرَّةَ أَعۡيُنٖ وَٱجۡعَلۡنَا لِلۡمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُوْلَٰٓئِكَ يُجۡزَوۡنَ ٱلۡغُرۡفَةَ بِمَا صَبَرُواْ وَيُلَقَّوۡنَ فِيهَا تَحِيَّةٗ وَسَلَٰمًا ﴿٧٥﴾ خَٰلِدِينَ فِيهَاۚ حَسُنَتۡ مُسۡتَقَرّٗا وَمُقَامٗا﴾[١].

واتە: (یەكێكی تر لـە نیشـانەكانی بەنـدە خواناسـەكان و بەنـدەكانی خـوای بەزەیی فراوان (عباد الرحمن) ئەمەیە:

هەركاتێك فەرمایشتی خوایان بخرێتە یاد و بـدرێت بـە گوێیانـدا بـە كـەڕ و كوێری ناكەون بـە ڕودا، هـەروەها كەسانێكیشـن كـە دەڵـێن پـەروەردگاری ئێمـە پێمـان ببەخشـە بـە خـاوو خێـزان و وەچـەكانمان كەسـانێك، كـە ببنـە مایـەی خۆشی و ئاسودەیی و شادمانی دڵ و دەروونمان بە جۆرێـك بـەدیتنیان چاومان ڕۆشـن ببنـەوە، خوایـەگیان بمـانگێڕی لـەو كەسـانەی، كـە دەبنـە پێشـڕەوو

١ ـ الفرقان/٧٣_٧٦.

پێشەوای لە خواترسان، ئینجا ئەو خواناس و بڕوادار و پیاوچاکانە لە لایەن پەروەردگاریانەوە پاداشت دەدرێنەوە بە بە بەهەشتی (غرفة) یان پێشکەش دەکرێن، کە مەبەست پێی بەهەشتە، یا شوێنێکی تایبەتییە لە بەهەشتدا لە پاداشتی ئەوەی کە لەسەر ئەو ڕەوشتە بەرزانە و لەسەر بەندایەتی کردنی ڕاستەقینە ئارامیان گرت، ئینجا لەو شوێنە تایبەتیەدا کە (بەهەشتە) بە سەلام پێشوازییان لێدەکرێ، کە بە هەتایی لەو بەهەشتەدا دەمێننەوە، کە بە ڕاستی چاکترین و جوانترین شێوەی دامەزران و نیشتەجێ بون و مانەوەیە تێیدا.

دیارە بەندە خواناسەکان ئەوەندە خۆشەویستی خوا و ڕێبازە شیرینەکەیان بە دڵدا چوە، ئەوەندە شادمانن کەوا ڕێگای سەرفرازییان گرتووە و ـ بە پشتیوانی خوا ـ لە هەردوو ژیاندا رزگار و سەربەرزن، هەر بەوەوە ناوەستن خەریکی خوا پەرستی و شەونوێژی بن، ئەو هەمو ناونیشانە گەورانەیان پێوە بی و لە ژیانی خۆیان و کۆمەڵی ئیمانداران ڕازاندبێتەوە، بەڵکو ئاواتەخوازن خوای گەورە منداڵ و وەچە و بەرمیەکی ئەوتۆیان پێ ببەخشێ، کە وەك خۆیان خواناس بن لەسەر ڕەوتی خۆیان بڕۆن، هەروەها ژن و خێزانێکی وەهایان پێ ببەخشێ وەك خۆیان ڕوو لە خوا بن و مەبەستی ژیانیان پەرستنی خوا بە تاك و تەنیا و خزمەت کردنی ئاینی خوا بێت، تا ئەمانیش بە بینینی ئەو ژن و منداڵانەیان چاوەکانیان ڕۆشن ببنەوە و خۆشی و ئاسوودەیی و شادمانی بە دڵیان بگات...ئەمەش بۆ ئەوەی:

یەکەم: ژمارەی بەندە خواناسەکان زیاتر بێت و ئاینی خوا هەڵگری زۆربی و زیاتر لە ئادەمییەکان رزگار ببن.

دووەم: وەك حەز دەکەن خۆیان سەرفرازی هەردوو ژیان بن وەهاش حەز دەکەن ژن و منداڵەکانیان سەرفراز بن، دیسان لە خوا دەپاڕێنەوە تا بیانکاتەوە نمونە و پێشەنگێکی پاك و بێ گەرد بۆ ئەوانەی، کە شەرم و ترسی خوا وا لە

دڵیاندایە (واجعلنا للمتقین اماماً). بەم شێوەیە خواناسان ئەوەی لە ناو دڵە پڕ لە ئیمانەکەیاندا شاراوەتەوە دەری دەخەن..دەری دەخەن، کە چ ئاواتێك وا لە دڵیاندایە.

پێش هەمو شتێ حەزیان لەوەیە ئادەمییەکان بگەڕێنەوە بۆ لای پەروەردگار و لە سزای سەختی دۆزەخ ڕزگاریان بێت و بەهەشتی بەرینی نەبڕاوەیان لە کیس نەچێ.

ئینجا حەز دەکەن ژمارەی خواناسان لەسەر زەویدا زۆربێ، بەتایبەتی ژن و منداڵ، کە لە بارەی لێپرسراوییەوە نزیکترین کەسن و یەکەم سپاردەیەکن لە گەردنی پیاوەکاندا.

هەروەها پێیان خۆشە خوا ئەوەندە بەخششی خۆی بڕژێنێ بەسەریاندا، ببنە جێی متمانەی پەروەردگار و ئاینی پیرۆزی بە سپاردە پێیان خەڵات بکات، ئادەمیزادەکان بەرەو خواناسی بەرن و شوێن هەنگاوە پیرۆزەکانی ئەمان هەڵگرن، بۆ دۆزینەوەی ڕێبازی ئیسلامی پیرۆز، دیارە ئەمەش هیچ خۆپەرستی و بەرزی و دەسەڵاتێکی تێدا نییە، چونکە خواناسە ڕاستەقینەکان هەر کاتێ پێشەوایەتی و مامۆستایەتی موسڵمانانیان کردبێ بۆ ئەوە نەبوە ژیانی دونیایان دەستکەوێت، یان پلە و پایەی دەسەڵاتیان بکەوێتە ژێر دەست، بەڵکو تەنها مەبەست ڕەزامەندی خوا بوە، کۆمەڵەی خواناسانیش هەمو جارێك بەرەو خۆشەویستی خوا کەوتونەتە ڕێ..

لێرەدا ئەمە دەخەینە بەرچاوی موسڵمانان، کە هەرکاتێ ویستیان خوای گەورە خێزان و منداڵی خواناسی گوێڕایەڵیان بداتێ، با بزانن ئەمە ئاواتی موسڵمانە و مافی خۆیانە داوای بکەن و یەکێکە لە ناونیشانەکانی کۆمەڵەی خواناسان، بەڵام ئەوەتا قورئانی پیرۆز لە دوا دوای ناونیشانەکانیدا باسی کردوە، وەك بیخاتە بەرچاوی موسڵمانەکان و پێیان بفەرموێ: هەنگاو بە هەنگاو بە پەروەردەکردنی خۆتانەوە خەریك بن، تا دەگەنە لای ئەم ئاوات و

پاڕانەوەیـــە..پەلـــە مەکـــەن...خۆتـــان چـــاك کـــەن ئەوکاتـــە خـــوای گـــەورە پاڕانەوەکـــەتان لێ وەردەگـــرێ و خێـــزان و کۆرپـــەکانتان هیدایـــەت دەدرێـــن و کۆمەڵی خواناسیش بە پشتیوانی خوا پەرەدەستێنی، واتـە خـەریکی بانگـەوازی کردن بن، خۆتان وەها پەروەردە بکەن، کە شایانی پێشەوایەتی (قیـادەیی) بـن، تا خوای گەورەش ئاواتەکانیان بۆ جێبەجێ بکات.

ئینجا دوای ئەو ناونیشانە بەرزانە خوای گەورە مەنزڵ و شوێنی بەندەکانی دیاری دەکات و پاداشتیان دەداتـەوە بـە بەهەشـتی بـەرین و ڕازاوە (غرفة)یـان پێشـکەش دەکـات..شـوێنێك، کـە ڕێزوپایەیـەکی یـەکجار زۆری تێـدا بـێ بـۆ ئەوانـەی خـاوەن ڕێـز و پایـە و پلـەن بـە لای خـواوە میواندارییـەکی چـاك دەکرێن..پێشوازی دەکرێن، چونکە ئـەوانی خـاوەنی ئـەو ڕەوشـت و ناونیشـانە بەرزانە شایانی ئەوەن بەخێرهاتنیان لێ بکرێ.

لەو شوێنە تایبەتیەدا بە سەلام پێشوازییان لێـدەکرێ ئەمـەش لـە پاداشـتی ئەوەدا، کە لەسەر ئەو ڕەوشتە بەرزانە ئارامیانگرت.

بەڵێ خۆڕازاندنەوەی کۆمەڵەی خواناس بەو کردارە سەربەرزکەرەوانە ئارام و خـۆگری دەوێ..بـەردەوامی لەسـەر ڕەوشـتی ئیسـلامی دان بـەخۆدا گـرتنی دەوێ..

ئارام و دان بە خۆداگرتنی دەوێ..

ئـــارام و دان بـــە خـــۆداگرتن لەســـەر ئـــارەزواتی دەروون و ڕاکێشـــان و دڵ فریودانی ژیان..پاڵەپەستۆکان و پاڵ پێوەنەرەکانی نزم بونەوە...

بـەرەو ژیـان و ئامـانجی ژیـانی ئـاژەڵی، هـەروەها ڕاسـت وەسـتان و لـە ڕێ لانەدان و ئاوەڕدانەوە بۆ ئەم لاو ئەولا، نەترسـان و نەخەڵـەتان بـە هەڕەشـە و بەڵێنی نەفامی، هـەوڵ و کۆششـێکی یـەکجار گەورەیـە، بـە ئـارام و بەرگـەگرتن نـەبی کـەس ناتوانـێ وەدەسـتی بێنـێ..ئـەو ئارامـەی کـە ئەوەنـدە بـە لای خـوا گـرنگ بێـت و بـە پێویسـتی بزانـێ موسـڵمانان خۆیـان پێـی بڕازێننـەوە و لـە قورئانی پیرۆزدا ناوی بێنێت..

جا لە بەرامبەر ئەو دۆزەخەدا، کە خواناسان لە کاتی شەونوێژییەکەیاندا لە خوا دەپاڕانەوە، تا لایان بدات لێی و لە سزای سەختی بیانپارێزێ، چونکە خراپترین شوێن و مەنزڵ و نیشتەجێ بونە- خوای پەروەردگار بەڵێنیان ئەداتێ پاداشتییان بە بەهەشتەکەی بداتەوە، ئیدی کە چونە ئەو بەهەشتە ڕازاندوەیە بە ویستی خوا نەبێ تێیدا نایەنە دەرەوە، لە چاکترین شێوە و دامەزران و نیشتەجێ بوندا ژیان دەبەنە سەر.

*. **سەرنجێك:**

بۆمان دەرکەوت ،کە داوا کردنی پێشەوایەتی (الامامة) یەکێکە لە نیشانەکانی خواناسان و (عباد الرحمن) بۆیە خوای گەورە دەفەرموێ: خواناسان کەسانێکن، کە دەڵێن: (....واجعلنا للمتقين اماماً) خوایە بمانکەیتە پێشەنگ و پێشەوای لە خواترسان، دیارە خواناسانی ڕاستەقینە بەکەم ڕازی نابن بۆیە کە داوای پێشەوایەتی دەکەن، نالێن: خوایە بمانکەیە پێشەوای موسڵمانان و بڕواداران، بەڵکو دەڵێن: خوایە بمانکەیە پێشەوا و ئیمامی خواناسان لە خواترسان.

بەڵام با ئەوەشمان لە بیر نەچێت، کە دوعا پێویستە بە کردەوە بەهێز بکرێت و هۆکارە سەرەکییەکانی وەدەست کەوتنی پێشەوایەتی بەکار بهێنرێت، چونکە ڕەوا نییە تۆ لە کڕنوش (سجدة) بردندا بڵێی (واجعلنا للمتقين اماماً) بەڵام بە کردەوەش هەوڵی بۆ نەدەی، یان کە موسڵمانان پێویستیان بە تۆ بو بڵێی: بە خوا کاکە من بە کەڵکی هیچ نایەم و من توانای بەڕێوەبردن و سەرپەرشتی کردنی هیچ کارێکم نییە!!

هەروەها ئەم ئایەتە ئاماژەیە بۆ ئەوەی، کە پێویستە موسڵمانان وە خواناسان هەوڵ بدەن بۆ پێشەوایەتی کردنی خواناسان نەك وەکو هەندێ موسڵمانان وا تێگەیشتون کە داواکردنی پێشەوایەتی کارێکی ڕەوا نییە بە

بەڵگەی فەرمودەی پێغەمبەرﷺ کە دەفەرموێ: (إنّا لا نولي هذا الأمر من طلب).

واتە: ئێمە کاری پێشەوایەتی و فەرمانڕەوایەتی نادەینە دەستی کەسانێك، کە خۆیان داوای دەکەن.

بەڵام با ئەوەمان لە بیر نەچێت، کە ئەم فەرمودە باس لە پێشەوایەتی دونیایی دەکات، نەك دینی ئەگینا خوای گەورە وەکو نیعمەتێکی خۆی بەسەر گەلی موسادا دەفەرموێ: ﴿ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا ۖ وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴾[١].

واتە: چەند پێشەوامان لەو گەلەدا دروستکرد، کە خەڵکیان شارەزا دەکرد لەسەر فەرمانی ئێمە، لەبەرئەوەی کە ئارام و خۆگر بون لەبەر باری ئازاری دوژمناندا، خۆگر بون بەرامبەر بە نەزان و سەرسەختانی بەنی ئیسرائیل توانیان تەورات بگەیەننە مێشکی وشکی ئەو کۆمەڵە ئادەمیزادە، ئەو پێشەوایانە لەگیانی خۆیاندا باوەڕومتمانەی تەواویان بەئایەتەکانی ئێمەهەبو.

هەربۆیەش (سوفیان) دەفەرموێ: (بالصبر واليقين تنال الإمامة في الدين).

واتە: بە ئارام و خۆگری و یەقین و متمانەی تەواوەوە مرۆڤ دەگاتە پلەی پێشەوایەتی لە دیندا.

کەواتە موسڵمان و بەندە چاکەکان پێویستە هەوڵ بدەن ببنە پێشەوا و ئیمام بۆ خواناس و لە خواترسان، ئینجا پێشەوایەتی کردنی کاروانی خواناسیش بەوە وەدی دێت، کە ئەو سیفاتانەی خوای گەورە باسی کردون لە سورەتی (الفرقان)دا کردوونیە مەرجی سەرەکی بۆ بەندە ڕاستە خواناسەکان و سەرەتاکەی دەست پێ دەکات، بە (وعباد الرحمن الذين يمشون على الارض هوناً واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً...) کۆتایشی دێت بە (والذين يقولون ربنا هب لنا....واجعلنا للمتقين إماماً...). چونکە کاتێك دەبیە پێشەوا و ئیمام،کە

١ـ السجدة/٢٤.

خاوەنی ئەو سیفاتانە بی و کاتێکیش بۆت هەیە داوای پێشەوایەتی بکەی، کە ئەو سیفاتانەت تێدا ئامادە بن.

وانەی نۆیەم:

﴿وَلَا تَهِنُوا۟ وَلَا تَحْزَنُوا۟ وَأَنتُمُ ٱلْأَعْلَوْنَ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ﴾آل عمران:١٣٩

واتە: مەترسن و بێ تاقەت مەبن و نارەحەت مەبن لە جیهاد و لاوازیتان پێوە دیار نەبێ، غەم و پەژارە داتان نەگرێ..هەر ئێوە بەرز و پایە بڵند و سەرکەوتون، ئەگەر ئێوە بڕواداری ڕاستەقینە بن.

ئەگەر بمانەوێ لە باوەشی تاقی کردنەوەکانی ئەم ئایەتە وە کە گڕی لێ دەبارێ تاسەی دووری دڵ بشکێنین و لە سەنگەرەکەیەوە بۆنی تەپ و تۆزی ئەو مەیدانە بکەین، کە ئەم بەسەریاندا دەڕوانێت ئەوە لەوانەیە هەندێك لە تەم و مژی ڕێگای سەرکەوتنی هەردوو ژیانمان بۆ ڕونبکاتەوە...ئەو کەسانەش، کە لە ناو دڵی ئەم ئایەتە گەورە دەبن و تاجی ولاتی ئایەتەکە لەسەر دەنێن، گەر بە خۆشەویستی ئەو نەسوتێن پیرۆزی خۆیان ون دەکەن و پەپولەی گیانە شیرینەکەیان دەمرێت،جا بۆ خەڵکی ئەم ولاتە...بۆ ئەوانەی لە خۆشەویستی ئەم ئایەتەدا بەختیارییان دیاری دەکەن، ئەم تیشکانەی کە هەر لەوێوە هاتوون و لە نێو دڵمدا گەلاڵە بون پێشکەش دەکەم...

١ـ وەك دەزانین ئەم ئایەتە جەنگی (احد) هێنایە خوارەوە بۆ سەر زەوی لەو کاتەدا بو کۆشکی کۆماری ئەم ولاتە سەربەخۆیە دامەزرا، تاوەکو لە نێو دەشت و قەدپاڵی شاخ و گرد و تەپەکانیدا ئازار و ئێشی موسڵمانانی تێك شکاوی (احد) بکەن بە گوڵاڵە سورە و دڵی شکاویانی پێ ئاشت بکاتەوە...

٢ـ هەر ئەم ئایەتە بوو بانگی ئەو کێشە ڕاستییەیدا، کە سەرکەوتن و شکاندن دوو قۆناغن کۆمەڵی موسڵمانان دەبێت بۆ گەیشتنە چڵەپۆپەی دەستەڵات بیبڕن.

٣ـ لەم ئایەتەدا هەروەك لەو سەردەمەدا باوەشێنی دڵی ئەوانەی كرد، ئێستاش دەبێتە زەریایەكی ئارام كڵپە و بڵێسەی ئەو دەروونانە خامۆش دەكات، كە بۆ خوا سوتاون و چاوەڕێی هێنانەوەی نیشتمانی گەورەی ئیسلامن.

٤ـ ئەم ئایەتە پێمان دەڵێت: موسڵمان هەرگیز نابێت دەست بەرداری تەمەنی كورتی چرۆ بێت بۆیە ئەو كەسەی وزە و توانای خۆی زیندەبەچاڵ دەكات خێرا دەدۆڕێت و مرۆڤی بێ هیواش لە مردو بێ گیانترە..

٥ـ هەركاتێك كۆمەڵی موسڵمانان لەهەر پارچە خاكێكی ئەم گیانی زەوییەدا جیهادیان كرد و سەرنەكەوتن ئەوە بزانن ئایەتەكە سەلماندویەتی، كە هەڵە لە دانانی هەنگاوەكانیدا بەرەو ئەو ئاواتە مەزنە دروستبوە، بۆیە دەبێت خێرا گەشتێك بكەنەوە بە خۆیاندا و هەڵەكانیان چارەسەر بكەن.

٦ـ باوەڕی لە پۆڵا بەهێزتری موسڵمانان وەك چیا دامەزراوە و خۆی ڕاگرتوە، دەسا با ئەوانەی بە خەیاڵی هەرەسی ئەو چیایەوە رۆژگار دەكەن بە قوربانی شەوگار ئاگاداربن، كە پێنج و دوو ڕۆژەكەی دونیایان لەدەست دەچێت و بە ئاواتی خۆیان ناگەن، چونكە ئێمە (ولا تهنوا ولاتحزنوا وانتم الاعلون)مان هەیە و ئەوانیش: تاپول و ڕوخاوو پەشێوێكن نەخۆیان دەدۆزنەوە و نە ئەو ئامانجەی، كە بۆی دەژین كەواتە قوڕ بەسەر كێ؟.

وانەی دەیەم:

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَنصُرُواْ ٱللَّهَ يَنصُرۡكُمۡ وَيُثَبِّتۡ أَقۡدَامَكُمۡ ﴾ محمد:٧

واتە: (ئەی كۆمەڵی باوەڕداران، گەر خوا سەربخەن خوا پشت گیری و كۆمەكیتان لێ دەكات، پێتان جێگیر و دامەزراو دەكات).

خوای گەورە موسڵمانان بێدار دەكاتەوە لە هۆ و مەرجەكانی سەركەوتن، مافەكانی سەر شانی بەندەكانی دیاری دەكات، سەرەنجامی ئەم كاروانەش دەست نیشان دەكات، گەر بەندەكانی هەستن بە ئەركی سەرشانی خۆیان.

★. مـافی خـوای گەورەیـە داوا لـە بەنـدەکانی بکـات دڵ و دەروونیـان پـاك و خاوێن بکەن لە هەمو تاوان و خراپەیەك، بیر و هۆشیان بە دووربێت لـە هـەمو جۆرەکانی هاوبەش پەیداکردن (شرك)ی نهێنی و ئاشکرا، ئەمـەش سەرخستنی خوایە لە دەرون و فیکردا.

★. مافی خوای گەورەیە داوا لە بەندەکانی بکات، تەنها ئیسلام بکەنە ڕێباز و یاسای ژیان وە جگە لە قورئان بە هیچ دەستوور و ڕێسایەك رازی نەبن، هـەوڵ بدەن لە هەمو بوارەکانی ژیاندا ئیسلام بچەسپێنن، ئەمەش سەرخستنی خوایـە لە عەقیدە و واقیعدا.

★. مـافی خـوای گـەورە داوا لـە بـاوەڕداران بکـات، کـە هـەوڵ و تێکۆشـانیان هـەبێت بـۆ سەرخسـتنی دیـنی خـوا و تـەنها مەبەستیشـیان ڕەزامەنـدی پەروەردگاریان بێت، کە ئەمەش سەرخستنی خوایە لە چەسپاندنی بـانگی خـوا و گەیانـدنی بـە مرۆڤایـەتی...لەگـەڵ ئەمانەشـدا زۆر جـار موسـڵمانان هـەمو مافەکانی خوا جێبەجێ دەکەن و مەرجەکانی سەرکەوتن بەدی دەهێـنن، بـەڵام سەرکەوتن دوا دەکەوێت و ئامانجەکانیان لێ بە دوور دەبێت و سەرفراز نابن لە کاروانەکەیاندا. ئەمەش زۆر جـار لـە مێـژوی ئیسلامدا دووبـارە بۆتـەوە بـەڵام ئـەوەی جێگـەی گومـان نییـە، هـەرکارێك پـەروەردگار بڕیـاری لەسـەر بـدات و نەخشەی بۆ کێشا بێت، بێ حیکمەت و مەبەست نییە.

★. هەنـدێ جـار یارمـەتی خـوا دوا دەکـەوێت بـۆ موسـڵمانان ئەمـەش لەبەرئەوەیـە، کـە گـەورەیی و دەسـەڵاتی خـوا ئاشـکرا دەبێـت، پـاش ئـەوەی کۆمـەڵی بـڕواداران هـەمو وزە و توانایـان دەخەنـە کـار بۆیـان دەسـەلمێت، کـە یارمەتی خوا نەبێت ناتوانن سەربکەون و توانای ڕووبەڕووبونەوەیان نابێت.

★. هەنـدێ جـار سـەرکەوتنی خـوایی بـۆ موسڵمانان دوا دەکـەوێت، چـونکە موسڵمانان بە تەواوی و بە یەکجاری خۆیان یەك لایی نەکردۆتەوە، بە تـەواوی

بۆ خوا کاریان نەکردوە، چونکە یەکێك لە هۆیە سەرەکییەکانی سەرکەوتن دڵسۆزییە (اخلاص)ە بۆ ڕێگەی خوا.

★. یان هەندێك جار یارمەتی خوا بۆ بۆ موسڵمان دوا دەکەوێت، ئەمەش بۆ ئەوەیە موسڵمانان زیاتر خۆیان نزیك بکەنەوە لە پەروەردگار و زۆرتر بەندایەتی و خۆشەویستی بنوێنن، چونکە هەمیشە لە کاتی نەبونیدا زۆرتر پەروەردگارمان لە یاد دەبێت و زۆرتر لەگەڵی دەژین.

★. زۆرجار سەرکەوتن دوا دەکەوێت، چونکە زاڵمان و خراپەکاران بە تەواوی نەناسراون لە لایەن چینە جیاوازەکانی کۆمەڵەوە.

★. هەندێ جار کۆمەکی و پشت گیری خوا دوا دەکەوێت ئەمەش بۆ ئەوەیە موسڵمانان بە گران و نارەحەتی بگەنە ئامانجەکانیان تا بە ئاسانی و سادەیی لە دەستی نەدەن، ئەوەی بە خوێن کڕابێت بە خوێنیش دەفرۆشێتەوە.

★. هەندێك جار یارمەتی خوا دانابەزێتە سەر موسڵمانان، چونکە لە ناو ریزی بڕواداراندا دووڕو (منافق) ودڵ نەخۆش هەن، کە لە پاشەڕۆژدا دەبنە بەربەست لە ڕێی چەسپاندنی ئیسلامدا و تاقی کردنەوەش بۆتەی باوەڕە و هەمو کەسێکیش لە ژێر تاقی کردنەوەدایە.

★. یاخود زۆر جار یارمەتی خوا ون دەبێت، چونکە کۆمەڵی موسڵمانان کەم و کوڕتی و ناتەواویان هەیە و ئامادە نین فەرمانڕەوایی و مامۆستایی کۆمەڵێك بەڕێوەبەرن.

★. یان زۆر جار یارمەتی خوا دوا دەکەوێت، لەبەر یەکلانەبونەوەی موسڵمانان و خۆپاك نەکردنەوەیان لە تیرە پەرستی و ڕەگەزپەرستی و نەتەوە پەرستی و خۆپەرستی، چونکە خوای گەورە کۆمەڵێکی نەخۆش ناکاتە فەرماندە و چاوساغی جەماوەرێك.

⭑. لە هەمان کاتدا خوای گەورە لەم ئایەتەدا سروشتی ئەم ژیانەمان بۆ دەست نیشان دەکات، کە هیچ شتێك بە بێ ماندووبون نایەتە دی و هەمو ئامانجێك شەونخونی و چەرمەسەری دەوێت و گشت هەنگاوێك ئامادەیی و قوربانی دانی دەوێت: ﴿لَقَدْ خَلَقْنَا ٱلْإِنسَٰنَ فِى كَبَدٍ﴾[١].

⭑. هەروەها لەم ئایەتەدا سەرنج دەدەین خوای گەورە، پاش سەرکەوتن پەیمانی جێگیر بون و دامەزراندنی داوە: (ينصركم ويثبت أقدامكم) ئەمەش تاقی کردنەوەیەکی دیکەی خواییمان بۆ ڕون دەکاتەوە، زۆر هەن بە ئارامن لە کاتی کێشە و ناخۆشیدا، خۆگرن بەرامبەر هەمو شالاوێك، بەلام لە کاتی سەرکەوتن و سەرفرازیدا لە کاتی گەیشتنە ئامانجیان هەمو سنور و پەیمانێکیان لەیاد دەچێت، مەبەست و کاری سەرەکیان لە بیر دەچێت بەمەش پاداشتی سەرکەوتنیان لە دەست دەچێت.

***. یاساکانی سەرکەوتن (نصر) لە قورئانی پیرۆزدا:**

بێگومان سەرکەوتن چەند یاسا و ڕێسایەکی هەیە، کە خوای گەورە لە قورئانی پیرۆزدا تۆماری کردون، تا بەندە بڕوادارەکان ئاشنا بن پێیان و لەسەر چاوساغی و چاوڕۆشنی (بصيرة) هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا بکەن، کە بە کورتی بریتیین لەم یاسایانەی خوارەوە:

⭑. یاسای یەکەم: سەرکەوتن (نصر) لە لایەن خوای گەورەوەیە، ئینجا هەرکەسێك خوا سەری خست بە هیچ جۆر کەس بەسەریدا زاڵ نابێت، هەرچەندە هەمو دەوروبەری دژی ڕاوەستن، هەر کەسێکیش خوا زەلیل و ڕیسوا و تێکشاوی کرد، ئەوە بێگومان کەس ناتوانێ سەری بخات، هەرچەندە ڕێژەیەکی زۆر گەورەش سەرباز و عتاد (العدد والعدة)ی لەگەڵدا بێت.

---

١ ـ البلد/٤.

ئەم یاسایەش زۆر بە ڕونی خوای گەورە بڕیویەتیەوە، لە قورئانی پیرۆزدا بە بێ دوو دڵی هەروەك دەفەرموێ: ﴿ إِن يَنصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنصُرُكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴾[١].

بێگومان زۆر جاران خوای گەورە کۆمەڵێکی کەم سەردەخات بەسەر کۆمەڵێکی ڕێژە زۆردا، هەروەك طالوت و هاوڕێیەکانی بەو کەمیانەوە سەرخست بەسەر جالوت و پێڕەکەی لەگەڵ ئەو هەمو سوپا زۆرەی، کە هەی بو لەگەڵ ئەوەشدا هەر لەناو هاوڕێیانی طالوتدا کەسانی وا هەبون، کە کاتێك چاویان بەو هەمو هێز و سوپا زۆرەی جالوت کەوت وتیان: ﴿لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُم مُّلَاقُو اللَّهِ كَم مِّن فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾[٢].

زۆر جاران خوای گەورە سەرکەوتنی خۆی دەدا بە کەسێك کە نە سوپا و سەربازی هەیە و نە چەك و جبەخانەشی هەیە بە هیچ شێوەیەك، هەروەکو پێغەمبەرﷺ ی سەرخست بەسەر موشریکەکانی قوڕەیش لە کاتێکدا، کە خۆی بە تەنیا لەگەڵ ئەبوبەکردا - خوا لێی ڕازی بێ- لە ئەشکەوتەکە دابون و قوڕەیشیەکانیش گەیشتبونە سەریان ﴿ إِلَّا تَنصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ... ﴾[٣].

★. یاسای دووەم: بێگومان خوای گەورە سەرکەوتن نابەخشێت بەو کەسە نەبێت، کە خوا سەربخا، ئینجا کەسێك خوا سەربخات خواش سەری دەخات، چونکە ئەمە یاسایەکە کە خوا لە قورئاندا بە صیغەی مەرج و پاداشت

---

١ ـ آل عمران/ ١٦٠.

٢ـ البقرة/ ٢٤٩.

٣ـ التوبة/ ٤٠.

(الشـــرط والجـــزاء) هێناویـــەتی: ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن تَنصُرُواْ ٱللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴾[١].

هەروەها لەسەر شێوەی (الخبر الثابت المؤكد بلام القسم ونـون التوكيـد)یـش هاتووە: ﴿ وَلَيَنصُرَنَّ ٱللَّهُ مَن يَنصُرُهُۥٓ ۗ إِنَّ ٱللَّهَ لَقَوِىٌّ عَزِيزٌ ﴾[٢].

ئینجا سەرخستنی خواش وەدی دێت بەسەرخستنی دینەکەی و بەرزکردنەوەی دروشمی ئیسلام و ئالآکەی و چەسپاندنی یاسا و شەریعەتی خوا لە ناو خەڵکیدا هەر بۆیە خوای گەورە دوا بە دوای باس کردنی لەو کەسانە خوا سەر دەخەن دەفەرموێ: ﴿ ٱلَّذِينَ إِن مَّكَّنَّـٰهُمْ فِى ٱلْأَرْضِ أَقَامُواْ ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُاْ ٱلزَّكَوٰةَ وَأَمَرُواْ بِٱلْمَعْرُوفِ وَنَهَوْاْ عَنِ ٱلْمُنكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَـٰقِبَةُ ٱلْأُمُورِ ﴾[٣].

زۆر جاران قورئـانی پـیرۆز سەرخستنی خـوا دەبەستێتەوە بـە بیروبـاوەڕ و ئیمانەوە یان بە سەربازی (الجندية)ە بونەوە بـۆ خـوا، ئینجا هـەر کەسێك بـە چـاکترین شـێوە بـڕوا بێنـێ بـە خـوا ئەمـە بێگومـان سـەری دەخـات و دەبێتـە سەربازێك لە سوپا و جەیشی خوای گەورە، هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ ٱلْمُؤْمِنِينَ ﴾[٤].

★. یاسای سێیەم: بێگومان هەروەکو سەرکەوتن نابێت تـەنها بـۆ بڕوادارانـی ڕاستەقینە نەبێت، هەروەها ناشبێت بە بێ بـڕوادار، چونکە سـەرکەوتنەکە بـۆ

١ـ محمد/٧.

٢ـ الحج/٤٠.

٣ ـ الحج/٤١.

٤ ـ الروم/٤٧.

ئەوانە و بە ئەوانە، ئەوان توێشو مەبەستی سەرکەوتنن، هەروەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿هُوَ ٱلَّذِىٓ أَيَّدَكَ بِنَصْرِهِۦ وَبِٱلْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ ﴾[١].

★. زۆرجاران خوای گەورە دابەزاندنی فریشتەکانی لە ئاسمانەوە بۆ سەر زەوی دەکاتە هۆیەك بۆ سەرخستنی کەسێك کە بیەوێ، هەروەك لە جەنگی (بدر ـ خندق ـ حنین) ڕویدا وەکو دەفەرموێت: ﴿إِذْ يُوحِى رَبُّكَ إِلَى ٱلْمَلَٰٓئِكَةِ أَنِّى مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا۟ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ﴾[٢].

★. زۆر جاران خوای گەورە دیاردە سروشتییەکان (الظواهر الطبيعية) ژێربار دەخات و دەیانکاتە هۆیەکی سەرکەوتن بۆ کەسێك، کە بیەوێ سەری بخات یان دیاردە سروشتییەکان زاڵ دەکات بەسەر ئەو کەسەی، کە دەیەوێ تێکی بشکێنێ، هەروەکو خوای گەورە با (ریح)ی زاڵ کرد و کردی بە هۆیەك بۆ تێکشکاندنی موشریکەکان لە جەنگی (خندق)دا: (فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا)[٣].

هەروەها بارانی ڕەحمەتیشی باراندە سەر موسڵمانان لە (بدر)دا: ﴿وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّنَ ٱلسَّمَآءِ مَآءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِۦ وَيُذْهِبَ عَنكُمْ رِجْزَ ٱلشَّيْطَٰنِ وَلِيَرْبِطَ عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ ٱلْأَقْدَامَ ﴾[٤].

★. زۆر جاران خوای گەورە، کە بیەوێت کەسێك سەربخات، سەری دەخات بە دەستی خۆی و دوژمنانی خوا ـ واتە بۆ خۆیان دەبنە هۆی تێکشکانیان ـ بەوەی خوای گەورە ترس و بیمێکی زۆر دەخاتە ناو دڵیانەوە، کە ئەم ترسە

---

١ ـ الانفال/٦٢_٦٣.
٢ ـ الانفال/١٢.
٣ ـ الاحزاب/٩.
٤ ـ الانفال/١١.

مەعنەویاتیان ناهێڵێ لە کاتێکدا کە بنەمای سەرەکی بەرگری کردن و هێرش بردن، مەعنەویات بەرزییە!!

هەروەها کەسایەتیە دیارەکانیشیان دەکوژوێن: هەروەکو ئەم کارە ڕویدا لە جولەکەکانی (بنو نضیر):

﴿ هُوَ ٱلَّذِىٓ أَخْرَجَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ مِنْ أَهْلِ ٱلْكِتَٰبِ مِن دِيَٰرِهِمْ لِأَوَّلِ ٱلْحَشْرِ ۚ مَا ظَنَنتُمْ أَن يَخْرُجُوا۟ ۖ وَظَنُّوٓا۟ أَنَّهُم مَّانِعَتُهُمْ حُصُونُهُم مِّنَ ٱللَّهِ فَأَتَىٰهُمُ ٱللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا۟ ۖ وَقَذَفَ فِى قُلُوبِهِمُ ٱلرُّعْبَ ۚ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُم بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِى ٱلْمُؤْمِنِينَ فَٱعْتَبِرُوا۟ يَٰٓأُو۟لِى ٱلْأَبْصَٰرِ ﴾[١].

بەڵام با ئەوەشمان لە بیر نەچێت کە هەمو هۆکار و کەرەستەکانی سەرکەوتن و زاڵ بون پابەندن و وەستاون لەسەر بونی گەورەترین هۆکار و ئامێر، کە بریتییە لە بونی بڕواداران.

بڕواداران + کۆمەڵ بون و یەکڕیزی + سەرخستنی بەرنامەی خوا = بە سەرکەوتن و زاڵ بون.

*** هۆکارەکانی سەرکەوتنی ڕاستەقینە :**

١ـ سەقامگیری و نەڕووخان لە کاتی ڕووبەڕوبونەوە لەگەڵ دوژمندا.

٢ـ پەیوەندی هەمیشەیی بە خوای گەورە بە پاڕانەوە و یاد کردنی و خۆپاراستن لە فێڵ و تەڵەکەی شەیتان.

٣ـ گوێڕایەڵی کردنی خوا و پێغەمبەر لە هەمو کاروبارەکانی ژیاندا.

٤ـ خۆ دوور خستنەوە لە کێشە و دوو بەرەکی و پەرتەوازەیی و دابڕدابڕی و هەڵەشەیی.

---

١ ـ الحشر/٢.

٥ـ خـۆڕاگری و ئـارامگرتن لەسـەر هـەمو ئەرکـەکانی ڕووبەڕووبونـەوە و ململانێی نێوان حەق و باطلدا.

٦ـ دڵسۆزی و یەکلابونەوە بۆ خوای گەورە: هەروەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَٱثْبُتُواْ وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَطِيعُواْ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ وَلَا تَنَـٰزَعُواْ فَتَفْشَلُواْ وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ وَٱصْبِرُوٓاْ إِنَّ ٱللَّهَ مَعَ ٱلصَّـٰبِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُواْ كَٱلَّذِينَ خَرَجُواْ مِن دِيَـٰرِهِم بَطَرًا وَرِئَآءَ ٱلنَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ وَٱللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ)[1].

١ـ الانفال/٤٥ـ٤٦ـ٤٧. من كتاب طريق الدعوة في ظلال القران ص٣٥٢، ـ٣٥٣.

بەشی (٧)

ڕونکردنەوەی فەرمودە

عن ابن عباس(عليه السلام) عن النبيﷺ قال:

(...ومـن استمع الى حـديث قـوم وهـم لـه كـارهون صبّ في أذنيـه الآنـك يـوم القيامة)[١].

واتە: عەبدوڵلای کوڕی عباس (ڕەزای خـوای لێ بێـت) لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ دەگێڕێتەوە، کە فەرموویەتی: هەروەها هەرکەسێك گوێ شل بکات بـۆ قسـەی کۆمــەڵێك و ئــەوان پێیــان نــاخۆش بێــت و ڕازی نــەبن، ئــەوە لــە قیامەتــدا قوڕقوشمی تواوە دەکرێت بە هەردوو گوێیدا.

بوارەکانی هەواڵ دزین: جێگەی باسـە ئـەم کـاری هـەواڵ دزینـە (سـیخوڕی ـ تجسس) دوو بواری هەیە:

١ـ هەواڵ دزین لە دوژمنانی دین.

٢ـ هەواڵ دزین لە ئەهلی دین.

بۆ یەکـەمیان نـەك هـەر دروسـتە و فەرمودەکـەی بـاس لەمـە ناکـات، بـەڵکو واجبیشە و موسڵمان بـە هـەمو شـێوەیەك دەزگـای گـوێگرتن (أجهـزة الانصـات) لەسەر دوژمنان دابنێت و لەناویاندا بڵند گـۆی خـۆی دروسـتبکات، پێغەمبـەری خواﷺ لە شەڕی (ئەحزاب)دا فەرمویەتی: (الا رجل يـأتيني بخـبر القـوم جعلـه الله معي يوم القيامة)[٢]. واتـە: هەرکـەس هـەواڵی دوژمـنم بـۆ بهێنـێ دەیکەمـە

---

١ ـ رواه البخاري وغيره.

٢ ـ رواه مسلم عن حذيفة بن اليمان ﷺ قال: لقد رأيتنا مع رسـول الله ﷺ ليلـة الاحـزاب وأخذتنا ريح شديدة وقرّ فقالﷺ: (ألا رجل يأتـيني بخبر القوم جعله الله معي يوم القيامـة...) فقه السيرة/٢٩٤.

هاوڕێی خۆم لە بەهەشتدا!

لە هەندێ ڕیوایەتدا هاتوە پێغەمبەرﷺعەباسی مامی خۆی (باوکی عەبدوڵلا)ی لە مەکە دانابو، بۆ ئەوەی هەمو هەواڵێکی قوڕەیشی بۆ بێنێت، چاودێری کردنی دوژمنان بە چاودێریکردنی ژمارەیان، چەك و جبەخانەیان...تابورەکانیان...ئوسلوب و شێوازی کارکردنیان...توانای دارایان، یان دەبێت...هتد.

بۆ دووەمیان...دیارە نەك هەر دروست نییە، بەڵکو گەورەترین تاوانە دەرهەق ئەهلی دین بکرێت، چونکە ناوەندی موسڵمانان پڕ لە کینە و دڵپیسی دەکات، لە یەکیان بەدبین و بەدگومان دەکات.

(إِنَّ ٱلَّذِينَ يُحِبُّونَ أَن تَشِيعَ ٱلْفَٰحِشَةُ فِى ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِى ٱلدُّنْيَا وَٱلْءَاخِرَةِ ۚ وَٱللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)[١].

ئایەت و فەرمودە زۆرەکانیش دەربارەی حەرام کردنی (سیخوڕی کردن) مەبەستیان ئەم لایەنەیە.

هۆی ئەم فەرمودەیە: پێغەمبەری خواﷺ لەبەرئەوەی خوا ئاگاداری دەکاتەوە، دەزانێت ئەم جۆرە ڕەوشتانە، چ زەرەرێك لە کۆمەڵگە بەشەریەکان دەدات بۆیە خێرا ئاگادارمان دەکاتەوە و عاقیبەتی سنور شکاندنەکەمان دەداتە دەست...

بە پشت گوێ خستنی ئەم فەرمودەیە دوو زەرەر ڕودەدات زەرەرێك لە دونیادا، کە دەبێتە هۆی دروستکردنی دڵ پیسی و دەمەقاڵە و لێکدابڕان و زۆرجاریش شەر و هەرا و کوشت و کوشتارەوە. زەرەرێك لە قیامەتدا کە فەرموودەکە باسی دەکات...

با پێغەمبەرﷺ بکەینە مامۆستای بەهەقی خۆمان و نەکەین ڕێگە بە نەفسمان بدەین (نزولي) بکات و، سواری ئەسپی شەیتان بێت و لە کەنارێکدا

١ـ النور/١٩.

هەڵمان بداتە خـوارەوە...﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجۡتَنِبُواْ كَثِيرٗا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعۡضَ ٱلظَّنِّ إِثۡمٞۖ وَلَا تَجَسَّسُواْ وَلَا يَغۡتَب بَّعۡضُكُم بَعۡضًاۚ ...﴾[١]. جا حەز دەکەین لەسەر یەك دوو بڕگەی فەرموودەکە هەڵوێستە بکەین:

قسـەی خـەڵك (حـديث قـوم): دیـارە هـەمو کەسـێك خـاوەنی هەڵـە و کەموکوڕیە و شتی نـاقۆڵاش دێت بـە دەمیـدا و شـەیتان غـافڵ گـیری دەکـات و پەنـدی زۆری پێـدا دەدات، جـا مـادام وایـە..خـەڵك قسـەی زۆری هەیـە، کـە بەرژەوەندی لەوە دایە کەس گوێی لێ نەبێت.

گوێ گرتن: ئـەم گـوێ گرتنـەش دوو جـۆرە، یـان ئـەوەتا کۆڕێکـە و کەسـیان ڕویان نییە بەو شەخسە بڵێن: کاکە بـە یارمـەتی خـۆت ئێمـە هەنـدێ قسەی تایبەتی خۆمان هەیە، بۆیە مەجبور دەبن دەست بە قسان بکەن و زۆر پێشیان ناخۆشە فلانە کەس گوێی لێبێت، یان ئەوەیە، ئەو فلانە کەسە بـە دزیـەوە بـە بێئاگـای ئـەمان سـیخوڕی دەکـات و هـەواڵیان لێـدەدزێت! یـان ئەوەیـە سـود لـە شـێوازی تـر وەردەگرێـت وەك (دوانـدنی منـداڵی مـاڵ یـان کەسـانی تـر) بـۆ دەرهێنانی قسە لێیان، کە فەرمودەکە پشتگیری جۆری دووەمیـان زیـاتر دەکـا، هەڵوێستی ئەو موسڵمانەم هەرگیز لە یاد ناچێت، کە لە ماڵەکەیدا میوان بـوین و پاش نوێژی بەیانی خاوەن ماڵەکە خۆی بە ژێر جێگەکەیـدا کـرد و لێـی پـاڵ کـەوت، مـن و برادەرەکـەی خۆشـم دەسـتمان کـردە قسـەی خۆمـان، کـە خـاوەن ماڵەکـە دەزانێـت ئێمـە سەربەسـتی خۆمـان وەرگرتـوە لـە قسەکردندا، چونکە ئیمانمان وایە کە ئەو خەوتوە، ئیحراجی ڕوی تێـدەکات و نازانێـت چـی بکـات، مەجبورە هەر لە ژێر لێفەکەیدا هەردوو دەستی دەکات بە گوێچکەیـدا خـۆی لێ مت دەکات، بێ ئەوەی تاکە قسـەیەکیش چیە نەیبیسێت لێمـان! بـەیانی کـاتی

١ـ الحجرات/١٢.

خوا حافیزی بە برادەرەکەمی گوتبو: گەردنی ئازاد بکەین لەبەر ئیحراجی نەیتوانی بو ماڵەوە بەجێ بهێڵێت.

بەهەرحاڵ موسڵمان پێویستە زۆر بە هۆش بێت و خۆی لەم تاوانە گەورەیە بپارێزێت و لە هەردوو حاڵەتەکەدا خۆی بە فاکتەری ئیمان پاشەکشە لەو گوێ قولاغ بونە بکات و تۆبە بکات.

وانەی دووەم:

قال الرسول ﷺ

(كل معروف صدقة ومن المعروف أن تلقى أخاك بوجه طليق، وأن تفرغ من دلوك في انائه)[1].

واتە: هەموو چاکەیەك بە خێر دادەنرێت، لە کارە جوانەکانی دەژمێردرێت، ئەگەر بە ڕویەکی خۆشەوە بگەیە براکانت، هەروەها ئاوی دۆلکەکەت لە دەفرەکەیدا خاڵی بکەیتەوە.

موسڵمانی بەڕێز، ئەگەر بە وردی سەرنجی ئەم فەرمودەیە بدەین ئەم خاڵانەی خوارەوە بە یادماندا دێت:

١ـ خوای گەورە بە بەزەییە فراوانەکەی بواری چاکە و خێری زۆر فراوان کردووە بە شێوەیەك هەرکەسێك بیەوێت توانای توێشوو پڕکردنەوەی هەبێت و کەس بێوەی و دڵ شکاو نەبێت.

٢ـ مرۆڤی موسڵمان نابێ هیچ کارێکی چاك بە کەم بزانێت، چونکە بە خێر و چاکە دەنوسرێت و لە رۆژێکدا فریای دەکەوێت، نە ماڵ و نە سامان و نە کەسوکار فریای ناکەون. پێغەمبەریش ﷺ لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرموێت: (لا تحقرن من المعروف شيئاً ولو أن تلقى أخاك بوجه طليق)[2].

١ـ رواه احمد والترمذي وصححه.

٢ـ رواه مسلم.

٣ـ هەرکاری بچوك بچوکە، بەلام بەردەوام بون لەسەری زۆر و گەورەی دەکات لا تحقرن صغيرة إن الجبال من الحصى واتە: هیچ شتێکی بچووك بە کەم مەزانە ، چونکە شاخ و کێوەکان پێك هاتوە لە وردە بەرد.

٤ـ ڕوی خۆش شوێنەواری زۆر گەورە جێ دەهێلێت بۆیە ئەوەندە گرنگ باسکراوە، لەو شوێنەوارانە:

أـ ڕێگەبڕین لە شەیتان بۆ دروستکردنی گومانی خراپ و کینە و لێك دابڕانی و بۆیەك نەسوتان.

ب ـ دروستکردنی دڵ پاکی و بۆیەك بون. پیرەمێرد دەڵێت: نابێ دوژمنی خۆت بەکەم بگری دەرزی خوێنی لەش بەردا پێی دەمری.

ت ـ بەجێهێنانی سوننەتێکە و شوێنەواری پڕ خێر و زۆر بەجێ دێڵێ:

بە پێچەوانەی ئەوەوە، شوێنەواری شومی زۆر دروست دەبێت، ئەگەر تەرکی سوننەتێکی پێغەمبەرﷺ بکرێت، (سەعید نورسی) بە ڕەحمەت بێت دەڵێت: تەرکی سوننەیەکی نەبەوی خەلەلێکی کەونی بەدوادا دێت.

٥ ـ لە فەرمودەکەدا دوو نموونە هێنراوەتەوە لە کارە جوانەکان، کە ڕوگەشی و یارمەتی دانی یەکترە لە کاردا، با ئەو کارە کەمەش خاڵی کردنەوەی دۆلچەکەت بێت لە دەفرێکی هاوەڵەکەتدا، ئەمە سەرنجمان ڕادەکێشێت، کە بۆ یەك بون بە یارمەتی دان دروست دەبێت و هەمیشە لەگەڵ یەکتردا لەسەر خێر و چاکە بژین، بۆ ئەوەی ڕێگەی دوژمن ببڕین لە لەت و پەت کردنی موسڵمانان، ﴿ وَقُل لِّعِبَادِى يَقُولُوا۟ ٱلَّتِى هِىَ أَحْسَنُ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَـٰنَ يَنزَغُ بَيْنَهُمْ ۚ إِنَّ ٱلشَّيْطَـٰنَ كَانَ لِلْإِنسَـٰنِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴾[1].

١ـ الاسراء/٥٣.

واتە: بڵێ بە عەبدەکانم با زۆر باش بڵێن، چونکە شەیتان وەسوەسە و لە خێرترازانیان بۆ دروستدەکات، بە ڕاستی شەیتان دوژمنێکی ئاشکرای ئادەمیزادە.

٦ـ ئەم فەرموده شیرینە وا لە مرۆڤ دەکات هەمیشە ئاگادار بێت، هەر کارێکی کرد دەبێت نیازی خێر و چاکەی لێ بێنێ، چونکە نیەتی چاك و هەڵسوکەوت و قسەیەك دەگۆڕێت بۆ چاکە، وەك قاعیدەیەکی شەرعی دەفەرموێت: (النية الصالحة تقلب العادة عبادة).

٧ ـ لە هەمو ئەو فەرمودانەی تریشدا، کە باسی پەیوەندی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگەی ئیسلامی دەکات داوا لە موسڵمانان دەکات هەمیشە نەرمی و سۆز و باڵ ڕاخستنیان هەبێت بۆ یەکتر و لە خزمەتی یەکدابن و لە شێوەی پارچەیەکی یەك لاشە بن، بەڵام لەگەڵ بێ باوەڕان و دوژمندا بە پێچەوانەوە بن، هەرگیز سەرشۆڕی و کەمی نەنوێنن.

دە تۆش ئەی موسڵمانی بەڕێز وەك ئەندامێك لە ناو کۆمەڵگەی ئیسلامیدا خۆت بە موسڵمانانەوە ببەستەوە و ببە بە پاڵپشتیان بۆ بڵاوکردنەوەی خێر و چاکە و زیندوکردنەوەی ڕەوشتە جوانەکانی.

لە هەمو کارێکی جوانتدا نیازی خێرت هەبێت، تاوەکو خوای گەورە بە ڕەحمی خۆی لە ناو بەندە چاکە کارەکاندا تۆمارت دەکات، ئەو کاتە سەرفرازی و ڕزگاری بەدەست دەهێنێت.

وانەی سێیەم:

عن ثوبان(عليه السلام) عن النبيﷺ انه قال: يوشك أن تداعى عليكم الأمم من كل أفق، كما تداعى الأكلة على قصعتها قلنا يا رسول الله أمن قلة منا يومئذ؟ قال أنتم يومئذ كثير، ولكنكم غثاء كغثاء السيل، تنزع المهابة من قلوب عدوكم ويجعل في قلوبكم الوهن، قالوا: وما الوهن؟ قال (حب الدنيا وكراهة الموت)[١].

واتە: رۆژانێك بەرێوەیە كە میللەتانی دنیا لە هەمو لایەكەوە بەسەرتاندا داگیرتان بكەن، هەروەك چۆن كۆمەڵێكی زۆرخۆر پلاماری سفرەیەكی خواردن دەدەن، وتیان: ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەرئەوەیە لەو رۆژانەدا كەمین و چاریان ناكەین؟ فەرموی: ئەو رۆژانە زۆرن! بەڵام وەك كەفی سەر لافاون، هەرچی سام و هەیبەتتان هەیە لە دڵی دوژمنەكانتاندا نامێنێت و دێتە دەرەوە (هەر ئەمە نا بەڵكو) ترس و بێ هێزی یەكیش دەكەوێتە دڵتان...گوتیان: ترس و بێ هێزی چییە؟ فەرموی: (خۆشەویستی ژیان و رق بون و حەزنەكردن لە مردن).

شێخی ئیسلام ئیبن تەیمیەی حۆرانی دەڵێت:

((پێویستە كاتێك لە (لفظ)ێك لە قورئاندا یان (حدیث)دا دەبینین، بە قسەی خوا و پێغەمبەرﷺ خۆیان راڤەی بكەین تا بزانین مەبەستی خوا و پێغەمبەرﷺ بەو (لفظ)انە چییە ئەوكاتە زمانی قورئان و حدیث شارەزا بین و...لە لادانی (لفظ)ەكەش لە مەبەستەكەی پارێزراو دەبین)).

كەواتە بۆ راڤەی ئەم فەرمودەیە پێویستە بچینەوە خزمەت (قرآن و سنة) تا مەبەستەكەمان بۆ رۆشن بكەنەوە..

١ـ رواه احمد وابوداود وصححه الشيخ ناصرالدين الألباني.

پێغەمبەرﷺ لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرمویت:

(اذا تبايعتم بالعينة، وأخذتم أذناب البقر، ورضيتم بالزرع وتركتم الجهاد، سلط الله عليكم ذلاً لا ينزعه حتى ترجعوا الى دينكم)[١]. واتە: هەرکاتێك دەستان دایە کڕین و فرۆشتن و بە (سود) کاری و دەستتان گرت بە کلکی مانگاوە و دڵخۆش و ڕازی بون بە کشتکاری و وازتان هێنا لە (جیهاد)! خوای گەورە زەلیلیەك دەدات بەسەرتاندا لێتان نابێتەوە، تا نەگەڕێنەوە بۆ لای دینەکەتان واتە بۆ لای جیهاد.

ئەم فەرمودانە سێ شتیان لە خۆیان گرتوە:

یەکەم: ئەو هۆیانەی کە میللەتی ئیسلام زەلیل و ژێردەستە دەکەن.

دووەم: جۆرەکانی زەلیلی، سزا خواییەکان.

سێیەم: چارەسەری ئەو دەردانە و ڕێگای رزگاربون لێی.

ـ هۆکارەکانی زەلیلی لە هەردوو فەرمودەکەدا (خۆشەویستی دونیا و ژیانی عەمر کۆتایی ئەم دونیایە، حەز نەکرن لە مردن و حەرام و دۆزینەوەی دەیەها فێڵ و تەڵەکە (حیلەی شەرعی) لە کاسبی کردندا).

جۆرەکانی زەلیلی لە هەردوو فەرموودەکەدا (سوك بون لای دوژمن و هەیبەت نەمان، زەندەق چوون لە دوژمن، بەرگە نەگرتن لە بەردەم هێرشی دوژمناندا، چاوشکێنی بون و کزۆڵ بون، سەرکز بون لە ژیاندا!).

ڕێگە چارەکەش یەك شتە (لا ينزعه حتى ترجعوا الى دينكم) واتە (الى جهادكم) ئەمەش ئەنجامێکی سروشتی وازهێنانە لە جیهاد، خوا دەفەرموێت: ﴿إِلَّا تَنفِرُواْ يُعَذِّبۡكُمۡ عَذَابًا أَلِيمًا﴾[٢].

ئەو عەزابەش ئەوە بو، کە باسمان کرد، بەڵام ئایا چۆن بتوانین ئەم کارە بە ئەنجام بگەیەنین، لە کاتێکدا حاڵی موسڵمانان بە گشتی بە ئەنجامێك گەیشتوە، کە هەمو حەکیمێك لێی سەرسامە، چارەسەرەکەی بەم قسەی ئیبن

١ـ رواه ابوداود عن ابن عمر باسناد حسن وصححه الألباني.

٢ـ التوبة/٣٩.

تەیمییە دەدەینەوە، کە دەڵێت: (یجب الاستعداد للجهاد باعداد القوة ورباط الخیل في وقت سقوطه للعجز، فان ما لا یتم الواجب الأ بە فهو واجب)[١]. واتە: پێویستە خۆئامادە کردن بۆ جیهاد بە ئامادە کردنی هێز و بازو و کەلوپەل و پێداویستیەکانی جەنگ، لە کاتی نەمانی جیهاددا، ئەوەش لە کاتێکدا کە نەتوانرێ بە جیهاد کردن هەڵبستن، چونکە بێگومان هەر شتێك، کە واجب بە بێی ئەو تەواو نەبێت ئەو شتەش دەبێتە واجب واتە: بۆ وەدی هێنانی جیهاد خۆئامادەکردن (الاعداد) واجبە و پێویستە.

ئامادەسازی بۆ جیهاد دوو جۆرە:

١ـ ئامادەسازی ئیمانی بە عیلمی شەرعی و تەزکیە.. خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿يَتْلُواْ عَلَيْهِمْ ءَايَٰتِهِۦ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ ٱلْكِتَٰبَ وَٱلْحِكْمَةَ﴾[٢].

٢ـ ئامادەسازی ماددی، کە سێ شتە (چەك، سامان، پیاوان) خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَأَعِدُّواْ لَهُم مَّا ٱسْتَطَعْتُم مِّن قُوَّةٍ وَمِن رِّبَاطِ ٱلْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِۦ عَدُوَّ ٱللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَءَاخَرِينَ مِن دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ ٱللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَىْءٍ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنتُمْ لَا تُظْلَمُونَ﴾[٣].

هەروەها دەفەرموێت: (فَقَٰتِلْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ ٱلْمُؤْمِنِينَ عَسَى ٱللَّهُ أَن يَكُفَّ بَأْسَ ٱلَّذِينَ كَفَرُواْ)[٤].

هەر میللەت و گەلێکیش لە خۆی نەبورێت و ڕێگەی ڕزگاری نەگرێتە بەر، بەژێر دەستەیی دەمێنێتەوە، خواش بڕیاری تر دەدات.

١ـ مجموع الفتاوی/٢٨/٢٥٩.

٢ـ الجمعة/٢.

٣ـ الانفال/٦٠.

٤ـ النساء/٨٤.

﴿إِلَّا تَنفِرُواْ يُعَذِّبۡكُمۡ عَذَابًا أَلِيمٗا وَيَسۡتَبۡدِلۡ قَوۡمًا غَيۡرَكُمۡ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيۡـٔٗاۗ﴾[1].

وانەی چوارەم:

عن ابن عمر(عليه السلام) قال: قال رسول الله ﷺ :

من حالت شفاعته دون حد من حدود الله فقد حاد الله في أمره، ومن مات وعليه دين فليس بالدينار والدرهم، ولكن بالحسنات والسيئات، ومن خاصم في باطل وهو يعلمه، لم يزل في سخط الله حتى ينزع، ومن قال في مؤمن ما ليس فيه اسكنه الله ردغة الخبال حتى يخرج مما قال وليس بخارج[2].

واتە: هەرکەس تکا بکات، بۆ ئەوەی سنورێکی خوا هەڵبگیرێت ئەوە دژایەتی بڕیاری خوا دەکات، هەرکەسیش مردو قەرزێکی بەسەرەوە بو لە قیامەتدا بە دینار و درهەم نایداتەوە، بەڵکو دەبێت، یان چاکەی خۆی بداتێ، یان گوناهی ئەو کەسە هەڵبگرێت!، هەرکەسیش دژایەتیەکی بکات، کە خۆشی بزانێت، کە هەق نییە خوا لێی عادزە تا واز دەهێنێت و کۆڵ دەدات، هەرکەسیش شتێك بڵێت دەربارەی ئیماندارێك، لەو ئیماندارەدا نەبێت، خوای گەورە دەیخاتە ناو پیسایی و چڵکی خەڵکی دۆزەخەوە، تا لەو بوختانە دێتە دەرو ناچێتە دەریش!!.

ئەم فەرمودەیە چوار گوناهی زۆر ترسناك باس دەکات:

١ـ تکا کردن و هەوڵ دان بۆ هەڵگرتنی سنورێك لە سنورەکانی خوا، سزاکەی: دەبێت بە دژی خوا.

١ـ التوبة/٣٩.

٢ـ رواه احمد (٣٠٠٢) وابوداود (٢٧ـ٧) وقال صحيح الاسناد ووافقه الذهبي السلسلة الصحيحة رقم (٤٣٧) وارواء الغليل (٢٣١٨).

٢- نەدانەوەی قەرز و دواخستنی تا کاتی مردن، سزاکەی: ئیفلاسی قیامەت دەبێت.

٣- موناقەشەکردن لەسەر شتی ناحەق، سزاکەی خوا لە خۆی عادز دەکات.

٤- بوختان کردن بە دەم ئیمانداریکەوە، سزاکەی: چەقین لەناو چڵکی جەهەننەمدا.

ئەگەر سەیری هەریەك لەو گوناهانە بکەین بۆمان دەردەکەوێت هۆی کردنی دەگەڕێتەوە بۆ یەك شت (یەقین زەعیفیمان بە ئاخیرەت) ئەو کەسانەش دورن لەم دینە و هەوڵ دەدەن، کە نەك هەر سنورێکی خوا هەڵبگرن، بەڵکو هەمو سنورەکانی خوا هەڵبگرن و بازاڕی دین بشکێنن لە دەستی خوا دەرناچن.

ئەو کەسانەی، کە سەروەت و ماڵی موسڵمانان بەناحەق دەخۆن و حسابێك بۆ قیامەت ناکەن براوە نین، ئەو کەسانەی لەسەر باتڵی خۆیان شەڕی خوێناوی دەکەن و دەیانەوێت دەنگی (هەق) کپ بکەن و ئەهلی حەق بەرکەنار بکەن، خۆیان ناچێتە سەرو خوای گەورە ناوچاوی پڕ خەتایان دەداتە دەستی (زەبانیە).

ئەو کەسانەش، کە ئەوەی نەشی و نەکرێت بۆ موسڵمانانی هەڵدەبەستن و جۆرەها تۆمەتی ناشیرینی دەدەنە پاڵ و ئیعلامی لێ پڕ دەکەن، خوای گەورە لە دنیا و قیامەتدا ڕیسوایان دەکات و زەواڵی خۆیان بۆ دەنێرێت.

کافران و دوور لە دین هەرچی دەکەن بیکەن، بەڵام با موسڵمانەکان هۆشیار بن، ئەگەر تکایان کرد با بۆ هەڵگرتنی سنوری خوا نەبێت، چونکە خێری هەمو لایەك لە جێبەجێکردنی سنوری خوا دایە (ولكم في القصاص حياة يا أولي الألباب)[1]. واتە: بۆ ئێوە هەیە لە تۆڵە سەندنەوە (القصاص)دا ژیان ئەی

١- البقرة/١٧٩.

ئەوانەی، کە خاوەن ژیری و هۆشن ﴿وَلَا تَأۡخُذۡكُم بِهِمَا رَأۡفَةٞ فِي دِينِ ٱللَّهِ﴾[١].

واتە: بەزەییتان پێیان دا (ژن و پیاوی زیناکار) نەیەتەوە لە سنورەکانی خوادا.

- هەروەها ئەگەر قەرزی یەکێکتان کەوتە سەر با خێرا هەوڵی دانەوەی بدەن، نەك ئومێد بکەن کابرای خاوەن قەرز هەرباسی نەکات، تا دەمرێت، چونکە دانەوەی لە ئاخیرەتدا زۆر سەختە.

با ئیمانداران موناقەشە لەسەر (باتڵ) نەکەن و شتێك، کە زانیان هەق بە بەرامبەرەکەیانە خێرا دانی پێدا بنێن و با گرژ بێت، کە باس هاتە سەر موسڵمانێك، ئەگەر زۆر دڵنیا نەبوین لە شتێك، کە تێیدایە وبەدڵنیاییەوە ناشەرعییە، هەر باسی نەکەین و نەکەوینە غەیبەت کردن.

ئیمامی (ذەهەبی) دەڵێ: (ما أغتبت أحداً منذ أن علمت أن الغيبة تضر أهلها)[٢].

واتە: لەو کاتەوەی بۆم دەرکەوتوە (غەیبەت کردن) زەرەر لە غەیبەت کەر دەدات، غەیبەتی کەسم نەکردوە.

وانەی پێنجەم:

قال رسول اللهﷺ:

والذي نفسي بيده لا تدخلوا الجنة حتى تؤمنوا ولا تؤمنوا حتى تحابوا، أولا أدلكم على شيء اذا فعلتموه تحاببتم؟ أفشوا السلام بينكم[٣].

ئەم فەرمودەیە بەڵگەیەکی زەق و ئاشکرایە لەسەرئەوەی تەنها ئیماندارەکان دەچنە بەهەشت، ئەو ئیماندارانە هەم لە دڵ و هەم لە گوفتار و هەم لە کردەوەکانیاندا ئیمانی خۆیان دەسەلمێنن.

١ـ النور/٢.
٢ـ سير أعلام النبلاء (١٢_٤٣٩).
٣ ـ رواه مسلم/ ٧٤/١ وغيره.

هەروەها پێغەمبەرﷺ هانمان دەدات یەکدیمان خۆش بوێت، چونکە یەکتر خۆشویستنی ئیمانداران بەشێکە لە ئیمان، ڕێگەیەکیشمان نیشان دەدات بۆ ئەوەی موسڵمانان یەکتریان خۆش بوێت ئەویش بریتییە لە سەلام کردن، لێرەدا بەڵگەی ئەوەش دەدا، کە ئیمان کردەوەش دەگرێتەوە، هیچ موسڵمانێك نابێتە ئیمانداری تەواو، تا کردەوە چاکەکانی ئەنجام نەدات.

ئەوەندە بەس نییە مرۆڤ تەنها بزانێ ئیمان چییەوە چۆنە، چونکە زانین بە تەنیا کابرای پێ نابێتە ئیماندار وەك خوای گەورە دەفەرموێت: (ٱلَّذِينَ ءَاتَيۡنَٰهُمُ ٱلۡكِتَٰبَ يَعۡرِفُونَهُۥ كَمَا يَعۡرِفُونَ أَبۡنَآءَهُمُ)[1].

واتە: (ئەوانەی کتێبمان بۆ ناردون (گاور و جوولەکە) چاك (محمد) دەناسن و دەزانن پێغەمبەرە، وەك چۆن کوڕەکانی خۆیان دەناسن.

کەواتە هەریەکێ زانی خوا و پێغەمبەر و ئیسلام هەقن و ملکەچی و پەیڕەوی فەرمان و ئەحکام و شەریعەتی ئیسلامی نەدەکرد، بەڵکو ڕەتی دەکردەوە، ئەوا ئەو کەسە بە ئیماندار حسێب نییە و نابێتە ئیماندار، ئەگەر عیلمێك هەر ئەوەندە بێت خوا و پێغەمبەری پێ بناسی و نەبێتە پاڵنەرێك بۆ پەیڕەو و ڕازی بونی بە ئەحکامی ئیسلام، ئەوا هەروەکو ئەو عیلمەی لێدێت، کە کتێبییەکان (اهل الکتاب) هەیانبوە و خوای گەورە ئایەتی (انعام:٢٠)ی درەهەق ناردوە.

مرۆڤ بەوە دێتە ناو ئیسلام، کە لە سەرەتاوە دان بە عەقیدەی ئیسلامی دابنێ و شایەتی بە (لا اله الأ الله) بدات.

هەروەها تەسلیمی هەمو شەریعەت و ئەحکامی ئیسلامیش بەو گوێرەیەی پێی گەیشتوە، ئینجا بەرە بەرە ئیمانەکەی زیاد دەبێت، ئەگەر بە فەرمانی قورئان و سوننەت بێت و ئیماندارانی خۆش بوێت و دژایەتی شوێنکەوتوانی شەیتان بکات، لەسەرمانە ساتێ - ئەگەر کەمیش بێ - لە ژێر سێبەری ئەم

---

[1] ١ـ الأنعام/ ٢٠.

بەشە فەرمودەیە بوەستین، کە دەفەرمویت: (ولا تؤمنوا حتى تحابوا) یان ئاورێك بەلای خۆمان بدەینەوە و بزانین، ئایا ئیماندارانی ئەوڕۆکە بەم جۆرە ئیمانییە یەکتریان خۆش دەوێ؟

خۆشەویستی ئیمانداران دەبێت عەمەلی بێت، نابێ خۆی تەنیا لە قاڵبی نەزەریدا حەشار بدات، پێغەمبەرﷺ لەم فەرمودەیەدا چۆن موسڵمانان بەرەو هەنگاوی عەمەلی یانە دەبات (أولا أدلكم على شيء اذا فعلتموه تحاببتم) واتە: ئایا شتێکتان پێ بڵێم، کە کردتان یەکترتان خۆش بوێت؟ موسڵمانی وا هەیە تەنانەت کۆمەڵی واهەیە هەر بە قسەی ڕوتی بێکردەوەیە، کە دەڵێ: ئێمە براین ئەدی کوا عەمەلییەتی ئەو برایەتییە؟ کوا تطبیقی ئەو قسەیە؟

ئێمە، کە دەڵێین: براین دەبێ بەو جۆرەش برابین، کە خوا و پێغەمبەر داوامان لێدەکەن، نەك بەو جۆرەی کاریگەری و فشاری جاهیلیمان لەسەر بێ! نەك برایەتییەکی سیاسیانەی فێڵاوی! بەڵکو برایەتییەك وەکو هاوەڵە بەڕێزەکان، وەکو زانا بەڕێزەکان، وەکو ئیمامەکان، وەکو موسڵمانە ڕاستەقینەکان بێ، لە کۆتایی دا چەند خاڵێکی گرنگ دەخەینە ڕوو، کە لەم فەرمودەیەوە دەفامرێتەوە:

١- ئیمان بە تەنیا قسە نییە، بەڵکو قسە و کردەوەیە، کردەوەی نێو دڵی و کردەوەی جەستەیی.

٢- گەر موسڵمانێك ڕقی لە کوفر نەبێتەوە و موسڵمانانی خۆش نەوێ، ئەوا ئیمانەکەی ناتەواوە، گەر واش بڕوا تووشی شیرك دەبێ.

٣- ئیسلام ئیمان هێنانە بە خوا و کوفر کردنە بە طاغوت، بۆیە هەرکاتێك ڕقەبەرایەتی طاغوتان و دژایەتییان نەکات ئیماندار نییە.

٤- هەریەکێ ڕقی لە ئیسلام ببێتەوە و دژایەتی تاکی ئیسلامی بکات ئیماندار نییە.

٥- ئەوەی تەئییدی کافران بکات و یاریدەیان بدات و قسە و قسەڵۆکیان لە پێناودا هەڵبەستێ، ئیماندار نییە.

وانەی شەشەم:

عن أبي هريرةﷺ قال: قال رسول اللهﷺ:
بدأ الاسلام غريباً وسيعود غريباً كما بدأ فطوبا للغرباء[١].

وفي بعض الرواية فطوبى للغرباء الذين يصلحون ما افسد الناس من سنتي.

واتە: (ئیسلام لەسەرەتادا بە غەریبی دەستی پێکردو، غەریبیش دەبێتەوە،کەواتە خۆشحاڵی بۆ ئەو کەسانەی بە بۆنەی ئیسلامەوە غەریب دیارن)...ئەوانەی، کە خەریکی چاککردنەوەی ڕێ و ڕێبازو ڕەوشتی من دەبن، کە خەڵکی تێکیان داوە.

بەسەرنج دانمان لەم فەرمودەیەدا کۆمەڵێك ڕاستیمان بۆدەردەکەوێ:

١. هاتنی ئەم دینە بۆ ڕامالین و لەناوبردنی واقیعێکی ناسازە، کە خەڵك ئولفەتیان پێوە گرتووە، بە کۆمەڵێك قسە و بڕیار لە لای خەڵك تازەن و باب و باپیرانمان شتی وایان نەکردووە، ئەوە خوای گەورە لەسەر زمانی کافرانەوە دەفەرموێت: ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ﴾[٢].

واتە: ئێمە لە میللەتانی پێشوەوە ئەمانەمان نەبیستوە ئەوە شتێکی دروستکراو دینێکی تازەیە، یان دەیانگوت: (إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ)[٣]. واتە: ئەمە مەبەست پێی شتێکی ترە، نەك دین، یان جاری وابو دەیانگوت ئەمە دەیەوێت دین تێك بدات و بیگۆڕێت و خەڵکی ڕو لە بێ دینی بکەن ﴿إِنِّي أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ﴾[٤].

١ـ رواه مسلم.
٢ـ ص/٧.
٣ـ ص/٦.
٤ـ غافر/٢٦.

بەلام هەلگرانی بێ باکانە و بێ ئەوەی گوێ بدەنێ بەوپەڕی متمانەوە خەریکی بلاوکردنەوەی ئەم دینە بون و دەیان زانی، کە داهات هەر بۆ ئەم قسە و بڕیارانەیە، چونکە خوا ڕاستگۆیە و ئاگادارە، کە پاشەڕۆژی ئەم دینە بە کوێ دەگات.

٢ـ بە تێپەڕبونی چەرخی ڕۆژگار ئەم دینە وردە وردە بەهۆی کەمتەرخەمی موسڵمانان و کزبونی روحی جیهاد و حەزکردن لە ئیسراحەت لە لایەکەوە و فڕوفێڵ و هەوڵی بێ وچانی دوژمن لە لایەکی ترەوە بەرەو غەریبی بردەوە و ئەنجامی گەیشتە ئەوەی، کە تەنیا لە چەند دروشمێکی تەسکی نوێژ و ڕۆژوو کەشیرەی حاجییەکاندا دەبینرا مزگەوتێکی ساردوسڕ، بێئاگاییەکی بەربلاو لە ماناکانی دین زۆربونی پاڵەپەستۆی تەوژمی نەفامی زۆربونی لادان لەناو موسڵماناندا.

ئیدی فەرمودە و ڕەوشتە جوانەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ وای لێهات هەرکەس باسی بکردبا لای خەڵکی بە جۆرێك سەیر دەکرا، تا ئێستەش هەندێك کەس ناتوانن باسی ئیسلامەتی خۆی بکات، مەگەر کەسانێك نەبێت، کە لە لۆمە نەترسن و خێرا بڕیاری ئیسلامەتی خۆیان بدەن.

٣ـ بە ڕاستی ئەم دینە هەر هەمان غەریبایەتی ڕوی تێ کردوە...گوتراوە، تا ئێستەش هەر دەگوترێت: (مَا سَمِعْنَا بِهَٰذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ)

..........(إِنْ هَٰذَا إِلَّا اخْتِلَاقٌ)

..........(إِنَّ هَٰذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ)

..........(أَخَافُ أَن يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَن يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ)

٤ ـ هێنانەوەی بونی ئەم دینە و دڕاندنی پەردەی غەریبی لەسەری بەوە دەبێت، کە پێغەمبەر و هاوەڵانی کردیان، چونکە (لن يصلح آخر هذه الأمة الأ بما صلح به أولها).

لەو شتانەش:

ـ عاشق بون بەم دینە و خوا و پێغەمبەرﷺ، کەس لە ئێوە وا بزانم چیرۆکی ئافرەتەکەی (بەنی دینار)ی لا شاراوە نییە، کە پاش شەهید بونی باوك و برا و مێردی دەیگوت (کل مصیبة بعد رسول الله ـ جلل).

واتە: هەمو بەلاو موسیبەتێك دوای سەلامەتی پێغەمبەری خوا ئاسانە.

ـ متمانە بە خوا و فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ لە هەمو بوارێکدا.

ـ گوێ نەدان بە لۆمەی لۆمەکاران و نەترسان لێی، بەڵکو شانازیکردن بە ئیسلامەتی و بەرگی موسڵمانانەوە.

تۆ شوێن هەق کەوتوی، بەڵام خەڵکی شوێن خەڵکی وەك خۆیان کەوتون، کە سەرخۆش دەبن هەزار قسەی لەق و لۆق دەکەن.

ـ پاشان تۆ شەهید دەبی، ئەگەر خەڵك تەمەنی تەواو دەبێت، خۆ تۆ بە مردنت لە ڕێگەی خوادا تەمەنت دەست پێ دەکا، ئەگەر خەڵکی ناوی ون دەبێت و دوایی دەبڕێتەوە، خۆ تۆ لە ڕێگەی خوادا دەمری و ناوت بەرز دەبێتەوە و دەبێتە هۆ بۆ زیندوکردنەوەی جیهانێك.

٥ـ وەك لە فەرمودەکەدا دەردەکەوێت، زەمانێك دێت خەڵکی ڕەوشتی پێغەمبەریان لە لا بە پەسندی نامێنێت و تێکی دەدەن و قسە و بڕیاری خەڵکی تریان لا پەسەند دەبێت و بەرگری لێ دەکەن کاتێکیش، کە پێی دەڵێیت: خوا و پێغەمبەر وا دەفەرمون دەڵێت: خۆ فلانەکەس وا ناڵێت نازانێت ئەمە ڕویەکی تری غەریبی ئیسلامە.

کەواتە گەورەترین کاری ئەمڕۆمان زیندوکردنەوەی سونەتەکانی پێغەمبەرەﷺ خوا بمانکاتە ئەو کەسانەی، کە لەبەر ئیسلام غەریبن و چاکی مەردایەتی لێ دەنێن بەلاوە و ڕودەکەنە زیندوو کردنەوەی سونەتی پێغەمبەرﷺو یاساکانی ئەم دینە.

وانەی حەوتەم:

عن ابي هريرةﷺ قال: قال رسول اللهﷺ :

سبعة يظلهم الله في ظله يوم لا ظل الأ ظله: الامام العادل، وشاب نشأ في عبادة ربه، ورجل قلبه معلق في المساجد، ورجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه، ورجل طلبته امراءة ذات منصب وجمال فقال اني اخاف الله، ورجل تصدق أخفى حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه، ورجل ذكر الله خاليا ففاضت عيناه[1].

واتە: پێغەمبەرﷺدەفەرموێت: خوا حەوت کۆمەڵ دەخاتە ژێر سێبەری خۆی، کە لە ڕۆژێکدا هیچ سێبەرێك نییە، جگە لە سێبەری خوا: پێشەوای دادگەر، گەنجێك بە عیبادەتی خوا پەروەردە بوبێت، پیاوێك دڵی پەیوەست بوبێ بە مزگەوتەکانەوە، دووکەس لەبەر ڕەزامەندی خوا یەکتریان خۆشبوێت، هەر لەبەر خوا کۆ ببنەوە، هەر لەبەر ئەویش جیا ببنەوە، پیاوێك ژنێکی خاوەن ماڵ و جوان و خانەدان بانگی بکات بۆ زیناکردن، ئەویش بڵێ: من لە خوا دەترسم، پیاوێك خێرێك بکات بە نهێنی بە جۆرێکی وا، کە دەستی چەپی نەزانێ کە بە دەستی ڕاستی خێری کردوە، پیاوێك بە تەنیا دانیشتبێ، یادی خوا بکاتەوە و فرمێسك بڕێژێت.

لە ڕۆژی ژیانەوەدا، لەو ڕۆژەی، کە تەنها ئەوانەی ئیماندار و چاکەکارن لە بەهرەمەندی و سەرفرازی دان، تەنها ئەوانەی بە دڵی ساغ و خواپەرست و شرك نەویست ژیاونەوە، تەنها ئەوانە قازانج و سوودمەندن ﴿يَوْمَ لَا يَنفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ﴾[2].

لەو ڕۆژەی، کە خەڵکان لە ناو ئارەقەکانیاندا نقوم بون، لەو ڕۆژە گەرم و قرچێنەری، کە هیچ سێبەر و نسارێکی لێ نییە...لەو ڕۆژەدا وا دەبینی

١ـ البخاري رقم/ ٣٧٤ كتاب الجماعة والإمامة/ ومسلم/رقم/١٠٣١ كتاب الزكاة.

٢ـ الشعراء ٨٨_٨٩.

چـەندان جـۆرە موسـڵمان لـە ژێـر سـێبەری خـوا دانـە و بـە کامـەرانی و ئاسوودەییەوە وەستاون، کە لەم فەرمودەیەدا حەوت جۆریان لێ باسکراوە، کە ئەمانەن:

ـ الامام العادل: واتە خەلیفـەی دادپـەروەر، هـەروەها ئەوانـەش دەگرێتـەوە، کە کاروباری موسڵمانانیان بە دەستەوەیە و بە دادگەرانە ڕەفتاری تێدا دەکەن، (عادل)یش ئەوە دەگرێتەوە، کە لـە هـەمو کارەکانیـدا فـەرمانی خـوا جێبـەجێ دەکات بێ کەم و زیاد.

دەبـێ بـزانین، کـە ئـەم جـۆرە ئیمامانـە لـەو وەختـە وجودیـان هەیـە، کـە دەوڵەت حـوکمی ئیسلامی بـێ ـ واتـە ئیمامـەکان کـار بـە قورئـان و سـوننەت بکەن، ئینجا لە جێبەجێکردنی حوکمەکەدا دادگەرانە بجوڵێنـەوە و بـۆ خـزم و کەسوکار و ئەملاوئەولا شل نەکات.

بەڵام لە وڵاتانێکی وەکو ئـەمڕۆی بـەناو ئیسلامی، کـە حـوکم بـە قورئـان و سوننەت ناکرێت، ئەم جۆرە وجودیان نییە، چونکە ئەوانە بە هیچ جۆرێك بـە گوێرەی فەرمانی خوا ڕەفتار ناکەن.

ـ وشاب نشأ في عبادة الله: گـەنجێك لەسـەر عیبـادەتی خـوا پـەروەردە بوبـێ، بۆیە گەنج ئەم پلە بەرز و بەڕێزەی دراوەتێ، چونکە زیاتر مـەیل و ئـارەزووی هەوەس دەکات، نەفسی کلپەدارترە، شـەهوەت زیـاتر کـاری تـێ دەکـات، جـا ئـەو کەسەی نـەفس و شـەهوەتی خـۆی دامرکێنێتـەوە و بـە دوای ئـارەزووی حـەرام نەکەوێت، بەڵکو دێتە سەر ڕێـی خـوا و بـەرگی تـەقوا دەپۆشـێت، بـێ فـەرمانی خوا ناکات، ئەوا خوای گەورە لە ژێر سێبەری خۆی ڕای دەگرێت.

ـ ورجل قلبه معلق في المساجد: پیاوێك دڵی بـە مزگەوتـەوە بەنـد بـێ، واتـە مزگـەوتی زۆر خـۆش بـوێ و تامـەزرۆی چـونی بـێ، هاموشـۆی بکـات، لێـرەدا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (قلبه) بۆیە ئەوانە دەگرێتەوە، ئەگەر چی جار و بار ناتوانن بێنە مزگەوت، وەکو لەبەر نەخۆشی و سەفەرکردن و ئیش و کاردا،

بەڵام دڵیان هەر بە لای مزگەوتەوەیە و بە ئاواتی ئەوەن بۆی بگەڕێنەوە، ئەو جۆرە موسڵمانانە، کە دێنە مزگەوت لەوێدا ئارام و شاد دەبن لەوێدا دەحەسێنەوە، وەکو گوتراوە (المؤمن في المسجد كالسمك في الماء والمنافق في المسجد كالطير في القفص). موسڵمان، تا لە مزگەوتێ نزیك بێتەوە ئەوەندە بە ئیمان و تەقوادارتر دەبێت، لەبەرئەوەی نوێژەکانی بە جەماعەت دەکات، براموسڵمانەکانی دەبینێت فێری ئیسلام و عیلم دەبن فێری ڕەوشت و ئادابی جوان دەبن، فێری زیکری خوا دەبن، عیبادەتیان زۆرتر دەبێت بۆیە لەسەرمان پێویستە هەرگیز لە مزگەوت دانەبڕێین.

- ورجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه: دوو پیاو لە پێناو خوا یەکتریان خۆشویستبی و لەگەڵ یەکتردا کۆبوبنەوە، هەر لەو پێناوەش لە یەکتری جیا ببنەوە.

مەبەست لەو خۆشەویستییە ئەوەیە، کە تەنها لە پێناو خوادا بێ و بەس، هیچ بەرژەوەندییەکی دنیایی و خۆخۆیی تێ نەکەوێت.

حافظ ابن حجر - ڕەحمەتی خوای لێ بێ - دەڵێ: مەبەست ئەوەیە، کە ئەو دووانە لەسەر خۆشەویستییە دینییەکەیان بەردەوام بن و بەرژەوەندی و تەگەرەیەکی دنیایی نەیان پچڕێنێ، ئەگەر چی بە حەقیقەتیش لەگەڵ یەکدا کۆنەبوبنەوە، تا لێك جیا دەبنەوە و دەمرن هەر حاڵیان وا بی و یەکتریان لەبەر خوا خۆش بوێ، ئەم فەرمودەیە هانمان دەدات، لەسەر ئەو کارە گرنگە، کە یەکترمان خۆش بوێت، چونکە یەکتر خۆش ویستن لە پێناو خوا یەکێکە لە بەشەکانی ئیمان.

دەی برای موسڵمان تۆش هەوڵ بدە برایانی چاکەکار و دڵسۆز بدۆزەوە کە سوپاس بۆ خوا ئێستا زۆرن، نیەتت پاك بکەوە، تەنها لەبەر خوا خۆشت بوێن، نابێ لەبەر هیچ شتێکی دیکەت بێت.

- ورجل طلبته امرأة ذات منصب وجمال فقال إني أخاف الله: پیاوێك ژنێکی پایەدار و جوان داوای زینای لێ بکات ئەویش لەگەڵی نەکات و بڵێ من لە خوا

دەترسم، بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێ لەم جۆرە تاقی کردنەوانە رزگاری ببێ دەبێ ئیمانی خۆی زۆر بەهێز بکات، ترسی خوای گەورەی بچێتە دڵ، بیر لە ئاکامی گوناهەکە بکاتەوە، سزای خوای بێتە بەرچاو، هەروەها خۆیشی لە نەزەر و گوناهی نزیك خەرەوە پاراستبێ، ئەگەر موسڵمانێك بەم جۆرە بێ خۆپاراستن لە ئافرەتی داوێن پیس گەلێك ئاسانە، بەڵام یەکێك هەردەم بیر لەو جۆرە کارە حەرام و گوناهانە بکاتەوە و خۆی لە نەزەر نەپاراستبێ ئەوا دەبێ لە ئیمانی خۆی بترسێ، کە زەحمەتە لەم تاقی کردنەوەیە رزگاری بکات.

ـ ورجل تصدق أخفى حتى لا تعلم شماله ما تنفق يمينه: پیاوێك سەدەقەیەك ببەخشی و بیشارێتەوە کە بە دەستی راستە دەیبەخشێ دەستی چەپەی پێی نەزانێ: لێرەدا سەدەقە هەمو بەخششێك دەگرێتەوە زەکاتیش، هەروەها شاردنەوە و دەرنەخستنی سەدەقە باشتر و خێرترە، وەك ئاشکرا کردنی، چونکە ئیخلاس و دووره ریایی لێ دێتە جێ.

ـ ورجل ذكر الله كثيراً ففاضت عيناه: پیاوێك، کە بە تەنیا دوور لە خەڵکی یادی خوا دەکاتەوە جا لەبەر خۆشەویستی خوای یان لە ترسی عەزابەکانی فرمێسکان هەڵبرێژێ و بگریێت.

★. سەرنج: کە لەم فەرمودەیەدا تەنها ناوی (پیاو) هاتوە مانای وا نییە، کە ئافرەتانیش بەشدار نین نەخێر، بەڵکو تەنها لە کۆمەڵی یەکەم (الامام العادل) و (ورجل قلبه معلق في المساجد)دا نەبێ ئەوا لەوانی دیکە ئافرەتانیش دەگرێتەوە، چونکە بۆ ئافرەتان وا خێرترە لە ماڵەوە نوێژەکانیان بکەن، نەك لە مزگەوت.

وانەی هەشتەم:

عن سهل رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ:

لا يؤمن احدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه[1].

واتە: (کەستان ئیمانتان تەواو نابێ تا ئەوەی بۆ خۆتان پێتان خۆشە بۆ برا ئیماندارەکانیشتان پێتان خۆش دەبێ).

- لە زۆر فەرمودەی صحیح دا ئەم عیبارەتە بەرێزەی پێغەمبەرﷺ دووبارە بۆتەوە، کە فەرمویەتی (لا یؤمن احدکم) مەبەست لەم وتەیە، کە ئەگەر هەریەکێك فەرمانەکەی کراوە جێبەجێ نەکات ئەوا ئیمانەکەی تەواو نابی و بە ناتەواوی دەمێنێتەوە، مەبەستی ئەوە نییە بە یەکجاری لە ئیمان دابڕی و ببێتە کافر.

یەکێك لە بەشەکانی ئیمان بریتییە لە خۆشەویستی برایەتی ئیمانی هەریەکێ ئیمانی هێنا پێویستە لەگەڵ براکانیدا هاودەم و هاوشاد بێت، کە ئەمەش دەبێتە مایەی بەرزبونەوەی ئیمانەکەی..

ئەم فەرمودەیە فەرمانە بۆ موسڵمان، کە هەرگیز ڕقیان لە براکانیان نەبێتەوە و ئێرەییان پێ نەبەن، زیانیان پێ نەگەیەنن وپشتیان تێ نەکەن، بەڵکو بە پێچەوانەوە خۆشیان بوێن، خۆزگەیان بۆ بخوازن، قازانجیان بۆ فەراهەم بێنن، هانیان بدەن، پشتیان بگرن.

چۆن حەز دەکات خۆی سەرکەوێت و لە ژینێکی بەختیارانە بێ، واش حەز بکات بۆ براکانی، هێندە ڕشت بێت لەسەر برایەتی و پاراستنی بەرژەوەندی برایەکانی، کە بە هیچ شێوەیەك وای لێ نەیەت حسابی موسڵمانان بفەوتێنێت، نەخوازەڵڵا بۆ حیسابی جاهیلانیش بێت.

ئیماندار لای خوا نرخی لە ئاسمان و زەوی گەورەترە، کافریش بەقەد سەنگی پێشکە (مێشوولە)یەك بەهای نییە، ئاخر چۆن دەبێ ئیماندار ببوغزێنرێت و کافرانیش خۆش بویسترێن؟! دژایەتی ئیمانداران بکرێ و، دۆستایەتی کافرانیش بکرێ؟! یان ئیمانداران وەکو کافران ڕەفتاریان لەگەڵ

١- البخاري/رقم/١٣ الايمان ومسلم /رقم/٤٥/ الايمان. متفق عليه.

بکرێت، کە خواش دەفەرموێت: ﴿أَفَنَجْعَلُ الْمُسْلِمِينَ كَالْمُجْرِمِينَ (٣٥) مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ﴾[١].
﴿أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ﴾[٢].

١ـ واتە: ئایا چۆن دەبێ موسڵمانان و تاوانباران وەك یەك تەماشا بکەین، چیتانە چۆن حوکم دەردەکەن؟!

٢ـ واتە: ئایا ئەو کەسی ئیمانداره وەك کەسێکی فاسق وایە؟ نەخێر یەکسان نین.

ئەم فەرمودەیە یەکێکە لە بنەڕەت و بناغە هەرە گرنگەکانی دینی ئیسلام، لێرەدا پێغەمبەرﷺ یاوەران و گشت بڕواداران فێردەکات خۆپەرست نەبن، چونکە ئەوە لەگەڵ ئیمان ناگونجێ، ئەوانەی ئیماندارن چاك هەست بەوە دەکەن، کە هەرکاتێ ئیمان دڵان داگرێ، هەر دەستبەجێ ڕۆحی خۆپەرستی دەمرێ و لەجێیدا ڕۆحی بەخشین و فیداکاری و خۆنەویستی و یەکترگری دەڕوێت.

ئیماندار دەبێ وا هەست بکات لەگەڵ براکانی یەك جەستەیە ئازاری وان ئازاریەتی، شادمانیان شادیەتی، قازانجی ئەوان قازانجیەتی بگاتە ئەم ڕادەیەی چۆن بەرگری لە خۆی دەکات، ئاواش بەرگری لە برا ئیماندارەکانی بکات، بە تایبەتی لەم ڕۆژگارەدا، کە خەڵکی نەفام تێکڕا چاویان بڕیوەتە ئیمانداران و بیانبینن بیدۆڕێنن، زەمیان دەکەن دژایەتی و پڕوپاگەندەیان بۆ هەڵدەبەستن، گەر وا نەبێ ئەوا ئیمانەکەی زۆر بێ هێز و نرم و ناتەواوە.

کۆمەڵگەی ئیسلامی تاکە کۆمەڵگەیەکی بێ وێنەیە، کە ئەو جۆرە خۆشەویستنە و برایەتییەی تێدا بێت، ئەم کۆمەڵگەیە کەسانێکی تێدا پەروەردە دەبێ، کە لە سەرەمەرگدا بێت خەریکی مردن بێت لە تینوان، ئینجا

١ـ القلم/٣٥_٣٦.
٢ـ السجدة/١٨.

ئـاوی بـۆ بێـنن و بیخەنـە سـەردەمی، نەیخواتـەوە و بڵـێ: بیبـەن بـۆ بـرا برینداره‌کـەی تەنیشـتم، وا دیـاره ئـەو لـە مـن تینـوتره؟! ئـادەی کـوا ئـەم فیداکارییـە لـە کـام کۆمـەڵ خـۆی دەنوێنـێ، بێجگە لـە کۆمەڵگەی ئیسلامی؟! کۆمەڵگەی ئیسلامی کەسانی وای تێدا گۆش دەبێ، کە لـە زینـدانی تاغوتـان بـە پیسترین شێواز تەعزیب بدرێن، تەنها داوای ئیعتیرافی لێ بکەن، لەسەر براکانی!

ئـەویش بڵـێ: بـە خـوا گەمـژەن! مـن چـۆن براکـانی خـۆم توشـی ئـەم ئەشکەنجەیە دەکەم، کە خۆم تێیدام؟! لە ئەنجامدا شـەهید بکـرێ، بـەڵام تـەنها تاکە پیتێکی لە دەم نایەتە دەرەوە.

کۆمەڵگەی ئیسلامی پیاوی وا دێنێتە ئارا کە هـەردەم خـەمی براکـانی بـێ، ئەگەر چی بۆ سێ رۆژیش بێ پارویـەك نـانی نەچوبێ بـە گەرویـدا، بـەڵام کـە دەنکێـك خورمـا بدۆزێتـەوە بیکـات بـە دوو لـەت و بـۆ خـۆی و براکەی بەشی بکات!!

تەنها لە کۆمەڵگـەی ئیسلامی دەوەشـێتەوە، کـە نـان دەبەخشی و پێویستی خەڵك دابین دەکات، لە ناخی دڵیەوە پڕ بە دڵ بیبەخشی و پێی خۆش بـێ بـێ ئەوەی هیچ فشار و یاساشی لەسەر بێ!

﴿وَيُطْعِمُونَ ٱلطَّعَامَ عَلَىٰ حُبِّهِۦ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا﴾[1]. واتـە: بـە خۆشـی و ئـارەزووی دڵی خۆیان خواردن دەبەخشن بە فەقیر و هەتیوو ئەسیرەکان.

ئەمـەش لەبەرئـەوەی بـە قورئـان و فـەرمودە پـەروەردە بـون لـە کانیـاوی فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ هەناویان فێنك کردۆتەوە و تینویەتییان شکاندوە.

یـاوەرانی یاریـدەدەرانیان لـە دەمـی خۆیـان گرتومتـەوە و بـە یـاوەرانی کۆچکەریان داوە،﴿وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰٓ أَنفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ﴾الحشر:٩.

واتـە: (براکانیـان) بەسـەر خۆیانـدا هەڵدەبـژێرن هەرچـەندە بـۆ خۆشـیان پێویست و موحتاج بن، کاتێك کۆچکەرەکان نزیکەی دووسەد کەسیان لێ بـێ

١ـ الانسان/٨.

جێ و ڕێ مانەوە هەمویان لە ژێر کەپرێکی ژێر مزگەوتەکەی مەدینەوە حەوانەوە، یاریدەدەران بە تاریکی شەوێ خواردنیان بۆ دەهێنان، نەوەکو خەڵك بزانی و ببێتە ڕیاکەری، پاشان نەوەکو ببێتە منەتێك بەسەر کۆچکەرەکانەوە.

(سبحان الله) کوا ئەمڕۆ؟! بەڵکو لە کام سەردەم شتی وا ڕویداوە، لە ئەمڕۆی ڕۆژئاوا کە لاف ماف مرۆڤ لێ دەدات، بە هەزاران کەس بێ سەر و شوێن دەچنە ژێر خاکی مردن، لە تاوی برسیەتی و نەبونی! کەچی بەسەدان دەوڵەمەندی زگ تێریش لە قاقای پێکەنینە و هەر ئاگای نییە لە فرمێسکی دایك و خوێنی چاوی منداڵانی زگ بەتاڵ !

خوایە ئەم جارەش ئەم کۆمەڵگەیەمان بۆ بگێڕیەوە، کە خۆت لە وەسفتدا فەرموتە:

﴿كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾[١]. واتە: ئێوە باشترین کۆمەڵ و نەتەوەن بۆ ئادەمیزاد ڕەوانەکراون: فەرمان بە چاکە دەکەن و ڕێ لە خراپە دەگرن و باوەڕتان بە خوا هەیە.

وانەی نۆیەم:

عن أبي رقية بن أوس الدادريﷺ أن النبيﷺ قال:

(الدين النصيحة قلنا لمن؟ قال: لله، ولكتابه، ولرسوله، ولأئمة المسلمين وعامتهم)[٢].

١ـ آل عمران/ ١١٠.

٢ـ رواه مسلم.

واتە: ئایین دڵسۆزی و ئامۆژگارییە، گوتمان بۆ کێ ئەی پێغەمبەری خوا؟ فەرموی: (بۆ خوا و قورئان و پێغەمبەر و موسڵمانان و هەمو خەڵکی بە گشتی).

ـ تیشکی یەکەم: کە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (الدین النصیحة) مانای ئەوە نادات، کە دین بریتی نییە لە شتی دیکەی غەیری ئەوانەی باسکراون، بەڵکو مەبەستی ئەوەیە، کە یەکێك لە بەشە هەرە دیار و گرنگەکانی ئیسلام دڵسۆزی و ئامۆژگارییە، ئەوە وەکو ئەو فەرمودەیەوایە، کە دەفەرموێت: (الحج عرفة): حەج عەرەفەیە، خۆ ئاشکرایە حەج کردن تەنها بریتی نییە لە عەرەفە، بەڵکو زۆربەش و ڕوکنی دیکەشی هەیە، بەڵام لێرەدا مەبەستی دەرخستنی گرنگی عەرەفەیە لە حەجدا.

ـ **تیشکی دووەم:**

١ـ دڵسۆزی بۆ خوا: بریتییە لە بڕواهێنان بە خوا و شرك پەیدا نەکردن و نەترازان لە ناوو سیفەتەکانی خوا و پاککردنی خوا لە هەمو کەم و ناتەواوییەك و جێبەجێکردنی فەرمانەکانی و خۆشویستن و ڕق لێ بونەوە لە پێناو خوا و جیهاد کردن و ئیخلاس و دوعا کردن و هەمو ئەمر و نەهییەك کە خوا بە ئێمەی فەرمووە.

٢ـ دڵسۆزی بۆ قورئان: مانای ئەوەیە بڕوا بێنێ کە قورئان لە لایەن خواوە هاتووە و بریتییە لە قسەی خوا و، لە قسەی بەندە ناچێت، بیخوێنێتەوە و لەبەری بکات و فەرمانەکانی ڕاپەڕێنێ.

٣ـ دڵسۆزی بۆ پێغەمبەرﷺ : مانای وایە بڕواهێنان بە پێغەمبەرایەتی و بەرگری کردن و دژایەتی کردنی هەمو دژانی پێغەمبەرﷺ بڵاو کردنەوەی سوننەت و زیندوو کردنەوەی ڕێ و شوێنی پێغەمبەرﷺ دەگرێتەوە.

٥ ـ دڵسۆزی بۆ خەڵکی موسڵمانان: مانای ڕێ نیشاندانی خەڵك دەگرێتەوە بۆ هەر کاروبارێك، کە سوود و قازانجی ئاخیرەتیانی تێدا بێ.

ـ تیشکی سێیەم: برای موسڵمان، وەکو لەم فەرمودەیە بۆت دەرکەوت، کە دین هەر بریتی نییە لە ڕاپەڕاندن و جێبەجێکردنی چەند وتە و کردارێکی دیاری کراو، بەڵکو بریتییە لە عەقیدەیەکی پاك و بێ گەرد بێگومانی نێو دڵ و ڕەفتار کردن بە پێداویستیەکانی ئەم دینە.

دین هەر ئەوە نییە، کە تەنیا ژیانی تاکەکان بگرێتەوە و واز لە ژیانی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابوری بهێنێ، بەڵکو ئەو مەفهومانە هەموی ژەهری ڕژێنی کوفرن، بۆ ئەوانەی ئەمڕۆ بانگەشەی (جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەت) دەکەن بەرەو بەو عەقیدە باطلە یان دەدەن بۆ ئەوەی موسڵمانان لە مەیدانی ژیاندا فەرامۆش بهێڵنەوە، بە ئارەزووی خۆیان دەست بنێنە کاروباری دنیا و بە هەوەستی خۆیان حەرام و حەلاڵ دابمەزرێنن!

ئیسلام بۆ ئەوە نەهاتوە ببێتە قالبێکی ڕوت و لە ناو مێشکدا گرد ببێتەوە، بەڵکو بۆ ئەوە هاتوە ژیانی خەڵك ڕاست کاتەوە، خەڵك فێری ژینی ڕاستەقینە بکات، بۆ ئەوە هاتوە پرۆگرامی ژیان بۆ گشت ئادەمیزاد دابڕێژێت.

عەقیدەی موسڵمانان ئەوەیە، کە ئیسلام دین و دەوڵەتە و جیابونەوەیان بۆ نییە، هەر یەکێکیش عەقیدەی پێچەوانەی ئەوە بێ و دەوڵەت بۆ دین نەسەلمێنێ، ئەوا بێگومان لە عەقیدەی ئیسلامی ڕەسەن لایداوە.

ئەوانەی بەرەو عەقیدەی (جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەت) دەدەن با لایان ڕون بێت، کە ئەوانە بونەتە ئەڵقەلەگوێی جولەکەکان، چونکە ئەوان بون بۆ یەکەم جار ئەم بیرەیان بەرجەستە کرد، دایان هێنا و هەوڵی هێنانەوەی ئەم بیرەیان دەدا، ئەوەتا لە ساڵی (١٩٠٤) لە گۆڤاری (ئەکاسیا) ماسۆنیەکان دەڵێن: (هەوڵدان و خەبات لە دژی دینەکان ئەوکاتە کۆتایی پێدێ، کە دین لە دەوڵەت جیا دەکرێتەوە).

کەواتە ئەم بیرە شتێکی بێگانە و نامۆیە لە عەقیدەی ئیسلامیدا بە هیچ شێوەیەکیش جێگەی ئەم بیرە نابێتەوە، هەمو زانایانی ئیسلامی لەسەر ئەوە یەکدەنگن کە خیلافەت بۆ ئەوەیە کاروباری دین و دنیا هەڵسوڕێنێت.

ئەو کەسانەش، کە برەو بە بڵاوکردنەوەی ئەم بیرە دەدەن هەر هەمان کوفری پێشینانیان بە با دەکەنەوە، ئەوەتا خەڵکی (مەدیەن) بانگەوازی (شوعەیب) پێغەمبەریان لە لا سەیرە! چۆن توخنی کاروبارێك دەکەوێت و قسەی لەسەر دەکات، کە بۆی نییە، با هەر نوێژ بکات و چۆنی دەیەوێت، با بە ئارەزووی خۆی خوا بپەرستێت، بەڵام نابێت باس لە کاری سیاسەت بکات، نەخێر دەبێت باسی نەکات! و خۆی لێ بێ دەنگ بکات.

چۆن دەبێت دین و سیاسەت تێکەڵ بکات: ﴿ قَالُواْ يَٰشُعَيۡبُ أَصَلَوٰتُكَ تَأۡمُرُكَ أَن نَّتۡرُكَ مَا يَعۡبُدُ ءَابَآؤُنَآ أَوۡ أَن نَّفۡعَلَ فِيٓ أَمۡوَٰلِنَا مَا نَشَٰٓؤُاْۖ إِنَّكَ لَأَنتَ ٱلۡحَلِيمُ ٱلرَّشِيدُ ﴾[1].

واتە: دەیانگوت: ئەی شوعەیب ئەرێ ئەوە نوێژەکەت فەرمانت پێ دەکات، کە واز لەوە بێنین، کە باب و باپیرانمان دەیان پەرست یان شتێك بکەین لە ماڵ و سامانماندا کە خۆمان حەزمان لێیەتی؟

ئەمە ڕێبازی کوفرە یەك هەڵوێست و یەك کۆششە لە بەرامبەر ئیسلامدا، لەو سەردەمەی ئێمەشدا کەسانی وا هەن و دەڵێن: کاکە ئێمەش موسڵمانین، ئەوەتا لە دەستوردا ئازادی عەقیدە بەندی بۆ کراوەتەوە و شتێکی ڕەوایە، هەروەها بایەخ بە دروستکردنی مزگەوت دەدەین و سەرپەرشتیان دەکەین، خۆ کەسیشمان لە نوێژ و ڕۆژوو و حەج و زەکات مەنع نەکردوە، بەڵام هەرگیز ڕێگە نادەین پیاوە ئایینیەکان نزیکی سیاسەت و کاروباری حوکم گێڕان بکەونەوە.

١ـ هود/٨٧.

برایانی بەڕێز، دە ئێوەش هەوڵ بدەن ئەو جۆرە بیروباوەڕانە لەباربەرن، ئەم تێکۆشانەی، کە دەکرێت لەو پێناوەشدا بیپوکێننەوە و خوای گەورەش پشتیوانی باوەڕدارانە.

وانەی دەیەم:

عن ابي العباس سهل بن سعد الساعدي ﷺ قال: مرّ رجل على النبي ﷺ فقال لرجل عنده جالس: ما رأيك في هذا؟ فقال: رجل من أشراف الناس، هذا والله حري ان خطب ان ينكح وان شفع ان يشفع، فسكت رسول الله ﷺ. ثم مرّ رجل آخر فقال رسول اللهﷺ: ما رأيك في هذا؟ فقال: يا رسول الله هذا رجل من فقراء المسلمين، هذا حري ان خطب لا ينكح وشفع لا يشفع، وان قال ان لا يسمع لقوله، فقال رسول اللهﷺهذا خير من ملء الارض مثل هذا...[1]...

واتە: سەهل - خوا لێی ڕازی بێ - فەرموی: پیاوێکی دەوڵەمەند لە لای پێغەمبەرەوەﷺڕەت بوو، فەرمووی بە پیاوێکی تر: ئەم پیاوە چۆنە بە لاتانەوە؟ گوتی: ئەوە پیاوێکی خانەدانە بە خوا ئەوە شایستەی ئەوەیە، ئەگەر داوای ژن بکات ژنی بدرێتێ، ئەگەر تکایەك بکات، تکای بگیرێ، ئەگەر قسەیەك بکات گوێ بۆ قسەکەی شل بکرێت، پێغەمبەریش ﷺ بێ دەنگ بو تاوەکو پیاوێکی هەژار لە موسڵمانان لەوێوە ڕەت بو، فەرموی: ئەدی ئەو پیاوە چۆنە بەلاتانەوە؟ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەوە پیاوێکە لە هەژارانی موسڵمانان، ئەوە هەقی وایە، کە ژنی پێ نەدرێ، تکای نەگیرێ، گوێ لە قسەی نەگیرێ. پێغەمبەرﷺ فەرموی: دەسا ئەوەیان باشترە لە پڕ زەوی لە وێنەی ئەوی دیکەیان.

١ـ متفق عليه.

ڕاڤەی فەرموودەکە:

١. ڕاستگۆیی هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ کە دەبینین زۆر ڕاستگۆ بون لە بەردەم هەمو واقیعێکدا، چونکە لە ڕاستیدا ئەوەیان زۆر لا ڕوون و ئاشکرا بوە، ئەگەر بێت و ئەوان بە زمان ڕاستیش نەڵێن، ئەوا خوای گەورە بە زویی پێغەمبەری ئاگادار دەکردەوە بە نیەتی دڵیان ئەمە لە لایەك، لە لایەکی دیکەشەوە ئەو هەستەیان تێدا دروست ببو، کە خوای گەورە ئاگادار و چاودێرە بەسەر هەمو نیەت و کردارێکیاندا، جا بۆیە ڕاستگۆ بون بەوەی، کە دەوڵەمەند بە چ چاوێك سەیری دەکرێ هەژاریش، بە چ چاوێك سەیری دەکرێت.

٢. چارەسەرکردنی هەمو تەنگ و چەڵەمەیەك، کە کۆمەڵگا توشی بوبێت، بە جۆرێك زۆر لێزانانە، لەبەرئەوەی هەرکاتێك پێغەمبەرﷺ ویستبێتی چارەسەری هەڵە و نارێکییەکی موسڵمانان بکات، بە شێوەیەکی زۆر حەکیمانە چارەسەری کردوە نموونەی ئەوەش فەرمودەکەی سەرەوەیە، کە پێغەمبەرﷺ زانیویەتی گیرۆدەی ئەوەن کە جیاوازی دەخەنە نێوان هەژار و دەوڵەمەندەوە، جا بۆچارەسەری ئەوەش هاتووە بە شێوەی پرسیار لێ کردن چونە پێشەوە لێیان، تاوەکو بزانێت ئایا بۆچونی ئەوان چۆنە بۆ ئەو مەسەلەیە؟

٣ـ دڵنەوایی کردنی هەژاران و جیاوازی نەخستنە نێوان هەژار و دەوڵەمەندەوە بەوەی، کە لە فەرمودەکەدا باسی لێوە دەکات، کە هەژارێك بە قەدەری پڕی زەوی باشترە لە نموونەی دەوڵەمەندێك، کەواتە قەدر و ڕێز و چالاکی لای خوای گەورە بە دڵی پاك و تاعەت و خێر و چاکەیە نەك بە گەدە و گیپاڵ: (انه ليأتي الرجل السمين العظيم يوم القيامة لا يزن عندالله جناح بعوضة)[١]. واتە: پیاوی گەورە و قەڵەوی وا هەیە لە ڕۆژی قیامەت دەهێنرێ، کەچی کێشی باڵە مێشوولەیەکی نییە لای خوای گەورە.

٤. پێغەمبەرﷺ هەمیشە حەزی بە هاوەڵایەتی و دانیشتن لەگەڵ هەژاراندا کردوە، هەمو کات ڕێزی هەژارانی زیاتر گرتوە، کە ئەمەش بەڵگەیە

١ـ متفق عليه.

لەسەرئەوەی، کە گوێڕایەڵی زیاتری خوای گەورە بو، کە خوای گەورە داوای کردوە هەمیشە هاوڕێیەتی هەژارە خواناسەکان بکات، خۆی بەند بکات بە هاوڕێیەتی ئەوانەوە، ئەوانەی بەیانیان و ئێواران عیبادەتی خوا دەکەن، تەنها بۆ ڕازی بونی خوا نەك بۆ سودی دنیایی، داوای لێ دەکات، کە چاو نەبڕێتە هاوڕێیەتی کەسانی دیکە.

﴿وَٱصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ ٱلَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِٱلْغَدَوٰةِ وَٱلْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُۥ ۖ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ﴾[١].

واتە: بە ئارام بە لەگەڵ ئەوانەی لە خوا دەپاڕێنەوە بە بەیانیان و ئێواران و مەبەستیان ڕەزامەندی خوایە، چاوت لێیان مەبڕە.

٥ـ پێویستە هەژار بە نەبونی خۆی دڵخۆش بێت و ڕازی بێت، کە خوای گەورە لە ڕێزی هەژاراندا dایناوە، هیچ کاتێك بێ تاقەتی ڕوی تێنەکات بەهۆی نەبونی خۆی، چونکە ئەگەر کاتێك ئێمە سەیری ژیانی پێغەمبەران و خواناسان بکەین، دەبینین بەزۆری لە ڕیزی هەژاراندا بون و بە هەژاریش دینی خوایان دەبرد بەڕێوە.

٦ـ نابێت موسڵمانی ڕاستەقینە بەو جۆرە بێت، کە گوێ بۆ کەسێکی هەژارو بێ نەوا نەگرێ، یان داوای قبوڵ نەکات، یان بۆ مەسەلەی ژن و ژن خوازی گوێی پێ نەدرێ، بەڵام بە پێچەوانەوە کەسێکی دەوڵەمەند هەمو قسە و داوایەکی قبوڵ بکرێت، بە ڕێزەوە بۆی بڕوانرێت، چونکە قەدر و ڕێز و چالاکی لای خوای گەورە بە ماڵی زۆر نییە، کەواتە دەبێ ئێمەش وەکو پێغەمبەرﷺ وابین، کە چۆن بە چاوی ڕێزەوە ڕوانیویەتییە هەژاران و بە چاوی سووك تەماشای نەکردوون.

١ـ الكهف/٢٨.

٧. پێویستە موسڵمانی هەژار قەناعەتی بە هەمو شتێك هەبێت، ئەگەر ئەو شتەش زۆرکەم بێت، ملکەچ نەکات، بۆ دەوڵەمەند لە پێناوی دەوڵەمەندی دا، هیچ کاتێك حەز بە دانیشتن نەکات لە گەڵیاندا.

وقال ﷺ لعائشة رضي الله عنها :(إياك ومجالسة الأغنياء)[1].

واتە: پێغەمبەرﷺ بە عائیشەی فەرمو: خۆت بپارێزە لە هاونشینی دەوڵەمەندان.

٨. هەژارێك، کە موسڵمان بێت پێویستە نەبونی لە تاعەت و عیبادەتی کەم نەکاتەوە، بەڵکو دەبێت زیاتر سوپاسی خوای گەورە بکات، داوای سەبر لە خوا بکات لەسەر نەبونی، چونکە پێغەمبەرﷺ ئەم مژدە خۆشە بە هەژاران دەدات، کە هەژار پێنج سەد ساڵ پێش دەوڵەمەند دەچێتە بەهەشتەوە (يدخل الفقراء المؤمنون الجنة قبل أغنيائهم بخمس مائة عام)[2].

٩. دەبێت هەژار هەمیشە کۆڵ نەدات لە هەوڵ و کۆششی خۆی، ساردی رووی تێنەکات بەوەی هەوڵ بدات رزق و رۆزی پەیدا بکات، پشت بە خوا ببەستی و داوای رزقی حەڵاڵ لە خوای خۆی بکات، سکاڵای دڵی خۆی بەس تەنها لای خوای گەورە بکات، نەك لە لای خەڵك.

---

١. رواه الترمذي.
٢. قال الترمذي حديث صحيح.

بەشی (٨)

فیقهی بانگەواز

پێشەکی:

پەیوەندی بون بە خواوە لە ژیانی بانگەوازدا

پەیوەندی بون بە خواوە یەکێکە لە پێویستیە هەرە گەورەکانی بانگخواز، پەیوەندی بون بە خواوە خۆراکێکە بە گوێرەی ئەرکی سەرشانی ئەو بانگخوازە، ئەو کەسانەی دەیانەوێت ئەرکی گەورە هەڵبگرن و خەڵکێکی مردوو زیندوو بکەنەوە، پێویستە چاو ببڕنە ژیانی بانگخوازە هەرە گەورەکانی رێگەی خوا، بۆ ئەوەی بێزار نەبن و ماندوو نەبن لە گەیاندنی ئەرکەکانی سەرشانیان، هەروەکو پێشەوای گەورەمان لە ناڕەحەتترین کاتی بانگەوازدا فەرموی: ((اللهم إنْ لمْ تكن بك عليَّ غضب فلا أبالي)).

واتە: خوایە ئەگەر تۆ لێم تورە نەبی من گوێ نادەمە هیچ ئازار و ناڕەحەتیەك. بزانین بانگخوازانی رێگای خوا ژیانیان لەسەر چی ڕاهێناوە، تاکو لە کاتی ڕوبەڕوبونەوە لەگەڵ نەفامیدا ماندوو نەبن.

یەکێك لەوانە پێغەمبەرداودە (علیە السلام)، کە خوای گەورە دەربارەی دەفەرموێت: ﴿ٱصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَٱذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُۥدَ ذَا ٱلْأَيْدِ إِنَّهُۥٓ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾ إِنَّا سَخَّرْنَا ٱلْجِبَالَ مَعَهُۥ يُسَبِّحْنَ بِٱلْعَشِىِّ وَٱلْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَٱلطَّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّهُۥٓ أَوَّابٌ﴾[1].

---

١ ـ ص/١٧_١٩.

واتـە: (بـە ئـارام بـە لەسـەر ئـەو شـتانەی، کـە دەیڵـێن و، باسـی بەنـدەی خاوەنپایە (داود) بکە، کە خاوەن هێز و، کۆشش بو بۆ بەرگری لە دیـنی خـودا، بـە ڕاسـتی کەسـێکی زۆر گـەڕاوە بـو، بـۆ لای خـوای خـۆی، بـێ گومـان ئێمـە کێوەکانمان بۆ ڕام کردبو، تا بەیانی و ئێوارە تەسبیحاتی خودای لەگەڵدا بکەن، پەلەوەریشمان لە هەمو لایەکەوە بۆ کۆ کردبـۆوە و، هـەمویان دەگەڕانـەوە لای ئەو....

بڕوانە چۆن داود (علیه السلام)، کە دەستی کردوە بـە زیکـر و، یـادی خـوای گـەورە لەگـەڵ شـاخ و کێوەکـان لـە بـەیانیان و ئێـواران، هـەروەها کۆبونـەوەی باڵندەکان بۆ یادی خوای گەورە لەگەڵیدا شـوێنەوارێکی وای بـوە، خـوای گـەورە فـەرمان دەکـات بـە پێغەمبـەر(صـلی اللـه عیلـه وسـلم)، چـاو بکـات لـە (داود) پێغەمبــەر(علیــە الســلام)، یــادی خــوای گــەورە چــۆن مانــدووبونی دادگــا و (محکەمەی) لە بیری داود بردۆتەوە، هەروەها بانگخوازیش پێویستە چـاوی تـێ بېڕن (فَبِهُدَىٰهُمُ ٱقْتَدِهْ)[1].

واتە: پەیڕەوی بکە لە ڕێنمایی و ڕەوشتەکانی ئەوان و شوێنیان کەوە.

- یان سەرگوزەشتەی ئیبراهیم (علیه السلام) چاکترین نمونـەی تێدایـە، کـە پێویستە بخرێتە پیشانگای بانگخوازانەوە و ناوبەناو چاوی پێدا بگێـڕین، وەکـو خوای گەورە دەفەرمویێت: (وَٱتَّخَذَ ٱللَّهُ إِبْرَٰهِيمَ خَلِيلًا)[2].

واتە: ئەم خۆشەویستییە وای لە پێغەمبـەرئیبراهیم (علیـە السلام) کـردوە گوێ نەدات بە ئاگر و سەربڕینی جگەرگۆشەکەی لە ڕێگـەی خـوادا. یـان ژیـانی عیسا (علیه السلام) باشترین سەرچاوەی هێـزە بـۆ ئەوانـەی لـە ڕێگـەی دووردا مانــدوو دەبـن وەك خـوای گـەورە دەفـەرمویێت: (وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا)[3].

واتە: خوای گەورە قسەی لەگەڵ موسادا بە دوان و قسە کردن.

١ـ الانعام/٩٠.

٢ـ النساء/١٢٥.

٣ ـ النساء/١٦٤.

بێ گومان ساتەکانی گفتوگۆ لەگەڵ پەروەردگاردا وا لە موسا دەکات (علیە السلام) کە ڕێگەی دوور ماندووی نەکات، یان لە کاتێکدا خوای گەورە پێغەمبەری(صلی اللە علیە وسلم) هەڵبژارد، نەیفەرموو بڕۆ شارەزای شارستانیەت و باوو نەریتی عەرەب ببە، یان عیلم و فەلسەفە فێر ببە، هەرچەندە ئەمانەش پێویستی ڕێگەن، بەڵکو فەرمووی ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُزَّمِّلُ ١ قُمِ ٱلَّيۡلَ إِلَّا قَلِيلٗا ٢ نِّصۡفَهُۥٓ أَوِ ٱنقُصۡ مِنۡهُ قَلِيلًا ٣ أَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلًا ٤ إِنَّا سَنُلۡقِي عَلَيۡكَ قَوۡلٗا ثَقِيلًا﴾[1].

واتە: ئەی ئەو کەسەی خۆت حەشار داوە لە ناو بەرگ و پۆشاکدا، لە شەودا هەستە بۆ شەونوێژ و تەنها ماوەیەکی کەم نەبێت، ئەو ماوەیەش نیوەی شەو بێت و، نیوەکەی تریش بۆ خۆت، یان نیوەکەی خۆت کەمێکی زیاد و لە نیوەکەی دیکە و بەشی شەو نوێژەکە کەمتر بێت، لە شەونوێژەکەتدا قورئان بخوێنە بە ئارامی و لەسەر خۆ و جوانی، چونکە بێ گومان ئێمە لەمەودوا وتە و بارێکی قورس دەخەینە سەر شانت (کە قورئانی پیرۆزە)، لەبەر ئەوەی ئەرکێکی ئاوا هێزی دڵ و نورانیەتی روحی دەوێ ئەویش بە یاد و زیکری خودا دەبی و شەونوێژیش لەو یادانەیە، کە یارمەتی مرۆڤ دەدا بۆ هەڵگرتنی ئەرکی گران.

لە ڕاستیدا پێویستە بانگخوازەکانیش میراتگری پێغەمبەران بن، چونکە ئەرکی سەرشانیان لە توێشوو هەڵگرتندا، وەکو ئەرکی سەرشانی پێغەمبەرانە، بە (چەکی) پێغەمبەران ڕو بە ڕوی نەفامی ببنەوە.

---

١ المزمل/١_٥.

وانەی یەکەم: بانگخواز (الداعي)

أ ـ لە ڕەوشتەکانی بانگخواز :

لـە ڕەوشـتە بـە نـرخ و گرنگـەکانی موسـڵمان بـە گشـتی و بـانگخوازان بـە تایبەتی وریا بونە لە قسە وەرگرتن و گەیاندنی، دڵنیا بونە لەو هەواڵانـەی کـە بڵاو دەکرێنەوە، یان لەو باس و خواسانەی کە لە ناو کۆمەڵدا دەکرێن.

لە کاتی وەرگرتنی گوفتارێکدا یان گەیانـدنی پێویسـتە پەیوەسـت بێـت بـەم بنچینانەی خوارەوە تا توشی هەڵە نەبین لـە دنیـادا و سـزاکەی وەرنـەگرین لـە قیامەتدا بەهۆی زمان و نەزانینەوە:

١ ـ پێویستە ئاگامان لە خاوەنی گوفتارەکە بێت، چونکە ئەمـەش پێچەوانە دەبێتەوە سەر قسـەکە. (يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِن جَآءَكُمۡ فَاسِقُۢ بِنَبَإٖ فَتَبَيَّنُوٓاْ أَن تُصِيبُواْ قَوۡمَۢا بِجَهَٰلَةٖ فَتُصۡبِحُواْ عَلَىٰ مَا فَعَلۡتُمۡ نَٰدِمِينَ)[١].

واتـە: ئـەی ئـەو کەسـانەی، کـە بڕواتـان هێنـاوە ئەگـەر فاسـق و درۆزنێـك هەواڵێکی بۆ هێنان لێی بکۆڵنەوە، تا باش تێ بگـەن ئـەو هەواڵـە ڕاسـتە، یـان درۆیە، نەوەك گەلێك توشی دەرد و ئازار بکەن بەهۆی نەزانینـەوە و ئـەو کاتـە لە کردەوەی نالەباری خۆتان پەشیمان دەبنەوە، بەڵام ئەو کاتە پەشیمانی سـود نادات.

چونکە قسە و گوفتار پەیوەستە بە دڵ و دەروونەوە، ئەو دەروونە چەند لە خـواوە نزیکـە ئەوەنـدەش قسـەکەی بـێ گومـان لێ کـراوە و متمانـەی دەخرێتـە سەر، بەڵام بە پێچەوانەوە، پێویستە نیشانەی پرسیار بخرێتە سـەر قسـەکە لـە کاتێکدا قسەیەك بە گوێ دەبیستین پێویستە بە چاویش سەیری ڕادەی ڕەوشت و هەڵسوکەوتی خاوەنی قسەکە بکەین.

---

١ ـ الحجرات/٦.

٢ ـ لە کاتی قسە وەرگرتندا پێویستە (تبیان) بەکاربهێنرێت و یەکسەر قسە وەرنەگیرێت و کاری لەسەر نەکرێت، واتە سەرچاوەی قسەکە بزانرێت.

٣ ـ باش ئاگاداربون لە سەرچاوە و بنچینەی گوفتارەکەوە پێویستە رێگەی گەیاندنەکەشی (الراوي) بزانرێت، چونکە زۆر قسە هەن لە سەرچاوەیەکی پاکەوە هەڵقوڵاون، بەڵام تەم و مژی رێگەی پێوە دەنالێ.

٤ ـ لە کاتی گوێ گرتندا دوور کەوتنەوە لە گومانی خراپ (سوء الظن): ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱجْتَنِبُواْ كَثِيرًا مِّنَ ٱلظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ ٱلظَّنِّ إِثْمٌ﴾[١].

واتە: ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە، خۆتان بپارێزن لە زۆربەی گومانی خۆتان بە بڕواداران، چونکە بێ گومان هەندێ گومان گوناه و تاوانە و ڕاست نییە.

پێشەوا غەزالی دەڵێت: ((هیچ کات بۆت نییە گومانی خراپ بەریت بەرامبەر هیچ کەسێك بە ڕادەیەك نەبێت، کە قسەکە، یان کردارەکە (تأویل) هەڵنەگرێت)).

٥ ـ بڵاو نەکردنەوەی ئەو گومانانەی (چاك یان خراپ)، کە دەبڕێن وە ئیش نەکردن لەسەری، چونکە ئەوە یەکێکە لە نەخۆشیەکانی ناو خەڵکی، کە گومان دەبێتە هەواڵ و گوفتارێك و بڵاو دەکرێتەوە بە ناو خەڵکیدا، پێشەوا شەوکانی ـ ڕەحمەتی خوای لێ بێت ـ دەڵێت: ((هەر کەس قسەیەك یان کردارێك لەسەر گومانی خراپ بنیات بنێت، تاوانبار دەبێت)).

٦ ـ دوور کەوتنەوە لە (تأویل) و تەفسیری قسە، هەمو کات پێویستە حوکم بدەین لەسەر دیاردە ـ ظاهرة ـ ی قسەدا و چەند ڕویەکی بۆ دانەنێین.

٧ ـ لە کاتی قسە کردندا پێویستە ئاگامان لێ بێت قسەکانمان دەرهێنراو (الاستنباط) و تێڕوانین (التصور) نەبن، بەڵکو هەمو سات پێویستە لەسەر

---

١ ـ الحجرات/١٢.

زانســت و دڵنیــایی قســە بکــەین (وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا)[١].

واتە: مەکەوە شوێن شتێك، کە زانیاریت پێ نییە و شتێك مـەڵێ، کـە پێـی ئاگادار نی، چونکە بێ گومـان گوێچکە و چـاو و دڵ گشتیان بەرپرسـیارن، یـان شاهیدی لەسەر خاوەنەکەیان دەدەن لە دوا ڕۆژدا.

٨ - زوو حـوکم نـەدان بەسـەر هـیچ قسـەیەکدا، نابێـت لەسـەر بنچـینەی متمانە و خۆشەویستی و برایـەتی و دڵسۆزی حـوکم بـدرێت بەسـەر قسـەکەدا، وەك جارێکیان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) خالیدی کوڕی وەلیدی نارد، بۆ دڵنیا بون لە دوژمنایەتی (بني المصطلق) وە داوای لێکرد، کە پەلـە نـەکات، یـان وەك (شـەهاب الـدین) دەڵێـت: لـە کتـێبی (آداب القضـاء)دا: ئەگـەر قـازی یـەك ڕاستی حوکمەکەی بۆ دەرنەکەوێت، بۆی هەیە حوکمەکە دوا بخات تا بـۆی ڕون دەبێتەوە.

٩ - نەگەیانـدنی هـەمو قسـەیەك، کـە دەبیسـترێت: ﴿کفـی بـالمرء کـذباً أن یحدث بکل ما سمع﴾[٢].

واتـە: بەسـە بـۆ ئـەوەی پیاوێـك پێـی بگـوترێ درۆزن، کـە هەرچـی بیسـتی بیگێڕێتەوە.

١٠ - پشت بەستن بە بەڵگە و ڕون کردنەوە، لە کـاتی قسـە وەرگرتنـدا، وەك پێشەوا شەوکانی دەڵێت: (زۆر هەڵەیە یەکێك دڵنیا نەبێت لە کار و گوفتارێـك، یان تێڕوانینی نەبێت بۆی).

حەسەنی بەسری (فەتوا دەدات و دەڵێت): شایەتی مـەدە بـۆ وەسـیەتێك، تـا دەخوێنرێتەوە بۆت، شایەتی مەدە بۆ کەسێك، کە نایناسیت.

---

١ - الإسراء/٣٦.

٢ - رواه مسلم.

١١ ـ لە کاتی حوکم دەرکردندا یان ناکۆکییەکدا پێویستە گوێ بۆ هەردوولا بگیرێت بە بێ مەیل کردن بە لای هیچ لایەنێکدا، وەك پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم): کاتێك عەلی کوڕی ئەبو تالیبی نارد بۆ یەمەن پێی فەرموو: ((گەر دوو ناکۆك لەبەر دەستتدا دانیشتن بۆ ڕێکخستنیان گوێ لە هەردوو لا بگرە، تا چاك بۆت ڕون دەبێتەوە، پاشان حوکم بدە))[١].

١٢ ـ وریا بون لە موبالەغە و زیادەڕەوی لە قسەدا، چونکە زۆر جار موبالەغە زۆر کاری گەورەی لەسەر بنیات دەنرێت.

برای ئازیز و بەڕێز! ئەم ڕەوشتە زۆر گرنگە بۆ ئێمەی ئیماندار لەم ڕۆژەدا، کە تەم و مژی دوژمنان هەمو هۆکانی ڕاگەیاندن و بڵاوکردنەوەی داپۆشیوە، پڕوپاگەندە بە جۆرێك زۆر بوە، تاوانبار لە دەست دادگا دەردەچێت و بێ تاوان دەدرێتە بەر لۆمە و توانج و دەستی خراپەی بۆ درێژ دەکرێت، لەبەر ئەوە زۆر پێویستە پەیوەست بین بەم بنچینانەوە و، پەنا بەرینە بەر ئەو یاسایانە، کە زانایانی فەرمودە (علماء الحديث) پشتیان پێ دەبەست بۆ جیا کردنەوەی فەرمودەیەکی هەڵبەستراو (الموضوع)، یان بێ هێز (الضعيف) لە فەرمودەیەکی تەواو و ڕاست بۆ ئەوەی بتوانین هەمو کردار و گوفتارێك جێگە و ڕێگەی خۆی بگرێت....(يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ وَكُونُوا۟ مَعَ ٱلصَّٰدِقِينَ)[٢].

واتە: (ئەی ئەو کەسانەی بڕواتان هێناوە لە خوا بترسن و خۆتان بپارێزن لە بێ فەرمانی خوا و لەگەڵ ڕاستگۆیاندا بن).

---

١ ـ رواه ابو داود والنسائي.

٢ ـ التوبة/١١٩.

ب ـ پاداشت و وەفا:

مرۆڤ ناتوانێت لە تەنیاییدا بژیەت و، ڕۆژگار لە یەك ساتدا ناوەستێت، ڕۆژان ڕۆژی لە دوایە.

سەرکەوتو ئەو کەسەیە، کە چاکە خوازە و، چاودێری چاکەی خەڵکی نییە، بەڵام بە پێچەوانەوە گەر چاکەی لەگەڵ بکرێت، لە یادی ناچێت و، بۆ هەل دەگەڕێت، کە پاداشتی چاکەکە بداتەوە. نامروەت و بێ هەست ئەو کەسەیە، کە چاکەی خەڵکی لە یاد دەچێت و، بە هانە دەداتە ئەو هەڵوێستانەی بەرانبەری دەکرێت، خراپتریش لەوانە کەسانێکن پاداشتی چاکە بە خراپە دەدەنەوە و، هەمو کات بێ وەفان بەرامبەر دۆست و هاوەڵانیان.

پاداشت دانەوە و، وەفا لەگەڵ چاکە خوازان ڕەوشتێکی سروشتییە لە هەمو مرۆڤێکدا، چونکە دڵەکان خۆشەویستی ئەو کەسانە دەبن، کە چاکەیان لەگەڵ دەکات، بەڵام غەریب نییە، کە کەسانێك هەبن بە خراپەیەك تەمەنێك چاکە بسڕنەوە، بەرچاو ڕەش و بێ وەفا بن بەرامبەر دۆستەکانیان.

ئەمەش یەکێکە لە ڕەوشتە بەرز و بەنرخەکانی بانگخواز، کە پێویستە ڕەچاو بکرێت و لە یادمان نەچێت، وەکو پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێت: ((إن أشكر الناس لله عزوجل أشكرهم للناس))[1].

واتە: سوپاس گوزارترین کەس بۆ خوای گەورە ئەو کەسەیە، کە زۆر سوپاس گوزار و بە وەفا بێ بۆ خەڵکی.

یەکەم پلەی وەفا و پاداشت بەرانبەر بەدیهێنەر و ڕۆزی دەرمان دەبێت، ئەو زاتەی، کە ڕێنمایی کردین:

﴿وَأَحْسِن كَمَآ أَحْسَنَ ٱللَّهُ إِلَيْكَ ۖ وَلَا تَبْغِ ٱلْفَسَادَ فِى ٱلْأَرْضِ ۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلْمُفْسِدِينَ﴾[2]. واتە: چاکەکار بە وەك چۆن خوای گەورە چاکەی لەگەڵ تۆدا

١ـ رواه أحمد.

٢ـ القصص/٧٧.

کردوە، خراپەکاری مەکە لەسەر زەوی بە ڕاستی خوا خراپەکارانی خۆش ناوێت.

دووەم پلەی وەفا و پاداشتمان دەبێت لەگەڵ پێشەوا و پێغەمبەرمان (صلی الله علیه وسلم) بکەین، کە بوە هۆی ڕزگار بونمان لە نەفامی و نەزانی، ئەویش بە خۆشەویستنی و شوێن کەوتنی ڕێبازەکەی دەبێت.

سێیەم پلەی وەفا و پاداشتمان بەرانبەر بە دایك و باوکە، کە دەبیٚ چاکە و ماندووبونیان پێمانەوە لە یاد نەچێت، لە کاتێکدا کۆرپە و ساوا بوین.

﴿ وَوَصَّيْنَا ٱلْإِنسَـٰنَ بِوَٰلِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُۥ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ

وَفِصَـٰلُهُۥ فِى عَامَيْنِ أَنِ ٱشْكُرْ لِى وَلِوَٰلِدَيْكَ إِلَىَّ ٱلْمَصِيرُ ﴾[1].

واتە: ئامۆژگاری ئادەمیزادمان کردوە بە چاکە کردن و خزمەت کردنی دایك و باوکی، بە تایبەت دایکی، کە هەڵی دەگریٚ بە لاوازییەوە لە دوا لاوازییەوە، چونکە هەتا منداڵەکە لە سکیدا بچوکتر بێت ئێشی کەمتر پیٚ دەگات، هەتا گەورەتر بێت، ڕۆژ بە ڕۆژ ئەو دایکە لاوازتر دەبێت و ئازاری لە هەڵگرتنیدا زۆرترە، ماوەی لە شیر بڕانەوەی لە دووساڵدا تەواو دەبێت، خوای گەورە دەفەرموی: جا سوپاسی من بکەوە، سوپاسی دایك و باوکیشت بکە، بەڕێز گرتنیان و خزمەت کردنیان وە سەرەنجام و گەڕانەوەت هەر بۆ لای منە.

پاش ئەوانیش دەبێت، هەرگیز وەفا و سوپاسی مامۆستا و ڕێبەرەکانمان لە یاد نەچێت، وەك عەلی کوڕی ئەبو تالیب(ڕەزای خوای لیٚ بیٚ) دەڵێت: (من

١ـ لقمان/١٤.

علمني حرفاً ملكني عبداً) وە مەئمونی کوڕی هارونە ڕەشید دەڵێت: ((چەند ڕێز لە پێشەوا و مامۆستا و باوك بگیرێت هەر کەمە)).

دوا پلەی وەفا و پاداشت بەرامبەر ئەو کەسانەیە، کە چاکە و هەڵوێستی بەرزیان هەبوە، لە گەڵماندا بە تایبەت ئەو کەسانەی بیروباوەڕ پەیوەستی کردووین بە یەکەوە، بۆ نمونە لە کاتێکدا پێغەمبەرموسا(عیلە السلام)ئاوی دەرهێنا بۆ کچەکانی شوعەیب پێغەمبەر(عیلە السلام)دەست بەجێ ڕێزی لێ گیرا و پاداشتی درایەوە: (إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا) [١].

یاخود پێغەمبەری ئازیزمان(صلی الله علیە وسلم) لە جەنگی بەدردا فەرمانی دا، گەر (هیشامی کوڕی عەمرو، زوهەیری کوڕی ئومەییە و، ئەبو بەختەرتان پێ گەیشت مەیانکوژن، ئەمەش بێ گومان لە پاداشتی ئەوەدا بو، کە ئەو سێ کەسە هەستان بە دڕاندنی ئەو نوسراوەی، کە دابڕینی گشتی تێدا تۆمار کرابو.

یاخود لە پاش کۆتایی هاتنی جەنگی بەدر پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) فەرمویەی: گەر ((مطعمی کوڕی عدی)) زیندوبایە هەمو دیلەکانم پێ دەبەخشی، ئەمەش بێ گومان لە پاداشتی ئەو هەڵوێستەدا بو، کاتێك پێغەمبەر(صلی الله علیە وسلم) لە تایف گەڕایەوە بۆ مەککە کەس پەنای نەدا ئەو نەبێت.

برای بانگخواز و هۆشیارم:

سوپاسی چاك خوازان وەفایە بەرانبەر دۆستان و هاوەڵان، یەکێکە لەو دیاردانەی، کە پێویستە ژیانمانی پێ ڕەنگین بکەین، ببێتە یەکێك لە ڕەوشتە

---

١ ـ القصص/٢٥.

سەرەکییەکانی موسڵمان وەك خوای گەورە داوامان لێ دەکات: (وَلَا تَنسَوُا۟ ٱلْفَضْلَ بَيْنَكُمْ)[١].

هەروەها پێشەوامان زۆر گرنگی داوە بەم ڕەوشتە زۆر جار پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) سەردانی هەندێ بێوەژنی دەکرد، کاتێك لێمان پرسی لە نهێنی ئەم سەردانانەی فەرموی: ئەمانە هاوڕێی خەدیجەی خێزانم بون، ئەو کەسەی چاکەیەکی کەمی بە لاوە بێ نرخ بێت لە هەمو دنیاش ڕازی نابێت، وەك لە فەرمودەیەکدا هاتوە: ((من لم یشکر القلیل لم یشکر الکثیر))[٢].

واتە: کەسێك سوپاسی شتێکی کەم نەکات سوپاسی گەورەش ناکات.

نزمترین پلەی پاداشت و، وەفا کردنە بۆ خاوەن چاکەکە وەك پێشەوامان دەفەرموێت: (من أتی علیکم معروفاً فکافئوه فان لم تجدوا ما تکافئونە فادعوا له حتی تعلموا ان قد کافأتموه)[٣]

بەڵێ...ڕەوشتی وەفا هۆیەکە بۆ پتەو کردنی خۆشەویستی و برایەتی. هێمای یەکگرتن و دۆستایەتیە دەرگایەکە بۆ بنیات نانی کۆمەڵێکی بەهێز و دامەزراو، کە هیچ گەردە لولێکی پڕوپاگەندە نەیپسێنێت، دڵنیا بون و ئارامیە بەرانبەر بە یەکتر، دانانی هەمو مافێکە لە شوێنی خۆیدا، تازە کردنەوەی ڕەوشتێکی بەرزی پێغەمبەرە(صلی الله علیه وسلم)، کە دیاری وەردەگرت و پاداشتی لەسەر دەدا.

وانەی دووەم: بنچینەکانی بانگەواز و بانگخواز

ئاشکرایە، کە ویستی خوای گەورە وا بوە ئەم ئایینە بە هەوڵ و کۆششی مرۆڤ بڵاو ببێتەوە، دەنا ئەگەر مەیلی لێ بوایە یەکسەر هیدایەتی خەڵکی دەدا

---

١ ـ البقرة/٢٣٧.

٢ ـ رواه احمد.

٣ـ رواه احمد والنسائي وابوداود.

(فَلَوْ شَآءَ لَهَدَىٰكُمْ أَجْمَعِينَ)[١] بـێ ئـەوەی کۆمـەڵێکی زۆر لـە پێغەمبـەران و بانگخوازان بکەونە ناڕەحەتییەوە و زۆر جاریش بە کوشتن بچن، بەڵام دیارە، کە کۆمەڵێك ڕێز لە کۆمەڵێك بگرێت بشیان کاتە مایەی هیدایەتی خەڵکی ئەویش بەهۆی ئەو کۆمەڵەوە، کە باوەڕی پێبێنن و ژیانیان لەسەر بەرنامەکەی ساز بکەن و بانگی خەڵکیش بکەن بۆ سەر ئەو ڕێگایە و ئینجا توشی ناڕەحەتی و دەردەسەریش ببن و ئەو کەسانەش، کە خەمی بانگەوازەکە دەخۆن و دڵیشیان ناڕەحەت دەبێت کاتێك خەڵکی وا سەرگەردان و گومڕا و سەرلێشواون.

ڕێزێکی تایبەتییان لێ نراوە لە لایەن خواوە و دەبێت، ئەمە بە فەزڵی خوا بزانن و بە نیعمەتێکی بزانن، کە شایەنی سوپاس گوزاری بێت.

بۆ ئەوەی ماف سوپاس گوزاری ئەو نیعمەتانەی بەجێهێنا بێت، دەبێ بۆ خوا و لە ڕێگەی خوادا بەکاری بهێنێت، نەك بۆ ناو دەرکردن و شوێن کەتو پەیدا کردن، لە لایەکی تریشەوە، دەبێت بە تەواوی پەیڕەوی لە ئامۆژگارییەکانی قورئان بکەن و ڕێوشوێنی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) هەڵگرن نەك بە ئارەزووی بۆچوین خۆیان بانگەوازی بکەن.

بۆ پەیڕەوی کردنیشیان دەبێت چەند شتێك بزانن دەنا بانگەوازەکەیان کەم و کورت و ڕەنگە هەندێك جاریش زیانبەخش بێت، ئەو شتانەش بریتین لە:

١ـ شارەزا بون لە ئیسلام.

٢ـ زانینی چۆنیەتی بانگەواز کردن، کە لە قورئان و فەرمودەکانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) و ژیانی پێغەمبەرەوە بۆمان دەردەکەوێت.

٣ـ ناسین و شارەزا بون بەو کۆمەڵانەی، کە بانگەوازەکەیان بە نێواندا دەکەن.

---

١ الأنعام/١٤٩.

٤ـ زانین و شارەزا بونی ئەو شوێن و کاتەی بانگەوازی تێدا دەکەن. جا ئەو کەسانەی بانگەواز دەکەن، تا هەستیان بە لێپرسراوی زیاتر بێت، هەوڵی زیاتر دەدەن بۆ پەرەپێدانی شارەزایی خۆیان دەربارەی ئەو خاڵانەی باسمان کردن بۆ ئەوەی کارەکەیان بە بەرهەم تر و پاداشتەکەیان لە لای خوای گەورە زیاتر بێت.

٥ـ خۆسازدان و خۆپەروەردە کردن و ڕەنگ دانەوەی ئیسلامێکی هەمە لایەنی لە هەمو کاروکردارێکدا بۆ ئەوەی قسەکانی بانگخواز لە دڵی بانگ کراودا جێگیر بێت و، بسەلمێنرێت قسەی دڵە و لە دڵدا ئارام دەگرێت.

هەندێك لە موسڵمان نایانەوێت ملکەچی ئەم ڕاستیە بن و دەیانبینین بانگەواز دەکەن بێ ئەوەی شارەزاییان لە ئیسلامدا هەبێت، ئیدی حەڵاڵ حەرام دەکەن و حەرام حەڵاڵ دەکەن، بێ ئەوەی بە خۆیان بزانن، یان هەندێ شت ناوی بیدعەی لێ دەنێن و بیدعەش نیە، هەندێ شت ناوی سوننەتی لێ دەنێن و سوننەتیش نییە، یان بە ناوی عەقیدەوە هەندێك شت باس دەکەن، کە هەزار ساڵێك لەمەوبەر باس کراوە و پەیڕەوانی هەبوە، وا ئێستا نەك پەیڕەوانی ئەم شتە نەماون، بەڵکو کەسیش هەر ناوەکەشی لە بیر نەماوە.

هەندێکیش لەوانە بە بانگەواز کردنیاندا لە جیاتی پەیڕەوی کردن لە قورئان و چۆنیەتی بانگەواز کردنی لە ڕەفتاری پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و لە ڕێبازی بانگەواز کردنی، دەبینی بە گوێرەی مەیل و ئارەزووی خۆیان بانگواز دەکەن، عن أنس بن مالك(رضي الله عنه) عن النبي(صلی الله علیه وسلم) قال: (یسروا ولا تعسروا بشروا ولا تنفروا)[١].

پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت: (بشروا ولا تنفروا) دەبینین ئەوان خەڵکی دەرەوێننەوە، پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت:

---

١ ـ البخاري/رقم/٦٢ كتاب العلم ومسلم رقم/١٧٣٤ كتاب الجهاد.

(يسروا ولا تعسروا) ئەوان هەرچی سەختە ئەوە دەکەنە رەێرەوی خۆیان، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ ٱلْقَلْبِ لَٱنفَضُّواْ مِنْ حَوْلِكَ﴾[1].

ئەوان بێجگە لە رەقی و زبری لە قسە و کردەوەدا هیچی تریان نییە، هەندێکی دیکە بێ ئەوەی گوێ بدەنە ئەو کات و شوێنەی خەڵکی تێیدا دەژین بانگەوازی دەکەن و لە لای ئەوان هەمو شتێك گوتن و کردنی بۆ هەمو کات و شوێنێك ڕاستە، گرنگ ئەوەیە ئەو شتە هەق بێت، تۆ دەبێ (إقامة الحجة) لەسەر خەڵك بکەی، وەکو شتێك (ئیقامەی حوججە) تەنها بەوە دەبێت، تۆ قسەی خۆت بکە، ئینجا لە هەر کوێ بێت، یان لای کێ بێت، یان کەی بێت گرنگ نییە، لە کاتێکدا ئیمامی عەلی دەفەرموێت: (ليس كل ما يعلم يقال ولا كل ما يقال حضر أهله ولا كل ما حضر أهله حان وقته).

واتە: (مەرج نیە هەمو شتێك، کە دەزانرێت بشێت بۆ گوتن، یان ئەگەر بشێت بگوترێت کەسی خۆی ئامادەیە لایان بگوترێت، یان کاتی خۆی هاتبێت، کە بگوترێت). هەروەها ئیمامی شاطبی دەڵێ: (مەرج نییە هەمو شتێك ڕاست بێت و هەق بێت، شیاوی ئەوە بێت بڵاو بکرێتەوە، هەرچەندە با عیلمی شەرعیش بێت، یان هەر شتێك بێت پەیوەندی بە حەڵاڵ و حەرامەوە بێت، بەڵکو ئەمە بەم شێوەیە دابەش دەکرێت:

١ - هەندێکی پێویستە بڵاو بکرێتەوە، کە ئەویش زۆربەی عیلمی شەرعییە.

٢ - هەندێکی بە هیچ شێوەیەك نابێت بڵاو بکرێتەوە.

٣ - هەندێکی تریش لە شوێن و کات و لای کەسی خۆیدا دەبێ بڵاو بکرێتەوە، بۆ باسکردنی شتێکیش، لە کات و شوێن و لای کەسی خۆیدا هەندێك (ضوابط) دادەنێین، وەکو (سيطرة) وایە ئەو (ضوابط)انەش بریتین لە (شرع) و بەرژەوەندی (مصلحة) و عەقڵ.

١ـ آل عمران/١٥٩.

هەر شتێك دەتەوێت ڕایبگەیەنی و باسی بکەیت چەند (ضوابط)ێك هەیە کە ئەمانەن:

بیخەنە بەر ڕۆشنایی شەرع ئەگەر شەرعی بو، هێشتا باسی مەکە، بەڵکو بزانە.

باسکردنی دەبێتە هۆی زەرەر یان سود، ....ئەگەر زەرەری نەگەیاند....

٣ـ بیخەنە بەر ڕۆشنایی عەقڵ و بزانە ئەم شتە عەقڵی هەمو خەڵکی قبوڵی دەکات بۆ ئەوەی لای هەمو کەسێك باس بکرێت، یان تەنها لای کۆمەڵێکی کەم شیاوی باس کردنە، جا دوای ئەم سێ پاڵاوتنە (شرع و مصلحة و عقل) ئەگەر ڕێگەمان بۆ باسکردنی نەدۆزیەوە ئەوە بە گوێرەی بەرژەوەندی شەرعی عەقڵی لێی بێ دەنگ بیت و، بڵاوی نەکەیەوە، ئیمامی (ابن تیمیە) فەتوایەکی هەیە دەربارەی زانا دەفەرموێت: (زانا هەندێك جار ئەمر بە چاکە دەکات و هەندێك جار نەهی لە خراپە دەکات و هەندێك جار ڕێگە بە کردنی شتێك دەدات و هەندێك جار بێ دەنگ دەبێت و، لە ئەمر کردن، یان نەهی کرن و باس کردنی ئەو شتە، وەکو گوتراوە هەندێك شت هەیە وەڵامدانەوەی بێ دەنگ بونە هەروەکو چۆن خوای گەورە لە سەرەتای ئیسلامدا بێ دەنگ بو لە فەرماندا بە هەندێك شت، تا کاتێك ئیسلام سەرکەوت و دەسەڵاتی پەیدا کرد، زاناش وایە لە گەیاندنی هەقدا هەندێك جار گەیاندنی هەق دوا دەخات بۆ کاتی دەسەڵات پەیدا کردن، هەروەکو چۆن خوای گەورە زۆر ئایەت و حوکمی دوا خست، تا کاتێك پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) دەسەڵاتی پەیدا کرد).

هەندێك موسڵمانیش بێ ئەوەی زانیارییەکی دەربارەی ئەو خەڵکە هەبێت، کە بانگەوازیان لە ناودا دەکات، دەست دەکاتە کارکردن بێ ئەوەی دۆست و دوژمن لە یەك جیا بکاتەوە، یان بزانێ هەڵوێستی خەڵك بەرامبەری چییە؟ بۆیە دەبینی لەگەڵ دۆستدا وەك دوژمن ڕەفتار دەکات و خەڵکی لە ئیسلام

دەرەوێنێتەوە و نارەزایی ئەو خەڵکەش دەکەنە بەڵگەیەك بۆ ڕاستی خۆیان و، وا دەزانن، تا خەڵکی زیاتر لێیان ناڕازی بێت، ئەوان زیاتر لەسەر هەقن، چونکە پێغەمبەران بەردباران کراون و گاڵتەیان پێ کراوە و سوننەتی بانگەوازی پێغەمبەران وایە، کە خەڵکی لێیان ناڕازی بن و بەردبارانیان بکەن و گاڵتەیان پێ بکەن.

بونیان هەمیشە بەڵگە نییە لەسەر ڕاستی، یان ناڕاستی تۆ، ئەوەتا قورئان خەڵکی دەکاتە چەند بەشێکەوە و سەنگ و ئیعتبارێکی زۆر دادەنێت بۆ ئەو کەسانەی پێیان دەگوترێت جەماوەر، وەکو قورئان دەفەرموێت: ﴿وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي﴾[١].

واتە: لەهەر کوێیەك بون ڕو بکەنە کەعبە بۆ ئەوەی خەڵکی بەڵگەیان لەسەر نەبێت مەگەر ئەوانە نەبێت، کە دژتانن، بە هیچ شێوەیەکیش نایانەوێت دواتان بکەن و لێتان ڕازی بن، ئەوا گوێ مەدەنە هەڵوێستیان و هەرچی دەیڵێن با بیڵێن.

لە بواری موناقەشە کردندا لەگەڵ ئەو کەسانەی، کە خاوەن بیروباوەڕێکی جیاوازن دەفەرموێت: ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ﴾[٢].

واتە: بە جوانترین شێوە موناقەشە لەگەڵ گاورو جولەکەدا بکەن، تەنها ئەوانەیان نەبێت، کە دژایەتیتان دەکەن وە نایانەوێت دانتان پێدا بنێن (الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ) واتە (ظلموا أنفسهم بالعناد و رفض الإرشاد)، بەڵام ئەوانەی، کە هیواتان پێیان هەیە، ئەگەر ڕاستییان بۆ دەرکەوێت دواتان دەکەون بە

١ـ البقرة/١٥٠.

٢ـ العنكبوت/٤٦.

جوانترین شێوە موناقەشەیان لەگەڵدا بکەن.

دەبینین لێرەدا خوای گەورە خەڵکی دەکاتە سێ چینەوە:

- چینی یەکەم: موسڵمانان و ئەوانەی لایەنگری ئیسلامن و حەزیش بەسەرکەوتنی دەکەن و هەوڵی بۆ دەدەن.

- چینی دووەم: ئەوانەی ڕقیان لە ئیسلامە و دژایەتی دەکەن هیچ هەلێك لە کیس نادەن بۆ بەرهەڵستی کردن و لێدانی ئیسلام هەڵگرانی و ناشیرین کردنی.

- چینی سێیەم: زۆربەی کۆمەڵانی خەڵکن و لە نێوان ئەم دوو بەشەدان، ئەوانیش هەموویان یەك بۆچون و هەڵوێستیان نییە، بەڵکو هەندێکیان خۆیان بە موسڵمان دەزانن، بەڵام لایەنگری موسڵمانان نین و گومانیان لێیانە و هەندێکیشیان ڕقیان لە ئیسلام هەیە، بەڵام دژایەتی ناکەن، جا ئەم سێیەمە مەیدانی بانگەوازی ئێمەیە و بەرپرسیارین لەوەی وێنەیەکی جوانی ئیسلامیان نیشان بدەین و ئیسلام خۆشەویست بکەین لە دڵیاندا و قەناعەتیان پێ بکەین بە ڕاستێتی بەرنامەی خوا و خواروخێچی بەرنامە و ڕێچکەکانی دیکەی دەستکردی مرۆڤ.

چینی دووەمیش، کە دژایەتیمان دەکەن زۆر بە پەرۆشەوەن هەڵەیەکی ئێمە، یان ڕەفتارێکی ناشیرینی ئێمە ببیننەوە بۆ ئەوەی لەبەرچاوی خەڵکی ناشیرینمان بکەن و ئەو خەڵکەمان لێ بڕەوێنەوە. زۆریش دڵیان خۆشە بەو موسڵمانانەی، کە بۆچون و ڕەفتاریان ناواقعییە.

چونکە دوژمنانی ئیسلام هەتا لە ئەمریکا و ئەوروپاش زۆر دڵیان خۆشە بەو لاوانەی کە بە وشکی لە ئیسلام گەیشتون و تێگەیشتنەکەیان کاڵ و کرچە.

خودا و پێغەمبەریش(صلی اللە علیە وسلم) لە قورئان و سوننەتدا ئاماژەیان بۆ ئەو ڕاستییە کردوە و موسڵمانانیان وریا کردۆتەوە، کە چ ئەرکێکیان لەسەر شانە.

خـوای گـەورە دەفـەرموێت: (وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَٰكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِّتَكُونُوا۟ شُهَدَآءَ عَلَى ٱلنَّاسِ وَيَكُونَ ٱلرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا)[١].

پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) ئیسلام دەشوبهێنێت بـە قەلایـەك، یـان سەربازگە (معسکر)ێك، کە چەند کەلێنێکی تێدا بێـت، پێویستی بـە پاسـەوانی کـردن هـەبێت و هـەر موسـڵمانەش پاسـەوانی یـەکێك لـەو کەلێنانـە بێـت. بـۆ ئەوەی نەهێڵێت دوژمن لە لای ئەوەوە بێتە ژوورەوە:

(إنما أنت علی ثغرة من ثغور الاسلام فلا یؤتین من قبلك).

واتە: تۆ لەسەر کەلێنێکی لە کەلێنەکانی ئیسلام، ئینجا وریا بـە بـا دوژمـن لە لای تۆوە نەیەتە ژوورەوە.

لـە بەرامبـەر ئـەم بەرپرسیارییەشـەوە خـوا پاداشـتی زۆر گـەورەی بـۆ ئـەو کەسانە داناوە، کە دەبنە مایـەی هیدایـەت دانـی خـەڵکی، پێغەمبـەر(صـلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت: (لـئن یهـدي الله بـك رجـلاً واحـداً خـیر لـك مـن حمـر النعم)[٢] .

واتە: ئەگەر خوای گەورە هیدایەتی کەسێك بدات لەسـەر دەسـتی تـۆ، ئـەوە بۆ تۆ باشترە لە قافڵەیەکی گەورەی وشتری سور، کە چاکترین جۆرن لە وشتر.

موسڵمانیش چۆن دەبێتە هۆی هیدایەتی دانی کەسێك:

دیارە یان بەوەی کاربکاتە سەر مێشکی و ئیقناعی بکات بە ئیسلام، یـان کـار بکاتـە سەر دڵ و دەروونی و ئیسلام و موسڵمانان خۆشەویست بکاتەوە لە دڵیـدا و، هەسـت و دەروونـی بـەرەو ئیسـلام ڕابکێشـێت، ئـەوەش بـە قسـەی شـیرین و ڕەفتاری جوان دەبێت.

هەروەها بە هەمان شێوە دەتوانێ بە قسەی ڕەق و ڕەفتاری ناشیرین خەڵکی

---

١ ـ البقرة/١٤٣.

٢ ـ رواه البخاري.

لـە ئیسلام بتۆرێنـێ، یـان بـە شـێوەیەك ڕایبگەیـەنێ، كـە خـەڵك ڕقیـان لێـی ببێتەوە، دیارە زۆربەی خـەڵكی لـەو بابەتانـەن، كـە دەبـێ لـە ڕێگـەی دڵیانـەوە كاریان بكەینـە سـەر هەندێكیشیان لـە ڕێگـەی مێشكیانەوە وەك خـوای گـەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱدۡعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِٱلۡحِكۡمَةِ وَٱلۡمَوۡعِظَةِ ٱلۡحَسَنَةِۖ ﴾[1].

دەڵێن: (حكمة) بۆ بانگ كردنی عەقڵە و (موعظة)ش بۆ كاركردنە سەر دڵ و دەروونە و (مجادلة)ش بۆ كەسانێك، كە گومانیـان هەیـە و لەسـەر ڕێگاكـەت نـین، دەبیـنین بـۆ (موعظـة) دەفـەرموێت: (الموعظـة الحسـنة) بـۆ (مجادلـة)ش دەفەرموێت: (بالتي هي أحسن).

واتە: بە چاكترین و جوانترین شێوە بۆ ئەوەی لە ڕێگەی دڵیەوە كار بكەیـە سـەر مێشكی. كەواتـە ئێمـە جگـە لـە چینی دووەم، كـە بـە هـیچ شـێوەیەك نیازییـان نییـە گوێمـان لێ بگـرن و بـە هـەمو شـێوەیەك دەیانـەوێ دژایـەتیمان بكەن دەبێ حسابێكی زۆر بۆ ئەو چینانەی تری كۆمەڵ بكەین و، سوریش بـین لەسەر ئەوەی دڵ و هەست و سەرنجیان بەرەو ئیسلام ڕابكێشینەوە. خۆمان بـە لێپرسـراو بـزانین، ئەگـەر هەڵوێسـتیان ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ بەرامبـەر ئیسـلام خـراپتر بـو، چونكە ئـەوەیان بەڵگەیـە لەسـەر كـەم و كورتی خۆمـان، ئیـدی چ كەمتەرخی بێت، یـان هەڵـە كـردن بێـت، لـە بانگەوازەكـەدا، هەڵـەش لەوەدایـە كەسانێك بانگەوازی بكەن، كـە شـارەزا نـین، یـان لـە چۆنیەتی بانگـەواز كـردن شارەزا نین، یان ڕەفتاریان جوان نییە و خەڵك ڕەوێنەرەوەن، چونكە بۆ ئەوەی كـار بكرێتـە سـەر مێشكی خـەڵكی دەبێـت كەسـانێك باسـی ئیسـلام بكـەن، كـە شارەزا و تێگەیشتو بن و عەقڵ و حیكمەتیان هەبی و (عاقڵ و دانا) بن. بـەڵام بـۆ كاركردنـە سـەر دڵ و هەسـتی خـەڵكی دەبـێ موسـڵمانان ڕابهێـرێن لەسـەر ڕەوشـتی بـەرز، لـە زمـان پـاكی و قسـە نـەرمی و خـۆگرتن و خزمـەت كردنـی خەڵك و بـە دەنگـەوە چونی لێقـەوماوان و ڕاخسـتنی بـاڵی سـۆز و بـەزەیی بـۆ

١ ـ النحل/١٢٥.

خەڵکی، نەك فیز کردن بەسەریاندا، بەم شێوەیە لە هەردوو بواری بانگەواز کردندا سەرکەوتو دەبین، کە بریتین لە:

بانگەوازی (ناطق) و بانگەوازی بێ دەنگ (الدعوة الناطقة والدعوة الصامتة). بانگەوازی ناطق ئەرکی سەرشانی زانا و شارەزایان و ڕۆشنبیرانی ئیسلامە بە ڕون کردنەوەی ئیسلام و پوچەڵ کردنەوەی هەمو گومان و توانجێك، کە ئیسلام دەگیرێت.

بانگەوازی بێ دەنگ ئەرکی سەرشانی هەمو موسڵمانێکە و لە ڕێگای ڕەوشتی بەرزیەوە خەڵکی بانگ دەکات و، ئیسلام شیرین دەکات. دەربارەی چینی دووەمیش، کە دژایەتی ئیسلام دەکەن دەبێ ئەوە بزانی، کە مەرج نییە هەر هەمویان لەسەر بناغەیەکی بیروباوەڕی و فیکری دژایەتی دەکەن، یان هەمویان یەك پاڵنەریان هەیە، کە فیکرییە، بەڵکو زۆربەیان لە نەفامی و هەندێکیان لە ئەنجامی ڕەفتاری موسڵمانێکەوە، یان کۆمەڵێك موسڵمانەوە دڵیان ڕەنجاوە و ڕقیان هەستاوە لە ئیسلام و موسڵمانان، واتە : هەڵوێستێکی (عاطفي)یە نەك فیکری. ئەم جۆرە کەسانەش کارکردنە سەریان مومکینە لە ڕێگای ڕەفتاری جوان و هەڵوێستی لەبار و شیاوەوە.

خوای گەورە بۆ چۆنیەتی ڕەفتار کردن لەگەڵ ئەم جۆرە کەسانەدا ڕێگەیەکمان پیشان دەدات، کە زۆر کاریگەرە دەفەرموێت: ﴿ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ ٱلسَّيِّئَةَۚ نَحۡنُ أَعۡلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ۝٩٦ وَقُل رَّبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنۡ هَمَزَٰتِ ٱلشَّيَٰطِينِ ۝٩٧ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَن يَحۡضُرُونِ﴾[1].

واتە: خراپە بە چاکە لاببە و بەرامبەر شەیتان پەنا ببە بەر خوای گەورە.

هەروەها دەفەرموێت: (وَلَا تَسۡتَوِي ٱلۡحَسَنَةُ وَلَا ٱلسَّيِّئَةُۚ ٱدۡفَعۡ بِٱلَّتِي هِيَ أَحۡسَنُ فَإِذَا ٱلَّذِي بَيۡنَكَ وَبَيۡنَهُۥ عَدَٰوَةٞ كَأَنَّهُۥ وَلِيٌّ حَمِيمٞ ۝٣٤ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا ٱلَّذِينَ صَبَرُواْ وَمَا يُلَقَّىٰهَآ إِلَّا

١ ـ المؤمنون/٩٦ـ٩٨.

ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٣٥﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾[١]. واتە: چاکە و خراپە یەکسان نابن لە کارکردنیاندا بۆ سەر خەڵکی، تۆ بەرامبەر بە خراپە چاکە بکە، لە ئەنجامدا دەبینی ئەوەی خراپەی لەگەڵدا کردووی و دوژمنتە، دەبێتە دڵسۆزترین لایەنگرت، بەرامبەری دوژمنە شەیتانەکانیش پەنا بەرە بەر خوا، خوا خۆی هەمو شتێك دەبیستێت و بە هەمو شتێك زانا و ئاگادارە.

لە شوێنێکی تردا خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾[٢].

واتە: لە رەفتاردا لەگەڵ خەڵکیدا ئەوەی لە تواناتدا هەیە و ئاسانە بۆیان و سوکە لەسەریان لێیان وەرگرە و قەبوڵی بکە. فەرمانیش بەوەی چاکە بکە و خۆت لە نەفامەکان لابدە و ئاوڕیان لێ مەدەوە، ئەگەر شەیتان ویستی لات بدات پەنا ببە بەر خوا، خوا خۆی دەبیستێت و زانا و ئاگادارە.

دەبینی لەو سێ کۆمەڵە ئایەتەدا خوای گەورە رێ بە موسڵمانان نیشان دەدات، کە چۆن رەفتار لەگەڵ دوژمنەکانیاندا بکەن، شەیتان، کە لێ براوە بۆ خراپە و چاوەڕوانی چاکە و هیدایەت وەرگرتنی لێ ناکرێت، ئەوا پەنا ببە بەر خوا لە پیلانەکانی.

بەرامبەر دوژمنانی ئادەمیزادیش، چونکە ئومێدی خێریان لێ دەکرێت فەرمان دەدان، یان بە چاکەکردن، یان بە لێ خۆش بون، یان بە ئاوڕنەدانەوە لێیان. وا بزانم ئەوەندە بەس بێت بۆ کەسێك بیەوێت سەرە باسێك بزانێت

---

١ ـ فصلت/٣٤.

٢ـ الاعراف/١٩٩_٢٠٠. (١) العفو: السهل على الناس الذي لا مشقة فيه. (٢) العرف: ما تعارف الناس عليه من الخير.

دەربارەی گرنگی ناسینی کۆمەڵانی خەڵك و چۆنیەتی رەفتار کردن لە گەڵیاندا بۆ کارکردنە سەریان و گرنگی هەڵبژاردنی کات و شوێنی گونجاو بۆ گەیاندنی ئەم بانگەوازە بە خەڵکی.

ئێمەش لێرەدا زیاتر بایەخمان بەم دوو لایەنە داوە، چونکە زانینی بەشێکی تەواوکەرە بۆ زانینی ئیسلام و چۆنیەتی گەیاندنی، ئەم بەشە، کە پێی دەگوترێت ناسینی (واقیع) ڕەچاو کردنی بەڵگەیە لەسەر حیکمەت و دانایی، خوای گەورە دەفەرموێت: (....وَمَن يُؤْتَ ٱلْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا)[١].

تەنها بونی (زانیاری - علم)ی ڕوت بەس نییە، بەڵکو دەبێ بانگەواز حیکمەت و دانایشی هەبێت، کە بریتییە لە گوتن و کردنی هەمو شتێك، کە پێویستە وەکو خۆی لە کات و شوێنێکی پێویستدا.

دەبێ ئەوەش بزانین، کە ئێمە لەم ڕۆژەدا لە بارودۆخێك داین زۆر تایبەتە و میللەتەکانمان بە شێوەیەك لە ئیسلام دوور خراونەوە وێنەی نییە لە مێژوی ئیسلامدا، گەڕانەوەشیان بۆ ئیسلام جارێکی دی ئەرکێکی زۆر قورسە و هەوڵێکی یەکجار زۆری دەوێ، کەسانێکی زۆر بلیمەت و لێ هاتوی دەوێت.

بە ڕاستی لەو ڕۆژەداین، کە پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێت:

(بدأ الاسلام غريبا وسيعود غريبا كما بدأ فطوبى للغرباء)[٢].

ئیتر خۆشی بە حاڵی ئەو کەسانەی، کە لە کاتی غەریبی ئیسلامدا بانگەوازی بۆ دەکەن و ئەو غوربەتە جارێکی دیکە دەڤۆزنەوە و لای خەڵکی ئاشنای دەکەن و بە خەڵکی دەناسێننەوە و هەوڵ بدە لەوانە بی، ئەگەر دەشتەوێ لەوان بی ئەو خاڵانەی لە سەرەوە باسمان کردن پێویستە پەیڕەویان بکەی.

---

١ ـ البقرة/٢٦٩.

٢ ـ رواه مسلم.

وانەی سێیەم: لە نیگای بانگەوازەوە

أ ـ دڵ:

کاتێك دەتوانین کار بکەینە سەر زیندوان و دەوروبەر بگۆڕین و وشەکانمان تیشك دار بن، کاتێکیش وشەکانمان زیندوو و ڕوناك دەبنەوە، کە خۆمان لە خۆماندا زیندوو بین.

بانگەوازیش کاتێك زیندووە، کە دڵی هەست بە تام و چێژی ئیمان بکات، کار بکاتە سەر دەوروبەری، هەمیشە سنگ فراوان و دڵنیا بێت و، ڕۆژ بە ڕۆژ لە گەشە و گەورە بونێکی سرووشتیدا بێت...چونکە زۆر بانگخواز هەن، کە جموجۆڵیان هەیە لە مەیدانی کاردا، بەڵام لە ڕاستیدا مردوون هەست بە خۆیان ناکەن.

ـ جارێکیان قوتابیەك لە مامۆستاکەی پرسی، ئایا بۆچی کاتی خۆی خوتبە خوێن و بانگخواز کەم بون بەڵام خەڵك چون بە دەنگیانەوە و توانیویانە کار بکەنە سەر جەماوەر؟ بەڵام ئێستا بە زۆر شوێندا بانگخواز دڵسۆز زۆرن، بەڵام ناتوانن کارێکی ئەوتۆ بکەن لە گۆڕانکاری جەماوەردا؟

مامۆستاکەی وەڵامی دایەوە و گوتی: کوڕم خۆم جاران بانگخوازان زیندوو بون، خەڵکی خەوتبون، زیندووش خەوتو بێدار دەکاتەوە، بەڵام ئێستا بانگخوازان مردوون خەڵکی خەوتون، مردوو چۆن خەوتو بێدار دەکاتەوە؟!

لەبەر ئەوە دەبینین قورئان داوامان لێ دەکات، کە وەڵامی خوا و پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) بدەینەوە، تا زیندوو ببینەوە و ژیانمان پێ ببەخشرێت : ﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱسۡتَجِيبُواْ لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمۡ لِمَا يُحۡيِيكُمۡۖ وَٱعۡلَمُوٓاْ أَنَّ ٱللَّهَ يَحُولُ بَيۡنَ ٱلۡمَرۡءِ وَقَلۡبِهِۦ وَأَنَّهُۥٓ إِلَيۡهِ تُحۡشَرُونَ ﴾[1].

١ـ الانفال/٢٤.

- چونکە لە ڕاستیدا کاتێك بانگخواز بێ ئاگایە لە پەروەردگار و غەفڵەت هەمو دەروونی داگیر کردوە، بە مردوو دەژمێردرێت ئەگەر چی بانگەوازیش بۆ لای خوا و یادی خوا بکات، چونکە قسەکانیان لە دڵەوە دەرناچێت، هەر گوفتارێکیش لە دڵەوە نەهات بێ گیانە و ناگاتە دڵەکان وە تەنها لە گوێکاندا جێگەی دەبێتەوە.

دڵێك، کە داپۆشراو بێت بە تەم و مژی خراپە نەخۆش دەکەوێت، ئەم نەخۆشەش ئەگەر خۆراکی بریتی بێت لە (حەرام و تاوان) لە پەل و پۆ دەکەوێت و دەمرێت، چونکە خواردنی تایبەتی دڵ لە کاتێکدا، کە ساغ بێت، یان لاواز بێت یادی خوایە، بەڵام یادێك، کە هەست و فکر و عەقڵ و دەروون تێیدا بەشدار بێت، یادێك، کە بەردەوامی هەبێت، یادێك تەنها مەبەست لە ڕازی کردنی پەروەردگار بێت ئەمەش پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) دەست نیشانی دەکات و دەفەرموێت:

(مثل الذي يذكر ربه والذي لا يذكر ربه، مثل الحي والميت)[١].

لەبەر ئەوە دەبینین خوای گەورە زۆر هانمان دەدات لەسەر یادی خۆی، پێویستی دەکات لەسەر شانمان، کە کاتەکانمان پڕ بکەین لە یادی خوا و هەردەم زمانمان پاراو بێت بە یادی خۆیەوە: (يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱذْكُرُوا۟ ٱللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا)[٢].

(وَٱذْكُر رَّبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ ٱلْجَهْرِ مِنَ ٱلْقَوْلِ بِٱلْغُدُوِّ وَٱلْـَٔاصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ ٱلْغَـٰفِلِينَ)[٣].

١ـ رواه البخاري رقم/١٩٩٥/كتاب الدعوات، و مسلم/٧٧٩.

٢ـ الاحزاب/٤٢.

٣ـ الاعراف/٢٠٥.

چونکە خوای گەورە زیندووە و یادەکەشی زیندوو کەرەوەی ژیانە و ئاودێرە بۆ دڵە وشك بوەکان. کاتێك وشەکانمان تیشك دار دەبن و دەوروبەری تاریك ڕوناك دەکەنەوە و دەتوانن خۆ بکەن بە ناو دەروونە تێك ئاڵاوەکاندا کاتێك لەگەڵ خوادا بژین دڵمان هەردەم پەیوەست بێت بەوەوە، چونکە یەکێك لە سیفەتە پیرۆزەکانی خوای گەورە (ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ مَثَلُ نُورِهِۦ كَمِشْكَوٰةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ ۖ ٱلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ ۖ ٱلزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّىٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَٰرَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِىٓءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ ۚ نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِى ٱللَّهُ لِنُورِهِۦ مَن يَشَآءُ ۚ وَيَضْرِبُ ٱللَّهُ ٱلْأَمْثَٰلَ لِلنَّاسِ ۗ وَٱللَّهُ بِكُلِّ شَىْءٍ عَلِيمٌ)[1].

(ٱللَّهُ نُورُ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ ۚ) بریتییە لە نووری موسڵمان کاتێك باوەڕ دێنێ بە خوای گەورە و تاك و تەنیا، بریتییە لەو موسڵمانەی، کە ئیمان و قورئانی لە سنگدا هەڵ گرتوە.

(مَثَلُ نُورِهِۦ) هەندێ لە زانایان (هاء)ەکە دەگێڕنەوە بۆ لای خوای گەورە، واتە ئەو نوورەی، کە خوای گەورە خستویەتیە دڵی موسڵمانەوە، هەندێکی تر لە زانایان (هاء)ەکە دەگەڕێننەوە بۆ ئەو نوورەی لە دڵی موسڵماندا، کە وەك چرایەك وایە لە تاقێکدا.

بەڵام چ ژیانێك و چ لەگەڵ بونێك ئەو نوورە دروستدەکات؟

هەردەم دڵمان بە پەرۆشەوە بێت، بۆ دیتنی و هەردەم حەز و ئارەزوومان بێت، کە کاتەکانمان لە پەرستنی ئەودا بەسەر بەرین، تام و لەزەت وەرگرین لە گفتوگۆ کردن لە گەڵیدا، هیوامان تەنها ڕەزامەندی ئەو بێت و ئاواتمان سەرکەوتن و ڕو سوری بێت لە قیامەتدا. هەرگیز سست و تەمبەڵ نەبین لە بەدی هێنانی ئەرکەکانمان، بە تایبەتی خۆ نزیك کردنەوە و پەرستنی بە

---

١ ـ النور/٣٥.

تـەنهایی و لـە تـاریکی شـەودا، کـە دڵ و دەروونمـان پێـی ڕونـاك و زینـدوو دەبێتەوە.

ـ هۆیـەکی دیکـە بـۆ زینـدوو کردنـەوەی دڵـەکان و پـڕ کردنیـان لـە نـوور بریتییە لە قورئان خوێندن و ئاوێزان بون پێیەوە، چونکە ئـەم قورئانـە خـۆی نووره و نووریش دەبەخشێت بەو کەسانەی لەگەڵیدا دەژین:

(فَٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ بِهِۦ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَٱتَّبَعُواْ ٱلنُّورَ ٱلَّذِيٓ أُنزِلَ مَعَهُۥٓ أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡمُفۡلِحُونَ)[١].

بەڵام بە ئاسانی ناچێتە ناو دڵەکانەوە، تێیدا جێگیر نابێت، تا زەمینـەی بـۆ ساز نەدەین بەو دوو هۆکارەی پێشتر باس کرا.

پاشـان قورئـان دروسـتکەر و هەڵگیرسـێنەری ئـەو نوورەیـە و ئـاودێری دڵ دەکات و هەمیشە وامان لێ دەکات، کە بە ئاگا بین و غەفڵەت ڕومـان تـێ نـەکات (فَذَكِّرۡ بِٱلۡقُرۡءَانِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ)[٢].

گەر بەم شێوەیەش بـین ئـەوە هـەردەم زینـدووین و دەبینـە سەرچاوەیەکی نـور، دەتـوانین لـە نـاو زینـدوانـدا بـژین و ڕونـاکی ببەخشـین بـەو خەڵکـە و کەسیش لە ڕوناکی ڕاناکات. (وَمَن لَّمۡ يَجۡعَلِ ٱللَّهُ لَهُۥ نُورٗا فَمَا لَهُۥ مِن نُّورٍ)[٣].

ئینجا بەڕێزتان بـۆ زیـاتر سـود وەرگـرتن سـەرنجی قورئـانی پـیرۆز بـدەن و بزانن چەند ووشەی (قلب) و (فؤاد)ی تێدایە و وورد ئەم ئایەتانـە بخوێننـەوە، کە پەیوەندییان بەم باسەوە هەیە.

---

١ ـ الاعراف/١٥٧.
٢ ـ ق/٤٥.
٣ ـ النور/٤٠.

ب ـ ڕوناکی شەو:

ئـەوی بێگومانـە رێگـەمان رێگایـەکی سـەخت و دژوار و پـڕ لـە ئـازار و ئەشکەنجەیە، کاروانێکی دوور و درێژ خایەنە..هەمو کـەس توانـای بـڕینی ئـەو رێگایەی نییە، زۆر هەن لە رێگادا داوای لادان و پشوودان دەکەن.

بانگەوازیش پێویستی بە خۆماندوو کردن و خـۆ سـەغڵەت کـردن هەیـە، تـا دەگاتە ئەنجام.

ئەم قۆناغەی، کە ئێستا تێیدا دەژین قۆناغی کێشەی فیکری و ڕۆشـنبیری و سەربازی...یە لەگەڵ دوژمنـدا، ئینجا بێگومـان ئـەو کەسـانەی خـاوەن توێشوو نەبن توانای بەرانبەرکێی نییە و زوو دەپسێت لـە گۆڕەپانـدا بـۆ بـڕینی رێگـای سەخت و بەرزی ئەم بەرنامەیە، بۆ هەستان بە ئەرك و پێویستی سـەر شـانمان بەرانبـەر بـە بانگەوازەکـەمان وە بـۆ پەیـدا کردنـی توانـا و بـۆ ڕوبەڕوبونـەوە لەگـەڵ دوژمنـدا پێویسـتیمان بـە ڕونـاك کردنـەوە و ئـاوەدان کردنـەوەی شـەو هەیە، چونکە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە دەتوانن کار بکەن و مانـدوو نـەبن، ببەخشـن و پەشـیمان نـەبن، ببـزوێن و نەوەسـتن، زینـدوو بـن و نـەمرن، کـە دەرچوی قوتابخانەی شەوو دەورەی شەو نوێژن.

ئەمەش دەمانگەیەنێتە ئەو مەبەستەی، کە خوای گەورە لە سەرەتای نیگادا شەونوێژی پێویست کرد لەسەر پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) و هاوەڵەکانی: ﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلۡمُزَّمِّلُ ﴿١﴾ قُمِ ٱلَّيۡلَ إِلَّا قَلِيلٗا ﴿٢﴾ نِّصۡفَهُۥٓ أَوِ ٱنقُصۡ مِنۡهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوۡ زِدۡ عَلَيۡهِ وَرَتِّلِ ٱلۡقُرۡءَانَ تَرۡتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلۡقِي عَلَيۡكَ قَوۡلٗا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ ٱلَّيۡلِ هِيَ أَشَدُّ وَطۡـٔٗا وَأَقۡوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي ٱلنَّهَارِ سَبۡحٗا طَوِيلٗا﴾[1].

هـەروەها خـاتو عائشـە ـ ڕەزای خـوای لێ بێـت ـ دەڵێـت: (پێغەمبـەری خوا(صلی الله علیه وسلم) لە شەودا هەڵدەستا بۆ نوێژ، تا پێی پیرۆزی شـەق و قڵیشی دەبرد).

١ ـ المزمل/١_٧.

هەستان لە کاتێکدا تاریکی شەو باڵی کێشاوە بەسەر دونیادا و خەڵکی ون بون لە دەریای خەودا..بە تەنهایی و پەنهایی جێ هێشتنی نوێن و بێخەفی گەرم و وازهێنان لە خەوی خۆش و گفتوگۆ کردن لەگەڵ دروستکەر و بەدیهێنەری بونەوەردا گەورەترین نیعمەت و خۆشبەختییە بۆ ئەو کەسەی، کە بەشداری ئەم کاروانە دەکات و، هەوڵ دەدات ئەم هەلەی لە دەست نەچێت.

- شەو نوێژ وێستگای پشووی گشت موسڵمانێکە، کانیاوێکە تینوی چەند ساڵەی پێ دەشکێت، سێبەرێکە ماندووبوی تێدا دەحەوێتەوە، ئاوێکی پاك و پاکژکەرە هەمو تاوان و پیسییەك دادەشۆرێت، بەهارێکە گیانەکان سەوز دەکاتەوە، قوتابخانەیەکە نهێنی زۆری تێدا فێر دەبێت، وەرزشێکە گەورەترین هێزت پێ دەبەخشێت و وا دەکات لە خاوەنەکەی، کە توانای هەمو کێشە کێشێکی هەبێت و زاڵ بێت بەسەر گیروگرفتەکانی ڕۆژانەدا...

بەڵێ لە شەودا چاوەکان بە فرمێسك و دڵەکان بە خۆشەویستی و دەستەکان بە دوعا سارێژ دەبن، هەمو تەنگ و چەڵەمەیەکمان بۆ دەکرێتەوە، چونکە شەو کلیلی کاروباری ڕۆژە و زیاتر ڕۆژ ڕوناك دەکاتەوە، گەر شەو ئاوەدان بکەینەوە بە خۆشەویستی خوا و پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) وەك پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) دەفەرموێت: (إن في الليل لساعة لا يوافقها رجل مسلم يسأل الله تعالى خيراً في أمر الدنيا والآخرة إلاّ أعطاه إياه وذلك كل ليلة)[1].

ئینجا با ئەوەشمان لە یاد نەچێت، کە شەونوێژ ڕەوشتی سەرەکی پێشینانمان بوە وە گرنگییەکی زۆریان پێ داوە وەك خوای گەورە بۆمان باس دەکات: ﴿كَانُوا۟ قَلِيلًا مِّنَ ٱلَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَبِٱلْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ﴾[2].

---

١ ـ رواه مسلم.
٢ الذاريات/١٧_١٨.

خوای گەورەش داوای لە پێغەمبەرمان(صلى الله عليه وسلم) کردوە، کە بەردەوام بێت لەسەر ئەم ڕەوشتە بەرزە، تا بگاتە پلەی سەرفرازی و بەرزی خۆی: ﴿ وَمِنَ ٱلَّيۡلِ فَتَهَجَّدۡ بِهِۦ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰٓ أَن يَبۡعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحۡمُودًا ﴾[1].

قیامەت مسۆگەر کردن و ڕزگار بون سزا و تاریکی قەبر تەنها بە ڕوناك کردنەوەی شەو دەبێت وەك یەکێك لە پیاو چاکان پاش مردنی خۆی هاتە خەوی یەکێك لە قوتابیەکانی، پرسی لە حاڵ و وەزعی پاش مردنی، لە وەڵامدا گوتی: تەنها دوو ڕکاتی تاریکی شەو فریامان کەوت.

کەواتە بۆ بەهێز بونمان لە مەیدانی بانگەوازدا، بۆ بەردەوام بونی کاروانی ئیش کردنمان و کەم کردنەوەی هەڵەکانمان وە بۆ گەڕانەوەمان بۆ سەر ڕەوشت و ڕێبازی پێشینانمان پێویستە شەو نوێژ بکەیتە مەشخەڵێك و لە جیهانی واقیعدا بیچەسپێنین بە تایبەتی لەم بارودۆخە ناهەموارەدا پێویستیمان زیاتر بە نزیك بونەوە و پتەو کردنی پەیوەندی هەیە لەگەڵ پەروەردگاردا، تا بتوانین هەمان شێوازی هاوەڵانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) زیندوو بکەینەوە، کە ناسراو بون بە (رهبان الليل و فرسان النهار) واتە: خواپەرست بون بە شەو وە سوارچاك بون بە ڕۆژ.

وانەی چوارەم: نەوەیەکی قورئان ڕەفتار و بێ وێنەی ناوازە

دیاردەیەکی گرنگی مێژویی هەیە پێویستە لەسەر هەمو خەمخۆرانی بانگەواز و ڕابونی ئیسلامی هەڵوێستەیەك بکەن. لە بەردەمیدا و لێکی بدەنەوە، بۆچی لە دێر زەمانەوە نەوەیەکی تری بە وێنەی نەوەی هاوەڵ (اصحاب)ەکانی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دروست نەبونەوە!!

دیارە ئەم دیاردەیەش نهێنییە، کە پێویستە بگەڕێین بە دوایدا بۆ ئەوەی بتوانین بە یارمەتی خوای گەورە، نەوەیەك بە وێنەی ئەوان پەروەردە بکەین

---

١ ـ الاسراء/٧٩.

و پێ بگەیەنین..ئاشکراشە، کە بانگەوازی ئیسلامی کۆمەڵێکی بێ وێنەی وەکو هاوەڵانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ی پەروەردە کرد، کە هەتا هەتایە لاپەڕەکانی مێژو شانازی پێوە دەکات، هەرچەندە پاش ئەوان چەند کەسانێك دروستبون نەك بەو شێوە زۆرییە و لە کات و شوێنی دیاری کراودا. لە کاتێکدا هەمان سەرچاوە، کە (قورئان) و (سوننەتە) لەبەر دەستماندا هەروەکو لەبەر دەستی ئەوەی یەکەمی هاوەڵانیشدا بو، تەنها جیاوازییەك، کە هەبێت لە نێوانماندا و ئێمەی لێ بێ بەش بین ئەوەیە، کە ئەوان پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم)یان لە ناودا بو، بەڵام ئەمڕۆ شەخسی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ناو ئێمەدا نییە.

ئینجا با بزانین ئایا هۆی نەبونی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) لە ناوماندا دەبێتە هۆکار بۆ بەرەوپێش نەچون و دروست نەبونی کۆمەڵێکی بێ وێنە و ناوازەی، وەکو کۆمەڵی هاوەڵانی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ؟!

ئێمەش لە وەڵامدا دەڵێین: نەخێر: چونکە ئەگەر نەبونی شەخسی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) ببێتە هۆکار، ئەوا خوای گەورە ئەم قورئانەی نەدەکردە کۆتاترین بەرنامە لەسەر زەویدا و نەی دەکردە بانگەوازێك بۆ هەمو بەرەی ئادەمیزاد و موکەلەف نەدەکرد پێی، ئەگەر خوای گەورە بەهۆی پێغەمبەرەوە بەرنامەکەی ڕاگیر کردبایە و نەیزانیبا دوای پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) بانگەوازەکە بەردەوام دەبێ و بەرهەمی خۆیشی دەدا بە دەستەوە ئەوا بەڵێن (وعد)ی پاراستنی نەدەدا، کە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾[١]..

واتە: بێگومان ئێمە قورئانمان ناردووە و بێگومان خۆشمان دەیپارێزین.

کەواتە: بۆمان دەردەکەوێ کە نەبونی شەخسی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نابێتە هۆکار بۆ ئەو مەسەلەیە، چونکە ئەگەر واش بایە ئەوا هەر بە

---

١ ـ الحجر/٩.

نـەمانی پێغەمبـەری خـوا(صـلی اللـه علیـه وسـلم) کۆتـایی بـە بـاس و نـاوی بانگەوازی ئیسلامی دەهات.

جا کە زانیمـان هـۆی دروسـت نـەبونی کۆمـەڵێك بـە وێنـەی ئـەوان نـەبونی شەخسی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) نییە، پێویستە ورد بینەوە لە چـەند شتێکی تر و چەند هەڵوێستێکی تـری بـێ وێنـە، کـە لەوانـدا هـەبو، بـەڵام لـەم رۆژگـارەدا دەگمەنــە و کــەمتر بەرچـاو دەکـەوێت و ڕەچـاو دەکرێـت، کـە ئـەو شتانەش بریتین لە:

- سەرچاوەی بیر و هۆش و ڕەوشت.
- شێوازی وەرگرتن.
- واز هێنان لە نەفامێتی و جاهیلییەت.

١ ـ سەرچاوەی بیر و هۆش و خووڕەوشت:

بێگومـان یەکـەمین سەرچـاوە و بەرنامەیـەك، کـە کۆمـەڵی یەکـەم تێنـوێتی خۆیانیــان لێ دەشــکاند تــەنها قورئــان بــوە. وە فــەرموده و هەڵســوکەوتی پێغەمبەریش(صلی الله علیه وسلم) هەڵقوڵاوی هەمان سەرچاوە بوە. هەروەکو پرسـیار کـرا لـە دایکـی ئیمانـداران خـاتو (عائیشـە) ـ ڕەزای خـوای لێ بێـت ـ دەربارەی خووڕەوشتی پێغەمبەر(صلی اللـه علیـه وسـلم) فـەرموی: (کـان(صـلی الله علیه وسلم) خلقه القرآن)[١].

واتە: خووڕەوشتی پێغەمبەر(صلی الله علیه وسلم) قورئان بو.

کە دەتوانین بڵێین: تاکە سەرچاوەی قورئان بـوە: کـە خۆیـان پـێ پـەروەردە بکـەن و بەرنامەڕێـژی ژیانیـان تـەنها لـەوەوە وەردەگـرت، جـا ئـەم گووتەیـەش ئەوە ناگەیەنێت، کە ئێمە بڵێین لەو کاتەدا هیچ جۆرە بیروبۆچونێکی دەرەکـی نــەبوە، تــا کاریــان تــێ بکـات و تێکـەڵی سەرچـاوەکەیان ببێـت و بــە زەحمــەت

---

١ ـ رواه مسلم وأخرجه النسائي.

خۆیـانی لێ بپـارێزن، نـەخێر: چـونکە هـەر لـەو کاتـەدا جۆرەهـا فەلسـەفە و بیروبۆچون دەوری دابون، وەك: (شارستانێتی ڕۆمان)، کـە تـا ئێسـتاش ئـەوروپا لەسەری دەژی، (شارستانێتی ئەغریق و ڕەوانبێژی و فەلسەفە و هونـەری)، کـە تا ئەمڕۆ سەرچاوەی بیروبۆچونی ڕۆژئاوایە و شارستانێتی هینـد و چـین و بـە تایبـەت شارسـتانێتی فـارس و ڕۆم، کـە بـە تـەواوەتی سەرتاسـەری دوورگـەی عەرەبی گرتبووەوە، لەگەڵ ئەوەشـدا جولەکـە و خـاچ پەرسـت لـە نـاو جەرگـەی دوورگەکەدا بون و کاری خۆشیان دەکرد..

کەواتە ناتوانین بڵێین: ئەوان هـیچ جـۆرە لـە شارسـتانیەت و بیروبۆچـونێك دەوری نەدابون! بەڵکو بگرە زیاتریش لە ئەمڕۆ شتی پڕوپووچ و درۆ و...کـاری لەسەر دەورەبەرەکەیان کردبو.

بەڵام پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) بە شێوەیەك ڕای هێنـابون کـە تاکە سەرچاوەی بیروبۆچون و خووڕەوشـتیان لـە قورئـان بێـت، بەڵگـەشمان بـۆ ئەم قسەیە ئەوەیە کاتێ پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) پارچـەیەك لـە (تـەورات) دەبینـێ بـە دەسـتی (عومـەری کـوڕی خـەتتاب)ەوە (رضـى الله عنـه)، یەکسەر توڕە دەبی و سور هەڵدەگەڕێ و دەفەرموێت: (انـه والله لـو كـان موسـى حياً بين أظهركم ما حل له إلاّ أن يتبعني)[1].

واتە: (بێگومان سوێند بە خوا ئەگەر موسا پێغەمبەر(عليـه السلام) ئێستا زیندووبایە لەناوتاندا بۆی نەدەبو تەنها شوێن کەوتنی من نەبێت).

کەواتـە بۆمـان دەردەکـەوێ کـە پێغەمبـەر(صلى اللـه عليـە وسـلم) هـەر لـە سەرەتای دروستکردنی ئەو نەوەیەدا هەوڵی داوە، کە نەوەیەکی دڵ پاکی دەست پـاکی هەسـت پـاکی بیروبۆچـون پـاك پـەروەردە بکـات لەسـەر تاکـە پرۆگـرام (منهج)ی خوایی، تا دوور بن لە هەمو کارتێکەرێکی دەرەکی (خـارجی) خڵـت و خۆڵ تێکەڵ بـە بیروبۆچـون و خووڕەوشـتیان نـەبێت، بـەڵام پـاش ئـەوان وردە

١ـ رواه الحافظ ابو يعلي عن حماد عن الشعبى عن جابر.

ورده سەرچاوە ئەسڵی یەکە، کە قورئانە تەفسیرەکەی تێکەڵ کرا بە مەنتیق و فەلسەفەی ئیغریقییەکان و درۆ و دەلەسە و بیروبۆچونی فارسەکان و ئیسرائیلیاتی جولەکەکان، کە هەرگیز کۆمەڵێکی بە وێنەی کۆمەڵی هاوەڵان دروست نەبوە و نابێتەوە مەگەر کاتێ سەرچاوەی وەرگرتن بەو شێوەیەی سەرەوەی لێ بێت.

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێ، کە تێکەڵ بونی سەرچاوەکان یەکەمین هۆکارە بۆ دروست نەبون و پەروەردە نەبونی کۆمەڵێکی قورئان ڕەفتار.

٢ ـ شێوازی وەرگرتن:

دوای هۆکاری یەکەم ئەم هۆکارە سەرەکییەش (اختلاف التلقي)مان هەیە لەگەڵ کۆمەڵی هاوەڵاندا، ئەویش ئەوەیە کاتێك، کە نەوەی یەکەم قورئانیان دەخوێند بە مەبەستی ڕۆشنبیری و شارەزایی و زانیاری وەرگرتن و گیرفان پڕ کردن و...نەبو، بەڵکو مەبەستیان بەجێ هێنانی فەرمانەکانی خوا و خۆ پەروەردە کردن بو لەبۆ ڕەزامەندی پەروەردگار، کە (ابن مسعود) دەڵێ: کاتێ کە قورئانیان وەردەگرت لە دە (١٠) ئایەت زیاتریان وەرنەدەگرت، کە ببێتە بار بەسەریانەوە، بەڵکو ئەو (١٠) ئایەتەیان لەبەر دەکرد و، هەڵسوکەوتی خۆیانیان لەسەر ڕادەهێنا، تا بە تەواوەتی قورئانەکە ڕەنگی دەدایەوە تیایاندا، بۆیە بەو شێوەیە دروست بون و توانیان ئەو تەکلیفەی، کە خوای گەورە بەسەریاندا جێبەجێی بکەن و نەوەیەکی قورئان ڕەفتاری بێ وێنەی ناوازە دروستبکەن، کە تا ئێستا مێژو بە خۆیەوە نەیبینیوە، جا دیارە هەر کەس و کۆمەڵێك بەو ڕوحەوە بەرەو قورئان نەچن و نەیکەنە بەرنامەی ژیان بۆ خۆیان و مەبەستیان جێبەجێکردنی فەرمانەکانی خوا نەبێت، ئەوا هەمیشە دوو دڵ و بەد گومان و بیروبۆچون لار و لێر دەبن و هەرگیز ناگەنە ئەنجامێك، کە پەروەردگار لە خۆیان ڕازی بکەن.

٣ ـ وازهێنان لە نەفامێتی و جاهیلییەت:

لە دوای ئەم دوو هۆکارە هۆکارێکی دیکەش هەیە ئەویش ئەوەیە: کاتێك نەوەی یەکەم موسڵمان دەبون و ئیسلامیان قبوڵ دەکرد، ئەوا بە هەمو شێوەیەك لە ژیانی نەفامییەوە کۆچیان دەکرد بۆ ژیانێکی ئیسلامی و هەرچی خووڕەوشت و عاداتی نەفامی هەبو بە تەواوەتی لە خۆیان دادەڕنی و لاپەڕەیەکی تازەیان لە ژیانی خۆیان هەڵدەدایەوە و قورئانیان دەکردە بەرنامەی ژیانیان و خۆیانیان ڕادەهێنا لەسەر ئەوەی، کە هیچ کارتێکەرێکی نەفامی کاریان تێ نەکات.

ـ (کەواتە بەم شێوەیە بۆمان دەردەکەوێ، کە هۆی دروست نەبونمان بە وێنەی نەوەی یەکەم سێ هۆکاری سەرەکییە، کە پێویستە لەسەرمان هەوڵی چاك کردن و ڕاستکردنەوەیان بدەین بۆ ئەوەی ببنە نەوەیەکی قورئان ڕەفتار و تەکلیفی سەرشانمان جێبەجێ بکەین بە بێ ئەوەی زۆر ناڕەحەتی توشمان ببێت، چونکە بە ڕاستی تەنها خوا خالقە و تەنها خۆشی شایستەی پەرستن و بەرنامەڕێژییە بۆ دروستکراوەکانی)[١].

وانەی پێنجەم: پەروەردەی ئیمانیە

أ ـ زیان و شوێنەوارەکانی گوناهکردن:

گوناهکردن چەندین زیان و ئاسەواری بەد و ناهەموار لەسەر دڵ و دیدە و دەروون و لاشەدا دروستدەکات، هەم لە دونیا و هەم لە دواڕۆژ دەبێتە مایەی شەرمەزاری و بێزاری گوناهکارەکە. ئەمانەی خوارەوەش هەندێکن لە ئاسەوارەکانی گوناهکردن:

١ ـ بێ بەش بون لە زانست و عیلم، چونکە عیلم نورێکە و خوا دەیخاتە ناو دڵی بەندەوە، بەڵام گوناه ئەم نورە دەکوژێنێتەوە.

---

١ ـ معالم في الطريق/ث.خ١٤/١٥ص٢٣.

هەر بۆیەش ئیمامی شافعی سکاڵای لە بیر چونەوە دەباتە لای مامۆستاکەی (وکیع) ئەویش پێی گوت واز لە گوناه و تاوان بێنە.

شـــكوت الى وكيـــع ســـوء حفظـــي
فارشـــدني الى تـــرك المعاصـــي
وأخبرنـــي بـــان العلـــم نـــور
ونـــور الله لا يهـــدى للعاصـــي

٢ ـ بێ بەش بون لە ڕزق و بژێوی، پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دەفەرموێت: (إن العبد ليحرم الرزق بالذنب يصيبه)[١].

واتە: بێگومان بەهۆی گوناه و تاوانەوە بەندە لە رزق بێ بەش دەبێت.

٣ ـ گوناهکار غوربەت و نامۆیی یەکی وای دەکەوێتە دڵ ئەگەر تەواوی خۆشییەکانی دونیای هەبێ ئەم غوربەت و نامۆیی یەی لانادات.

٤ ـ کاروبارەکانی بە زەحمەت دەکەوێ.

٥ ـ تاریکی یەکی وای دەکەوێتە دڵ وەك تاریکایی شەو هەستی پێ دەکات.

٦ ـ لە گوێ ڕایەڵی (الطاعة)ی بێ بەش دەکات.

٧ ـ گوناه گوناهی دیکە بە دوای خۆیدا دێنی و وا لە گوناهکارەکە دەکات. دەست بخاتە ناو گوناهی تر. تا لە ئەنجامدا سەرگەردانی دەکات و دەرگای لێ دادەخات.

٨ ـ وا لە دڵی بەندە دەکات. کە ڕوی بە لای گوناهاندا بێت و پشتی لە تەوبە و پەشیمانی بێ. تا لە ئەنجامدا بە تەوبە ڕاناگات و عەزیمەتی ناهێڵێ.

٩ ـ وا لە بەندە دەکات پێی ئاسایی بی و گوناهەکەی لە لا سوك و ئاسان دەبێ، بە جۆرێك ئەگەر بە ئاشکرایی و لەبەرچاوی خەڵکیش بێت. هەر پێی ئاساییە، کە ئەوەش نیشانەی بە هیلاك چونە.

---

١ ـ رواه احمد وقال البوصيري في الزوائد هذا اسناد حسن.

١٠ ـ زۆر گوناهکردن پەرەی ڕەشی ئەستور بەسەر دڵدا دێنی و بەندە دەباتە ریزی غافڵ و بێ ئاگاکانەوە.

١١ ـ گوناه وا لە بەندە دەکات خوای گەورە فەرامۆش بکات و، ئینجا خواش ئەو فەراموش دەکات (وَلَا تَكُونُوا۟ كَٱلَّذِينَ نَسُوا۟ ٱللَّهَ فَأَنسَىٰهُمْ أَنفُسَهُمْ ۚ أُو۟لَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلْفَـٰسِقُونَ)[١].

١٢ ـ گوناه نیعمەتەکانی خوا ڕەش دەکاتەوە و سزا و ناڕەحەتییان دێنێتە پێش (وَمَا أصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ)[٢].

١٣ ـ گوناه دەردی دڵانە و توشی تەنگ و چەڵەمە و مەینەتی و سینە تەسکی و بێ ئومێدی و ترس و خەفەتی دەکات[٣].

ب ـ هۆیەکانی لاوازی و نزمی ئیمان:

دیارە زۆر هۆکار و ڕەفتار مایەی لاوازی و نزم بونەوەی ئیمانن، کە ئەمانەی خوارەوە هەندێکیانن:

١ ـ دوور کەوتنەوە لە تێکەڵاوێتی ئیمانداران:

لەبەرئەوەی ناتوانێ هێزێکی ئیمانی وەرگرێ، هاندەر و نوێ بونەوەی بۆ نابێ، ئاگای لە حاڵ و بارودۆخی موسڵمانان دەبڕی و نامێنێ، لە خەم و خۆشی و شادی و ناشادی بێ بەش دەبێ، کاریگەرییە ئیمانییەکانی لەسەر کەم دەبێتەوە، تا دڵی ڕەق و ئیمانی سارو سست و نزم دەبێت...وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: (فَطَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ)[٤]..

---

١ ـ الحشر/١٩.
٢ ـ الشورى/٣٠.
٣ ـ الجواب الكافي لمن سأل عن الدواء الشافي لابن القيم.
٤ ـ الحديد/١٦.

٢ ـ بیر نەکردنەوە لە ئاخیرەت و دوا ڕۆژ:

کە دەبێتە هۆی لە بیر چونەوەی پاداشتی ئیمانداره تەواوەکان و دەبێتە هۆی لە بیر چونەوەی ئازاری بێ باوەڕ و تاوانکاران...ئینجا وردە وردە لە چاکە دوورو لە خراپە نزیك دەبێتەوە، تا ئەو کاتەی خۆی لە ناو گوناه و تاوان و ئیمانێکی نزم و لاوازدا دەبینێتەوە.

٣ ـ خۆشەویستی دونیا:

بە جۆرێك وا تێ دەگات، کە هەردەم بۆی دەمێنێ، دونیای پێ باشتر بێ و خۆشتر بوێت، تا ئاخیرەت هەر هەوڵی پارە کۆکردنەوە و پەیدا کردن بێت، هەر چاوی ببڕێتە دەسکەوتی دونیایی بە جۆرێك دین و ئیمانی لە بیر بباتەوە...تا لەو کاتەشدا ئیمانێکی لاواز و بێ هێزی بۆ دەمێنێتەوە.

٤ ـ ژیان لە دەوروبەرێکی نەفامیدا:

ئەوانەی لە دەوروبەرێکی نەفامیدا دەژین هەڵبەت کاریان تێ دەکات و ڕۆژانە گۆڕانی دەبێت و هەفتانە هەڵپەڕکێ و سەما دەبینێ، هەندێك جاریش فەساد و فاحیشەی لێ نزیك دەبێتەوە بە شێوەیەك تیشکی ئیمانی بۆ نایێت، کە ئەمانەش بێگومان لە ئیمان دووری دەخەنەوە، ئەگەر خۆی زۆر نەپارێزێ لەوانەیە، وەکو نەفامەکانی لێ بێت.

٥ ـ نەبونی مامۆستا و عیلمی شەرعی:

کە عیلمی نەبێ چۆن ئیمانی بەرز دەبێتەوە، کە مامۆستای نەبێ چۆن هاندەرێکی بەرچاو ببینێ و هانی بدات لەسەر دینەکەی، کە عیلمی نەبێ چۆن پەند و قسە بە نرخەکان وەرگرێ، کە مامۆستای نەبێ چۆن ڕێگەی خۆپاراستن و ڕقەبەرایەتی جاهیلیەت و نەفامێتی بدۆزێتەوە.

بەشی (٩)

هۆشیاری و ڕوناکبیری

★. ئایا ئێمەی موسڵمان بۆمان هەیە هەوڵ بدەین ئەم فکر و کۆمەڵانەی (الأفكار والأحزاب)، کە لەم سەردەمەدا دروستبون بیان ناسین؟:

بەڵێ دەبێت ئێمە هەوڵ بدەین بناغە و بیروبۆچونیان بزانین بۆ ئەوەی لێیان دوور کەوینەوە و خۆمان بپارێزین لە مەبەستە گلاوەکانیان بەلگەشمان بۆ ئەم قسەیە حذیفەی کوڕی یەمانە، کە دەڵێ: خەڵکی پرسیاریان لە پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) دەکرد دەربارەی خێر و چاکە، بەڵام من پرسیارم لێدەکرد لە شەڕ و خراپە بۆ ئەوەی نەوەکو تێبکەوم بۆیە گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) ئێمە زووتر لە ناو نەفامی و خراپەدا بوین، خوای گەورە ئەو خێر و چاکەیەی بۆ هێناین، ئایا دوای ئەم خێرە شەڕ و خراپەی کە هەیە؟ فەرموی ((بەڵێ هەیە))، گوتم: ئایا دوای ئەم شەڕە خێر و چاکە هەیە؟ ئەویش فەرموی: بەڵێ بەڵام لێڵی و ناڕێکی تێدایە (فيه دخن)، گوتم ئەو لێڵی و ناڕێکیە چییە؟ فەرموی: (گەلێکن شوێن غەیری سوننەتەکانی من دەکەون و بە غەیری ڕێباز و ڕێگاکەی من کار دەکەن و پێ هەڵدەگرن تۆ هەندێك شتیان بە چاك دەزانی و هەندێك شتیان بە خراپە، گوتم ئایا دوای ئەم خێرە شەڕ هەیە؟ فەرموی: (بەڵێ) بانگ کەرانێك لەسەر دەرگای دۆزەخن هەر کەسێك بڕوات بە دەنگیانەوە و وەڵامیان بداتەوە فڕێ دەدرێتە ناو ئاگرەوە.

گوتم ئەی پێغەمبەری خوا(صلی الله علیه وسلم) باسیان بکە بۆمان ئەوانە کێن؟ فەرموی: (کەسانێکن لە پێستی خۆماندان وە هەر بە زمانی خۆشمان قسە دەکەن).

گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا(صلى الله عليه وسلم) چی بکەم ئەگەر توشی ئەو ڕۆژە هاتم؟ فەرموی: دەست بگرە بە کۆمەڵی موسڵمانانەوە وە بە پێشەواکانیانەوە و خۆت قایم بکە. گوتم: ئەگەر موسڵمانان لەو کاتە کۆمەڵ و پێشەوا (إمام)یان نەبو؟ فەرموی: دەی واز بێنە لە هەرچی کۆمەڵی دیکە هەیە بانگەوازی چو بی گازیشت گرتبێ لە قەدی دارێك، هەتاوەکو گیانت دەردەچێ.

ئەمەش دەقی فەرمودەکەیە: (قال حذيفة بن اليمان: كان الناس يسألون رسول الله(صلى الله عليه وسلم) عن الخير و كنت أسأله عن الشر مخافة ان يدركني، فقلت يا رسول الله إنا كنا في جاهلية و شر، فجاءنا الله بهذا الخير، فهل بعد هذا الخير من شرّ؟ قال: ((نعم)) قلت: هل بعد ذلك الشر من خير؟ قال: ((نعم)) وفيه دخن؟ قال؟ ((قوم يستثون بغير سنتي و يهتدون بغير هدي تعرف منهم و تنكر)) فقلت: هل بعد ذلك الخير من شر؟ قال: ((نعم)) دعاة على أبواب جهنم من أجابهم اليها قذفوه فيها..فقلت: يا رسول الله صفهم لنا: قال: قوم من جلدتنا و يتكلمون بألسنتنا)) قلت يا رسول الله فما ترى ان ادركني ذلك؟ قال ((تلزم جماعة المسلمين و إمامهم)) فقلت: فإن لم تكن لهم جماعة ولا إمام؟ قال فاعتزل تلك الفرق كلها، ولو أن تعض على أصل شجرة حتى يدركك الموت وأنت على ذلك)[1].

کەواتە ئێمەی موسڵمانیش سود لەم فەرمودەیە وەردەگرین و دەبێ بزانین کە (بانگەوازی شەڕ و خراپە) ئەوانەن کە لەسەر ڕێبازی پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) دوورن و پەیڕەوی ناکەن لە ژیان و بەرنامە و حوکمڕانیاندا. بۆیە دەبێت ئێمەش ئاگاداری ئەو کۆڕ و کۆمەڵانە بین و بە چاکی بیانناسین و ئامانجەکانیان پووچەڵ بکەینەوە.

١ ـ أخرجه البخاري ـ فتح الباري ـ ج١٦ ص١٤٤.

وانەی یەکەم: ئایا حوکم و یاسا بۆ گەلە یان بۆ خوای بالاّ دەستە؟

دوژمنانی خوا و سەر لێ تێکدەرانی مرۆڤایەتی هەمیشە هەوڵ دەدەن، کە کۆمەڵێك قسەی زەق و بێ ناوەرۆك خەڵکی چەواشە بکەن و لە ڕێگای ڕاست و بێ گەرد دووریان بخەنەوە و، بیان کەنە کۆیلەی بیرە پووچەڵەکانی خۆیان ئەمەش، کە (دەڵێن دەبێت حوکم و یاسا بۆ گەل و بە دەست گەل بێت) یەکێکە لەو ڕستە درۆیانەی، کە لە جیهاندا دەیانەوێ گەلانی پێ لە خشتە بەرن و بیان خەنە شوێن ئاواتە گلاّوەکانی خۆیان، بۆیە ئەگەر سەنج بدەینە ئەو جۆرە کەس و کۆمەڵانە، تەنها بۆ خاڵێکی خۆشیان دانابەزن و لە خۆیان نابورن بۆ رەئی و خواستەکانی گەل...بەڵکو ڕاستی و چاوڕۆشنی ئەوەیە، کە بڵێین حوکم و یاسا و بڕیار تەنها و تەنها هەر بۆ خوای گەورە و بالاّ دەستە و هەرچی ئەو نەیلێت و بڕیاری لەسەر نەدات دەبێ چاك بزانین، کە هەمو پووچەڵ و بێ کەڵکە، پێچەوانەی ئەم ڕاستیەش دەبێ چاك بزانین، کە هەموی بریتییە لە بیروزادەی ئەو حزب و کۆمەڵانەی، کە بێ باوەڕن و خوای گەورەش دەفەرموێت: (إِنِ ٱلۡحُكۡمُ إِلَّا لِلَّهِ)[1].

هەروا دەفەرموێت: (وَمَن يَبۡتَغِ غَيۡرَ ٱلۡإِسۡلَٰمِ دِينٗا فَلَن يُقۡبَلَ مِنۡهُ وَهُوَ فِي ٱلۡأٓخِرَةِ مِنَ ٱلۡخَٰسِرِينَ)[2].

هەروا دەفەرموێت: (أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ وَمَنۡ أَحۡسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكۡمٗا لِّقَوۡمٖ يُوقِنُونَ)[3].

ـ واتە: لە دەرچون و یاخی بون لە ڕژێم و دەستوری خوای گەورە، کە پڕە لە خێر و خۆشی و بەختەوەری بۆ ئادەمیزاد لە جیهاندا، یەکسان کردنی ئەو

١ ـ یوسف/٤٠.
٢ ـ آل عمران/٨٥.
٣ ـ المائدة/٥٠.

دەستورە خواییە بە ڕژێم و دەستورە دروستکراوەکانی جاهیلیەتی دەستی مرۆڤ لای خوای گەورە زۆر ناپەسند و ناڕەوایە و دوور کەوتنەوەیە لە ڕێگای ڕاست و نەفامی و گومڕاییە.

ئەو ڕژێم و دەستورە دروستکراوانە وەك ڕژێم و دەستورە داهێنراوەکانی جاهیلیەتی پێش ئیسلام، کە بریتی بون لە چەند شتێکی هەڵقولاّ و لە ویست و ئارەزووی مرۆڤ.

ئایا دوژمنانی دین یەکدەنگ و هاوپشتیوانن بۆ دژایەتی کردنی ئیسلام و موسڵمانان؟

ئاشکرایە، کە دەوڵەتە بێ بڕوایەکان ئەگەر چی جیاوازیش بن لە بۆچون و تێڕوانینیان بۆ ئیسلام، ئەوە بێ گومان هەموویان هاودەنگ و پشتیوانن بۆ دژایەتی و دوژمنایەتی کردنی ئاینی ئیسلام، چونکە دەزانن بە بەرزی و گەیاندنی دەنگی ئیسلام بە گوێی گەلان و خەڵکانی تینوو بە حەق و ڕاستی و دادپەروەری ئەوان بەرەو لەناوچون و پووکانەوە دەچن.

ئینجا لە دوژمنایەتیشیاندا هەریەکە و شێوازێکیان بۆ خۆیان هەڵبژاردوە و دژایەتی بەرنامەی ڕاستی خوایی پێ دەکەن. بۆ نمونە: شوعیەت دوژمنایەتی خۆی بە ئاشکرا دەکات و بە ڕاشکاوی هەوڵی لەناوبردنی ئیسلام و موسڵمانان دەدات.

خاچ پەرستەکانیش (الصليبية) بە نهێنی و لە پشت بیر و کۆمەڵە ڕوخێنەرەکانەوە دژایەتی خۆیان دەکەن، لە چەندەها شوێن هەڵدەستن بە کردنی موسڵمانان بە خاچ پەرست بە تایبەتی ئەوانەی، کە کەم شارەزای ئیسلام بون و دوورن لە کۆمەڵی موسڵمانان.

هەروەها ئەوەش جولەکە و (یەهود)ەکانن، کە لە پشت هەمو کۆمەڵ و حزبێکی بێ دینەوە دەوەستن، سوریان دەکەن و هانیان دەدەن بۆ پەرەسەندنی

بێ ڕەوشتی و لەناو بردنی هەمو دابونەریتێکی پاك و ڕەوشت بەرزی وەك ماسۆنیەت و (الصهيونية العالمية) وە بابی و بەهائیەکان و....هتد.

وانەی دووەم: پێناسەی هەندێك لە بیرۆکەکانی ئەم سەردەمە (١)

١ ـ التنصير: بەگاورکردن:

ڕێچکە و ڕێبازێکی ڕوخێنەر و داگیرکەرە، کە هەمیشە هەوڵ دەدات بۆ دژایەتی کردنی ئیسلام و دەست گرتن بەسەر خاك و ئاویدا. دوای شکاندنیان لە شەڕەکانی خاچ پەرستیەکاندا زیاتر دەرکەوتن و بلاو بونەوە بە جیهاندا بۆ ئەوەی فیتنە و ئاژاوە زیاتر دروستبکەن و ئەمەش زیاتر بۆ ئەوەی گەلانی موسڵمان لاواز و کەم هێز بکەن وە پروپاگەندەش دەکەن، کە عیسی(علیە السلام) کوڕی خوایە و ژەهری خۆیان لە هەمو ڕوەکانەوە دەڕێژن و گەلانی هەژاری پێ چەواشە دەکەن. بەرگریش لەم بیرە پووچەڵە، دەست گرتنە بە قورئان و فەرمودە شیرینەکانی پێغەمبەری ئازیز(صلى الله عليه وسلم) وە پەیوەست بونە بە کۆمەڵی موسڵمانانەوە وە ئاگاداری لە زانستەکانی ئیسلام و زانستی ئەوەی، کە ئاینی (النصارى) ئێستا دەست کاری کراوە و لە جێی خۆی نەماوە، کە لە بنچینەدا لەسەر شێوەیەکی پاك و ڕاست هاتوە بۆ عیسی پێغەمبەر(علیە السلام) بۆ تەواوکەری بەرنامەی موسی پێغەمبەر(علیە السلام).

٢ ـ الشيوعية: شوعیەت:

بریتیە لە ڕێبازێکی فکری، کە لەسەر (إلحاد) و بێ باوەڕی دامەزراوە ماددە لە لای شوعیەت بنچینەی هەمو شتێکە و، یەکەم جار لە ئەڵمانیا لەسەر دەستی مارکس و (انجلز) دەرکەوت لە پاشاندا لە ڕوسیا بە نەخشەی جولەکە

دەرکەوتن، بەرە بەرە لەسەر حسابی خەڵکانی تر بە ئاگر و ئاسن فراوان بوو، کە موسڵمانانی دەروون پاك زیانی زۆریان چێشت بە دەستیەوە. ئەو بناغەیەش، کە لەسەری دروست بوە زۆرن. بۆ نمونە:

١ - ئینکاری کردنی بونی خوا و ئاین و پێغەمبەران و شعاریان بریتیە لە (لا إله والحياة مادة).

٢ - نەهێشتنی شیرازەی ڕەوشت و چاکەخوازی.

٣ - دروستکردنی ڕق و کینە لە نێوان هەژار و دەوڵەمەندا.

هەروەها لە زۆر شوێندا ئافرەت دەکەنە داردەستێکی خۆیان بۆ خەڵەتاندنی خەڵکی و لە خشتە بردنیان و ڕاکێشانیان بۆ لای مەبەستە گڵاوەکانی خۆیان.

٣ - الصهيونية : سەهیۆنیەت:

بزووتنەوەیەکی سیاسی ڕەگەز پەرستی (عنصرية) توندڕەوە. بە ئاواتی دروستکردنی دەوڵەتێکی جولەکەیە لە فەلەستین دا، کە لە ڕێگای ئەم دەوڵەتەوە فەرمان ڕەوایی جیهان بکات.

بناغەی (صهيونية) دەگەڕێتەوە بۆ جولەکەی نەمساوی (هرتزل)، کە یەکەم کەسە هەستاوە بە بانگەواز کردن بۆ (صهيونية) وە ئەم فکرمیە بریتیە لە ڕەنگ دانەوەی جولەکانی سەر زەوی.

ئامانج و ئاواتەکانیان بۆ بەدەست هێنانی حوکم و دەسەڵات پەیدا کردن و زۆر پیس و خراپن. بۆ نمونە: زەبر و زۆر و ترساندن بە چاکترین هۆکار دەزانن. وەدەست کەوتنی سەروەت و سامانی زۆر بە هەر ڕێگایەك بێت، بەکارهێنانی ڕەشوە خواردن و خیانەت بازی و فرت و فێڵ و درۆ. بۆ چەواشە کردنی خەڵکی شعاری (ئازادی و یەکسانی و برایەتی) بەرز دەکەنەوە.

وانەی سێهەم: پێناسەی هەندێك لە بیرۆكەكانی ئەم سەردەمە (٢)

٤ـ الماسونیە:

ڕێكخراوێكی جولەكەی نهێنی و تۆقێنەرە و ڕێكخستنێكی شاراوەی پتەوە، ئامانجی زامنكردنی دەسەڵاتی جولەكەیە بەسەر جیهاندا، بانگەواز دەكات بۆ بێباوەڕی و بێڕەوشتی و حەڵاڵ كردنی هەمو حەڕامێك، ئەندامانی خۆی لە كەسانی ناودار و سیاسەتمەدار دروستدەكرد. پەیمانی پاراستنی نهێنییەكانی لێ وەردەگرتن.

دامەزرێنەری ئەم ڕێكخراوەیە مەلیكی ڕۆمان (هیرۆدس اكریبا) بو بە یارمەتی دوو ڕاوێژكار (مستشار)ی جولەكەی خۆی، بێبڕوا بون بە خوا و پێغەمبەران و بە هەمو شتێكی غەیبی، هەمیشە هەوڵی پارچە پارچە كردنی وڵاتانیان دەدا و كێشە و شەڕ و ئاژاوەیان دەخستە ناو شار و وڵاتەكانەوە.

٥ـ العلمانیة: علمانیەت:

ڕێباز و بانگەوازێكە بۆ بنیاتنانی ژیان لەسەر بناغەی دوور لە ئاینی، واتە بە مانا سیاسییەكەی بێ دینی (اللادینیە) لە فەرمان ڕەواییدا، ئەم بیرۆكەیەش لە ئەوروپا سەری هەڵدا دژی كەنیسە و بەرە بەرە هەمو وڵاتانی گرتەوە، زیاتر بەهۆی شیوعیەت و ئیستعمار و مزدە دەرەكانەوە، بەم شێوەیە بیروڕاكانی خۆیان لە جیهانی ئیسلامیدا بۆ هەڵخەڵەتاندنی خەڵكی بڵاوكردەوە ئەویش بە تانە دان لە ئیسلام و قورئان و پێغەمبەران و پیشاندانی خەڵكی بەوەی، كە ئیسلام تەنها كۆمەڵێك (دوعا و نزا و شعاری ڕۆحی و گیانین و هیچی دیكە) یان ئیسلام دەبێتە هۆی دواكەوتن و لەگەڵ ئەم ئاست و سەردەمەدا ناگونجێ.

یەكێكی تر لە ژەهرە گڵاوەكانیان ئەوەیە، كە دەڵێن: ئێمە دژی ئیسلام نین

و بە ڕواڵەت خۆیان بۆ خەڵیك بە بڕوادار و خواپەرست دەدەنە قەڵەم تاوەكو دەستەڵات پەیدا بكەن و حوكمڕانیان بكەوێتە دەست ئەو كاتە هەر چیان بوێت دەیكەن و بێ گوێدانە هیچ ماف و دادوەرییەك.

٦ـ الوجودیة: وجودیەت:

تەیار و بۆچونێكی فەلسەفییە مرۆڤ لە سەروی هەمو شتێكەوە دادەنێت و بڕوای وایە، كە مرۆڤ تاكە كەسێكە خۆی بۆ خۆی خاوەنی بیر و ئازادی و هەست و ئارەزوی خۆیەتی و پێویستی بە كەسی دی نییە، كە ڕێ نیشان دەری بێت و نهێنییەكانی بۆ ڕونبكاتەوە، بەڵكو مرۆڤ خۆی سەرپشك و لێ زانە لە هەمو شتێكدا، هەر لەبەرئەوەش ئەو كۆمەڵە بۆچونێكی ڕون و ئاشكرایان نییە و تا ئێستاش نەیانتوانیوە جێگای خۆیان بكەنەوە لە ناو هیچ بیروباوەڕێكدا، بە ناوبانگترین كەسی ئەم سەردەمەیان فەیلەسوفی فەڕەنسییە كە ناوی (جان بول سارتر)ە، كە بێ باوەڕ و مولحیدە و پشتیوانی جولەكەیە.

بە هیچ شێوەیەك بڕوایان بە خوا و بەرنامەكەی نییە، بڕوایان بە هیچ ئاین و دین داریەك نییە. دەڵێن دەبێت مرۆڤ بە هەمو شێوەیەك سەربەست بێت، ئەم بیروبۆچونەیان لە ولاتە ئەوروپی و ڕۆژئاواییەكاندا بوەتە هۆی تێكدانی ڕەوشت و بلاوبونەوەی هەمو جۆرە فەساد و بەرەڵلاییەك و گوێ نەدان بە هیچ داب و نەریتێكی كۆمەلایەتی و مرۆڤایەتی.

٧ـ التغریب:

بریتییە لە تەیار و بۆچونێكی فراوانی زۆر لایەنەی سیاسی و كۆمەلایەتی و ڕۆشنبیری و هونەری. هەوڵ دەدات، كە ژیانی گەلان بە گشتی و موسڵمانان بە تایبەتی كێش بكات بەرەو شێوازێكی ڕۆژئاوایی (الغربي) بە مەبەستی سڕینەوە و نەهێشتنی كەسایەتییە سەربەخۆ و تایبەتمەندییەكەی و كردنیان بە چاكترین شوێن كەوتەی شارستانیەتی ڕۆژئاوا، ئەم هەوڵدانەش لە هەمان كاتدا هێرشێكی (نصرانیة ـ صهیونیة ـ إستعماریة)، كە مەبەستێكی هاوبەش

کۆی کردبونەوە ئەویش گۆڕینی جیهانی ئیسلامی بو بە قالبێکی ڕۆژئاوایی و بۆ لابردن و کوژاندنەوەی ئەو کەسایەتییە ئیسلامییە بەرز و ڕەسەنەی، کە لەناو گەلانی موسڵماندا بو.

بۆیە توانیان بە خێرا بگەنە وڵاتانی ئیسلام و لایەنگران بۆ خۆیان پەیدا بکەن و بانگەشە بکەن بۆ بیرە ڕوخێنەرەکەیان بە هەندێ پروپاگەندەی زاق و بریق، کە بو بەهۆی هەڵخەڵەتاندنی کەسانێکی زۆری زۆربەی توێژەکانی ناو کۆمەڵگەی ئیسلامی، تا وای لێهات هەندێك لە زاناکانی ئیسلامیش بە کۆمەڵێ بۆچونی ڕۆژئاوایی خەڵەتان و لە نوسینەکانیاندا ڕەنگی دەدایەوە.

بۆ نمونە: لە هەندێك بۆچونی مامۆستا (محمد عبده) ـ (محمد حسین هیکل) ـ (جمال الدین افغانی) لە سەرەتای کاریەوە...هتد چەند کەسانێکی تر تاکو ئێستاش کەسانی ساویلکە و سادە هەر خەون بە ڕۆژئاوا دەبینن و هەوڵ دەدەن شوێن پێی ئەوان هەڵبگرن لە هەمو ژیانیاندا.

بەڵێ ئێمەی خاوەن باوەڕ و شوێنکەوتەی قورئان و سوننەت دەبێ چاك بزانین ئەمانە هەموی چەواشە کردنە، خوا و پێغەمبەرەکەشی زۆر بە ڕونی ئاگادارمان دەکەنەوە، کە بە هیچ شێوەیەك شوێن بێ باوەڕان نەکەوین و خۆشمان نەوێن و دڵیان پێ نەدەین.

هەروەك دەفەرموێت: ﴿ وَلَا تَرْكَنُوٓاْ إِلَى ٱلَّذِينَ ظَلَمُواْ فَتَمَسَّكُمُ ٱلنَّارُ ﴾[1].

---

١ ـ هود/١١٣.

بەشی (١٠)

بەسەرهات و ژیانی پێغەمبەرﷺ

وانەی یەکەم: پێش کۆچ و کۆچکردن

دەرچونی پێغەمبەرﷺ بۆ (طائف):

بە مردنـی (ابـو طالـب) و (خدیجة) پێغەمبـەرﷺ دوو لایـەنگر و پاڵپشتی گەورەی لە دەست چو.

لــە دوای مردنـــی ئــەوان کافرەکـانی قــوڕەیش ئــازاردان و بــەرگریان بــۆ پێغەمبەرﷺ زیادی کرد.

لەبەرئــەوە پێغەمبــەرﷺ بــەرەو (طـائف) بــە هاوڕێیــەتی (زیـد)ی کـوڕی (حارثة) ڕۆیشت، بە ئومێدی ئەوەی کەسانێك لە نێو طائف دا بدۆزێتــەوە، کە پاڵپشتی بکەن و لە ڕاگەیاندنی پەیامی خوای گەورەدا یارمەتی بدەن، بەڵام بە داخــەوە خــەڵکی طـائف پێشـوازیان لێنــەکرد وبــە دەنگیــەوە نەچـون، نــەك هەرئەوەش، بەڵکو توندترین شێواز ئازاریـان دان و گێـل و نەفامـەکانیان هانـدا دوایان بکـەن و بـەردبارانیان بکـەن، تـا وای لێهات خـوێن لـە پێـی پێغەمبـەری ئــازیزەوە ﷺ دەرچــوو، ســەری (زیـد)یــش - کـە هــەوڵی دەدا بــەرگری لــە پێغەمبەرﷺ بکات - بریندار کرا..

لەبەرئــەوە پــەنایان بــردە بــەر باخێـك و لــەوێ تۆزێـك حەسـانەوە، پاشـان هەستان ملی ڕێی مەککەیان گرتە بەر.

پێغەمبــەرﷺ داوای لــە خــوای گــەورە کــرد، تــا لــە هــەمو تەنگانـــە و ناڕەحەتییەکەدا دەرگایەکی بە ڕەحمەت و ڕزگاری لەسەر بکاتەوە.

پێغەمبەرﷺ کە لە مەککە نزیك بویەوە نـاردی بـە دوای (مطعـم)ی کوڕی (عـدي) داوای لێکـرد، کـە لـە پـەنای ئـەودا خـۆی بکـات بـە مەککـەدا. (مطعـم)

ئەوەی زۆر پێخۆش بو، لەبەر ئەوە خزمانی خۆی کۆکردەوە بە چەکەوە ڕویان کردە (مسجد الحرام) پاشان داوای لە پێغەمبەرﷺ کرد کە بێتە شارەوە، ئەویش هات و ڕوی کردە (کعبة) و بە دەوریدا سوڕایەوە، پاشان چوە ماڵی خۆی و سوپاس بۆ خوا هیچ خراپەیەکی نەهاتەڕێ.

شەوڕەوی و بڵندبونەوەی (الإسراء والمعراج):

لە دوای گەڕانەوەی پێغەمبەرﷺ لە (طائف)ەوە بۆ مەککە، دەستی کرد بە ناساندنی خۆی وەك پێغەمبەرێك بەو خێڵانەی، کە بۆ حەج سەردانی کەعبەیان دەکرد و، هەوڵی دەدا پەیامی خوای گەورەیان پێ بناسێنێت، هەروەها بانگێشەی موسڵمان بونی بۆ دەکردن، بەڵام خێڵەکان بانگێشەکەیان ڕەت دەکردەوە و، هەندێکیشیان زۆر بە ناشیرینی وەڵامیان دەدایەوە و، بە ڕویدا هەڵدەشاخان.

لە بەرامبە ئەوەد خوای گەورە و باڵادەست ڕێز و میهرەبانی خۆی لەسەر دەنێ و شەوێك لە (مسجد الحرام)ەوە بۆ (مسجد الاقصى) شەوڕەوی پێدەکات، لەوێشەوە بەرەو ئاسمان بڵندی دەکات تا بەشێك لە نیشانە و بەڵگە مەزنەکانی خوای گەورە ببینێت.

ئەوە بو لەو بڵندبونەوەیدا بەرەو ئاسمان، پێنج فەرزەی نوێژ لەسەر خۆیی و باوەڕدارانددا فەرز کرا، نوێژ بو بە نوری چاوی پێغەمبەری ئازیزمان.

بەیانی، هەواڵی شەوڕەوی و بڵندبونەوەکەی و ئەوانەی دیتبوی بە قوڕەیشیەکانی ڕاگەیاند، بەڵام ئەوان باوەڕیان پێنەکرد، بەڵکو هەر گوێشیان پێنەدا، هەمو ئەو بەڵگە ڕون و ئاشکرایانەی بۆی باس کردن ئەوەندەی کە دوورکەوتنەوە و دەستیان دایە سەرپێچی کردن.

بەڵام (ابوبکر) ﷺ هەرکات پێغەمبەرﷺ هەواڵێکی دەربارەی شەوڕەوی و بڵندبونەوەکەی لا باسکرد دەیگوت: (ڕاست دەفەرمویت ئەی پێغەمبەری خوا) بەمە ناوی (الصدیق)ی دووبارە پێ بەخشرایەوە.

دوو پەیمانی (عەقەبە):

جولەکەکانی (یثرب) شانازییان بە ئاینەکەی خۆیانەوە دەکرد، لافیان بەسەر عەرەبە بت پەرستەکانی خێڵی (اوس) و (خزرج)ی ناو (یثرب)ەوە لێدەدا و دەیانگوت پێغەمبەرێك دەردەکەوێت و ئێمە بەهۆی ئەوەوە سەردەکەوین بەسەر عەرەبەکاندا، جولەکەکان حەزیان دەکرد شەڕ لەگەڵ عەرەبەکاندا هەڵگیرسێنن، لەبەرئەوە هەندێك لە عەرەبەکان شارەزای ئاینە ئاسمانیەکان بوبون و هەندێکیشیان خوازیاری ئەوە بون لەو بە خۆدا هەڵدان و خۆبادان و لەو شەڕە نەخوازراوانەی جولەکەکان ڕزگاریان ببێ.

پێغەمبەرﷺ پەیوەندی بە عەرەبی (یثرب)ەوە هەبو، ئەوە بو خاڵوانی و خزمانی (عبدالمطلب)ی باپیری لەوان بون، گۆڕی باوکیشی هەر لای ئەوان بو، لە تەمەنی شەشساڵیدا سەردانی گۆڕەکەی کردبو لەگەڵ دایکیدا.

پێغەمبەرﷺ لە یازدەهەمین ساڵی پێغەمبەرایەتیدا، بانگی خێڵە دابەزیوەکانی - بە مەبەستی حەج کردن - بۆ ناو مەککە دەکرد، جا لەو ماوەیەدا ڕێی کەوتە شەش پیاو لەو پیاوانەی (خزرج) و پەیامی ئیسلامی پێ گەیاندن، ئەم کەسانەی بەهۆی وتە و باسەکانی پێغەمبەرەوە دڵنیا بون، کە (محمد) ئەو پێغەمبەرەیە، کە جولەکەکان باس لە نزیکی هاتنی دەکەن، لەبەرئەوە بڕیاریان دا باوەڕی پێ بهێنن، خوای گەورە و پەروەردگاریش زیاتر دڵیانی بۆ ئیسلام کردەوە و سەرەنجام موسڵمان بون، کاتێکیش گەڕانەوە بۆ (یثرب) دەستیان کرد بە بانگێشەکردنی خەڵکانی خێڵەکەیان بۆ ئیسلام.

بۆ ساڵی دوایی و هەر لە کاتی حەج دا، دوانزە پیاویان دێن بۆ مەککە، لای (عقبە) چاویان بە پێغەمبەرﷺ دەکەوێت، لە چاوپێکەوتنێکدا ئەو پیاوانە پەیمان دەدەنە پێغەمبەرﷺ، کە هاوەڵ بۆ خوای گەورە نەسازێنن و فەرمان بەوانە بکەن، کە خوای گەورە فەرمانی پێدراوە و بەرگریش لە ناهەمواری و نادروستی بکرێت، ئەمە بە یەکەم پەیمانی (عقبة) دادەنرێت.

پێغەمبەرﷺ (مصعب)ی کوڕی (عمیر) لەگەڵ هاوپەیمانەکانیدا دەنێرێت بۆ (یثرب)، تا قورئانیان بۆ بخوێنێت و ئیسلامیان فێربکات و لە ئاینەکە شارەزایان بکات و تێیان بگەیەنێت، ڕۆیشتنی (مصعب) بۆ یثرب هۆیەك بو بۆ زیاد بونی ژمارەی موسڵمانان، یەکێك لەو کەسانەی لەسەر دەستی (مصعب) موسڵمان بو (سعدی)ی کوڕی (معاذ) بو، کە لە سەرۆکە مەزنەکانی (اوس) بو، ئیسلام بونی ئەویش بویە مایەی موسڵمان بونی ژمارەیەکی زۆر لە خێڵەکەی، لە وەرزی ساڵی یانزەهەمی پێغەمبەرایەتیدا بو، کە (٧٣) کەس لە موسڵمانانی (یثرب) بە پیاوو ژنەوە هاتن بۆ مەککە و پەیوەندییان بە پێغەمبەری خواوە کرد، پێغەمبەریش ﷺ داوایان لێ دەکات، کە لای (عقبة) چاوی پێیان بکەوێت، کە لەگەڵیان کۆ دەبێتەوە ـ لەم کۆبونەوەدا (عباس)ی مامیشی ـ تا ئەوکاتە هەر موسڵمان نەبو ـ لەگەڵ دەبێ، لەسەر ئەوە ڕێك دەکەون، لە هەمو شتێك بیپارێزن، کە منداڵ و ژنی خۆیانی لێ دەپارێزن، لە بەرامبەر ئەوەدا پێغەمبەریش لە گەڵیان هاوپەیمان دەبی و شەڕ لەگەڵ ئەوەدا بکات کە شەڕیان لەگەڵ دەکات و لەگەڵ ئەوەشدا ئاشت و تەبا بێت، کە ئەوان تەبان لە گەڵیدا.

پاشان پێغەمبەرﷺ داوایان لێ دەکات، کە (١٢) پیاو لە خۆیان هەڵبژێرن تا پەیمان بدەن بە بەجێهێنانی ئەو شتانەی، کە لەسەری ڕێك کەوتبون، ئەوانیش (٩) پیاویان لە (خزرج) و (٣) پیاویان لە (اوس) هەڵبژارد و پەیمانەکەیان بەست بەمە پەیمانی دووەمی (عقبة) بەسترا، کە سەرەتایەك بو بۆ کۆچکردنەکەی پێغەمبەرﷺ.

کۆچکردن بۆ یثرب:

ئەوانەی پەیمانی دووەمی (عقبة)یان بەست، گەڕانەوە بۆ (یثرب) کە کافرانی قورەیش بەو پەیمانەیان زانی لە ئاکامەکانی ترسان، لەبەرئەوە ستەم و ئازاردانیان بەرامبەر موسڵمانان زیادی کرد.

پێغەمبـەرﷺ ڕێیـدا بـە موسـڵمانان تـا بـەرەو (یثـرب) کـە پشـتگیرکەر و یارمـەتی دەریـانی تێدایـە، کۆچبکەن، موسـڵمانان دەسـتیانکرد بـە کۆچـکردن بەرەو (یثرب) بە شێوەی تاك و کۆمەڵ، زۆربەشیان توشی زۆر بـەڵا هـاتن وەك ئەوەی نەهێڵرێ خزم و کەس و کاریان لەگەڵ خۆیان بەرن، یان نـەهێڵرێ پـارە و ماڵیان لەگەڵ خۆیان بـەرن، پـاش ماوەیـەك وای لێهـات، جگـە لـە پێغەمبـەرو (ابوبکر) و (علی کوڕی ابو طالب) و کەسانی بێ دەسەڵات و دەستەوسان، کە لـە لایەن کافرانەوە بـە دیـل گیرابـون کـەس لـە موسـڵمانان لـە مەککەدا نەمایـەوە، کاتێ کافران بە کۆچی موسڵمانانیان زانی هێندەی دی ترسەکەیان زیـادی کـرد، لەبەرئەوەی دەیانزانی، کـە خـەڵکی ئـەو شـارە جەربـەزە و نەبـەردن، هـەروەها کـافران دڵنیـا بـون لـەوەی، کـە گەیشـتنی پێغەمبـەرﷺ بـە موسـڵمانانی ئـەوێ، کاریگەرییەکی گەورە و مەزنی دەبـێ، لەبەرئـەوە لـە (دار النـدوة) کـۆ دەبنـەوە بڕیاری کوشتنی پێغەمبەرﷺ دەدەن.

بۆ ئەو مەبەستە گڵاوەش وا ڕێك دەکەون، کە لەهـەر خێڵێـك لـە خێڵەکانی قوڕەیش، لاوێکی بەهێز هەڵبژێرن و شمشێرێکی چاکی پـێ بێـت، ئینجا هـەمو ئەو لاو چاکانـە بـە یـەك جـارو بـە یـەك لێـدان پێکـەوە شمشێر لەسـەر سـنگی پێغەمبەرﷺ بچەقێنن.

چونکە کافران وایان دەزانی بەم شێوەیە خوێنی پێغەمبەری خـوا ونـدەبێت و لە نێو گشت خێڵەکاندا بڵاو دەبێتـەوە، ئـەو کاتـە خـزم و کەسـانی لـە خێڵی (عبدالمناف) نازانن چی بکەن و خوێنی بە یەکجاری وندەبێت.

خوای گەورە کردگاری باڵادەست پێغەمبەری ئازیزمانﷺ ئاگـادار دەکاتـەوە لەو بۆسەیەی کافران بۆی دادەنێن، لەبـەر ئـەوە پێغەمبـەرﷺ دەچێت بـۆ لای (ابـوبکر) و پێـی ڕادەگەیـەنێت، کـە خـوای پـەروەردگار ڕێگـەی پـێ داوە تـا کۆچبکات، ابوبکریش داوای لێ دەکات لەو کۆچەدا هاوەڵی بکات.

پێغەمبـەریش پێـی خـۆش دەبێـت و ڕەزامەنـدی دەردەبڕێـت. ابـوبکر لـە ئەنجامی ئەو هاوەڵییەی پێغەمبەری خوا ﷺ، فرمێسك لە هـەردوو چاوانیەوە

دەردەچـێت و دەچـێت دوو ئەسـپ و دوو كۆچـبار بـۆ سـەفەرەكەیان ئامـادە دەكات.

هـەروەها (ڕابـەرێك) بـە كـرێ دەگرێـت تـا ڕێگەكـەیان نیشـان بـدات، پێغەمبەرﷺ فەرمان بە (علی كوڕی ابو طالب) دەدات لـەو شـەوەدا، كـە پـیلان گێڕان بە نیـازن تیایـدا بیكـوژن، لـە جێگەكـەی ئـەودا، بنـوێ، كاتـێ كـافران لـە دەرەوەی ماڵەكەیدا كۆ دەبنەوە بە مەبەستی كوشتنی، ئەو لە مـاڵ دەردەچێت، خوای گەورەش چاویان لە ئاستیدا كوێر دەكـات، پێغەمبـەری خۆشەویستﷺ كاتێ بە لایاندا تێ دەپەڕێت مشتێ خـۆڵی دەشـتی (بطحـا)ی پـێ دەبـێ، بـە دەم خوێندنی ئەم ئایەتەوە:

(وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدًا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًا فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لاَ يُبْصِرُونَ) خۆڵەكە دەكات بە سەریاندا.

ئینجـا پێغەمبــەرﷺدەچـێتە دەرەوە و ڕو دەكاتــە مــاڵی ابـوبكر و پێكـەوە دەردەچـن، لـەو كاتــەدا كابرایـەك بـە لای پیلانگێڕەكانــدا - كـە لـە بـەردەم ژوورەكەی پێغەمبەردا خۆیان مەلاس دابو- دەڕوات و دەڵێت:

(ئەوە لەم بەر دەرگایەدا چاوەڕێی چی دەكەن)؟

ئەوانیش دەڵێن: چاوەڕێی - محمد - دەكەین.

كابرا پێیان دەڵێ:

- بەدبەختی هیچ لـە بـارا نەبوانـە - محمدـ بـە لاتانـدا تێپـەڕی و خۆڵیشـی كرد بە سەرتاندا.

گوتیان:

- كوا؟ بەخوا هیچمان نەماندیتوە!

پیلان گێڕان هەڵدەستن و خۆیـان دەتـەكێنن، ئینجا لـە كونێكی دەرگاكـەوە تەماشای ژوورەكە دەكەن و دەبینن یەكێك لە جێگاكەیدا نوسـتوە، ئـەوانیش وا دەزانن ئەو كەسە پێغەمبەرەﷺ بەڵام دوایی كـە دەبیـنن (علـی) لـە جێگاكـەدا

ڕاست دەبێتەوە شەرم دەیانگرێت و تەریق دەبنەوە. پێغەمبەرﷺ و ابوبكری هاوڕێی لە شار دەچنە دەرەوە و بە نهێنی بەرەو ئەشكەوتی (ثور) ڕێ دەگرنە بەر، لەو سەفەرەدا ابوبكر هەتا بڵێی بە بەزەیی و دڵسۆز دەبێت بەرامبەر پێغەمبەرﷺو هەمو شێوەیەك هەوڵی پاراستن و بەرگری لێكردنی دەدات، جارێك پێشی لێ دەگرێت و جارێك دوای لێ دەگرێت و جارێك لە دەستی ڕاستیەوە دەڕوات و جارێك لە دەستی چەپی، پاشانیش، كە دەگەنە ئەشكەوتەكە پێش پێغەمبەرﷺ دەكەوێت لە چونە ژورەوەدا، بۆ ئەوەی دڵنیا بێت لەوەی ئەشكەوتەكە هیچ شتێكی ترسناك و زیانبەخشی تێدا نییە، بۆ ماوەی (٣) ڕۆژ لە ئەشكەوتەكەدا دەمێننەوە هەمو ڕۆژێكیش (عبدالله)ی كوڕی (أبوبكر) دەچێتە لایان و هەواڵیان پێ ڕادەگەیەنێت، (أسماء)ي خوشكیشی خۆراكیان بۆ دەبات.

كافرانی قوڕەیش كە بە دەرچونی پێغەمبەرﷺ و (ابوبكر) دەزانن، بە گەرمی دەگەڕێن بە دوایاندا و، لە گەڕانەكەیاندا دەگەنە دەمی ئەشكەوتی (ثور).

ابوبكر بە پێغەمبەرﷺ دەڵێت: (پێغەمبەری خوا، ئەگەر هەر یەكێكیان تەماشای زەوی بەر پێی خۆی بكات دەزانێت ئێمە وا لێرەین). پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (گومانی چی دەبەی بە حاڵی دوو كەس كە سێیەمیان خوای گەورە بێت؟ ترست نەبێ ئێمە خوای گەورەمان لەگەڵدایە. بەم شێوەیە كافران جێ پێی پێغەمبەرﷺ (ابوبكر) نابینن و بە شكست هاتویی دەگەڕێنەوە بۆ مەككە، لە دوای تێپەڕبونی (٣) ڕۆژ بەسەر مانەوەیاندا لە ئەشكەوتی (ثور)، ئەو ڕابەرەی، كە پێشتر لەگەڵیاندا ڕێككەوتبو بە پێی گفتەكەیان لە لایان ئامادە دەبێت و دوو ئەسپیشیان لەگەڵ خۆیدا بۆ دێنێت، پاشان هەمو پێكەوە بەرەو (یثرب) دەكەونە ڕێ، لەو كاتەدا هاوەڵگەران بە خەڵكی ڕادەگەیەنن (سەد حوشتر) بە خەڵات دەبەخشن بەهەر كەسێك، كە پێغەمبەریان بۆ دەستگیربكات.

بەمە ناپاکان و چاوچنۆکان هەوڵی دۆزینەوە و دەستگیر کردنی پێغەمبەرو ابوبکر دەدەن، یەکێك لەوانە (سراقە)ی کوڕی (مالیك) دەبێت، کە بە خۆی و ئەسپەکەیەوە جێ پێیان هەڵدەگرێت و لێیان نزیك دەبێتەوە، لە بەرامبەر ئەوەدا پێغەمبەرﷺ نزای لێدەکات و خوای گەورەش بە دەنگ نزاکەیەوە دێت و هەردوو دەستی وڵاخەکەی (سراقة) لە زەوی دەچەقێنێت، هەرچەند دەکات بۆی رزگار ناکرێ...

بەمە (سراقە) بۆی دەردەکەوێت ئەوەی ڕویداوە، لە ئاکامی نزاکەی پێغەمبەری ئازیزەوەیەﷺلەبەر ئەوە داوا لە پێغەمبەرﷺ دەکات، کە داوا لە خوای گەورە بکات لەو گرفتە رزگاری بکات، ئەویش لە بەرامبەر ئەوەدا گفتی دەداتێ، کە بە خەڵکی ڕابگەیەنێت پێغەمبەری نەدیوە ئەوان بەو ڕێیەدا هەر نەڕۆیشتون.

ئەو جار نزاکەی بۆ دەکات و دەستی وڵاخەکەی ڕزگاری دەبێت و پێغەمبەرﷺ بانگی دەکات و مژدەی بازنەکانی کیسرای پاشای ساسانیەکانی دەداتێ! (سراقە) ڕودەکاتەوە مەککە بە هاوەڵگەران ڕادەگەیەنێت، کە ئەو ڕێگایەی پشکنیوە و کەسی نەدیتوە، بەم شێوەیە حاڵی (سراقە) لە کەسێکەوە، کە بە تەماعی ماڵ و سامان شوێن پێی پێغەمبەرﷺ هەڵدەگرێ و بە نیازە لە دوای دۆزینەوەی بیدات بە دەست هاوەڵگەران، دەگۆڕێت بۆ کەسێك، کە هاوەڵگەران چەواشە بکات و گفتەکەی (کە بە پێغەمبەری دابو) بەجێ بهێنێ، هەر بەم شێوەیە ماوەی پێغەمبەرایەتی ناو مەککە کۆتایی هات.

گەیشتنە (یثرب):

پێغەمبەرﷺ و ابوبکر و ئەوانەی کە لە گەڵیاندا بو بە ڕێگای نزیك کەناری دەریای سوردا ڕێی(یثرب)یان گرتە بەر، موسڵمانانی (یثرب) لەو کاتەوەی هەواڵی دەرچونی پێغەمبەرﷺو (أبوبکر) ﷺ بەرەو (یثرب)

ڕۆیشتنیان پێ دەگات هەمو ڕۆژێك دەچون بۆ ئەو دەشتەی نزیك قەراغی شار بو لەوێ چاوەڕێیان دەکرد.

کاتێکیش گەرما زۆری بۆ دەهێنان دەگەڕانەوە بۆ ماڵەکانیان، لە ڕۆژی دووشەممەی ڕێکەوتی (ربیع الاول)ی ساڵی سیانزەی پێغەمبەرایەتییەکەیﷺ دەگاتە (قباء) لەوێ موسڵمانان بە (الله اکبر) پێشوازی لێ دەکەن و سوپاسی خوای گەورە دەکەن لەسەر ئەوەی شەرەفی بینین و هاتنی پێغەمبەری بۆ شارەکەیان پێ بەخشیون.

پێغەمبەرﷺ چەند ڕۆژێك لە (قباء) دەمێنێتەوە، پاشان بناغەی مزگەوتی (قباء) کە یەکەم مزگەوتە لە ئیسلامدا دادەڕێژرێت، دوای ئەوە (علی کوڕی ابو طالب)ی پێ دەگات بۆ ماوەیەك لە مەککە مابویەوە، بۆ ئەوەی ڕاسپاردە و ئەمانەتەکانی، کە لە گەردنی پێغەمبەرﷺ بون بگەیەنێت بە خاوەنەکەی لە دوای بناغەدانانی مزگەوتی (قباء) پێغەمبەرﷺ و ئەوانەی لەگەڵیدا بون، لە (قباء)ەوە بەرەو ناوجەرگەی (یثرب) بەڕێ دەکەون، لەوێش موسڵمانان بەو پەڕی شادییەوە پێشوازی لێ دەکەن.

هەریەکێ لە موسڵمانان خوازیاری ئەوە دەبێت، کە پێغەمبەرﷺ لە ماڵەکەی ئەودا کۆچ و بار داگری و ببێتە میوانی، ئەوە بو هەریەکەیان دەیویست خۆی جڵەوی وشترەکە بگرێ و بە دەستی ئەو وشترەکە سرەوت بگری و وای لێبکات، کە چۆك دادات، پێغەمبەریشﷺ دەیفەرمو: (وازی لێ بهێنن، فەرمان پێ کراوە).

موسڵمانان وازیان لێ هێنا و ئازادیان کرد، ئەویش لە زەویەکەدا، کە موڵکی دوو هەتیو بو لە خێڵی (بني النجار)ی خاڵوانی (عبدالمطلب)ی باپیری پێغەمبەرﷺ وەستا پاشان چۆکی دادا.

ئەوجا دادەبەزێت و خێرا (ابو ایوب) وشترەکەی دەباتە ماڵی خۆیان و لە جێگایەکدا دایدەنێت، پێغەمبەریش ﷺ دەفەرموێت: (پیاو لەگەڵ وشتر و کۆچ و بارەکەیەتی ئەوان لە کوێ بن ئەویش لەوێ دەبێت).

پێغەمبەر ﷺ تا تەواو بونی مزگەوت و ژوری خێزانەکەی (کە دایکی موسڵمانانن) تەواو دەبن، لە ماڵی (ابو ایوب)دا دەمێنێتەوە و بە باشترین شێوە میوانداری دەکەن.

کۆچکردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ (یثرب) لە پێناوی خوای گەورەدا دەبێت، جا لەو کاتەوەی لە (یثرب)دا جێگیر دەبێت، ناوی (یثرب) دەگۆڕێت بە (مەدینە).

موسڵمانەکانی خەڵکی ئەوێش نازناوی پشتیوان (أنصار)یان لێ دەنرێت و ئەوانەشی کە لە مەککەوە هاتون نازناوی کۆچکەر (مهاجرین)یان لێ دەنرێت، بێ گومان کۆچکردن سەرەتای قۆناغێکی نوێ دەبێت لە مێژوی ئیسلام دا، هەر بۆیە موسڵمانان ساڵی کۆچکردنەکە هەڵدەبژێرن بە سەرەتای دەست پێ کردنی مێژوی ئیسلامی و ئەو مێژوە بە مێژوی کۆچی ناودەبرێت.

وانەی دووەم: دوای کۆچ

(بنیات نانی مزگەوت و ژوری جێ نشین بونی):

پێغەمبەر ﷺ داوای لە دوو خاوەنی ئەو زەویە (کە وشترەکە چۆکی تێدادا) کرد ئەو زەوییەی پێ بفرۆشن ئەوانیش گوتیان:

(بەڵکو هەر بە گەردن ئازادی پێشکەشت بێت).

بەڵام پێغەمبەر ﷺ بەوە قایل نەبو، سور بو لەسەر ئەوەی بە پارە هەڵی بگرێتەوە، ئەوە بو رێك کەوتن و زەوییەکە مسۆگەر کرا، پاشان موسڵمانان دەستیان کرد بە دروستکردنی مزگەوتەکە، پێغەمبەری ئازیزیش ﷺ خۆشی یارمەتی ئیشکەرەکانی دەدا و بە دەستی خۆی کەرەستەی بیناکەی لەگەڵ دەگواستنەوە، مزگەوتەکە لە قوڕ و بەرد دروستکرا، کۆڵەکەکانیشی لە دار

خورما و هەندێ بەشی بە پەل و پۆ و قەدی دار خورما سەری بۆ کرا، بەشەکانی تریشی بەسەر بەتاڵی بەجێ هێڵرا. لە باری پێشەوەی مزگەوتەکەشدا مینبەرێك لە پەل و پۆی دار خورمای بۆ سازدرا.

لە دوای تەواو بونی مزگەوتەکە، هەر بەو شێوەیە چەند ژورێکی بۆ هاوسەرانی پێغەمبەرﷺ دروستکرا.

(برایەتی نێوان پشتیوانان (انصار) و کۆچکردوان (مهاجرين)):

هەر بە دوای کۆچکردنی پێغەمبەرﷺ، کۆچی موسڵمانان لە مەککەوە بۆ (مەدینە) بەردەوام بو، تا وای لێهات ژمارەیەکی زۆر کەم لە موسڵمانان مانەوە. ئەم زیادکردنەی ژمارەی کۆچکردوان هاوکات بو لەگەڵ زیاد کردنی بڵاوبونەوەی ئیسلام لە نێو خەڵکی (مەدینەدا).

پێغەمبەرﷺ بە پێویستی زانی کە کۆمەڵگەیەکی ئیسلامی لەسەر بناغەی خۆشەویستی و برایەتی دامەزراو، دروستبکات، لەبەرئەوە پەیوەندی برایەتی نێوان کۆچکردوان و پشتگیری کەرانی پتەو کرد، داوای لە پشتگیرکەران کرد، هەر یەکێکیان یەکێك لە کۆچکردوان بکاتە هاوەڵ و هاوبەشی لە ماڵ و سامانیدا.

پشتیوانان پێداویستی برا کۆچکردوەکانیان لە پێش پێداویستی خۆیانەوە دادەنا.

کۆچکردوانیش شان بە شانی براکانیان لە بوارەکانی ژیاندا بە تایبەتی لە بواری بازرگانیدا کاریان دەکرد، چونکە ئەوان (قورەیشییەکان) لە بازرگانیدا چالاك و شارەزا بە ئەزمون بون، بەو شێوەیە پەیوەندی کۆمەڵگا ڕو لە پتەوی و ڕێکخستنی ڕیزەکانی بو، تا سەرەنجام موسڵمانان بونە گەلێکی ئیسلامی یەکگرتو.

لەو کاتەدا جولەکەکان خەتەرترین کۆمەڵی بێبڕوا بون لەبەر ئەوە پێغەمبەری خواﷺ ویستی پەیوەندی گەلی موسڵمانیان لەگەڵدا ڕێك بخات،

ئەوە بو پەیماننامەیەکی لە گەڵیاندا مۆر کرد و تیایدا پەیوەندی نێوانی رێك خستن، یەکێك لەو خاڵانەی لە رێکەوتننامەکەدا هاتبو، ئەوە بو جولەکەکان بێ خەم بن لە ئاین و ماڵ و سامانیان، بە مەرجێك لەگەڵ پێغەمبەری خواﷺ بوەستن لە دژی هەر دوژمنێك کە هێرش بەرێتە سەر (مەدینە).

ئامادە کردنی موسڵمانان بۆ جیهاد:

لە دوای ئەوەی پێغەمبەرﷺ لە (مەدینە) کاروباری موسڵمانانی رێك خستو، کردنی بە بەرەیەکی یەکگرتو، ئەمە دڵی هاوەڵگەڕان و جولەکە و دووڕوەکان (المنافقون)ی داخوران، لەبەرئەوە هەر کۆمەڵێکیان بە پێی توانا و بە پێی شێوازی خۆی دەستی کرد بە پیلان دانان لە دژی موسڵمانان.

ئەوە بو کافران بەو هەمو ئازاردانی موسڵمانان و زەوت کردنی ماڵ و سامانیان، دڵیان ئاوی نەخواردەوە.

بەڵام هەر بەردەوام بون لەسەر بۆسە دانان و پیلان دانان بۆیان.

جولەکەکان لە پەیمانەکەیان پاشگەز بونەوە، جگە لەوە دەستیان کرد بە لەیەك کردنی موسڵمانان و ئاژاوە نانەوە لە نێوانیاندا، هەروەها دوژمنەکانیان هان دەدا، تا لێیان بدەن، دوو ڕوانیش دەستیان کرد بە ڕشتنی ژەهری خۆیان بە ناو کۆمەڵگەی موسڵماناندا.

بەڵام خوای گەورە موسڵمانانی بەسەر دوژمنانیاندا سەرخست و پێیانی لەسەر ڕەوا و ڕاستی جێگیر کرد.

خوای پەروەردگار رێی دا بە موسڵمانان لەگەڵ هاوەڵگەڕاندا - مشرکین - شەڕ بکەن، پاشان لە پێناو خوادا شەڕ کردن - جیهاد - ی فەرز کرد بەسەریاندا، پێغەمبەرﷺ و هاوەڵانی و شوێن کەوتوانی بەو پەری باوەڕ و لێ بڕانەوە جیهادیان دەکرد، جیهادی موسڵمانان لە شێوەی چەند (سرایا) و (غزوە) - غەزایەك - دا دەستی پێکرد..

ئـەو (سـرايا) و (غـزوات)ەيـان لـە دژی کاروانــە بازرگانــەکانی قورەیشـيان بەرپاکرد، گەورەترین ئامانجیش لەو کارە، تۆڵە سەندن بو لە قورەیشیەکان، چونکە دەستیان بەسەر مـاڵ و سـاماندا گرتبـو، هەروەها دابەزینی ئابوری قورەیشیەکان و لاواز کردنیان لە روی سەربازییەوە، یەکێك بو لە ئامانجەکان، بۆ ئەوەی رێگە بۆ بڵاوبونەوە و بانگێشەی ئیسلامی خۆش ببی و زەمینە تەخت ببێ.

یەکەم (سرية) کە پێغەمبەرﷺ بەرێی کرد ئەو سەریەیە بو، کە لە مانگی رەمەزانی ساڵی یەکەمی کۆچیدا ئامادە کراو لە (٣٠) پیاوی کۆچکردوان بە سەرۆکایەتی (حمـزة)ی کـوری (عبـدالمطلب) پێـك هـاتبو، یەکـەم غـەزاش، کـە پێغەمبەرﷺ کردبێتی، غەزای (ابواء) بو کە لە ساڵی دووەمی کۆچی دابو وە بە تەنها کۆچکردوانی لەگەڵدا دەرچو.

غەزای گەورەی بەدر:

لە مانگی رەمەزانی ساڵی دووەمی کۆچیدا، پێغەمبەرﷺ هەواڵی پێ گەیشت، کە (ابو سفيان) بە کاروانێکی بازرگانی گەورەوە لە مەککەوە چوەتە دەرەوە و بەرەو شام بەرێ کەوتوە.

جا بۆ رێگرتن لەو قافڵەیە بە پەلە لەگەڵ زیاد لە (٣٠٠) کەس کە سێ بەشیان لە پشتیوانان (انصار) بون، لە مەککە دەرچو بەرەو (بدر) بەرێ کەوت، لە کاتێکدا کە بە تەنها (دوو وڵاخ) و (حەفتا وشتر)ی پێ دەبێت.

هەواڵی دەرچونی موسڵمانان بەرەو ئەو قافڵەیە دەگاتە گوێی (ابو سفيان) ئەویش چەند پیاوێکی خۆی دەنێرێت بۆ مەککە، تا غیرەتی پیاوانی قورەیش بجوڵێنن و هانیان بدەن بۆ یارمەتی دانیان بۆ رزگارکردنی ئەو قافڵە بازرگانییە.

ئەوەبو (ابو جهل) هەوڵی زۆریدا بۆ بزواندنی رقی قورەیشیەکان بەرامبەر موسڵمانان بەوە قورەیشییەکان بە لە خۆبایی بونەوە بە سوپایەکی زۆرەوە، کە

لە (٩٠٠) کەس و (١٠٠) ولاّخ و(٧٠٠) وشتر، پێك هاتبو دەرچون.

(ابو سفیان)، کە زانی موسڵمانانی لێ نزیك بوەتەوە ڕێی قافڵەکەی گۆڕی و بەرەو کەناری دەریای سور ڕێیگرتە بەر. کاتێکیش دڵنیا بو لە سەلامەتی و بە دووری قافڵەکەی لە هێرشی سوپای موسڵمانان، نوێنەری نارده لای قوڕەیشییەکان تا پێیان ڕابگەیەنێت چی تر نەیەنە پێشەوە و بگەڕێنەوە بۆ مەککە..ئەوە بو هەندێك لە سەرۆکە قوڕەیشییەکان قایل دەبن بە گەڕانەوە، بەلاّم (ابو جهل) دەتوانێت کاریان تێبکات و بەردەوام بن لەسەر بەڕێ بون بۆ پشتگیری کردن لە قافڵەکە. قوڕەیشییەکان دەگەنە (بدر) و بەو شێوەیە لەگەڵ موسڵماناندا بەرامبەر دەبن لەبەر ئەوە پێغەمبەرﷺ ڕاپرسی هاوەڵانی دەکات سەبارەت بە شەڕ کردن لەگەڵ قوڕەیشییەکاندا، ئەوە بو هەمو کۆچکردووان (مهاجرین) ڕایان لەگەڵ کردنی شەڕدا بو، پاشان جارێکی دی ڕاپرسیان لەگەڵ دەکاتەوە، ئەوانیش بە هەمان شێوەی جاری پێشو ڕەزامەندی دەردەبڕن، پێغەمبەرﷺ بۆ جاری سێیەم، ڕایان وەردەگرێت، (سعد)ی کوڕی (معاذ)ی پشتیوانیش دەڵێ: (ئەی پێغەمبەری خوا تۆ پێشمان کەوە، ئێمەش لە دواتەوەین، بەو کەسەی پەیامی ڕاستی پێدا ناردووی بۆ هەر شوێنێك بڕۆی هەمو لەگەڵتداین هیچ کەسێکمان دوا ناکەوێت، هیچ کاتێکیش لە ڕوبەڕوبونەوەی دوژمن سڵ ناکەینەوە و لە شەڕدا خۆگر دەبین و لە بەرەنگار بونەوەدا بە بڕوای پتەوە و دەجەنگین و پشت لە دوژمن ناکەین، هیواداریین خوای گەورە ئەوەت پێ نیشان بدات، کە چاوتی پێ ڕۆشن دەبێت و دڵتی پێ خۆش دەبێت، دە بە پشت بەستوریی بە خوای پەروەردگارمان پێش کەوە و با بەڕێ کەوین)، پێغەمبەرﷺ بە قسەکانی (سعد) دڵی خۆش دەبێت و ڕوی دەگەشێتەوە، ئینجا دەفەرموێت: (با بەڕێکەوین مژدەتان دەدەمێ، کە خوای گەورە دوو خەلاّتی پێ داوم).

پاشان بەرەو لای قورەیش بەڕێ دەکەون، تا لای نـزیکترین بـیر لـە بیرەکـانی (بدر) دەوەستن و کۆچ بار دادەنێن، ئینجا هەمو بیرەکانی پڕدەکەنـەوە، پاشـان حـەوزێکی گـەورە پڕدەکـەن لـە ئـاوی ئـەو بـیرە، کـە لـە لای دابـەزیون ئـەوجا پێغەمبەری خوا ﷺ کۆیان دەکاتـەوە و چـەند وتەیـەکیان پـێ دەفـەرموێت لـە وتەکانیـدا هـەڵیان دەنێـت بـۆ ئـەوەی لـە شـەڕدا خـۆڕاگر بـن و ریزەکانیـان بپارێزن، هەروەها داوا لە خوای پـەروەردگار دەکـات، کـە سـەرکەوتویان بکـات و شکست بە دوژمنانیان بهێنێ.

لـە بـەرە بـەیانی ڕۆژی (١٧)ی رەمـەزان، شـەڕ لـە نێـوان موسـڵمانان و قوڕەیشـییەکاندا دەسـت پێـدەکات، لـە ریـزی هاوەڵگەڕانـدا (عتبـە)ی کـوڕی (ربیعە) و (شیبە)ی برای و (ولید)ی کوڕی، دێنە دەرەوە و داوا دەکەن (سـیان) لـە موسـڵمانان بـۆ زۆرانبـازی کـردن لەگەڵیانـدا دەربچـن، ئـەو بـو سـیان لـە پشتیوانان (انصار) چونە پێشەوە لێیان.

سێ قوڕەیشییەکە گوتیان: (دڵنیا بن کە ئێوە بە جەرگ و ئازان، بەڵام ئێمە ئێوەمـان ناوێـت، حـەز دەکـەین لەگـەڵ ئـامۆزا قوڕەیشـیەکانی خۆمانـدا زۆران بگرین).

لەبەرئـەوە (حمـزە)ی کـوڕی (عبـدالمطلب) و (علـی)ی کـوڕی (ابـو طالـب) و (عبیـدە)ی کـوڕی (حـارث)یـان بـۆ دەچێتە دەرەوە، سـەرەنجام (علـی) (ولیـد) دەکوژی و (حمزە) (شیبە) لەناو دەبات و (عبیدە) و (عتبە)ش هەردووکیان لە یەکتری دەدەن، ئینجا (حمزە) و (علی) دەکەونە سەر (عتبە) و دەیکوژن.

پاشـان موسـڵمانان و هاوەڵگـەران دەکەونـە شـەڕێکی گەرمـەوە، سـەرەنجام موسڵمانان بەسەر بێ بڕوایاندا سەر دەکەون، لە ئاکامی ئەو شەڕەدا (٧٠) کـەس لە هاوەڵگەران دەکوژرێ لەوانە (ابو جهل) و (امیە)ی کوڕی (خلف).

هەروەها (٧٠)شیان لێ بەدیل دەگیرێت، لەوانە (عباس)ی کوڕی (عبـدالمطلب) و (عقیـل)ی کـوڕی (ابوطالـب)، ئـەوانی دیـش بـە هـەڵهاتویی دەگەڕێنـەوە بـۆ مەککە، بەڵام موسڵمانانیش (١٤) کەسیان لێ شەهید دەکرێت.

کاتێك شەڕ تەواو دەبێت و موسڵمانان شەهیدەکان دەنێژن.

پاشان بە سەربەرزی و دڵخۆشییەوە دەگەڕێنەوە بۆ (مەدینە) دەستکەوت و دیلەکانیش لەگەڵ خۆیاندا دەبەن.

لەوێ هەندێك لە دیلەکان بە (فدیة) خۆیان دەکڕنەوە و ئازاد دەبن، هەندێکیشیان بێ (فدیة) ڕزگار دەکرێن، (فدیە)ی کۆمەڵێکیان بریتی بو لە فێر کردنی خوێندنەوە و نووسین بە (١٠) منداڵ لە منداڵانی مەدینە. بەو شێوەیە خوای گەورە لە (بدر)دا کۆمەڵێك بڕواداری ژمارە کەمی سەرخست بەسەر کۆمەڵێك بێ بڕوای ژمارە زۆردا، ئەم شەڕە شەڕێکی زۆر گرنگ بو لە مێژوی ئیسلامدا و جیا کردنەوەی ڕەوا و ناڕەوا و سەرخستنی ڕەوا بو.

شایانی باسە لەم غەزایەدا خوای گەورە و باڵا دەست سێ پۆل فریشتەی دابەزاند، کە سەرجەم پێنج هەزار بون.

وانەی سێهەم: هەردوو غەزای (ئوحود) و (ئەحزاب)

غەزای (ئوحود):

هاوەڵگەرانی قورەیشی بڕیاریاندا تۆڵەی ئەو شکستییە بکەنەوە، کە لە شەڕی (بدر)دا توشی هاتبون، لەبەرئەوەی زۆربەی سەرۆکەکانی قورەیش لە شەڕی (بدر)دا کوژرا بون، قسە هەر بۆ (ابوسفیان) بو، بڕیارەکان لەووەوە دەردەچون، (ابوسفیان) سەرۆکایەتی قورەیشی دەکرد و بە سوپێیەکی گەورەوە بەرەو (مەدینە) بەڕێ دەکەوێت و لە شاخی (ئوحود) نزیك دەبێتەوە، کە پێغەمبەرﷺ هەواڵی پێ دەگات پرس و رای لەگەڵ هاوەڵانیدا کرد، کە ئایا (وای بە باش دەزانن بۆ بەرەنگار بونەوەی کافران لە ـ مەدینە ـ بچنە دەرەوە، یان بمێننەوە لە ـ مەدینە ـ دا و جێی خۆیان قایم بکەن؟).

ئەوە بو ئەوانەی دەرفەتی بەشداری کردنیان لە شەڕی (بدر)دا لە دەست چو بو، زۆر بە گەرمییەوە داوایان لە پێغەمبەرﷺ کرد کە بچن بۆ بەرەنگار بونەوەیان.

پێغەمبەری ئازیزﷺ دەچێتە ماڵەوە و جلی شەڕ لەبەردەکات و پاشان بە (١٠٠٠) پیاوەوە لە ـ مەدینە ـ دەردەچێت و ڕوبەڕوی دوژمنان دەڕوات، لەم کاتەدا (عبدالله)ی کوڕی (ابي) دووڕو (منافق)، کارێکی وا دەکات کە نزیکەی (سێیەکی) سوپاکە دەگەڕێتەوە بۆ (مەدینە).

پێغەمبەرﷺ بە خۆی و سوپاکەیەوە بەردەوام دەبێت لە ڕۆیشتندا، تا لە ناوچەی (شعب)ی نزیك (احد) دادەبەزێت و سوپاکەی پشت دەکاتە شاخەکە، بۆ بەیانی ڕۆژی (شەممە) بەرواری (٧)ی شەوالی ساڵی سێیەمی کۆچی پێغەمبەرﷺ موسڵمانان کە ژمارەیان (٧٠٠) کەس دەبێت، ئامادە دەکات بۆ شەڕ، ئەوە بو (٥٠) کەسی لە تیر هاوێژەکانی ناردە سەر گردێك کە بەسەر مەیدانی جەنگدا دەیڕوانی و فەرمانی پێدان، کە شوێنی خۆیان بەجێ نەهێڵن و لە کاتی ڕوبەڕو بونەوەدا سواری هاوەڵگەران تیر باران بکەن. نەبادا لە دواوە پەلاماری موسڵمانان بدەن، هاوەڵگەرانیش بە سوپایەکی (٣٠٠٠) سێ هەزار کەسییەوە کە (٢٠٠)یان سوار بون ئامادەی جەنگ دەبن، لە قۆڵی ڕاستەوە سوپاکە (خالد)ی کوڕی (وەلید)ی تێدا دەبی و لە قۆڵی چەپیشەوە (عکرمە)ی کوڕی (ابوجهل).

شەڕ لە نێوان موسڵمانان و بێ بڕوایاندا دەست پێدەکات و پاشان گەرم دەبێت، لەو تێکۆشەرانەی کە بونە نمونەی موسڵمانی خۆفیداکار و گیان بەخش، (حمزة) و (علی) کوڕی (ابوطالب) و (ابو دجانة) و (سعد)ی کوڕی (ابي وەقاص) و (زبیر)ی کوڕی (عوام) و (طلحة)ی کوڕی (عبیدالله) بون.

لە شەڕدا تا دەهات موسڵمانان لە بەرەو پێشەوە چوندابون و بێ بڕوایانیش لە شکستی بەردەوام بون، کاتێ تیرهاوێژەکان پاشەکشێکەی بێ بڕوایانیان دیت، وا گومانیا برد، کە هاوەڵگەران بە تەواوی شکاون.

لەبەرئەوە بە مەبەستی کۆکردنەوەی ماڵ و تفاقانەی، کە لە هاوەڵگەران جێمابون شوێنەکانی خۆیان بەجێهێشت، هەرچەندە سەرپەلەکەیان فەرمانی پێدان، کە شتی وا نەکەن و جێگاکانیان چۆڵ نەکەن، بەڵام گوێیان بە قسەکەی نەدا و ڕۆیشتن، کاتێ ئەمان سەرگردەکە چۆڵ دەکەن، یەکسەر سوارچاکە بێ بڕواکان خۆیان دەگەیەننە شوێنەکەیان و پشت لە موسڵمانان دەگرن، پێغەمبەرﷺ بریندار دەکرێت و (٧٠) پیاویشیان لێ شەهید دەکرێت، لەوانە (حمزة)ی کوڕی (عبدالمطلب) و (مصعب)ی کوڕی (عمير).

موسڵمانان لەو شەڕەدا سەرکەوتوبون، تا ئەوکاتەی تیرهاوێژەکان لە فەرمانی پێغەمبەری خوا دەرنەچوبون و شوێنەکانیان بەجێ نەهێشتبو، بەڵام کە ئەوە ڕویدا و بێ بڕوایان جێگەکەیان گرت و توانیان تۆڵەیان لێ بکەنەوە، ڕۆژی (ئوحود) ڕۆژی تاقیکردنەوە و جیاکردنەوە بو، تێیدا خوای گەورە بڕواداران و دووڕوانی جیا کردەوە و دەری خستن، ڕێزی لەوانەش نا، کە دەیانویست بە پلەی (شهادة) شەهادەت ڕێزداربکرێن و بوە وانەیەکی لە یاد نەچو، کە هەرگیز موسڵمانان لە فەرمانی سەرکردەیان دەرنەچن.

غەزای (خەندەق) یا (ئەحزاب):

لە دوای شەڕی (ئوحود) پیلانی جولەکە و دووڕوان، دژی موسڵمانان لە زیاد بوندا بو، موسڵمانانیش لە پێناوی خوای گەورە بەو پەڕی خۆگری و ئارامیەوە ڕو بە ڕویان دەبونەوە، لە ساڵی (پێنجەمی) کۆچیدا ژمارەیەك لە جولەکە دەچن بۆ مەککە و هانی قوڕەیشیەکان دەدەن تا بدەن بەسەر موسڵماناندا کە لە نێو (مەدینە)دا نیشتەجێ بون و خاوەن دەوڵەتی خۆیان بون، پەیمانیان دەدەنێ گەر ئەوان ئەوە بکەن ئەوا ئەمانیش ـ واتە جولەکەکان ـ پشتگیرییان دەکەن و یارمەتییان دەدەن، قوڕەیشییەکان ڕەزامەندیان بۆ جولەکە دەربڕی و پاشان جولەکەکان دەستیان کرد بە گەرم کردنی چەند خێڵێکی تریش بۆ

هێرش بردنە سەر موسڵمانان، ئەو خێڵانەش قسەکان وەردەگرن و کارەکە پەسەند دەکەن.

بەم شێوەیە دەستەی هاوەڵگەران پۆل پۆل ڕو دەکەنە (مەدینە)، تا وای لێ دێ لە مانگی شەوالی ئەم ساڵەدا (١٠) هەزار شەڕکەر بە مەبەستی بەسەرددانی موسڵمانان و لەناوبردنی بڕواداران کۆدەبنەوە.

پێغەمبەرﷺ ئاگاداری هەمو جموجۆڵێکی دوژمنانی دەبی و سەبارەت بە چۆنیەتی بەرەو ڕوبەڕوبونەوەیان ڕاپرسی لەگەڵ هاوەڵانی دەکات.

یەکێك لە هاوەڵان، کە (سلمان)ی فارسییە ڕای وا دەبێت لە شوێنێکی دەرەوەی (مەدینە)دا، کە شاخ نەبێت، (خەندەق)ێك لە نێوان ڕێی (مەدینە) و دوژمنانیدا هەڵبکەنن.

پێغەمبەرﷺ ڕاکەی (سلمان) پەسند دەکات و، فەرمان دەدات خەندەقێکی گەورە هەڵبکەنن، سەرجەم موسڵمانان بەشداری لە هەڵکەندنی ئەم خەندەقەدا دەکەن، ئەو غەزایە ناونرا غەزای (الخندق) هەروەها غەزای (ئەحزاب) واتا (کۆمەڵ و لایەنەکان)یشی پێ گوترا.

لەبەرئەوەی دوژمنە خۆ ئامادەکەرەکان بۆ ئەو شەڕە لە چەند تیرە و خێڵ و کۆمەڵێك پێك هاتبون. دوای ئەوەی ئەو کۆمەڵە خێڵە لە (مەدینە) نزیك بونەوە، پێغەمبەرﷺ بە (سێ) هەزار تێکۆشەرەوە بۆیان دەرچو، پێغەمبەرﷺ فەرمانی دابو خەندەقەکە لە شوێنێکدا هەڵبکەنرێت، کە لە پشتەوە بە ڕوی مەدینەدا شاخێك هەبێت، واتە خۆی و سوپاکەی بکەونە نێوان شاخەکە و خەندەقەکە، لەم کاتەدا جولەکەکانی (بنو قریضة)ش چونە پاڵ (ئەحزاب)، بەمە ترسی موسڵمانان زیادی کرد.

(ئەحزاب) لە شوێنی خۆیاندا ـ کە لەبەردەم خەندەقەکە بوـ بۆ ماوەی مانگێك مانەوە، بەردەوام لەگەڵ موسڵماناندا تیربارانی یەکتریان دەکرد، ڕۆژێکیان چەند کەسێك لە سوار چاکانی بێ بڕوایان توانییان چاڵەکە ببڕن، ئینجا داوای زۆرانبازییان لە موسڵمانان کرد، (علی) کوڕی (ابوطالب)یش

دەچێتە پێشەوە و لەگەڵ ئازاترینیاندا بەشەڕ دێت و دەیکوژێت، بەوە ئەوانی تر چاوترس دەبن و دەگەڕێنەوە ناو کۆمەڵگەی خۆیان.

خوای گەورەش ڕێی سەرکەوتن و رزگار بونی موسڵمانان ئاسان دەکات، ئەوە بو کابرایەك لە (غطفان) کە ناوی (نعیم)ی کوڕی (مسعود) دەبێت، دەچێتە لای پێغەمبەرﷺ موسڵمان بونی خۆی ڕادەگەیەنێت، ئەم کابرایە بەهۆی زیرەکی و بەهۆی باش پەیوەندی بە هاوەڵگەران و جولەکەوە، بە کارێکی زۆر مەزن هەڵدەستێت، ئەویش ئەوەیە کە دەتوانێت گومان بخاتە دڵی هەریەك لە هاوەڵگەران و جولەکەوە بەرامبەر یەکتر.

ئەم کارە کاریگەری زۆری دەبێت بۆ لاواز بونی پەیوەندی نێوان هاوپەیمانان و بڕوانەمانیان بە یەکتری پاشان خوای گەورە گەردە لولێکیان بۆ دەنێرێت و بەهۆیەوە چادری هاوەڵگەران هەڵدەکەنرێت و دارو پەردوویان تێك دەدا، هەر شتەیان بە لایەکدا دەڕوات، بەمە هەمویان ترس دەیانگرێت و بە پەلە بەرەو ڕوی شوێنەکانی خۆیان بە ڕو زەردی دەگەڕێنەوە.

خوای گەورەش لە سورەتی (أحزاب)دا ئەم غەزایە دێنێتە یادی بڕوادارن و دەفەرموێت: ﴿إِذْ جَآءَتْكُمْ جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا ۚ وَكَانَ ٱللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا﴾[١].

واتە: (ئەی ئەو کەسانەی ئیمان و باوەڕتان هێناوە یادی ناز و نیعمەتەکانی خواوەند لەسەرتان بکەنەوە، بە تایبەتی ئەو کاتانەی کە سەربازانێك هێرشیان هێنا بۆتان، ئێمەش باو گەردەلول و سەربازانی خۆمانمان نارده سەریان کە ئێوە نەتان دەدیتن، بێ گومان خواوەند بە کردەوەکانتان بینایە).

١ـ الأحزاب/٩.

وانەی چوارەم: ڕیکەوتننامەی (حدیبیة)

لە پاش تێپەڕبونی چەند مانگێك بەسەر شەڕی (خندق) کە تێیدا خوای گەورە شکستی بە (احزاب) هێنا و هەڵگرانی پەیامی خۆی و سەربازانی ئیسلامی سەرخست موسڵمانان سەرکەوتنێکی تریان بە دەست هێنا، ئەویش سەرکەوتن بو بەسەر خێڵی (بنو قریظة)ی جولەکەدا، کە لەگەڵ کۆمەڵی هاوەڵگەڕاندا هاوپەیمان بون.

موسڵمانان هەمیشە بە تەنگ بەجێ هێنانی (عمرە) و زیارەتی (کعبە)وە بون، کە لە یەکەم ساڵی کۆچکردنەوە کرا بە قیبلەی موسڵمانان و ماڵی خوا، هەروەها زۆربەی کۆچکردوان یادگاری تایبەتی خۆیان سەبارەت بە (کعبە) هەبو، زۆر بە پەرۆشبون بە سەردانی و سوڕانەوە بە دەوریدا، بەڵام قوڕەیش موسڵمانانیان قەدەغە کرد لە چونە ناو مەککەوە، لە کاتێکدا ڕێیان بە کەسانی دی دەدا، کە سەردانی مەککە بکات پێغەمبەرﷺ بە پەرۆشەوە بو بۆ سەردانی ماڵی خوا.

ڕۆژێکیان پێغەمبەرﷺ باسی خەونێکی خۆی بۆ یەکێك لە هاوەڵانی دەگێڕێتەوە دەڵێت: (لە خەونمدا بینیم موسڵمانان بە پشتیوانی خوای گەورە بێ ترس و قژ کورتکراوەیی و سەرتراشاوییەوە سەردانی ماڵی خوایان دەکرد) بە گێڕانەوەی ئەو خەونە موسڵمانان هیوادار دەبن، کە سەردانی ماڵی خوا بکەن و (عومرە) بەجێ بهێنن.

مانگی (ذي القعدة) ساڵی شەشەمی کۆچی، پێغەمبەرﷺ بە مەبەستی بەجێ هێنانی (عومرە) لەگەڵ (١٤٠٠) هەزار و چوارسەد کەس لە شوێن کەوتوانی، لە (مەدینە) دەردەچێت و ژمارەیەکی زۆر وشتر لەگەڵ خۆی دەبات، ئەو کات هەواڵ دەنێرێت بۆ ئەو خێڵانەی، کە لەسەر ڕێگای مەککەن و لەوەوە نزیکن کە موسڵمانان شەڕیان ناوێت، بەڵکو دەیانەوێت تەنها سەردانی ماڵی پیرۆزی خوا بکەن و (عومرە) بەجێ بهێنن، موسڵمانان بەردەوام دەبن لە ڕۆیشتن تا دەگەنە ناوچەی (حدیبیە) کە چەند میلێك لە مەککەوە دوورە هەندێ لە

سەرۆکەکانی قورەیش گومانی ئەوەیان کرد، کە مەبەستی سەرەکی موسڵمانان لە چونەکەیاندا دەست گرتنە بەسەر شارەکەدا و ئەو کارەیان وەڵامدانەوەیەکی غەزای (احزاب)ە.

لەگەڵ ئەوەشدا هەمو لەسەر ئەوە رێك کەوتن، کە رێ بە موسڵمانان نەدەن بچنە مەککەوە، ئیدی چونەکەیان بە هەر مەبەستێك بێت، پاشان سوپایەکیان بە سەرۆکایەتی (خالد)ی کوڕی (ولید) و (عکرمة)ی کوڕی (ابوجهل) ناردە دەرەوەی شار، تا رێ لە موسڵمانان بگرن لە هاتنە ناوەوەیان بۆ مەککە، هەروەها نەبادا خێڵەکانی تری عەرەب ئەو هاتنە ژورەوەیان (ناوەوە) بۆ مەککە بە لاوازی بۆ قورەیش لە قەڵەم بدەن.

پێغەمبەرﷺ بە تەنگ ئەوەوە بو کە (عمرە) بە رێگەیەکی ئاشتییانە بکرێت، لەبەر ئەوە (عثمان)ی کوڕی (عفان)ی نارد بۆ ناوەوەی مەککە تا بۆ سەرۆکەکانی دووپات بکاتەوە، کە موسڵمانان بۆ شەڕ نەهاتون، بەڵکو بۆ (عمرە) هاتون، بەڵام ئەو سەرۆکانە بە (عثمان)ی کوڕی (عفان) رادەگەیەنن، کە سوێندیان خواردووە نەهێڵن ئەمساڵ موسڵمانان بێنە مەککەوە.

(عثمان)ی کوڕی (عفان) بۆ ماوەیەك لە مەککە دەمێنێتەوە، لەوکاتەدا کە ئەو لەوێ دەبێت، هەواڵێکی وا دەگاتە پێغەمبەرﷺکە (عثمان) کوژراوە، لەبەرئەوە بڕیار دەدات شەڕ لەگەڵ قورەیشییەکاندا بکات، لەبەر ئەوە موسڵمانان بانگدەکات، تا بەڵێنی لەگەڵ بونی پێبدەن، ئەوانیش لە ژێر ئەو درەختەدا، کە پێغەمبەری خۆشەویستﷺلە سێبەریدا دەحەوایەوە، بەڵێنیان پێیدا لە شەڕدا هەڵنەیەن و لەگەڵ بڕیارەکانی ئەو دابن، لە دوای بەڵێن پێدانی یەکە بە یەکەی موسڵمانان، پێغەمبەرﷺ هەردوو دەستی دەدات بە یەکدا و دەفەرموێت: (ئەمەش لە جیاتی دەستی عثمان) ئەو بەڵێنە بە بەڵێنی (بیعە)ی رەزامەندی (رضوان) ناو دەنرێت، چونکە خوای گەورە لە بارەیەوە

دەفەرموێت: (لَّقَدۡ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنِ ٱلۡمُؤۡمِنِينَ إِذۡ يُبَايِعُونَكَ تَحۡتَ ٱلشَّجَرَةِ)[١].

لەگەڵ تەواو بونی بەڵێنی (رضوان)دا (عثمان)ی کوڕی (عفان) دەگەڕێتەوە لە مەککە، پاشان قوڕەیش بە مەبەستی ڕێککەوتن یەك لەسەر یەك نوێنەر دەنێرنە لای پێغەمبەرﷺ لە دواییدا هەردوولا دەگەنە ڕێك کەوتنێك و ناوی ڕێککەوتننامەی (حدیبیە)ی لێ دەنێن، گرنگترین ئەو خاڵانەی لە ڕێککەوتننامەکەدا هاتبون ئەمانەن:

١ـ چونە مەککە و (عمرە) کردنی موسڵمانان بخرێتە ساڵی داهاتو.

٢ـ شەڕ لە نێوان هەردوو لادا بۆ ماوەی (١٠) ساڵ بوەستێنرێت.

٣ـ هەمو ئەو کەسانەی بە بێ ئاگاداری کەس و کاریان پەیوەندی بە موسڵمانانەوە دەکەن، دەبێ موسڵمانان بیانگێڕنەوە بۆ قوڕەیش، بەڵام ئەوانەی کە موسڵمانن و پەیوەندی بە قوڕەیشەوە دەکەن لەسەر قوڕەیش پێویست نییە بیانگێڕێتەوە بۆ نێو موسڵمانان.

٤ـ سەرپشك بونی خێڵەکان لەوەدا بچنە پاڵ موسڵمانان یان بچنە پاڵ قوڕەیش، کە ئەم ڕێککەوتننامەیە ساز درا، خێڵی (خزاعە) چوە پاڵ موسڵمانان و خێڵی (بکر) چوە پاڵ قوڕەیش.

لە دوای نوسینەوەی ئەم ڕێککەوتننامەیە پێغەمبەرﷺ فەرمانی بە هاوەڵانی دا، کە قوربانییەکان سەرببڕن و سەروقژیان بتاشن، یا کورتی بکەنەوە، ئەوانیش فەرمانەکەیان بەجێ هێنا، پاشان لە (حدیبیة) گەڕانەوە بۆ (مەدینە).

لەگەڵ ئەوەدا، کە هەندێ لە هاوەڵانی (ڕەزا و ڕەحمەتی خوایان لێ بێت) لە سەرەتا بە هەمو ئەو خاڵانە قایل نەبون، کە لە ڕێککەوتننامەکەدا هاتبو، لە

١ـ الفتح/١٨.

دوایدا هەمو باوەڕیان بەوە هێنا، کە پێغەمبەرﷺ بڕیار لەسەر هەرچییەك بدات، ئەوا ئەو شتە خەیر و چاكەیە بۆیان. لە ڕاستیدا هەر ئەوە خێر بو.

ڕێككەوتننامەی (حديبية) دەرفەتی بێ ترس بڵاوكردنەوەی پەیامی خوای گەورە بۆ موسڵمانان ڕەخساند و بەمە بەشێكی زۆر لە عەرەب بونە موسڵمان، هەروەها ئەو ڕێككەوتننامەیە هەلێك بو بۆ موسڵمانان تا لەگەڵ دوژمنیاندا - بێجگە لە قوڕەیش - بجەنگێن و سەركەون بەسەریاندا.

باشترین بەڵگە لەسەر مەزنی و پیرۆزی ڕێككەوتننامەی (حديبية) ئەو سورەتەی قورئانی پیرۆز بو، كە لەسەری دەدوێت و بە (فتح مبين) وەسفی دەكات.

وانەی پێنجەم: پاش ڕێككەوتننامەی (حديبية)

غەزای تبوك:

پێشتر ئاماژە بۆ ئەوە كرا، كە یەكێك لە سودەكانی (حديبية) ڕەخساندنی دەرفەت بو بۆ موسڵمانان، تا هێزی جولەكەی (خيبر) لە ناوبەرن، هەروەها گەیاندنی ئاینەكە بو بەو شوێنانەی، كە پێش بەستنی پەیمانەكە پێیان نەگەیشتبو، پێغەمبەرﷺ بە مەبەستی بڵابونەوەی پەیامەكەی خوای گەورە نامەی بۆ فەرمانڕەوا و پاشاكانی ناو دوورگەی عەرەب و دەرەوەی دەنارد و بۆ ئیسلام بانگی دەكردن.

ئەو پاشایانەی هەیانبو موسڵمان دەبو هەشیان بو موسڵمان نەدەبو، بەڵام بە شێوەیەكی جوان و باش وەڵامی نامەكەی دەدایەوە، هەبو سەركێشی دەكرد و بە شێوەیەكی ناشیرین و خراپ وەڵامی دەدایەوە، تەنانەت یەكێك لە فەرمانڕەواكانی (غەسانییەكان) لە سنوری شام دا، نامە بەرەكە دەكوژێت.

لە دوای ئەوە پێغەمبەرﷺ سوپایەكی (سێ هەزار) كەسی بۆ لای غەسسانییەكان دەنێرێت، تا تۆڵەیان لێ بكاتەوە و وایان لێبكات جارێكی تر

نەوێرن کاری وا ناڕەوا بکەن، کاتێك موسڵمانان دەگەنە سنوری شام، دەبینن چەند کۆمەڵێکی زۆر گەورەی پێك هاتو لە عەرەب و ڕۆم، کە ژمارەیان لە (چل هەزار) شەڕکەر زیاتر بو کۆبونەتەوە و ئامادەی جەنگن.

موسڵمانان لە ناوچەی (مؤتة)دا لەگەڵیاندا بەشەڕ دێن، سێ کەس لەوانەی لەو شەڕەدا ئاڵای ئیسلامییان هەلگرتبو دەکوژرێن، ئەوانیش (زید)ی کوڕی (حارثة) و (جعفر)ی کوڕی (ابوطالب) و (عبدالله)ی کوڕی (رواحه) بون، پاش ئەوانیش (خالد)ی کوڕی (وەلید) ئاڵایەکە دەگرێتە دەست و لە دوای ئەوە سوپای موسڵمانان ئازایەتی و نەبەردییەکی مەزن دەنوێنن، (خالد) پاشەکشێیان پێ دەکات و سوپای موسڵمانان دەگەڕێتەوە، ئەم غەزایە بە غەزای (مؤتة) دەناسرێت.

پاش ئەوەی موسڵمانان مەککە ڕزگاردەکەن و لە حونەین دا سەرکەوتن بە دەست دەهێنن، هەروەها زۆربەی خەڵکی ناوچەی (حجاز) زۆربەیان موسڵمان دەبن، ئەو عەرەبانەی پاشکۆی (ڕۆم)ن و بونەتە پیاوی ئەوان ترسیان لە هێزی موسڵمانان لا پەیدا دەبێت.

لەبەرئەوە بە مەبەستی لێدانی موسڵمانان لە ڕۆمەکاندا خۆیان ئامادە دەکەن، پێغەمبەرﷺئەو کاتە بە هەل دەزانێت بۆ بڵاوبونەوە و گەیاندنی پەیامی خوای گەورە بە خەڵکی باکوری دوورگەی عەرەب و نیشاندانی هێز و توانای موسڵمانان بە عەرەب و ڕۆمەکانی ئەوێ.

بەو شێوەیە هەردوو تیمەکە بڕیار لەسەر دەرچونی سەربازی دەدەن، پێغەمبەرﷺ بە باشی دەزانێت، کە جڵەوی دەست پێشخەری لە دەست خۆیاندا بێت.

هەر بۆیە فەرمان دەدات بە موسڵمانان بۆ غەزا کردن، ئەو کاتە کاتێکی زۆر گەرم دەبێت و ساڵەکەشی زۆر ووشك دەبێت و خەڵکی لە تەنگاوی و بێ دەرامەتیدا دەبن.

لەبەرئەوە بە خەڵکی ڕادەگەیەنێت تا لە پێناوی خۆئامادە کردن بۆ شەڕ پارە و ماڵ ببەخشن، ئەوە بو موسڵمانان لە بەخشین دا پێشبڕکێیان دەکرد، ابوبکر ﷺ تەواوی سامانەکەی دەدات، لە پێناوی خوادا دەیبەخشێت و (عثمان)ی کوڕی (عفان)یش بەشێکی زۆری سامانەکەی دەدات، وەنەبێت بڕواداران هەر ماڵ و سامان ببەخشن، بەڵکو گیانیشیان دەبەخشن، ژمارەیەکی زۆریان بۆ خۆبەخت کردن خۆیان ئامادە دەکەن، هەر بۆیە ژمارەی جەنگاوەران دەگاتە (چل هەزار) سوارچاك، بەڵام دووڕووەکان - کە سەرۆکەکەیان (عبدالله)ی کوڕی (ابی)یە - لە جیهاد دوا دەکەون و بەشداری ناکەن.

پێغەمبەرﷺ لە مانگی (رجب) ساڵی نۆیەمی کۆچیدا لەگەڵ موسڵماناندا لە مەدینە دەردەچێت و بەڕێ دەکەوێت، تا دەگاتە ناوچەی (تبوك)، لەو کاتەدا ڕۆم و هاوپەیمانیان لە عەرەب ئەو نەبەردی و ئازایەتییەی موسڵمانان - کە تەنها سێ هەزار کەس بون - یان بیر دەکەوێتەوە، کە لە شەڕی (مؤتە)دا نواندبویان، جا کە دەزانن ژمارەی ئەو سوپایەی ڕویکردۆتە (تبوك) (چل هەزار) کەس دەبێت، لە بڕیاری بەرەنگار بونەوەیان پەشیمان دەبنەوە و هاوپەیمانیان نامێنێت.

پێغەمبەرﷺ زیاد لە (دە ڕۆژ) لە (تبوك) دەمێنێتەوە، لەو ماوەی ئەو ڕۆژانەدا پەیمان لە فەرمانڕەوایانی ئەو کۆمەڵ و شوێنانە وەردەگرێت، کە دڵنیا بن لە گیان و ماڵ و سامانیان و (جزیة) بدەن بە موسڵمانان، پاشان (خالد)ی کوڕی (ولید)یش کۆمەڵێك لە موسڵمانان دەبات و ڕودەکاتە ناوچەی (دومة الجندل) و پاکی دەکاتەوە لە دوژمنکاران و خەڵکەکەی ڕزگار دەکات.

بەو شێوەیە پێغەمبەرﷺ هێز و توانای موسڵمانان بۆ ڕۆمەکان و هاوپەیمانەکانیان دەردەخات و دادی ئیسلامی بەسەر باکوری دوورگەی عەرەبیدا دەبەخشێت.

ئینجا موسڵمانان بەسەربەرزی و سەرفرازییەوە دەگەڕێنەوە بەرەو مەدینە.

هەڵوێستی جولەکە بەرامبەر ئیسلام:

پێش ئیسلام جولەکەکان شانازی ئەوەیان بەسەر عەرەبەکاندا دەکرد، کە ئەوان خاوەن پەیامێکی خواییین و ئەو پەیامە پەیڕەو دەکەن.

هەروەها دەیانگوت بەم ڕۆژانە پێغەمبەرێك دێت و سەربەرزی و سەرفرازی تا ڕۆژی دوایی بۆ ئەوانە دەبێت، کە شوێنی ئەو دەکەون، کاتێکیش ئەو پێغەمبەرەی باسیان لە هاتنی دەکرد، لە ناو عەرەبدا سەری هەڵدا پێی دلگران بون باوەڕیان بە پێغەمبەرایەتییەکەی نەدەکرد، پاشان پێغەمبەرﷺ کۆچ دەکات بۆ (مەدینە) و خێڵەکانی (بنو قینقاع و بنو نضیر و بنو قریضة)ی تێدا دەبێت، هەوڵ دەدات پەیوەندییەکی پتەویان لەگەڵ ببەستێت، یەکێك لەو کارە سەرەتاییانەی لەگەڵیاندا ئەنجامی دەدات، نواندنی مامەڵەی باشە لەگەڵیاندا، هەروەها نووسینی پەیماننامەیەك لە نێوان خۆی و ئەواندا، کە تیایدا چەند مافێکیان بۆ دابین بکات.

لەوانە: مانەوەیان لەسەر ئاینی باب و باپیریان، بە مەرجێك لەگەڵ موسڵماناندا بەرامبەر دوژمن بوەستن بەڵام جولەکە پاساوی چاکە بە خراپە و ئەمەك و پاکی بە ناپاکی دەدەنەوە، جولەکە وێڕای ئەوەی دەیانزانی کە پەیامەکەی پێغەمبەرﷺ ڕاست و ڕەوایە، نکوڵییان لێدەکرد و دژی دەوەستان، هەوڵیان دەدا خەڵکی لە ئیسلام دوور بکەونەوە، جگە لەوە گومانیان بەرامبەر بنەما و ڕێساکانی ئیسلام بۆ خەڵکی دروستدەکرد، نەك هەر ئەوە، بەڵکو وایان ڕادەگەیاند بت پەرستی لە ئیسلام چاکترە.

جولەکە هەمو ڕێگایەکیان گرتە بەر بۆ دژایەتی کردنی ئیسلام و موسڵمان، وەنەبێت ئەو هەڵوێستە دژایەتیکردنی بە تەنها هەڵوێستی کۆمەڵێکیان بێت، بەڵکو هەر هەمویان کاریان دژی موسڵمانان دەکرد، لەبەرئەوە موسڵمانان ناچاربون بەرامبەر هەریەك لەو کۆمەڵانە هاوهەڵوێستی جیا و شایەن بە خۆیان هەبێت لەگەڵیاندا.

هەڵوێستی موسڵمانان بەرامبەر بە خێڵەکانی جولەکە:

هەڵوێستی موسڵمانان بەرامبەر جولەکەی (بنو قینقاع):

خێڵی (قینقاع) لە دەوڵەمەندترین خێڵی جولەکەکانی ناو مەدینە و دەوروپشتی بون و زۆربەیان زەرنگەر و زیوفرۆش و چەکساز بون، ئەم جولەکانە بەرز بونەوەی ئیسلام و شانی موسڵمانیان زۆر پێ ناخۆش بو، بە تایبەتی لە دوای غەزای (بدر)ەوە، ئەوە بو نەیانتوانی ڕق و کینەی بەرامبەر موسڵمانان بشارنەوە، بەڵکو بە وتەی ناشیرین و سوکایەتی کردنەوە باسیان دەکردن.

(ڕۆژێك لە ڕۆژانی مانگی شەوالی ساڵی دووەمی کۆچی، ئافرەتێکی موسڵمان بە نیازی کڕینی پێویستییەکی لای یەکێك لە زەرنگەرەکانیان، دەچێتە بازاڕەکەیانەوە لەوێدا ژمارەیەك لە جولەکە دەوری لێدەگرن و بە شێوەیەکی زۆر ناشیرین و خراپ ڕەفتار دژی دەنوێنن، ئافرەتەکە هاوار لە موسڵمانان دەکات و داوایان لێدەکات بە دەمیەوە بچن، موسڵمانێکیش ڕادەپەڕێت، ئەو جولەکەیە (کە لەوانی تر زیاتر ئازاری ئافرەتەکە دەدات) دەکوژێت، جولەکەکانی تریش دەکەونە سەر موسڵمانەکە و دەیکوژن، ئەوسا لە بەرامبەر ئەو هەڵوێستە ناشیرینەی خێڵی (بني قینقاع)، پێغەمبەرﷺ لەگەڵ ژمارەیەك لە هاوەڵانیدا دەچن بۆ لای گەورەکانیان و ئاگاداریان دەکاتەوە، لەوە چیدی ڕەفتاری ناشیرین نەنوێنن.

بەڵام ئەوان بە بەرەنگار بونەوە و دژایەتی و قسەی بەرز و نزمەوە وەڵامیان دەدەنەوە، پاشان پێغەمبەرﷺ لەگەڵ کۆمەڵێك لە موسڵمانان بۆیان دەردەچن و ماوەی (١٥) ڕۆژ گەمارۆی قەڵاکانیان دەدات، پاشان چەکیان دەکات و لە مەدینە دووریان دەخاتەوە، ئەوانیش ماوەیەك لە دۆڵی (قری)دا دەمێننەوە ئینجا بەرەو سنوری شام بەڕێ دەکەون)[١].

١ـ ضعيف: ضعفه الألباني في كتابه (دفاعاً عن السنة و رداً عن جهالات البوطي).

هەڵوێستی موسڵمانان بەرامبەر خێڵی (بنو نضیر):

خێڵـی (بنونضـیر) دەرك بـەوە دەكـەن (هـەروەك چۆن جولەكـەكانی تـر دەركیـان بـەوە كردبـو)، كـە موسـڵمانان ڕۆژ لـە دوای ڕۆژ لـە زیـاد بـون و قـایمكردنی جـێ پێیـان دان، لەبەرئـەوە بـە پێویسـتیان زانـی خۆیـان لـە پێغەمبەرﷺ ڕزگار بكەن و لەناوی بـەرن تـا ئیسلام و موسڵمانان كۆتـایی پـێ بێت و نەمێنێت.

ئەوە بو لە (ربیـع الأول)ی ساڵی چوارەمی كۆچیدا پێغەمبـەرﷺ دەچێتە لایان و داوایان لێ دەكات یارمەتی بدەن لە دابین كردنـی خـوێنی دوو پیـاودا، وا گومان دەبەن كە ئەم هاتنە دەبێت سـودی لێ وەرگـرن، لەبەرئـەوە خۆشـحاڵی و ڕەزامەندی نیشان دەدەن، ئینجا هەوڵ دەدەن كە بـەردێكی گـەورە لـە سـەربانی ماڵێكەوە بدەن بەسەر پێغەمبەرﷺ ، بەڵام خوای گەورەش فریـای دێـت و لـەو پیلانـەیان ئاگـاداری دەكاتـەوە، ئـەویش هەڵدەسـتی و ماڵەكـە بـەجێ دێڵـی و دەگەڕێتەوە بۆ مەدینە.

هەرئەو كارە خیانەت ئامێزەیان هۆیەك دەبێت بۆ دەرچـونی پێغەمبـەرﷺ و موسـڵمانان بـە مەبەسـتی شـەڕ كـردن لەگەڵیانـدا، مـاوەی (شـەش شـەو) موسڵمانان لە قەڵایەكدا گەمارۆیان دەدەن، ئینجا جولەكە داوا لە پێغەمبەرﷺ دەكـەن گـەمارۆیان لەسـەر نـەهێڵێت، دەڵـێن: ئێمـە ئامـادەین بـە بـێ چـەك لـە مەدینە دەربچین، پێغەمبەریشﷺ داواكارییەكەیان پەسند دەكات، پاشان ڕێـی لـە مەدینـە دەرچـونیان دەدات، بـەو شـێوەیە هەنـدێكیان بـەرەو (خیـبر) و هەندێكیان بەرەو (شام) كۆچ دەكەن.

هەڵوێستی موسڵمانان بەرامبەر خێڵی (بنو قریضة):

خێڵی (بنو قریضة) دوا كۆمەڵ بون، كەلە مەدینەدا مابونەوە، وا چاوەڕوان دەكرا، كە پەندیان لە ڕوداوەكان (بەهۆی ناپاكییەوە)، كە بەسـەر جولەكـەكانی تردا هاتبو وەرگـرتبی و دەركیـان بـەوە كردبـێ، كـە ئاكـامی ناپـاكی و خیانـەت

قورس و گرانە، بەڵام کاتێ ئەم خێڵە (احزاب)یان لە شەڕی (خندق)دا بینی، ئەو گومانە ختوکەی دڵی دان کە توانای لەناو بردنی موسڵمانانیان هەیە سەرەنجام دەستیان خستە نێو دەستی ئەو کۆمەڵە (احزاب)ەو پەیمانی یەك دەستیان لەگەڵ بەستن.

پێغەمبەرﷺ (سعد)ی کوڕی (معاذ)ی - کە پێشتر پەیوەندی لەگەڵ جولەکەکاندا باش بو - ناردە لایان، تا لە هەڵوێستیان دڵنیا بێت، ئەوانیش پێی ڕادەگەیەنن، کە لەسەر ئەو پەیمانە نەماون، کە پێشتر لەگەڵ پێغەمبەرﷺ کردبویان، بەو شێوەیە لە ناسکترین کاتی موسڵماناندا ئەمانیش دژایەتی خۆیان ڕادەگەیەنن.

لەبەرئەوە پێغەمبەرﷺ لەگەڵ کۆمەڵێك لە موسڵمانان بەرەو ڕوی قەڵاکانیان بەڕێ دەکەوێت، بۆ ماوەی (بیست و پێنج شەو) گەمارۆیان دەدات، پاش ئەو ماوەیە (بنو قریضة) مل بۆ بڕیار و فەرمانی پێغەمبەرﷺ دەدەن، ئەوە بو بەهۆی ناپاکی و پەیمان شکاندن و خیانەتکارییەوە دادگایی کران و حوکمی پێویستیان بەسەردا درا.

بەو پێیە مەدینە کە بوبویە بنکەیەك بۆ دەوڵەتی ئیسلامی لەو کۆمەڵە جولەکە ناپاك و بێ بەڵێنەش (کە هەردەم خەریکی دژایەتی کردنی موسڵمانان بون) پاك کرایەوە.

هەڵوێستی موسڵمانان بەرامبەر جولەکەی (خیبر):

ناوچەی (خیبر) دەوڵەمەنترین ناوچەی دوورگەی عەرەب بوو، لە کشتوکاڵدا بە تایبەتی لە دار خورمادا، لەو ناوچەیەدا ژمارەیەکی زۆر لە جولەکە جێگیر دەبن کاتێکیش خێڵی (بنو نضیر) - لە دوای دەرکردنیان لە مەدینە - کۆچی بۆ دەکەن، ژمارەی دانیشتوانی هێندەیکە زیاد دەکات.

بەو شێوەیە (خیبر) دەبێتە ناوچەیەکی بێ پیت و فەڕی جولەکە و بنکەیەکی بە قەڵا تەنراوی دانیشتوانی زۆر، هەندێك لە سەرۆکەکانی خێڵی

(بنو نضیر) لەوانەی، کە لە خەیبەردا جێگیر بوبون هەستان بە هان دان و پشتگیری کردنی تیرە و خێڵەکانی (احزاب) لە دژی موسڵمانان.

لە دوای ئەوەش پێغەمبەرﷺ پەیمانی (حدیبیە) لەگەڵ قورەیشدا دەبەستێت و دڵنیا دەبێت لە نەبونی مەترسیان، جولەکەی (خیبر) بەو پەیمانە نارەحەت دەبن، ئینجا دڵنیا دەبن، کە پێغەمبەرﷺ نایەڵێت ئەو هەڵوێستە دژایەتکاری و ناپاکەیان، بە بێ تۆڵە و سزادان، بەسەردا ڕاببورێ.

بەهۆی ناپاکییان بەرامبەر بە موسڵمانان و پێغەمبەرﷺ بە پێویستی دەزانێت سزایان بدات و تۆڵەیان لێبکاتەوە، ئەوە بو لە دوای گەڕانەوەیان لە (حدیبیە) پێغەمبەرﷺ دەستدەکات بە خۆسازدان بۆ غەزای (خیبر) لە مانگی (محرم) لە ساڵی حەوتەمی کۆچیدا، بە (١٦٠٠) هەزار و شەش سەد جەنگاوەرەوە کە (٢٠٠) دوو سەد سواریان لەگەڵدا دەبێت بۆیان دەردەچێت، کاتێك دەگاتە نزیك قەلاکانیان هەردوولا بە یەکدا دێن و شەڕ گەرم دەبێت، یەکێك لەوانەی ئالای موسڵمانان هەڵدەگرێت و لەسەر دەستی ئەو مەزنترین قەلایان دەگیرێت، (علی)ی کوڕی (ابوطالب) بو، لە پاش گرتنی قەلاکە جولەکەکان یەکە یەکە خۆیان دەدەن بە دەستەوە و ناوچەکە بە گشتی دەکەوێتە ژێر دەستەلاتی موسڵمانانەوە.

پێغەمبەرﷺ نیازی دەبێت جولەکەکان بە تەواوەتی لە ناوچەی خەیبەر دوور بخاتەوە و دەریان بکات، بەلام ئەوان داوا دەکەن، کە ڕێیان پێبدات تێیدا بمێننەوە و کشت و کاڵی تێدا بکەن، پاشان نیوەی بەرهەمەکەیان بدەن بە موسڵمانان، پێغەمبەریشﷺ داواکەیان پەسەند دەکات لەگەڵ ئەوەشدا گفتی ئەوەیان لێ وەردەگرێت، کە موسڵمانان مافی ئەوەیان هەبێت و لەهەر کاتێکیشدا بیانەوێت ئەوان دەربکەن، ئەوا ئەمان بە قسەیان بکەن و بە بێ شەڕ و ئاژاوە دەربچن.

بەو شێوەیە جولەکەکان لە خەیبەردا دەمێننەوە، تا سەردەمی (عمر)ی کوڕی (خطاب) ﷺ، ئینجا بەهۆی خراپەیانەوە دەریان دەکات و دووریان دەخاتەوە.

وانەی شەشەم: رزگار کردنی مەککە

ڕێککەوتننامەی (حودەیبیە) ڕێککەوتنێکی زۆر سودمەند بو بۆ موسڵمانان، یەکێك لەو سودانەی ئەوە بو موسڵمانان بۆ ماوەیەك بێ خەم بون لە دەست درێژی شەڕەنگێزی قوڕەیش، هەروەها دەرفەتی ئەوەی بۆ ڕەخساندن، کە کاتەکانیان بۆ وەڵام دانەوە و بەرەنگار بونەوەی جولەکەکانی (خەیبەر) تەرخان بکەن، جگە لەوەش هەلی ئەوەی بۆ سازاندن، کە پەیامی ئیسلام بگەیەننە ئەو شوێنانەی، کە پێیان نەگەیشتبو، هەر ئەو سەرکەوتنانەش بونە هۆیەك بۆ بڕوا پەیدا کردنی ژمارەیەك لە قوڕەیش، بەوەی موسڵمانان لەسەر هەقن، پاشان باوەڕیان پێ هێنا و موسڵمان بون، لەوانە (خالد)ی کوڕی (ولید).

قورەیش بە ڕێککەوتننامەی (حدیبیە)وە پەیوەست نەبون و پەیمانەکەیان شکاند، ئەوە بو یارمەتی خێڵی (بکر)یان دا، تا بدەن بەسەر خێڵی (خزاعە)، کە لەگەڵ پێغەمبەرﷺ هاوپەیمان بون و پشتگیرییان لێدەکرد، ژمارەیەکیان لێ کوشتن.

لەبەرئەوە خێڵی (خزاعە) داوایان لە پێغەمبەرﷺ کرد، کە یارمەتییان بدات، لەو کاتەدا گەورە پیاوانی قوڕەیش هەستیان بە مەترسی کارەکە و لاری خۆیان کرد، هەربۆیە (ابو سفیان)ی سەرۆکیان ڕێی مەدینە دەگرێتە بەر و هەوڵ دەدات، کە پەیمانەکە زیندوو بکاتەوە، ماوەکەشی درێژ بکاتەوە، بەڵام هەوڵی (ابوسفیان) بە فیڕۆ دەڕوات، چونکە پێغەمبەرﷺ سور دەبێت لەسەر سزادانیان بەهۆی بێ گفتی و پەیمان شکێنیان، فەرمان بە موسڵمانان دەدات خۆیان بۆ غەزا ئامادە بکەن، لە ڕۆژی (١٠)ی رەمەزانی ساڵی هەشتەمی کۆچیدا پێغەمبەرﷺ بە (١٠) هەزار جەنگاوەرەوە بەرەو مەککە دەکەوێتە ڕێ، لە

نیوەی ڕێگا (عباس)ی کوڕی (عبدالمطلب) مامی بە خۆی و ماڵ و منداڵییەوە پێی دەگات، کە موسڵمانان لە مەککە نزیك دەکەونەوە پێغەمبەرﷺ فەرمانیان دەداتێ دابەزن و ئاگرێکی گەورە بکەنەوە، بۆ ئەوەی بەوە هێز و توانایان بۆ دوژمنان دەربخەن، موسڵمانان فەرمانەکەی بەجێ دێنن، بەوە قوڕەیش مەترسیان لە ژیانی خۆیان بۆ دروستدەبێت، هەرلەبەرئەوەش (ابوسفیان) خۆی بۆ مەبەستی هەواڵ زانین و پشکنینی بارودۆخەکە لە مەککە دەچێتە دەرەوە، لە ڕێگادا (عباس)ی کوڕی (عبدالمطلب)ی توش دەبێ، (عباس) پێی دەڵێت: (موسڵمانان زۆر بەهێز بونە و سوپاکەیان گەورەیە، جا من دڵنیام قوڕەیش خۆی لەبەر هێرشی موسڵماناندا ناگرێت).

(ابوسفیان) بڕوا بە قسەکەی (عباس) دەکات، پاشان (عباس) دەیبات بۆ لای پێغەمبەرﷺ تا بڕیار لەسەر بێ مەترسی ژیانی بدات و دڵنیای بکات، کە کەس بە گژیدا ناچێت، کاتێك دەچێتە خزمەتی پێغەمبەری ئازیزﷺ باسی بڕوا هێنان و موسڵمان بونی بۆ دەکات، (عباس)یش دەڵێت: ئەی پێغەمبەری خوا (ابوسفیان) پیاوێکە حەزی لە ناوبانگە و دەیەوێت ئەو ڕێز و شوێنەی، کە هەیەتی لە ناو خەڵکیدا بمێنێتەوە، لەبەرئەوە کارێکی وەهای لەگەڵدا بکە، کە دڵی پێی خۆش بێت. پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت:

(هەر کەسێك بچێتە ماڵی (ابوسفیان)ەوە ئاسودە بێ، ئەوەش لە ماڵی خۆیدا بمێنێتەوە و دەرگا دابخات، ئەویش ئاسودەبێ، هەر کەسێکیش بچێتە (کعبە)ی پیرۆزەوە ئەوە ئەویش لە ژیانی بێ خەم بێت)، پاشان داوا لە (عباس) دەکات (ابوسفیان) لە شوێنێکی وا بوەستێنێت، کە لە کاتی تێپەڕ بونی سوپای موسڵماناندا چاوی بە تەواوی سوپاکە بکەوێت، بەوە (ابوسفیان) توانا و هێزی موسڵمانانی بە تەواوەتی بۆ دەردەکەوێت.

ئینجا (ابوسفیان) دەچێتەوە بۆ مەککە و حاڵەکە بۆ خەڵکی ڕوندەکاتەوە و پێیان ڕادەگەیەنێت، کە پێغەمبەرﷺ باسی لە بێ مەترسی هەندێك شوێن کردوە و شوێنەکانیشیان پێ دەڵێت:

دوای ئــەوە پێغەمبــەرﷺ پێشــەوایەتی ســوپاکە دەکـات و بــە دەم ســوپاس گوزاری خوای گەورەوە، کە سەری خستن بەسەر بێ بڕوایاندا خۆیان دەکەن بە مەککەدا، پێغەمبــەرﷺ فــەرمان دەدات، کــە کــەس لــە ســوپاکەی دەســتدرێژی نەکاتە سەر هیچ کەسێك، مەگەر کەسێك خۆی نیـازی دژایـەتی و شـەڕ کردنـی هەبێت، پێغەمبەرﷺ خۆی لەلای باکورییەوە دەچێتە ناو مەککەوە و فـەرمان بە (خالد)ی کوڕی (ولید) دەدات، کە ئـەمیش لـە باشـورییەوە بچێتە ژوورەوە، بەو جۆرەش ئامۆژگاری دەکات، گەر هەر کەسێك هاتە ڕێـی و بـەرەنگاری کـرد، ئەوجا دەستی لێ بوەشێنێت، (خالد)یش فەرمانەکە بەجێ دێنێت.

بەو شێوەیە لە بەرواری (٢٠)ی ڕەمەزاندا قوڕەیش خۆی دەدات بە دەستەوە و خوای گەورە و کردگاری بالاّ دەستیش موسڵمانان سەر دەخات.

کاتێك موسڵمانان دەچنە ناو مەککەوە کە لە پێشانەوە پێغەمبەرﷺ دەبێت یەکسەر بەرەو ڕوی (مسجد الحرام) دەڕۆن و بە دەوری (کعبـە)دا دەسـوڕێنەوە، ئینجا دەچێتە ژوورەوە و نوێژی تێدا دەکات، پاشان تەواوی بتەکان دەشـکێنێت و ئەم ئایەتە دەڵێتەوە: ﴿ وَقُلْ جَآءَ ٱلْحَقُّ وَزَهَقَ ٱلْبَـٰطِلُ ۚ إِنَّ ٱلْبَـٰطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴾[١]..

دوای ئەوە لەبەر دەرگای (کعبە)دا دەوەستێت، لەو کاتەدا کۆمەڵێکی زۆر لـە قوڕەیشی بە چەند ڕیزێـك لـە مزگەوتەکەدا وەسـتا بـون پێغەمبـەرﷺ ڕویـان تێدەکات پێیان دەفەرموێت: (لا اله الا الله وحده لا شريك له).

واتە: (جگە لە ـ الله ـ هـیچ پەرسـتراوێك شـایەنی پەرسـتن نیـە، هـەر خـۆی تاك و بێ هاوەڵ و تەنهایە)، وا خوای گەورە گفـتی خـۆی بەرامبـەر موسـڵمانان بەجێ هێنا و بەنـدەکانی خـۆی سەرخست، هـەروەها ڕێـزی لـە سـەربازانی نـاو هەر خۆی شکستی بە (احـزاب) هێنـا، پاشـان فـەرموی: (ئـەی خـەڵکی قـوڕەیش

١ـ الإسراء:٨١.

چاوەڕوانن چیتان بەرامبەر بکەم؟ ئەوانیش گوتیان (هەمو خێرێك، چونکە تۆ هەمیشە برایەکی خانەدان و لێبوردە و ڕێزدار بویت و برازایەکی ڕێزداریت).

پێغەمبەرﷺ فەرموی: (أذهبوا فأنتم الطلقاء: بڕۆن ئێوە ئازاد و سەربەست بن).[١]

بەو شێوەیە مەککە ڕزگار کرا و لە بت پاککرایەوە، پێغەمبەرﷺ جوانترین نمونەی بەندایەتی و سوپاس گوزاری مرۆڤی بۆ خوای پەروەردگار نواند، هەروەها بوە پیاوی بەخشندە و لێبوردە لە کاتی توانا و دەسەڵاتدا، دوای ئەوە خەڵکی مەککە دەستە دەستە دەبونە موسڵمان و پۆل پۆل بڕوایان بە بەرزە پەیامی ژیان و قورئانی پیرۆز هێنا.

وانەی حەوتەم: هەردوو غەزای (حونەین) و (طائف)

کاتێك مەککە ڕزگار دەکرێت، هەردوو تیرەی (هوازن) و (ثقیف) ـ کە نیشتەجێی شاری طائف بون ـ ترسیان لێ نیشت، لەبەرئەوە سەرۆکەکایان وای بە باش دەزانێ، کە پێش ئەوەی ئەو شتە ڕو بدات، ئەمان هێرش بکەنە سەر موسڵمانان، ئەوە بو بە سەرۆکایەتی (مالك)ی (عوف) سوپایەکی گەورەیان پێك هێنا و ژن و ماڵ و ماڵەکانیشیان پێش خۆیاندا، تا پشتگیریان لێبکەن و هاندەریان بن لە شەڕدا.

کە پێغەمبەرﷺ بەوە دەزانێت، لە ڕۆژانی یەکەمی مانگی (شوال)دا دەردەچێت بۆ بەرەنگار بونەوەیان، لەگەڵ خۆیدا (دوانزە هەزار جەنگاوەر) دەبات (١٠ هەزاریان) لەوانە دەبن، کە بە هۆیانەوە مەککە ڕزگار کراوە (٢ هەزاریشیان) لە خەڵکی مەککە دەبن و ئەوانەش، کە لە دوای ڕزگار کردنەکەی

---

[١] رواه ابن اسحاق في ((السيرة)) (٤/٣١-٣٢) وعنه الطبري في ((التأريخ)) (٣/١٢٠)، ضعيف ضعفه الألباني في سلسلة الأحاديث الضعيفة.

موسڵمان بون، گەورەیی سوپاکە و زۆری ژمارەیان وا لە جەنگاوەران دەکات، کە زیاتر باوەڕیان بە خۆیان هەبێت و بە جەرگتر بن.

شەڕکەرانی (هوازن) و (ثقیف) دەگەنە دۆڵی (حنین) و بە هەردوو لای دۆڵەکەدا دابەش دەبن و بۆسە بۆ موسڵمانان دەنێنەوە.

لە بەرەبەیاندا موسڵمانان دەگەنە تەگەی دۆڵەکە لەو کاتەدا دوژمنانیان ڕێژنە تیرێك دەبارێننە سەریان و هەمو بە یەك دەست و وەك یەك پیاو دەدەن بەسەریاندا، ئەوانیش هەڵدێن و مەیدانەکە، جگە لە پێغەمبەرﷺ و ژمارەیەك لە هاوەڵانی کە ئەوانیش (ابوبکر و عمر و علی و عباس) دەبن کەسی تێدا نامێنێت، جا بۆ گێڕانەوەیان پێغەمبەرﷺ هاواریان لێدەکات و دەفەرموێت: (ئەی خەڵکینە وەرنەوە....من پێغەمبەرە بە حەق نێرراوەکەتانم...من کوڕەکەی (عبدالمطلب)م).

پاشان فەرمان بە (عباس) ـ کە دەنگی بەرز دەبێت ـ دەدات بانگ بکات و بڵێت (ئەی پشتیوانان (أنصار) ئەی کۆچکردوان ـ مهاجرین ..ئەی خاوەنانی بەڵێنی ژێر درەختەکە...بگەڕێنەوە...).

موسڵمانان کە گوێیان لە بانگەوازەکە دەبێت، بە دەنگ بانگەوازەکە دەچن و دەڵێن: قوربانتین...قوربانتین...ئینجا هەمو بە دڵ گەرمی و جۆشێکی باوەڕدارانەوە دەگەڕێنەوە و لەگەڵ دوژمناندا دەجەنگین، خوای گەورەش شکستەکەیان بۆ دەگۆڕێت بەسەرکەوتنێکی گەورە، فریشتە دادەبەزێنێ بۆ یارمەتی ئیمانداران، بەو شێوەیە ئەو شەڕە وانەیەکی پڕ سود دەبێت بۆ موسڵمانان، خوای گەورەش ئاماژە بۆ ئەوە دەکات و دەفەرموێت:

(لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍۙ وَيَوْمَ حُنَيْنٍۙ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ

وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ ۚ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَـٰفِرِينَ)[١]..

واتە: بێ گومان خوای گەورە لە زۆر شوێندا سەرکەوتنی پێ بەخشین، ڕۆژی حونەینیش کاتێك سەرسام بون لە زۆری خۆتان، ئەو زۆرییەتان فریاتان نەکەوت، پشتتان وەرگێڕا و هەڵاتن، بەڵام لەوە بە دواوە خوای گەورە ئارامی دابەزاندە سەر پێغەمبەرەکەی و سەر ئیمانداران، سەربازانێکی دابەزاند کە ئێوە نەتان دەدیتن، سزای بێ باوەڕانیدا، هەر بەو شێوەیە تۆڵەی سەند لە بێباوەڕدان.

لە دوای ئەوە موسڵمانان سەرکەوتن بە دەست دێنن، پێغەمبەرﷺ ژن و منداڵ و دەسکەوتەکەیان لە شوێنێکی بێ مەترسی و لە ژێر چاودێریدا دادەنێت و بە ژمارەیەك لە جەنگاوەرانەوە شوێنی هەڵاتوان دەکەون و شوێن پێیان هەڵدەگرن و بەرەو (طائف) دەچن و لەوێ بۆ ماوەی (٢٠) ڕۆژ گەمارۆیان دەدەن، بەڵام بەهۆی ئەو خۆ قایم کردنەوە و بەرگری شەڕکەران موسڵمانان ناتوانن ناوچەکە رزگار بکەن.

پێغەمبەرﷺ بەجێیان دەهێڵێت و دڵنیاش دەبێت لەوەی، کە ڕۆژێك لە ڕۆژان خەڵکی ئەو ناوچەیە بڕوا دەهێنن و دێنە ریزی موسڵمانانەوە.

پێغەمبەرﷺو موسڵمانان دەگەنەوە ئەو شوێنەی، کە ژن و ماڵ و منداڵ و سامانەکەی تێدا جێ هێڵا بو، ژمارەی ژن و منداڵەکان (شەش هەزار) کەس دەبن و دەسکەوت و ماڵەکەش (بیست هەزار وشتر) و (چل هەزار مەڕ) دەبن.

لەو کاتەدا نوێنەرێکی (هوازن) دێنە لای پێغەمبەرﷺ موسڵمان بونی خۆیان ڕادەگەیەنن، تکای ئەوە دەکەن ماڵ و منداڵەکانیان بۆ بگێڕێتەوە.

پێغەمبەرﷺلە نێوان هەڵبژاردنی وەرگرتنەوەی ژن و منداڵ و سامانەکەیاندا سەرپشکیان دەکات، ئەوانیش ژن و منداڵەکان هەڵدەبژێرن،

١ـ التوبة/٢٥_٢٦.

پاشان پێغەمبەرﷺ فەرمانیان پێ دەدات دوای نوێژی نیوەڕۆ بێن و داوا لەو بکەن، کە لای موسڵمانانیان شەفاعەتیان بۆ بکات، بۆ لێخۆش بونیان لە شتەکانیان، هەروەها داوا لە موسڵمانان بکەن، تا ببنە شەفاعەتکاریان لای پێغەمبەرﷺ، نوێنەرەکە بەمە ڕازی دەبن و فەرمانەکەی بەجێ دێنن.

لە بەرامبەردا پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (ئەوەی بەشی من و بەر من دەکەوێت، هەروەها ئەوەشی بەشی نەوەکانی (عبدالمطلب)ە، ئەوا بۆ ئێوە).

کۆچکردوان (مهاجرین) و پشتیوانان (انصار)یش دەڵێن: (ئەوەش بەشی ئێمە پێشکەشی دەکەین بە پێغەمبەری خوا).

لە کۆتاییدا ژن و منداڵەکان دەگەڕێنرێتەوە بۆ نوێنەرەکە و پێغەمبەرﷺ پێیان دەفەرموێت: بە (مالك)ی کوڕی (عوف)ی سەرۆکتان ڕابگەیەنن، کە گەر بە موسڵمان بونی بێتە لام، ئەوا ژن و منداڵ و ماڵەکەی خۆی دەدەمەوە، سەرەڕای ئەو (سەد حوشتریشی بە خەڵات دەدەمێ).

کاتێك نوێنەرەکە دەگەڕێتەوە بۆ (طائف) و ڕاسپاردەکە بە (مالك) ڕادەگەیەنن، (مالك) خۆی دەگەیەنێتە لای پێغەمبەرﷺ، ئەویش گفتەکەی بەجێ دەهێنێت.

پێغەمبەرﷺ وا بە باش دەزانێت، کە دڵی ئەو کەسانەی، کە تازە موسڵمان بون خۆشبکات و بەو خەڵاتانەی کە لە دەستکەوتەکانی (حنین) بون، ئەوە بو هەندێکیان (١٠٠) وشتر و هەندێکی دیکە (٥٠) وشتری دا، لە نێو ئەو کەسانەدا کە خەڵاتیان پێ بەخشرا بو، کەسێکی پشتیوانان ـ انصاری ـ تێدا نەبو، ئەو مەسەلەیەش کار لە پشتیوانان دەکات، وەك گلییەك لە دڵی دەگرن، کاتێك پێغەمبەرﷺ بەمە دەزانێت کۆیان دەکاتەوە و وتارێکی زۆر کاریگەریان بۆ دەبێژێت، هۆی بەخشینی خەڵاتەکەش بۆ پشتیوانان ڕون دەکاتەوە، ئینجا پێیان دەفەرموێت: (بەوە ڕازی نین، کە خەڵکی بە وشتر و ماڵاتەوە بگەڕێنەوە و ئێوە بە پێغەمبەری خواوە بگەڕێنەوە؟ سوێند بەوەی ڕۆحی (محمد)ی بە دەستە، گەر کۆچ نەبوایە، من پیاوێك دەبوم لە پشتیوانان (انصار)، ئەگەر

هەمو خەڵکی لە دۆڵێکدا بڕۆیشتنایە و پشتیوانان بە دۆڵێکی دی بڕۆیشتنایە ئەوا من لەگەڵ پشتیوانان‌دا دەبوم، خوای گەورەش لە پشتیوانان و ڕۆڵەی پشتیوانان و ڕۆڵەی ڕۆڵەشیان خۆش بێت و بیانبەخشێ) وتەکانی زۆر کاریگەر دەبێت لە پشتیوانان و دەیانخاتە گریان، پاشان دەڵێن: (پێغەمبەری خوا رازین کە ببێتە بەش و نەسیبمان).

دوای ئەوە پێغەمبەرﷺ ئەوانەی لەگەڵیدا دەبن دەگەڕێنەوە بۆ مەککە و (عمرە) بەجێ دێنن، ئینجا دوای ئەوەی خوای گەورە بە پاك کردنەوە و ڕزگارکردنی ئەو شوێنانەی ڕێزیان لێدەنێت، دەگەڕێنەوە بۆ (مەدینە).

وانەی هەشتەم:

﴿ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ﴾ المائدة/٣

حەجی ماڵئاوایی:

پێغەمبەرﷺ لە ساڵی حەوتەمی کۆچیدا و پێش ڕزگارکردنی مەککە (عمرة) بەجێ دەهێنێت، هەروەها دوای ڕزگار کردنی مەککەش واتە لە ساڵی هەشتەمدا (عمرة) دەکات، لە ساڵی نۆیەمیشدا (ابوبکر) لەگەڵ حاجییاندا دەنێرێت، تا ببێتە (أمیر)یان. لەو کاتەدا سورەتی (براءة)ی بۆ دێتە خوارەوە، هەربۆیە پێغەمبەرﷺ بە پەلە (علی)ی کوڕی (ابوطالب) دەنێرێتە لای (ابوبکر) بۆ ئەوەی ئەو سورەتەی (براءة)یان بۆ بخوێنێت لە مەککەدا و بە خەڵکی ڕابگەیەنێت، کە لەم ساڵ بە دواوە، چیدی نابێت هاوەڵگەڕان و بێ بڕوایان حەجی ماڵی خوا بکەن.

کە مانگی (ذي القعدة)ی ساڵی دەیەم دێت، پێغەمبەرﷺ دەستدەکات بە خۆسازدان بۆ حەج کردن، بۆ ئەوەی بە تەواوی شێوەی حەج کردنیان بۆ ڕونبکاتەوە و بە شێوەیەکی گشتی یاسا و بنەماکانی ئیسلامیان بۆ شیتەڵ بکات.

موسڵمانان بە گەرمییەوە بە دەم فەرمانەکەیەوە دەچن، لە ئاکامدا ژمارەی ئەوانەی حەج دەکەن لە خزمەتیدا لە (سەد هەزار) موسڵمان پتر دەبێت، بەو شێوەیە بەشەکانی حەجیان بە وتە و کردارەوە فێر دەکات، پاشان لە ناوچەی (منی) وتارێکی زۆر گرنگیان بۆ دەخوێنێ، کە تێیدا هاتوە:

(ئەی خەڵکینە! گوێ بۆ وتەکانم شل بکەن، دوور نییە ساڵێکی تر نەتوانم پێتان بگەمەوە...

ئەی خەڵکینە! خوێن و ماڵ و شەرەفتان لە خۆتان حەرامە، تا ئەو کاتەی بە خوای خۆتان دەگەن...

ئەی خەڵکینە! خوای هەموتان یەکە، باوکی هەموشتان هەر یەکە، هەموتان لە ئادەم کەوتونەتەوە، ئادەمیش لە خۆڵ دروستکراوە، بەڕێزترین و پایەدارترینشتان لای خوا ئەوەتانە، کە کاری چاکەی زۆرە، هیچ کاتێک عەرەبێك لای خوا لە یەکێکی دی باشتر نییە، مەگەر بەهۆی کاری چاکەوە نەبێت).

لەگەڵ وتنی هەریەك لەو بڕگانەدا دەیفەرمو:

(ألا هل بلغت؟ اللهم فاشهد).

واتە: (ئاگادار بن ئایا پێم گەیاندن؟ خوایە خۆت بە شاهێد بە).

هەر لەم ڕۆژەدا ئەم ئایەتە پیرۆزەی بۆ دێتە خوارەوە:

(ٱلۡيَوۡمَ أَكۡمَلۡتُ لَكُمۡ دِينَكُمۡ وَأَتۡمَمۡتُ عَلَيۡكُمۡ نِعۡمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ ٱلۡإِسۡلَٰمَ دِينٗاۚ)[١].

واتە: (ئەمڕۆ من ئاینەکەتانم بۆ تەواوکردن و نازونیعمەتی خۆمم بە تەواوی پێ بەخشین و ڕازیم، کە ئیسلام ببێتە بەرنامەتان).

لەبەرئەوە ئەو حەجە دوا حەجی پێغەمبەری خوا دەبێت، بە حەجی ماڵ ئاوایی ناو دەنرێت.

١ـ المائدة/٣.

کۆچی دوایی پێغەمبەرﷺ:

لە دوای ئەوەی پێغەمبەرﷺ حەجەکەی تەواو دەکات، دەگەڕێتەوە بۆ مەدینە، پاشماوەیەکی کەم بە گەیشتنەوەی مەدینە، فەرمان دەدات، کە سوپایەکی گەورە بۆ رزگار کردنی ولاتی شام ئامادە بکرێت، بۆ سەرۆکایەتی سوپاکە (أسامة)ی کوڕی (زید) هەڵدەبژێرێت، کە لەو کاتەدا تەمەنی (بیست ساڵ) زیاتر نابێت.

بەلام ئەو سوپایە زۆر لە مەدینە دوورناکەوێتەوە، لە کۆتایی مانگی سەفەری ساڵی یازدەی کۆچیدا، پێغەمبەرﷺ نەخۆشی لێ دەردەکەوێت، ڕۆژ لە دوای ڕۆژ نەخۆشییەکەی زیاد دەکات، لەو کاتەدا کە ئیدی توانای بەرنوێژی (إمامەتی) نامێنێت، فەرمان بە (ابوبکر) دەدات، کە بەرنوێژیان بۆ بکات، لە بەرەبەیانی ڕۆژی دووشەممەی مانگی (ربیع الأول)دا پێغەمبەری ئازیزمان ئەم دنیایە بەجێ دەهێڵێت و کۆچ دەکات بۆ لای خوای گەورە، (هەزارەها درووودو سلاوی خوای گەورە و بالادەستی لەسەر بێت).

بەو شێوەیە ژیانی پێغەمبەرﷺ لەم دونیایەدا کۆتایی پێدێت، ئەو مەزنە مرۆڤەی هەردەم بە لێبڕاوییەوە پەیامی خوای گەیاند، بە ئەمەك و دڵسۆزییەوە ڕاسپاردە خواییەکانی بە خەڵکی دەگەیاند، ڕێنومایی میللەتی دەکرد و لە پێناو خوادا بە باشترین شێوە جیهادی دەکرد.

هەربۆیە خوای گەورەش بە باشترین شێوە پاداشتی دەداتەوە، گەلی موسڵمانیش بەوە ڕێزدار دەکات، کە دەیانکاتە شوێن کەوتەی پێغەمبەرێکی ئاوەها.

کاتێ موسڵمانان بە کۆچی دوایی پێغەمبەرﷺ دەزانن، زۆر غەمبار دەبن و هەندێکیشیان ترسیان لێ دەنیشێت، هەر بۆیە (ابوبکر)ﷺ، دەچێتە لایان و وتارێکیان بۆ دەخوێنێ و پێیان دەڵێت: (ئەی خەڵکینە...ئەوی محمەدی دەپەرست، ئەوا محمد مرد، ئەوەشی خوا دەپەرستێت، ئەوا خوای گەورە هەمیشە زیندوە و نامرێت).

پاشان ئـەم ئایەتـە پـیرۆزەی خوێنـدوە: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ ۚ أَفَإِيْن مَّاتَ أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰٓ أَعْقَٰبِكُمْ ۚ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْـًٔا ۗ وَسَيَجْزِى اللَّهُ الشَّٰكِرِينَ ﴾ آل عمران/١٤٤.

وتەکانی (ابوبکر)ﷺ، خەڵکەکە هێور و هێمن دەکاتـەوە، دوای تـەواوبونی وتارەکە، خەڵکەکەش بڵاو دەبنەوە و بە دەم ڕۆیشتنەوە ئەمە دەڵێنەوە:

(انا لله وإنا اليه راجعون).

لە پاش شۆردن و کفنکردنی پێغەمبەری ئازیز و پێشـەوامانﷺ موسـڵمانان پۆل پۆل دەچنە سەر تەرمە پیرۆزەکەی، ئەوجا نوێژی لەسەر دەکەن، کە نوێژ تەواو دەبێت، هەر لەو شوێنەدا، کە گیانی پاك و پیرۆزی تێدا دەردەچێت، کـە ماڵی (عائشە)ی دایکی موسڵمانانە، ڕەزا و ڕەحمـەتی خـوای لەسـەر بێـت، هـەر لەوێدا دەینێژن، کە ڕێکەوتی نیوەشەوی چوارشەممە دەکات.

بەشی (١١)

فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ

(بۆ لەبەرکردن)

﴿ئەمەش بریتییە لە (٤٢) فەرمودە بە ماناکەیەوە﴾

١- ان أبي مسعود - عقبة بن عمرو الانصاريرضي الله عنه قال: قال النبيﷺ إن مما أدرك الناس من كلام النبوة الأولى اذا لم تستح فاصنع ما شئت.

رواه البخاري كتاب الادب/رقم/١٩٥١

واتە: لەو قسە نەستەق و بەجێ و پڕ مانایانەی کە لە پێغەمبەرانەوە بۆ خەڵکی ماوەتەوە ئەوەیە کە فەرمویانە: ئەگەر شەرمت نەبو هەرچییەکت دەوێ بیکە.

واتە پیاو کە شەرم و حەیای نەبو، ئەوەی بە خەیاڵی دابێت دەیکات و لە قسە و کردەوەی خراپ و پەیمانی درۆ و فڕ و فێڵ و خیانەت و...هتد. بە کورتی هەر چیەك بە خەیاڵیدا بێت بانگەوازی لەگەڵ مرۆڤایەتی و ئاین و ڕەوشتی بەرزدا نەگونجێت هەر دەیکات.

٢- عن كعب بن مالكرضي الله عنه ان رسول اللهﷺ قال: ما ذئبان جائعان ارسلا في غنم بأفسد لها من حرص المرء على المال والشرف لدينه.

صحيح رواه احمد في مسنده والترمذي.

واتە: دوو گورگی برسی ئەگەر بەر درێتە ناو ڕانە مەڕێك (مێگەلێك) لەوە زیاتر زیانی پێناگەیەنن، کە حەز و سوربونی کەسێك لەسەر ماڵ و پلە وپایەی دونیایی دەیگەیەنن بە دینی ئەو کەسە.

واتە: ئەوەندەی حەز و سوربون لەسەر سەروەت و سامان و پلە وپایەی دونیایی زەرەر و زیان دەگەیەنێت بە دینی مرۆڤ، دوو گۆرگی برسی ئەوەندە زەرەر و زیان ناگەیەنن لە ڕانە مەڕێك، ئەگەر تێی بەربن و بکەونە ناوی.

واتە: دوو گورگی برسی چی دەکەن بە ڕانە مەڕێك، سوربون لەسەر ماڵ و پلە وپایە لەوە زیاتر دەکەن بە دینی موسڵمان، ئەگەر سوربون لەسەر ماڵ و ناوو شوهرەت و پلە وپایە ئەوەندە زەرەر بگەیەنێت بە مرۆڤی دیندار، کە زۆر جار ترسی خوا و دوارۆژ لە دڵ دایە، دەبێ چەندە زەرەر بدات لە کەسانی بێ دین، کە جگە لە پلە وپایە و سەروەت و سامان هیچ مەبەستێکی دیکەیان نییە.

٣ـ عن أم المؤمنين أم عبدالله عائشة (رضي الله عنها) قالت: قال رسول اللهﷺ من أحدث في أمرنا هذا ما ليس منه فهو ردّ.

رواه البخاري و مسلم.

واتە: هەر کەسێك شتێکی داهێنا لەو دینەی، کە ئێمە هێناومانە و ئەو شتە لە دینەکەدا نەبێت ئەوا بێ گومان شتەکە ڕەتدەکرێتەوە و کاری پێ ناکرێت.

واتە: هەر یەکێك شتێکی وای لە ئیسلامدا داهێنا، کە هیچ بەڵگەیەکی لە قورئان و سوننەتی پێغەمبەرﷺ لەسەر نەبو، ئەوا بەسەر خاوەن و داهێنەرەکەیدا دەدرێتەوە و لێی قەبوڵ ناکرێ، چونکە خوای کاربەجێ دینەکەی تەواوو کامڵ کردوە و فەرمانی بە هەمو ئەو شتانە کردوە، کە قازانج و خێری بەندەکانی تێدایەوە نەهی لە هەمو ئەو شتانە کردوە، کە زیان و خراپەی هەیە بۆیان.

بۆیە هەریەکێ لە خۆیەوە شتێك بۆ ناو دینەکەی بێنێ کە هیچ بەڵگەیەکی شەرعی لەسەر نەبێ ئەوا شتەکە بە بیدعە و شتێکی لە خۆڕا داهێنراو دەژمێررێ، کە پێغەمبەرﷺ بە گومڕایی (ضلالة) ناوی دەبات.

٤ ـ عن أبي هريرةرضي الله عنه ان رسول اللهﷺ قال: أتدرون ما الغيبة؟ قالو: الله و رسوله أعلم، قال ذكرك أخاك بما يكره، قيل أفرأيت إن كان في اخي ما أقول، قال: ان كان فيه ما تقول فقد أغتبته وإن لم يكن فيه ما تقول فقد بهته.

رواه مسلم.

واتە: (ئایا دەزانی غەیبەت چیە؟ خەڵکەکە گوتیان: خوا و پێغەمبەرەکەی زاناترە.. فەرموی: باس کردنی براکەتە بە شتێك پێی ناخۆش بێت، عەرزیان کرد، ئەدی ئەگەر ئەو شتەی من دەیڵێم لە براکەمدا هەبو هەر بە غەیبەت دەژمێردرێت؟

فەرموی: ئەگەر بەو جۆرە بێ کە تۆ باسی دەکەیت ئەوە غەیبەتت کردوە، ئەگەر بەو شێوەیەش نەبو کە تۆ باسی دەکەی، ئەوە بێ گومان بوختانت پێ کردوە).

ئیمامی نەوەوی دەفەرموێت: (غەیبەت ئەوەیە باسی کەسێك بکەی بە شتێك پێی ناخۆش بێت، جا ئەو شتە لە لەش و جەستەیدا بێ، یان لە دینیدا بێ، یا لە دونیایدا بێ، یا لە دەروون ـ نفس ـ دا بێ، یان لە ڕەوشتیدا بێت، یان لە ڕەنگ و ڕواڵەت، یا لە ماڵ و منداڵ و باوك و هاوسەر و خزمەتکار و پۆشاك و جل و بەرگ و ڕۆیشتن و ڕو خۆشی و ڕوگرژیدا بێ، یان لەهەر شتێکی تر، کە پەیوەندی پێوەی هەبێ، جا ئەو باسکردنە بە قسە بێ یان بە ئیشارە و ئاماژە بێ، یان بە هێما بێ، یان بە نوسین بێ، ئەمانە هەموی بە غەیبەت دەژمێردرێن). فتح الباري/١٠/٣٨٥,

٥ ـ عن ابن مسعودﷺ قال: خط لنا رسول اللهﷺ خطاً بيده ثم قال: (هذا سبيل الله مستقيماً، وخط خطوطاً عن يمينه و شماله، ثم قال: هذه السبل ليس منها سبيل الا عليه شيطان يدعو اليه ثم قرأ قوله تعالى: (وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلاَ تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ). صحيح رواه احمد والنسائي.

واتە: پێغەمبەرﷺ خەتێکی ڕاستی لەسەر زەوی کێشا بە دەستی موبارەکی، پاشان فەرموی: ڕێی خوا وەکو ئەم خەتە ڕاستە وایە، ئینجا چەند خەتێکی دیکەی لەم لاو ئەو لای ڕاست و چەپی خەتە ڕاستەکە کێشا، پاشان فەرموی: ئەمانەش ڕێ و ڕێبازی غەیری ڕێبازی خوان، هەر ڕێگەیەکیش لەم ڕێگایانە

شەیتانێکی لەسەرەو خەڵکی بۆ بانگدەکات.

پاشان ئەم ئایەتەی خوێندەوە، کە واتاکەی بەم جۆرەیە:

(ئەم ئیسلامە رێگەی ڕاستی منە و شوێنی ئەم رێگەیە بکەون و بە شوێن تولە رێ و رێچکەکان مەکەون، تا لە ڕێگەی ئیسلام دەربەدەر نەبن، ئەمە فەرمان و وەسیەتی خوایە بۆ ئێوە و ئێوەش لە خوا بترسن و خۆتان بپارێزن لە بێ فەرمانی کردنی).

٦ـ عن سعيد بن ابي بردة عن ابيه عن جده عن النبيﷺ قال: على كل مسلم صدقة قالوا يا نبي الله فمن لم يجد قال يعمل بيده فينفع نفسه و يتصدق قالوا فان لم يجد قال: يعين ذا الحاجة الملهوف قالوا فان لم يجد قال: فليعمل بالمعروف وليمسك عن الشر فانها له صدقة.

رواه البخاري/ فتح الباري ج٣ص٢٣٩.

واتە: هەمو موسڵمانێك لەسەریەتی خێرێك بكات گوتیان: ئەگەر نەیبو، فەرموی: كاری دەستی دەكات، ئەو كاتە سودی بۆ خۆی دەبێت و خێریشی لێدەكات، گوتیان: ئەگەر دەستی نەكەوت، فەرموی: یارمەتی پێ گیراوان و خاوەن پێویستییەكان بدات، گوتیان: ئەگەر نەیتوانی فەرموی: كار بە چاكە بكات و خۆی لە خراپە بگرێتەوە چونكە بێگومان ئەمەش بۆی هەر خێر و سەدەقەیە.

٧ـ عن أنسؓ عن النبيﷺ قال: ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الايمان: ان يكون الله ورسوله أحب اليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلا لله، وأن يكره أن يعود في الكفر كما يكره ان يقذف في النار.

رواه البخاري/باب الايمان في صحيحه/رقم١٦ ومسلم رقم ٤٣.

واتە: سێ شت هەن، هەر كەسێك ئەو سێ شتانەی تێدا بەدی بكرێن ئەوە بە ڕاستی تام و چێژ و شیرینی ئیمانی كردوە:

١. کە خوا و پێغەمبەری خوای بە لاوە خۆشەویستر بێ لە هەمو شتێکی دی.

٢. هەر کەسێکی خۆش دەوێت لەبەر خۆشەویستی خوا بێت.

٣. پێی ناخۆش بێت، کە لە ئیسلامەوە بگەڕێتەوە ناو کوفر، هەروەکو پێی ناخۆش دەبێت، کە فڕێ بدرێتە ناو ئاگرەوە.

٨. عن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ إن من أشراط الساعة أن يرفع العلم و يثبت الجهل و يشرب الخمر و يظهر الزنا.

البخاري/رقم ٧٠/باب العلم، ومسلم/رقم ٢٦٧١.

واتە: بێگومان لە نیشانەکانی هاتنی کاتی دنیا خرابون و نزیک بونەوەی قیامەتە، کە عیلم و زانیاری هەڵدەگیرێ و بەرز دەکرێتەوە و کەمدەکرێت، بەهۆی مردنی زانایان و کەم بونەوەی فێرخواز (طالب العلم) و، نەزانی بڵاو دەبێتەوە و جێگیردەبێت و کاروباری خەڵکی دەکەوێتە دەست نەزانان، شەراب زۆر دەخورێتەوە، شەڕواڵ پیسی و زیناکردن دەردەکەوی و زۆر بە ئاشکرایی دەکرێ.

٩. عن النعمان بن بشير رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ مثل المؤمنين في توادهم و تراحمهم و تعاطفهم مثل الجسد اذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى. متفق عليه

واتە: وێنەی بڕواداران لە یەکتر خۆشویستن و بەزەیی بەیەکدا هاتنەوە و سۆز نواندن بەرامبەر بە یەکتر، وەکو وێنە و نمونەی لاشەیەك وایە، کە کاتێك پارچە و ئەندامێکی کەوتە ئازار و ناڕەحەتیەوە، سەرجەم لاشەکە بۆی دێتە تاوو لەرز و، ناڕەحەتی و شەونخونی کێشان (سهر) لەسەری.

١٠. عن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ﷺ : لا تقاطعوا ولا تدابروا ولا تباغضوا ولا تحاسدوا وكونوا عباد الله اخوانا، ولا يحل لمسلم أن يهجر أخاه فوق ثلاث. متفق عليه

واتە: لە یەك دامەبڕێن و واز لە یەکتری مەهێنن و، پشت لە یەکتری مەکەن، یەکتر مەبوغزێنن و رق و کینە لە یەکتر دامەگرن، ئێرەیی و حەسودی بە یەکتری مەبەن، هەموتان بەندەی خوا و برا بن و یەکتریتان خۆش بوێت و بەزەییتان بە یەکتریدا بێتەوە، حەلاڵ نییە بۆ هیچ موسڵمانێکی، کە دەنگ لە برایەکەی خۆی وەربگری و قسەی لەگەڵ نەکات زیاتر لە سێ ڕۆژی یان سێ شەو.

١١- عن أبي سعيد الخدري وأبي هريرةرضي الله عنه عن النبيﷺ قال: ما يصيب المسلم من نصب ولا وصب ولا هم ولا حزن ولا أذى ولا غم حتى الشوكة يشاكها إلاّ كفّر الله بها من خطاياه.

رواه البخاري في صحيحه رقم ١٨٥٧، ومسلم رقم ٢٥٧٣.

واتە: موسڵمان توشی هیچ ماندویی و نەخۆشی و ناڕەحەتی و پەستی و مەراق و خەفەت خواردن و ئازار پێگەیشتن و پەژارە و خەم نابێت تەنانەت کە دڕکیش لە قاچی (بە پێیدا) داچێت، ئیلا خوای گەورە بەو شتانە و ئارام گرتن لەسەریان، لە گوناهەکانی هەڵدەوەرێنی.

١٢- عن أبي هريرةرضي الله عنه قال: قال رسول اللهﷺ ما من يوم يصبح العباد فيه إلاّ ملكان ينزلان فيقول أحدهما الله أعط منفقاً خلفاً ويقول الآخر اللهم اعط ممسكاً تلفاً.

رواه البخاري في صحيحه رقم/٦٩١ باب الزكاة، ومسلم/١٠١٠ باب الزكاة.

واتە: هیچ ڕۆژێك نییە، کە بەندەکانی خوا ڕۆژی تێدا دەکەنەوە، مەگەر دوو فریشتە دێنە خوارەوە، یەکێکیان دەڵێت: خوایە! هەرکەسێ سامان و ماڵی دەبەخشێت و (صدقە) دەکات ماڵی پێ ببەخشە و بیدەیێ، ئەوی تریش دەڵێت: خوایە! هەر کەس دەگرێتەوە لە ماڵ و بەخشین ماڵەکەی لەناو بەری و بیفەوتێنی و بە تەلەفی دەیت.

١٣ـ عن أبي هريرةﷺ أن رسول اللهﷺ قال: ينزل ربنا تبارك و تعالى كل ليلة الى السماء الدنيا حين يبقى ثلث الليل الآخر، يقول: من يدعوني فاستجب له، من يسألني فأعطيه، من يستغفرني فأغفر له.

رواه البخاري في صحيحه رقم/٥٧٢ وأخرجه مسلم في صلاة المسافرين وقصرها رقم/٧٥٨.

واته: پەروەردگاری پیرۆز و بەرزمان دادەبەزێت (بە دابەزینێك كە لە خۆی دەوەشێتەوە و شایستەی خۆیەتی) هەمو شەوێك بۆ ئاسمانی یەكەم كاتێك، كە سێیەكی (١/٣)ی كۆتایی شەو دەمێنێتەوە، دەفەرموێت: كێ دەپاڕێتەوە لێم، تا بە دەنگیەوە بچم، كێ داوام لێدەكات تا بیدەمێ و پێی ببەخشم، كێ داوای لێ بوردن و لێ خۆشبونم لێدەكات، تا لێی خۆش ببم.

١٤ـ عن أبي هريرةﷺعن النبيﷺ قال: لا تشدُ الرحال الأ الى ثلاثة مساجد: المسجد الحرام، ومسجد الرسولﷺ ومسج الاقصى.

رواه البخاري رقم/٥٨٦ وأخرجه مسلم رقم/١٣٩٧.

واته: سەفەر و كۆچكردن بە مەبەستی خواپەرستی و نوێژكردن ناكرێت و بارگە و بار ناپێچرێتەوە تەنها بۆ سێ مزگەوت نەبێ:

١ـ مزگەوتی حەرام كە مزگەوتی مەككەی پیرۆزە.
٢ـ مزگەوتی پێغەمبەرﷺ لە مەدینەی گەش و ڕوناك.
٣ـ مزگەوتی (اقصی)، كە مزگەوتی (بيت المقدس)ە لە فەلەستین.

١٥ـ عن البراءﷺ قال: أمرنا النبيﷺبسبع و نهانا عن سبع: (أمرنا باتباع الجنائز وعيادة المريض، وإجابة الداعي، ونصر المظلوم، وإبرار القسم، وردَ السلام، وتشميت العاطس، ونهانا عن آنية الفضة وخاتم الذهب والحرير والديباج والقَسيِّ والاستبرق. رواه البخاري في صحيحه رقم/٦٠٠ ومسلم رقم/٩٤.

واته: پێغەمبەرﷺ فەرمانی پێكردوین بە حەوت شت و قەدەغەشی كردوین لە حەوت شت: فەرمانی پێ كردووین بە:

١ـ ڕۆیشتن و شوێنكەوتنی مردوو بۆ سەر گۆڕستان و بەڕێ كردنی.

٢ـ سەردانی نەخۆش.

٣ـ بە دەنگەوە چونی کەسێك کە داوات (دعوة)ت دەکات بۆ ژن خواستن بە مەرجێك کاری بی شەرعی لێ نەکرێ.

٤ـ سەرخستنی ستەم لێکراو و یارمەتی دانی.

٥ـ سوێند نەکەواندنی کەسێك کە سوێندت لێ دەخوات بە ئەنجامدانی کارێك، کە داوات لێدەکات بە مەرجێك کارەکە حەڵاڵ بێت.

٦ـ وەڵام دانەوەی سەلام.

٧ـ پاڕانەوە لەسەر بەردەوامبونی تاعەتی خوا بۆ ئەو کەسەی، کە دەپژمی و دەڵێ (الحمد لله) ئینجا تۆش پێی دەڵێی (یرحمك الله).

هەروەها قەدەغەی کردوین لە:

١ـ بەکارهێنانی قاپی زیو بۆ خواردن و خواردنەوە.

٢ـ ئەنگوستیلەی زێڕ.

٣ـ جل و بەرگی ئاوریشم.

٤ـ بەکارهێنانی دیباج کە جۆرە پۆشاکێکە لە ئاوریشم دروستدەکرێ و جۆرێکە لە ئاوریشم.

٥ـ بەکارهێنانی بەرگی کەتانی تێکەڵ بە ئاوریشم.

٦ـ بەکارهێنانی بەرگی ئەستور و قایم لە دیباجی ئاوریشم.

١٦ ـ عن أبي هريرةﷺ قال: قال رسول اللهﷺ: ما من مولود إلأ يولد على الفطرة، فأبواه يهودانه، أو ينصرانه، أو يمجسانه، كما تنتج البهيمة بهيمة جمعاء، هل تحسون فيها من جدعاء؟. ثم يقول أبو هريرةﷺ (فِطرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لاَ تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذَلِكَ الدِّينُ القَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ). رواه البخاري في صحيحه رقم/٦٤٤ و مسلم رقم/٢٦٥٨.

واتە: هەمو لە دایك بوێك لەسەر سروشتی بڕوابون بە خوا و یەكتاپەرستی لە دایك دەبێت، بەڵام باوك و دایكی لای دەدەن و دەیكەن بە جولەكە، یان بە گاور، یان بە ئاگر پەرست، هەروەكو چۆن ئاژەڵ ئاژەڵی تەواو و ڕێك و پێكی لێ پەیدا دەبێت، ئایا هەستدەكەن و دەبینن لەو ئاژەڵەدا هیچ كەموكوڕی و گوێ و لوت بڕاویەك، یان شتی تر؟

(واتە ئاژەڵەكان لە بنچینەدا تەواون، بەڵام خەڵكی گوێ و لوت و...هتد. یان دەبڕن بە هەمان شێوە منداڵە ساغ و سروشت پاكەكانیش ئاوایان لێدەكرێ)، پاشان أبو هریرة ئەم ئایەتەی خوێندەوە (فِطرَةَ اللهِ الَّتِي فطَرَ النَّاسَ عَلَيهَا لاَ تبدِيلَ لِخَلقِ اللهِ ذَلِكَ الدِّينُ القَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكثَرَ النَّاسِ لاَ يَعلَمُونَ)[1].

١٧ـ عن أبي هريرةرضي الله عنه أن رسول اللهﷺ قال: (إذا جاء رمضان فتحت ابواب الجنة) وعنه في رواية قال: قال رسول اللهﷺ إذا دخل شهر رمضان فتحت ابواب السماء وغلقت ابواب جهنم وسلسلت الشياطين.

رواه البخاري في صحيحه رقم/٨٧٤ باب الصوم و مسلم رقم/١٠٧٩ باب الصيام.

واتە: كاتێك، كە ڕەمەزان هات هەمو دەرگاكانی بەهەشت دەكرێنەوە لە ڕیوایەتەكەی دیدا: كاتێك، كە مانگی ڕەمەزان هات هەمو دەرگاكانی ئاسمان دەكرێنەوە و دەرگاكانی دۆزەخ هەمویان دادەخرێن و شەیتانەكان هەمویان كۆچت و زنجیر دەكرێن.

١٨ـ عن عائشةرضي الله عنها أن رسول اللهﷺ قال: (من مات وعليه صيام صام عنه وليه). رواه البخاري في صحيحه رقم/٨٩٩ و مسلم رقم/١١١٨ باب الصيام.

واتە: هەر كەسێك بمری و ڕۆژوی (واجبی) لەسەر بێت ئەوا وەلی و خزمی نزیكی ـ هەرچەندە میرات گریشی نەبێت ـ ڕۆژووەكەی لەبری ئەو دەگرێتەوە.

١ـ الروم/ ٣٠.

١٩- عن ابن عمرﷺ ان رسول اللهﷺ قال: (المسلم اخو المسلم لا يظلمه ولا يسلمه، ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ومن فرّج عن مسلم كربة فرّج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١٠٥٩ كتاب المظالم ومسلم رقم/٢٥٨٠ باب تحريم الظلم.

واتە: موسڵمان برای موسڵمانە، ئینجا نە ستەمی لێ دەکات وە نە دەشیداتە دەستی ستەمکار - واتە بە ستەمکاری ناسپێرێ - ، هەر کەسێك لە جێبەجێ کردنی پێویستی براکەیدا بێت، خوای گەورەش یارمەتی دەدات بۆ جێبەجێکردنی پێویستی خۆی، هەر کەسێك نارەحەتی و دەرویەك لە موسڵمانێك بکاتەوە، ئەوە خوای گەورە دەرویەکی لێ دەکاتەوە لە دەرو و کۆسپەکانی ڕۆژی قیامەت، هەر کەسێك عەیب و عاری موسڵمانێك دابپۆشێ، ئەوا خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا عەیب و عاری ئەو دادەپۆشێ.

٢٠- عن أنسﷺ قال: قال رسول اللهﷺ : (أنصر أخاك ظالماً أو مظلوماً) قالوا: يا رسول الله، هذه ننصره مظلوماً، فكيف ننصره ظالماً؟ قال: (تأخذه فوق يديه). رواه البخاري في صحيحه رقم/١٠٦٠.

واتە: یارمەتی براکەت بدە و سەری بخە جا ستەم کاربێت، یان ستەم لێکراو، گوتیان ئەی پێغەمبەری خواﷺ ئەوە یارمەتی دەدەین و سەری دەخەین کە ستەم لێکراو بێت، بەڵام چۆن یارمەیت بدەین، کە ستەمکارە؟ فەرموی: دەستی دەگری و ڕێگەی ستەمکردنی لێدەگری و ناهێڵی بیکات.

٢١ - عن ابن عمرﷺ قال: قال رسول اللهﷺ: (من أخذ من الارض شيئاً بغير حقه خسف به يوم القيامة الى سبع أرضين).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١٠٦٤.

واتە: هەر کەسێك شتێك لە زەوی وەرگری و دایبگرێ بە بێ ئەوەی حەقی پێوەی هەبێت و بە ناحەق دایبگرێ ئەوە لە ڕۆژی قیامەتدا بە حەوت زەویاندا دەڕۆیێنرێتە خوارەوە.

٢٢ـ عن ابن عمرﷺ أن النبيﷺ قال: (من كان حالفاً فليحلف بالله أو ليصمت).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١١٢٥.

واتە: (هەر کەسێك دەیەوێت سوێند بخوات با سوێند بە خوا بخوات، یان بێدەنگ بێت و سوێند نەخوات بە هیچ جۆرێك).

٢٣ـ عن أبي هريرةﷺ عن النبيﷺ قال: (اجتنبوا السبع الموبقات) قالوا يا رسول الله، وما هنّ؟ قال: (الشرك بالله، والسحر، وقتل النفس التي حرّم الله إلاّ بالحق، وأكل الربا، وأكل مال اليتيم، والتولي يوم الزحف، وقذف المحصنات المؤمنات الغافلات). رواه البخاري في صحيحه رقم/١١٤٢ ومسلم رقم/٨٩ باب بيان الكبائر وأكبرها.

واتە: خۆتان دوور بگرن لەو حەوت تاوانە گەورە و لە ناو بەرانە: گوتیان ئەی پێغەمبەری خوا ئەو حەوت تاوانە کوشندانە چین ؟ فەرموی: شیرك و هاوبەش بڕیاردان بۆ خوا، جادوو و سیحر و تەڵەکەبازی، کوشتنی ئەو نەفسەی، کە خوا حەرامی کردوە کوشتنی، مەگەر بە حەقی خۆی بێت، خواردنی سود (ربا)، خواردنیماڵی هەتیو، پشت هەڵکردن وهەڵاتن لە شەڕدا لە کاتی ڕوبەڕوبونەوەی بەرەی حەق و بەرەی ناحەق، بوختان هەڵبەستن و تۆمەتدارکردنی ئافرەتی پاك داوێن و بڕوادار و بێ ئاگا.

٢٤ ـ عن أبي موسىﷺجاء رجل الى النبيﷺ فقال: الرجل يقاتل للمغنم، والرجل يقاتل للذِكر، والرجل يقاتل ليرى مكانه، فمن في سبيل الله؟ قال: (من قاتل لتكون كلمة الله هي العليا فهو في سبيل الله).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١١٦٠ ومسلم رقم/١٩٠٤ في الامارة.

واتە: پیاوێك هاتە لای پێغەمبەرﷺ گوتی: پیاوی وا هەیە دەجەنگێ، تا غەنیمەت و دەستکەوتی دەستکەوێت، پیاوی وا هەیە دەجەنگێ تا باسی بکرێت و ناوی بلاوبێتەوە، پیاوی وا هەیە دەجەنگێ، تا خەڵکی پلەی ئازایەتی ببینن، ئینجا کامیان لە پێناوی خوادایە؟

پێغەمبەرﷺ فەرموی: هەر کەسێك بجەنگێت بۆ ئەوەی تەنها ووشەی خوا بەرز و شەکاوە بێت ئەوە لە پێناوی خوادایە.

٢٥ـ عن عبدالله بن عمرﷺ قال: سمعت النبيﷺ يقول: (إنما الشؤم في ثلاثة: في الفرس و المرأة والدار). رواه البخاري في صحيحه رقم/١١٨١.

واتە: (ڕەش بینی ـ تشاؤم ـ تەنها لە سێ شت دایە:

١ـ لە ئەسپ و ولاخی سواری ـ کە چەموش بێ و غەزای لەسەر نەکرێ.

٢ـ لە ئافرەتدا کاتێك، کە زمان سوار و زمان شڕە رازی نییە و قەناعەتی نییە بە ژیانی خۆی و ماڵ و منداڵەکەی.

٣ـ خانوو کاتێك کە تەسك و بەرتەنگ و لە یەك نزیکە.

٢٦ـ عن أبي هريرةﷺ عن رسول اللهﷺ قال: (لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا اليهود، حتى يقول الحجر وراءه اليهودي، يا مسلم هذا اليهودي ورائي فاقتله).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١٢٠٢ و مسلم باب الفتن واشراط الساعة رقم/٢٩٢٢.

واتە: (قیامەت دانایەت، تاوەکو دەجەنگێن لەگەڵ جولەکەدا، تا ئەو بەردەی کە جولەکەکە لە دواوەیدا خۆی مەلاسداوە دەڵێ: ئەی موسڵمان ئەوە جولەکەیە لە پاش منە و بیکوژە).

٢٧ـ عن ابن عمرﷺ عن النبيﷺ قال: (لو يعلم الناس ما في الوحدة ما أعلم، ما سار راكب بليل وحده). رواه البخاري في الصحيح رقم/١٢٢٨.

واتە: ئەگەر خەڵکی دەیانزانی چەندە تاکڕەوی و تەنهایی خراپە و زیانی هەیە ئەوەندەی، کە من دەیزانم، سوار چاك شەو بە تەنهایی نەدەڕۆیشت بە ڕێگەدا.

٢٨ـ عن أبي طلحةﷺ وكان قد شهد بدراً مع رسول اللهﷺ انه قال: (لا تدخل الملائكة بيتاً فيه كلب ولا صورة). يريد صورة التماثيل التي فيها الأرواح.

رواه البخاري في صحيحه رقم/١٥٣٢ كتاب المغازي.

واتە: فریشتەکان ناچنە ماڵێك، کە سەگ و وێنەی تێدا بێ.

ئەبو طلحة دەفەرموی مەبەستی ئەو (تمثال) و هەیکەلانەیە کە گیانلەبەرن لە ئادەمیزاد و ئاژەڵ.

٢٩ـ عن أبي موسىﷺ عن النبيﷺ قال: (مثل الجليس الصالح والسوء كحامل المسك و نافخ الكير، فحامل المسك: إما أن يحذيك، واما أن تبتاع منه، واما ان تجد منه ريحاً طيبة، ونافخ الكير: اما ان يحرق ثيابك، واما ان تجد منه ريحاً خبيثة).

رواه البخاري في صحيحه رقم/١٨٣٦ و مسلم رقم/٢٦٢٨ باب استحباب مجالسة الصالحين.

واتە: نمونە و وێنەی هاوڕێی چاك و خراپ وێنەی میسك هەڵگر (عەتر فرۆشێك) و کورەچی یەك وایە.

چونکە عەتر و میسك فرۆش: یان کەمێك لە میسك و بۆنە خۆشەکەت دەداتێ، یان لێی دەکڕێ یان بۆنی خۆشت لا دەست دەکەوێت و بۆنی خۆشت بۆ دێت، بەڵام کورەچی، یان جلەکانت دەسوتێنێ، یان بۆنێکی ناخۆشت بەردەکەوێ و بۆت دێت.

٣٠ـ عن ابي هريرةﷺ عن النبيﷺ قال: (من تردى من جبل فقتل نفسه، فهو في نار جهنم يتردى فيه خالداً مخلداً فيها أبداً، ومن تحسّى سماً فقتل نفسه

فسمه في يده يتحساه في نار جهنم خالداً مخلداً فيها أبداً، ومن قتل نفسه بحديدة فحديدته في يده يجأبها في بطنه في نار جهنم خالداً مخلداً فيها ابداً).

رواه البخاري رقم/١٨٨٩ و مسلم رقم/١٠٩.

واتە: هەرکەسێك خۆی فڕێ داتە خوار لە شاخێك ئینجا خۆی بکوژێ، ئەوە لە ئاگری دۆزەخدایە هەتا هەتایە خەریکی خۆ خلۆرکردنەوە و خۆهەڵدانە، هەر کەسێك ژەهر بخواتەوە و خۆی بکوژێ ئەو ژەهرەکەی لە دەستی دایە و دەیخواتەوە لە ئاگری دۆزەخدا بە بەردەوامی و هەتا هەتایە، هەر کەسێك خۆی بکوژێت بە ئاسنێك، ئەوە ئاسنەکەی لە دەستیدایە و بەردەوام پێی لە سکی خۆی دەدات و لە سکی خۆی ڕادەکات لە ئاگری دۆزەخدا بە بەردەوامی هەتا هەتایە.

٣١ـ عن ابن عمرﷺعن النبيﷺ قال: (خالفوا المشكرين: وفروا اللحى، وأحفوا الشوارب). البخاري رقم/١٩٠٤ و مسلم رقم/٢٥٩.

واتە: (پێچەوانە و جیاواز بن لە هاوبەش پەیداکەران: بەوەی: ڕیشتان بەردەنەوە، سمێڵەکانتان لابەرن، یان کورت و سوکیان بکەنەوە).

٣٢- عن أبي هريرةﷺ عن النبيﷺ انه قال: (لا يلدغ المؤمن من جُحرٍ واحد مرتين). البخاري رقم/١٩٥٣ و مسلم رقم/٢٩٩٨.

واتە: (ئیماندار لەیەك کون و لە یەك شوێنەوە دوو جار ناگەزرێ و هەڵناخەڵەتێنرێ).

٣٣ـ عن عائشة (رضي الله عنها) أنها قالت: سئل النبيﷺ : أي الأعمال أحب الى الله؟ قال: (أدومها وإن قلَ). البخاري/رقم/٢٠١١.

واتە: پرسیارکرا لە پێغەمبەرﷺچاکترین و خۆشەویسترین کردەوە لە لای خواوە کامەیە؟ فەرموی: (ئەو کردەوەیەی، کە خاوەنەکەی بەردەوامە لەسەری باکەم بێت و زۆریش نەبێت).

٣٤. عن أبي هريرةﷺ ان رسول اللهﷺ قال: (حُجِبَت النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره). البخاري/رقم/٢٠١٦ و مسلم رقم/٢٨٢٢، ٢٨٢٣.

واتە: (دۆزەخ و ئاگر داپۆشراوە بەو شتانەی، کە ئارەزووی مرۆڤ حەزیان لێدەکات، کە بەهۆیانەوە واز لە واجبەکان دێنی و دەکەوێتە ناو حەرامەوە، بەهەشتیش داپۆشراوە بەو کارە سەخت و ناخۆشانەی، کە پێویستن بۆ ئەنجام دانی فەرمانەکانی خوا و وازهێنان لە حەرامەکان).

٣٥. عن أبي هريرةﷺ أن النبيﷺ قال: (لا يموت لأحد من المسلمين ثلاثة من الولد تمسه النار الأ تحلة القسم). البخاري/رقم ٢٠٥٣ و مسلم/رقم/١٢٧.

واتە: (هەر موسڵمانێك سێ منداڵی لێ بمرێ ئاگر نایگاتێ و توشی ئاگر نابێ، تەنها بەشی سوێند نەبێ) چونکە خوا بەڵێنی داوە، کە دەبێ هەمو کەس تێپەڕێ بەسەر ئەو پردەی، کە بەسەر دۆزەخدا ڕاکشاوە ﴿وَإِن مِّنكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾ مريم/٧١,

٣٦. عن عبدالله بن عمرﷺ عن النبيﷺ قال: (من حمل عليها السلاح فليس منا).البخاري/رقم/٢٠٧٥.

واتە: (هەر کەسێك چەك لە دژمان هەڵگرێت و بجەنگێت لە گەڵمان بەهۆی دینەکەمانەوە و شەڕ لە گەڵمان بە حەڵاڵ بزانێت، ئەوە لەسەر ڕێگە و ڕێبازی ئێمە نییە و دەرچوە لە ئاین و دینی ئێمە).

٣٧ـ عن ابن عمرﷺ أن رسول اللهﷺ قال: (أمرت أن أقاتل الناس حتى يشهدوا ان لا اله الأ الله وأن محمداً رسول الله، ويقيموا الصلاة و يؤتوا الزكاة، فاذا فعلوا ذلك عصموا مني دماءهم و أموالهم إلأ بحق الاسلام و حسابهم على الله). البخاري/رقم/٢٣ و مسلم/رقم/٢٢.

واتە: (فەرمانم پێکراوە، کە بجەنگم لەگەڵ خەڵکیدا (لە دوای گەیاندنی ئیسلام پێیان) تاوەکو شایەتمانی و شاهێدی دەدەن، کە هیچ پەرستراوێکی بە ڕاستی نییە، جگە لە خوا، دان دەنێن بەوەی کە (محمد) پێغەمبەری خوایە و

نوێژ دەکەن بە رێك و پێکی، زەکاتی ماڵیان دەدەن، ئینجا ئەگەر ئەمانەیان کرد خوێن و ماڵیان پارێزراو دەبێت لە لایەن منەوە، مەگەر بە حەق و مافی ئیسلام - کە کارێك بکەن ببێتە مایەی سزایەکی ماڵیی یان لاشەیی - لێپێچانەوە و حسابیان لەسەر خوایە بۆ ئەو کارانەی کە لە نهێنیدا ئەنجامی دەدەن).

٣٨. عن عبدالله بن عمروﷺ أن النبيﷺ قال: (أربع من كنَ فيه كان منافقا خالصاً، ومن كانت فيه خصلة منهنَ كانت خصلة من النفاق حتى يدعها: اذا أؤتمن خان، واذا حدث كذب، واذا عاهد غدر، واذا خاصم فجر). البخاري/رقم/٣٢ و مسلم/رقم/٥٨.

واتە: چوار شت هەن لەهەر کەسێکدا بن ئەوە دووڕو (منافق)ێکی تەواوە، هەر کەسێك سیفەتێکی لەو چوارانە تێدا بێت ئەوە خاڵ و سیفەتێکی دووڕوی تێدایە تا وازی لێ دێنی و لە خۆی دادەڕنی:

١. کاتێك شتێکی پێ سپێرا، یان بە ئەمین دانرا خیانەت دەکات.

٢. کاتێك کە قسەیەکی کرد درۆی تێدا دەکات.

٣. ئەگەر پەیمان و بەڵێنێکی دا لەگەڵ یەکێکدا پەیمانەکەی دەشکێنی و نایباتە سەر.

٤. کاتێك، کە کێشە و دەبەرێك ڕاچونی لەگەڵ یەکێکدا هەبو لە حەق لادەداو سنور دەشکێنێ.

٣٩. عن زيد بن خالد الجهنيﷺ أن رسول اللهﷺ قال: (من جهزَ غازياً في سبيل الله فقد غزا، ومن خلف غازياً في سبيل الله فقد غزا). البخاري/رقم/١١٧١، ومسلم/رقم/١١٥٣.

واتە: (هەر کەسێك جەنگاوەرێك ساز بدا و وەرێی بخات و پێداویستییەکانی سەفەر و جیهادی بۆ دابین بکات لە پێناوی خوادا، ئەوە بێگومان وەکو بۆ خۆی لە ڕیزی غەزا و جیهاد بێ وایە و پاداشتی جەنگ و جیهاد و غەزایەکەی بۆ

دەنوسـرێت بـا ئامـادەش نـەبوبێت، چـونکە جـەنگاوەرێکی وەڕێ خسـتوە و سازداوە. هەر کەسێك لەجیاتی جەنگاوەرێك پێداویستییەکانی ماڵی جێبەجێ بکات لە کاتێکدا کە خۆی لێرە نییە و لە غەزایە بە جوانی و ئەمانـەت و دڵسۆزییەوە و لە پێناوی خوادا، ئەوە بە ڕاستی جەنگاوە و غەزای کردوە و پاداشتی جەنگاوەرەکەی هەیە).

٤٠ـ عن ابن عمر رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: (السمع و الطاعة حق ما لم يؤمر بالمعصية، فاذا أمر بمعصية فلا سمع ولا طاعة). البخاري. رقم/١٢١٠.

واتە: (گوێگرتن ـ بیستن ـ و بە گوێکردن پێویستە (واجبە) بۆ پێشڕەو و ئیمامی موسڵمانان لەسەر گشت خەڵکی، مادام فەرمان ناکرێت بە کارێکی گونـاه، یـان بـە ئەنجامـدانی تاوانێـك، ئینجا ئەگەر فەرمانـدرا بـە تـاوان و گوناهێـك ئـەوە ئەوکاتـە نـە گوێگرتن و بیسـتن هەیـە و نـە بـە گـوێکردن و گوێڕایەڵیش هەیە).

٤١ـ عن معاذ رضي الله عنه قال: كنت رديف النبي ﷺ على حمار يقال عُفَير، فقال: (يا معاذ، هل تدري حق الله على عباده، وما حق العباد على الله). قلت: الله ورسوله أعلم، قال: (فان حق الله على العباد أن يعبدوه، ولا يشركوا به شيئاً، وحق العباد على الله، أن لا يعذب من لا يشرك به شيئاً)، فقلت: يا رسول الله، أفلا أبشر به الناس؟ قال: (لا تبشرهم فيتكلوا). البخاري/رقم/١١٧٩ كتاب الجهاد و مسلم /رقم/٣٠/كتاب الايمان.

(ردف) راكبا خلفه (عفير) من من العفرة وهي حمرة يخالطها بياض.
(من لا يشرك به شيئاً) أي وقد عبده حق عبادته بالتزام أمره و اجتناب نهيه.
(فيتكلوا) فيعتمدوا على ذلك ولا يجتهدون في الخير والطاعة.

تێبینی: پێویستە مامۆستا بۆ خۆی بە دوای واتای ئەم فەرمودەیەدا بگەڕێت.

عن شداد بن أوس رضي الله عنه عن النبي ﷺ قال: (سيد الاستغفار أن تقول: اللهم أنت ربي، لا اله إلاّ أنت، وأنا عبدك، وأنا على عهدك، ووعهدك ما استطعت، اعوذ بك من شر ما صنعت، أبوء لك بنعمتك عليّ وأبوء بذنبي، فاغفر لي، فانه لا يغفر الذنوب إلاّ أنت. قال: ومن قالها من النهار موقناً بها، فمات من يومه قبل أن يمسي، فهو من أهل الجنة، ومن قالها من الليلة وهو موقن بها فمات قبل ان يصبح فهو من أهل الجنة). رواه البخاري رقم/١٩٧٦ كتاب الدعوات وابو داود باختلاف يسير

واتە: (گەورەترین و چاکترین دوعا و پاڕانەوە ئەوەیە، کە بڵێت:

ئەی خوا: تۆ پەروەردگاری منی، هیچ پەرستراوێکی بە ڕاستی نییە، جگە لە تۆ، تۆ دروستت کردووم، منیش بەندەی تۆم، من لەسەر ئەو پەیمان و بەڵێنەم، کە بە تۆم داوە، لە ئیمان پشت بەستن و خواپەرستی ڕاستەقینە بە تۆو بۆ تۆ بە پێی توانا و بۆ کرانم، پەنا دەگرم بە تۆ لە زیان و خراپەی ئەوەی، کە کردومە، دانت بۆ پێدا دەنێم، کە چاکە و نیعمەتت بەسەر منەوە هەیە، دان دەنێم بە گوناهو تاوان و هەڵەی خۆمدا، جا لێم خۆشبە و لێم ببورە، چونکە بێ گومان جگە لە تۆ کەس گوناه و تاوان و هەڵان نابورێت و خۆش نابێت).

فەرموی: هەر کەسێك ئەمە بڵێت: لە ڕۆژێدا بە دڵسۆزی و لە دڵیەوە بێتو متمانەی تەواوی پێ هەبێت، ئینجا کە مرد لەو ڕۆژەیدا پێش ئەوەی ئێوارەکەی بکاتەوە، ئەوە لە ئەهلی بەهەشتە.

هەر کەسێك لە شەوێدا بیڵێ و بە دڵسۆزی و متمانەی تەواوی پێ هەبێت و ئینجا بمرێت پێش ئەوەی بەیانی بکاتەوە، ئەوە لە ئەهلی بەهەشتە، چونکە بە زۆری وایە ئەوەی متمانەی تەواوی بە ناوەڕۆکی ئەم دوعایە هەبێت و بێ فەرمانی خوا نەکات، خوای گەورە عەفوی دەکات و لێی دەبورێت بەهۆی فەڕ و بەرەکاتی ئەم دوعایە.

سەرنجێك: بۆیە ئەم دوعایە (سید الأستغفار)ە، چونكە دە (١٠) بنچینە و بنەمای گرتۆتە خۆ، كە مرۆڤ بەرەو خوا دەبەن و رێگەی بەرەو خوا چونی پێ ئاشنا دەكەن، كە بە كورتی بریتین لە:

١ـ دان هێنان بە پەروەردگارێتی (ربوبیة)ی خوا (اللهم أنت ربي).

٢ــ دان نـان بـە یـەكتایی پەرسـتراوێتی (الوهیـة)ی خـوا (لا الـه الأ أنـت). چونكە بـێ گومـان خـوا بـە مشـور خـۆر و گـەورە و سـەروەر و پـەروەردگاری خـۆزانین و یـەك خواپەرسـتیش گـەورەترین و ڕاسـترین و گرنگترینپایـە و بنچینەی ڕێی بەرەو خوا چونن.

٣ـ دان هێنان بە بەدی هێنەرایەتی خوا و خالقیەتی ئەودا (خلقتني).

٤ـ دان نان بە بەندایەتی و عەبدایەتی بۆ خودا (وأنا عبدك).

٥ـ ڕاگەیاندنی بەردەوامی و چەسپاوی لەسەر پەیمان و بەڵێنی خوا بـە پێـی توانا. (وأنا على عهدك ووعدك ما استطعت).

٦ـ پـەنا بردنـە بـەر خـوا لـە چـنگ خراپـە و تـاوان (اعـوذ بـك مـن شـر مـا صنعت). ئەمەش هەروەك وسیلە و هـۆی بـەرەو خـوا چونە، پایـە و بنچـینەی بەرەو خوا چونیشە.

٧ـ دان هێنان بە چاكە و نیعمەتی خوادا (أبوء لك بنعمتك علي).

٨ـ دان هێنان بە خراپە و هەڵەی خۆ (ذات)دا. (وأبوء بذنبي).

٩ـ داوای لێبوردن لە خوا كردن بە تەنها. (فاغفر لي).

١٠ـ تەما بڕوابون و بێ ئومێد بون لە غەیری خوا، (فانە لا یغفـر الـذنوب الا أنت). كە بە كورتی ئەمانەپایە و بنچینەی گرنگی ڕێی بەرەو خواچونن.

بەشی (١٢)

ژیان و بەسەرهاتی خواناسان

مجاهد دەڵێت: ئەوانەی یەکەمجار ئیسلامەتی خۆیان ڕاگەیاند، حەوت کەس بون.

(پێغەمبەرﷺ و ابوبکر و بیلال و صهیب و خباب و عەمار و سومەیەی دایکی عەممار). بە نیسبەت پێغەمبەرﷺ خۆیەوە مامی پارێزگاری لێدەکرد و، ئەبوبەکریش قەومەکەی بەرگری لێدەکرد، ئەوانی دیکەش کۆت و زنجیر دەکران و ناچار کران داواکارییەکانی ئەوان بەجێ بهێنن و خۆیان بۆ نەگیرا تەنها بیلال نەبێت، کە خۆی خستبوە لاوە لە پێناوی خوادا. بۆیە تاوانبارانی بێزار کرد، ناچار بون پەتێکیان خستە ملی و دایانە دەست منداڵان، بە ناو مەککەدا دەیانگێڕا و، ئەویش هەر دەیگوت (احد..احد..).

محمدی کوڕی اسحاق دەڵێت: کاتێك کە گەرما تاوی دەسەند ئومەییە بیلالی دەبردە بەر خۆرەکە و لەسەر لمی سورەوە بوی مەککە بە پشتدا ڕایدەخست و ئەمری دەکرد بەردێکی گەورەیان دەخستە سەر سکی، پاشان پێی دەگوت: دەبێت ئاوا بی تادەمری، یان پەشیمان دەبیەوە لە شوێن کەوتنی (محمد) ﷺ وەلات و عوززا دەپەرستی، بەلام بیلال لەم حاڵەتەشدا هەر دەیگوت: (احد..احد..).

(عروە بن الزبیر) لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە، کە (وەرەقەی کوڕی نەوفەل) تێپەڕی بە لای بیلال دا کاتێ ئەشکەنجەی دەدرا و دەیگوت (احد احد) (الله)یە ئەی بیلال و ئەوجا ئاوڕی دایەوە بە لای (ئومەیەی کوڕی خەڵەفدا) و گوتی: سوێند بە خوا، ئەگەر لەسەر ئەم حاڵەتەدا بیکوژن ئەوا گۆڕەکەی دەکەمە جێگەیەکی پیرۆز، تاوەکو ڕۆژێك (ابوبکر) بەسەر ئەو حاڵەتەدا تێپەڕی و بە

ئومەییەی گوت: لە خوا بترسە و بەس ئازاری ئەو هەژارە بدە، ئەویش گوتی تۆ وات لێکردوە رزگاریشی بکە، ئەبوبەکریش گوتی: باشە غولامێکی لەوە بە توانـاترم هەیـە دەتـدەمێ تـۆش ئـەوەم بدەیـە، گـوتی باشـە، گۆڕیانـەوە و ئەبوبەکریش بیلالی ئازاد کرد لە کۆیلایەتی، کە بەوەوە حەوت کۆیلەی ئازاد کرد.

هەروەها یەکەم کەس کە بانگی دا (بیلال) بوو.

أبـي عبـدالله ی الهـوزنی دەڵێـت: بـیلالم بـینی پرسـیارم لێکـرد لـە بـارەی گوزەرانی پێغەمبـەرەوە، ئـەویش گـوتی: هـیچ شـتێکی نـەبو، سەرپەرشـتی ئـەو کاروبارانـەیم دەکـرد لـە سـەرەتای ژیـانی پێغەمبەرایەتییـەوە، تـا وەفـاتیکرد، کاتێك ڕوت و ڕەجاڵێك دەهاتە لای فەرمانی پێ دەدام دەچوم قـەرزم دەکـرد و کەل و پەلم بۆی دەکڕی و پۆشتەم دەکردەوە و خواردنم دەدایە..

عبدالله دەگێڕتەوە، کە پێغەمبەرﷺ چو بەسەر بیلالدا کۆمـەڵێك خورمـای لا بوو، فـەرموی ئـەوە چییە بـیلال؟ گوتی ئـەی پێغەمبـەری خـوا بـۆ خـۆت و میوانەکانتم هەڵگرتوە، فـەرموی: ناترسـی لـەوەی ئـاگری دۆزەخـی پێـوە بێـت، (فەرمودە بەناوبانگەکەی فەرمو) کە (انفـق یـا بـلال ولا تخش مـن ذي العـرش اقلالاً).

واتـە: (ببەخشـە ئـەی بـیلال خـەمی ئـەوەت نـەبێت خـوای خـاوەن عـەرش لێمان کەم بکاتەوە).

ئەنەس دەگێڕێتەوە، کە پێغەمبەرﷺ فەرموی: کاتێك بـوە، کـە لەبـەر خـوا ترسێنراوم، کە کەس نەترسێنراوە، کاتێك بوە لەبەر خوا ئازار دراوم، کە کـەس ئازار نەدراوە، (٣٠) ڕۆژ تێپـەڕیوە بەسـەرماندا مـن و بـیلال، کـە خواردنێکمـان نەبوە، مەگەر ئەو شتەی لە بن دەستی بیلال دا بو بێ.

(عبـدالله بـن بریـدة) دەڵێـت: گـوێم لێ بـو بـاوکم دەیگـوت: بەیانییـەکیان پێغەمبـەرﷺ بیلالـی بـانگکرد و فـەرموی: ئـەی بـیلال بـە چـی پـێش منـت داوەتەوە لە بەهەشتدا؟ هەرچەندە دەچمە بەهەشت، لـە پـێش خۆمـەوە گوێم

لە دەنگی پێتە، دوێنێ چومە بەهەشت گوێم لە دەنگی پێت بو، گوتی: هەرچەندە دەستنوێژم دەشکێ خێرا دەست نوێژم تازە دەکەمەوە و دوو ڕکات نوێژ دەکەم، پێغەمبەرﷺ فەرموی: (ئەوە هی ئەمەیە)[١].

(محمدی ابراهیمی تەمیمی) دەڵێت: کاتێك پێغەمبەرﷺ وەفاتیکرد هێشتا بە خاك نەسپێردرا بو بیلال بانگی دا وە کاتێك دەیگوت: (اشهد ان محمداً رسول الله) خەڵکی لەناو مزگەوت خۆیان پێ ڕانەگیرا، پاش بە خاك سپاردنی (ابوبکر) فەرموی: ئەی بیلال بانگ دەفەرموێت:، ئەویش فەرموی: گەر منت بۆ ئەوە ئازادکردوە، کە لەگەڵ خۆتدا بم، ئەوە جیایە و، ئەگەر لەبەر خاتری خواش ئازادت کردووم، ئەو بمدەوە دەست خوا، ئەویش فەرموی: من تەنها لەبەر خوا تۆم ئازاد کردوە، بیلالیش گوتی: دەی کەواتە من پاش پێغەمبەری خوا بانگ بۆ کەس نادەم، ئەویش فەرموی ئەوەیان ئارەزوی خۆتە، ئیتر هەستاو کاتێك کاروانی شام هات لەگەڵیاندا چو بۆ شام.

زانایان بیروڕای جیاوازیان هەیە لەسەر شوێنی وەفاتکردنی بیلال، هەندێك دەڵێن: لە دیمەشق مردوە، هەندێکیدی دەڵێت لە حەڵەب مردوە لە تەمەنی شەست و ئەوەندەدەساڵیدا، ئیسلامەتی لە سەرەتاوە ئاوا هاتوە، ئاوا ئەشکەنجەدراون و بەو شێوەیەش بەرگەیانگرتوە، ژیان و گوزەرانیشیان بەو شێوەیە بوە و ئێمەش بەم حاڵە شرەوە خۆمان بە کوڕی ئەو مەیدانە و هەڵگری ئەو پەیامە دەزانین، مەگەر ڕوحمی بێ کۆتایی خوای بە بەزەیی لێمان بکەوێتە کار، دەنا ئێمە و ئەو مەقامە کوجا مەرحەبا.

١ـ أخرجه أحمد.

وانەی دووەم: عبداللە ی کوڕی عمر

(عبداللە) پێش باڵغ بونی موسڵمان بو، هەر بە منداڵی هەوڵی دا، کە بەشداری جەنگەکانی (بەدر و احد) بکات، بەڵام لەبەر کەمی تەمەنی ڕێگە نەدرا تا لە تەمەنی (١٥)ساڵیدا بەشداری جەنگی خەندەقی کرد.

(نافع) دەگێڕێتەوە، کە عبداللە پێی گوتم لە خەونمدا پارچەیەك ئاوریشم بە دەستەوە بو، ئاراستەی هەر جێیەکی بەهەشتم دەکرد، دەفڕیم بۆ ئەوێ، (حفصە)ی خوشکم خەونەکەی گێڕایەوە بۆ پێغەمبەرﷺ ، ئەویش فەرموی: (إن أخاك رجل صالح)[1].

بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئایەتەی، کە دەفەرموێت: ﴿لَن تَنَالُوا۟ ٱلْبِرَّ حَتَّىٰ تُنفِقُوا۟ مِمَّا تُحِبُّونَ ﴾[2]. واتە: ئەوپەڕی خێر و پاداشتان دەست ناکەوێ، تا نەبەخشن لەوەی، کە خۆشتاندەوێ.

عبداللە هەر نیعمەتێك دڵیگرتبێتی و حەزی لێکردبێ یەکسەر بەخشیویەتی، ئەو سیفەتەی لە سەرتاپێی ژیانیدا ڕەنگیدابویەوە، تەنانەت ڕۆژێك نەخۆشکەوت، داوای لە خێزانی کرد ماسی بۆ پەیدا بکەن، گەڕان تەنها یەك ماسییان دەستکەوت بۆیان چاککرد و هێنایان تا بیخوات، لەو کاتەدا هەژارێك هات، عبداللە ماسییەکەی دایە هەژارەکە، خێزانەکەشی گوتی: (سبحان اللە) تۆ ئەوەندە بە ئێمەت گوت، تا بۆمان پەیداکردی، ئێستاش شتی کەمان هەیە بیدەین بە هەژارەکە بۆ ماسییەکەت دایە؟

گوتی، چونکە عبداللە حەزی لەو ماسییە بو...

(واتە: مادام حەزم لێیەتی دەبێ بیبەخشم)، هەروەها لە کاتی نەخۆشییەکەشدا داوای ترێی کرد، هێشویەك ترێیان بۆ کڕی بە یەك درهەم،

١ـ رواه الشيخان.

٢ـ آل عمران/٩٢.

هێنایانەوە بۆ عبداللە، ئەمجارەش هەژارەکە ویستی بێتەوە، بەڵام نەیان هێڵا، ئەگەر عبداللە بەمەی زانیبا ئەو ترێیەی نەدەخوارد.

جوامێری عبداللە بە ڕادەیەك بو، هاوەڵانی دەڵێن: خواردنی نەدەخوارد، تاوەکو هەتیوێك لەسەر سفرەکەی بەشداری خواردنەکەی نەکردبایە.

کار بەو ڕادەیە گەیشت، کە عبداللە یان بە لاوازی دەبینی، لۆمەی خێزانەکەیان دەکرد و دەیانگوت: بۆچی خزمەتی ئەو پیرەمێردە ناکەی (واتە عبداللە)؟ ئەویش دەیگوت: من بڵێم چی هەر خواردنێکی بۆ دروستدەکەین، خێرا خەڵکی لێکۆدەکاتەوە و دەیانداتێ.

خێزانی دەڵێ: هەندێ هەژار هەبون لە کاتی گەڕانەوەی لە مزگەوت لە ڕێگەکەی دادەنیشتن و ئەویش لەگەڵ خۆی دەیهێنانەوە و خواردنەکەی دەدانێ، منیش ناردم بە شوێنیاندا و خواردنەکەم پێدان، پێم گوتن دوای نوێژ لەسەر ڕێگەی دامەنیشن، کاتێك کە عبداللە گەڕایەوە، گوتی: بنێرن بە شوێن فلان و فلان، کە خواردنم بۆ ئەوانیش ناردبو، پێم گوتن، ئەگەر ناردی بە شوێنتاندا مەیەن، بەڵام عبداللە بەمەی زانی و گوتی: ویستتان ئەمشەو نان نەخۆم! ئیدی ئەو شەوە نانی نەخوارد..!

جارێکیان عبداللە ویستی بچێتە دەر لە مەککە، بۆ گەشت، (ابن الصفوان) سفرەیەکی لە خواردنی جۆراوجۆری بۆ ڕازاندبۆوە و، ناردی بۆ عبداللە، کاتێك بۆیان هێنا، سەیری کرد و، دەستی کرد بە گریان و گوتی: (ما هكذا كنا!). واتە: کاتی خۆی ئێمە بەم شێوەیەمان نەکردوە، گوتی: من لەوەتەی موسڵمان بوم تێرم نەخواردوە، بۆیە فەرموی بیبەخشن بەسەر خەڵکی ئەم ناوەدا و فەرموی: تەنها خێر لەوەدایە، کە لای خوا پاداشتەکەی دەمێنێتەوە.

(عبداللە کوڕی عدی) لە عێراق هاتبۆوە، هاتە لای عبداللە و سەلامی کردو گوتی: دیارییەکم بۆ هێناوی، گوتی: چیە؟ گوتی: (جوارش)؟!، ئەویش گوتی: جوارش چیە؟! گوتی: خواردن هەرس دەکات، عبداللە گوتی: چل ساڵە سکم تێر خواردن نەکردوە ئیتر چی لەوە بکەم؟!

یەکێك لە کوڕەکانی عبدالله جلەکانی دڕابو، داوای لە باوکی کرد، تا جلێکی تازەی بۆ بکڕێت، عبدالله ش گوتی: جلەکانت پینە بکە و بیکەوە بەرت، کوڕەکەی ئەمەی پێناخۆش بو، عبدالله پێی گوت: (ویحك اتق الله ولا تکونن مع القوم الذین یجعلون ما رزقهم الله عزوجل في بطونهم وعلی ظهورهم). واتە: (هاوار بۆ خۆت، لە خوا بترسە و وەك ئەوانە مەبە، کە نیعمەتەکانی خوایان خستۆتە ورگیان و داویانە بە کۆڵیاندا) مەبەستی لە خواردن و جل و بەرگە.

لە هەمانکاتدا عبدالله پیاوێکی ئازا بوە بۆ کاروکاسبی، تەنانەت (نافع) دەگێڕێتەوە، کە عبدالله لە کەعبە لە سوجدەدا بو دەیگوت: (وقد تعلم ما یمنعني من مزاحمة قریش علی هذه الدنیا الا خوفك). مەبەستی لەسەرقاڵ نەبونیەتی بە کەسابەتەوە، هەرچییەکیشی دەست کەوتبێت یەکسەر بەخشیویەتی.

(میمونی کوڕی مهران) دەڵێت: (أتت ابن عمر اثنان و عشرون الف دینار في مجلس فلم یقم حتی فرقه). واتە: (لە یەك دانیشتندا بیست و دوو هەزار دیناریان هێنا بۆ عبدالله هەڵنەستا، هەتاوەکو هەموی بەخشییەوە)!.

لە بواری چاکە کردنیشدا (نافع) دەگێڕێتەوە، کە: (ما مات ابن عمر حتی اعتق الف انسان او زاد). واتە: عبدالله تا مرد زیاتر لە هەزار کۆیلەی ئازادکردوە، مەبەستی ئەوەیە کڕیویەتی و ئازادی کردوە.

لە بواری ڕۆح سوکی و خۆ بەکەم زانین (تواضع)دا هەرگیز چاوەڕێ نەبوە خەڵکی خزمەتی بکەن و ئەویش ئاغا بێت.

لەم بارەیەوە مجاهد فەرمویەتی: (صحبت ابن عمر وأنا ارید ان اخدمه فکان یخدمني اکثر). واتە: هاوڕێیەتی عبدالله م کرد بۆ ئەوەی خزمەتی بکەم، کەچی ئەو زیاتر خزمەتی منی دەکرد.

عبدالله خۆی دەگێڕێتەوە، کە : (أخذ رسول اللهﷺ بعض جسدي فقال: كن في الدنيا غريباً او عابر سبيل وعد نفسك من أهل القبور)[١].

واتە: پێغەمبەرﷺ گرتمی و پێی گوتم: (لە دونیادا وەك غەریبێك، یان وەك ڕێبوارێك بژی و خۆت بە یەكێك لە مردوی ناو گۆڕستان بژمێرە).

بۆیە دڵی نەدەدا بە هیچ نیعمەتێكی ئەم دنیایە و هەمیشە لە خەیاڵی قیامەتدا بوە، بە ڕاستی گەورەیی ئیسلام لەوەدایە، كە پیاوی ئاوا جوامێر پەروەردە دەكات، بۆ كۆمەڵگە ئەمە چ خێرێكە؟ چ بەرەكەتێكە؟ چ خزمەتێكە؟! كۆمەڵ، ئەگەر تەنها چەند پیاوێكی لەو بابەتەی هەبێ بۆ بەختەوەر نابێت؟ گەل چۆن هەژار دەبێت، چۆن برسی دەبێت، چۆن ئاوا رژد و دەست نوقاو دەبێت؟ ئەمە لە كوێ و چاوچنۆكی و تێر نەبونی خەڵكی ئەم وڵاتە لە كوێ؟ ئەمە لە كوێ و تاڵانكردنی سەروەت و سامان لە كوێ؟ ئەمە لە كوێ و دەستی سوربو بە خوێنی منداڵ و پیر و گەنجی میللەتێك لە كوێ؟! سەیر لەوە دایە ئەو كەسانەی بونەتە دایەن بۆ زوڵم و ستەم، پێیان ناخۆشە بە شوێنكەوتوی ئیسلامیان نەزانی و لە خانەی موسڵماناندا نەیان نوسی، بەڵكو ئەوانیش هەر خۆیان بە موسڵمان دەزانن.

وانەی سێهەم: دایكی موسڵمانان (ئوم سەلەمە)

باوكی گەورەیەك بو لە گەورەكانی مەخزومی، لەبەر نان بدەیی ناویان لێنابو توێشوی ڕێ (زاد الراكب)، چونكە ڕێبواران بەو هەرێمەی ئەو دەواری لێ هەڵدابو تێپەڕ بانایە نمەكی ئەویان دەكرد.

مێردیشی (عبدالله ی كوڕی عبدالأسد)، كە یەكێك بوو لە دە كەسەكەی پێشینەی ئیسلام، ئەبوبەكری صدیق و چەند كەسێكی كەم نەبێت، كە

١ـ أخرجه البخاري.

ژمارەیان لە پەنجەی دەست تێپەڕی نەدەکرد لە پێش ئەو ئیسلام نەبون.

ناوی (أم سلمة) (هیند) بوو ڕەزای خوای لێ بێت ، بەڵام ناسراو بوو بە (أم سلمة)، أم سلمة لەگەڵ مێردەکەی بونە موسڵمان، بۆیە ئەویش لە موسڵمانانی پێشین بوە ئەوەندەی نەبرد، دوای موسڵمان بونیان مێردەکەی و خۆشی کەوتنە ژێر ئازاری قوڕەیش و ئەشکەنجەیەکی بێ شوماریان دان، بەڵام ئەوان لە چیای سەرکەش خۆڕاگرتر بون، کاتێك کە ئێش و ئازاریان گەیشتە ڕادەیەك، کە چیدی بەرگەیان نەدەگرت، پێغەمبەرﷺ ماوەی دان بچنە حەبەشە، ئوم سەلەمە و مێردی لە ناو پێشەنگی کۆچکردواندا بون، ئوم سەلەمە و مێردی ڕویان لە غەریباتی کرد و لە مەککە جێی و ڕێی خۆش و گوزەرانی باشیان بەجێ هێشت، بە هیوای پاداشتی خوا و ڕەزامەندی خوا، هەرچەندە لە سایەی (نەجاشی) شای حەبەشە باڵی دادپەروەری بەسەریان کێشا بوو، خوای گەورە نەجاشی بە بەهەشت شاد بکات، لەگەڵ ئەوەشدا دڵیان هەر لە مەککە و لە لای پەیامبەری خوا بووﷺ..

پاشان هەواڵ گەیشت، کە موسڵمانان لە مەککە زیادبون و (حمزە و عمر) موسڵمان بون و بە موسڵمان بونی ئەوان موسڵمانان هێزیان زیادیکردبو، چیدی قوڕەیش وەك جاران نەیان دەتوانی ئازاری موسڵمانان بدەن، بۆیە دەستەیەك لە موسڵمانان بە پەرۆشەوە کەوتنە خولیای گەڕانەوە بۆ مەککە بەوپەڕی شەوق و خۆشەویستییەوە، أم سلمە و مێردی لە پێشەنگی گەڕاوەکاندا بون، بەڵام ئەوەندەی پێ نەچو گەڕاوەکان بۆیان دەرکەوت، کە ئەو هەواڵانەی پێیان گەیشتبو زیادەڕۆی تێدا کرابو، ئەو ڕاپەڕینەی موسڵمانان دوای موسڵمانی بونی (حمزە و عمر) لە لایەن قوڕەیشەوە بە هێرشێکی گەورەتر بەرپەچ درایەوە...

موشریکەکان (هاوەڵ بۆ خوا پەیداکەرەکان) زیاتر ئازار و ئەشکەنجەی موسڵمانانیان دەدا و لە پێشتر زیاتر دڕندایەتیان بەرامبەر دەنواند، ئەو کاتە پێغەمبەرﷺ ڕێگەی پێدان کۆچ بکەن بۆ مەدینە (ام سلمە و مێردەکەی) بونە هەوەڵ کۆچکردو تاوەکو دینەکەی خۆیان ڕزگار بکەن و لە ئەشکەنجەی

قورەیشیان رزگاریان ببێ.

بەلاّم کۆچی أم سلمە و مێردی وەك خۆیان خەیاڵیان دەکرد ئاسان نەبو بەڵکو زۆر زەحمەت و دژوار بو کە مەرگەساتێکی لێ پەیدا بو.

با لە (أم سلمە) گەرێین خۆی مەرگەساتەکەمان بۆ بگێرێتەوە، چونکە هەست کردنی ئەو بەو مەرگەساتە قوڵتر و وردترە.

ـ أم سلمە گوتی: کاتێك أبو سلمە برپاری کۆچکردنی بۆ مەدینە دا حوشترێکی بۆ ئامادە کردبوم و سواری کردم و سەلەمەی منداڵم خستمە کۆشمەوە و ئەویش وشترەکەی گرتبو بە دەستەوە و ئاوڕی لە هیچ نەدەدایەوە، پێش ئەوەی لە مەککە دەربچین چەند زەلامێکی مەخزومی تیرەی من ئێمەیان دی، رێیان لێگرتین و بە ئەبو سەلەمەیان گوت: ئەگەر تۆ سواری ملی خۆت بوی، چ هەقێکت بەسەر ئەم ژنەتەوە هەیە؟! کە کچی ئێمەیە، جا چۆن لێ دەگەرێین لێمان بستێنی و بیبەیە شارەکی!.

ـ ئینجا پەلاماری یەکتریان دا و منیان بە تۆبزی لێ ستاندەوە، هەر کە خزمانی مێردم (بنو سعید الأسد) ئەمانیان دیت من و منداڵەکەم دەبەنەوە لای خۆیان، تا ئەوپەری تورە بون و گوتیان: نا بە خوای منداڵ لای ژنی ئێوە بەجێ ناهێڵین و دوای ئەوەی بە زۆری لە پیاوی ئێمەتان ستاندوە...کوڕ کوڕی ئێمەیە و ئێمە ئەولاترین پێی...

ئینجا یەك لەوان و یەك لەمان، سەلەمەی کوڕمیان پەلەکێش کرد و لە بەینی خۆیان لەبەر چاوی من تا قۆڵیان لە دەستی یەکتری هێنایە دەرەوە و بردیانە لای خۆیان!

لە چەند چاو تروکانێکدا من خۆم ماڵ وێران و تاق و تەنیا دیتەوە..

مێردەکەم لە ترسی سەروبەینی ڕوی لە مەدینە کرد..

منداڵەکەشمیان بە شکستە باڵی لە من سەندەوە (بنو سعید عبدالأسد) لە یەك ساتدا لە ماڵ و مێرد و منداڵیان کردم، لەو ڕۆژەوە هەمو ڕۆژێك بەیانیان

دەچومە (إبطح) لەو شوێنەی ئەو کارەساتەم بەسەرهات، دادەنیشتم و دیمەنی ئەو ساتە وەختانەم دەهێنایەوە پێش چاوی خۆم، کە لە نێوان من و منداڵەکەم و مێردەکەمدا کردیان، تا ئێوارە وەختان هەر دەگریام.

ـ تا ساڵێك یان نزیك ساڵە وەختێك بەو حاڵە مامەوە، تا ڕۆژێك پیاوێك لە خزمەکانی خۆم بە تەنیشتمدا تێپەڕی و دڵی پێم سوتا و بەزەیی پێمدا هاتەوە و بە کەس و کارمی گوت: بۆچی ئەو بەستەزمانە بەرەڵلا ناکەن! خۆی و مێردەکەی و منداڵەکەیتان لە یەکتری کردون، ئیتر لەگەڵیان خەریك بو سۆز و بەزەییانی دەجۆشاند، تاوەکو پێیانگوتم: دەبڕۆوە بۆ لای مێردەکەت، ئەگەر دەتەوێت، بەڵام بچمەوە لای مێردەکەم لە مەدینە و منداڵەکەشم لە مەککە لە لای (بنت عبدالأسد) بەجێ بهێڵم؟! چۆن دەکرێت ئارام بگرم و منداڵە بچکۆلەکەشم لە مەککە بێت، چی دەزانم دەربارەی؟!

ئینجا خەڵکانێك بە ئێش و ئازاری منیان زانی و دڵیان پێم سوتا و قسەیان لەگەڵ (بني عبدالأسد) کرد لە بارەی منەوە و سۆزی ئەوانیان خستە جوڵە و ئەوانیش سەلەمەی کوڕمیان دامەوە.

لە مەککە نەم دەویست خۆم ڕاگیربکەم، تا هاوڕێیەك پەیدا بکەم، چونکە دەترسام شتێك، کە لە خەیاڵمدا نەبو ڕوی دابایە و ڕێگەی لێ بگیرێ بگەمە مێردەکەم، بۆیە وشترەکەم ئامادەکرد و کوڕەکەم لە کۆشی خۆم دانا...دەرچوم بەرەو مەدینە دوا بە دوای مێردەکەم و کەس لە بەندەی خوا لەگەڵم نەبو، هەر کە گەیشتمە (تەنعیم) شوێنێکە سێ میل لە مەککەوە دورە بە عوسمانی کوڕی طلحة گەیشتم، پێیگوتم: بۆ کوێ ئەی کچی توێشوی ڕێبوار؟!

منیش گوتم: دەمەوێ بچم بۆ لای مێردەکەم لە مەدینە.

گوتی: کەس لەگەڵت نییە؟!

گوتم: نەوەڵڵا تەنها خوای گەورە و ئەو کوڕەم نەبێت.

گوتی: قەسەم بە خوا قەت جێت ناهێڵم، تا دەگەیتە مەدینە.

ئینجا جڵەوی وشتەرەکەی گرت و بە پێشم کەوت...

سوێند بە خوا قەت پیاوێکی عەرەبی لەو دڵ فراوانتر و ڕەوشت جوانترم نەدی هاوڕێیەتیم بکات، کاتێك دەگەیشتە قۆناغێك وشترەکەی (یخ) دەکرد و لێم دوردەکەوتەوە، تا دەهاتمە خوارەوە لە پشتی وشترەکە و دەهاتمە سەر زەوی، ئینجا لێم نزیك دەکەوتەوە و پشتی وشترەکەی دەکردەوە و دەیبرد لە دارێك دەیبەستەوە.

ئینجا خۆی لە من وندەکرد و دەچو لە سێبەری دارێکی تر پاڵی دەدایەوە.

کاتێك دەمانویست قۆناغ جێ بهێڵین هەڵدەستا و وشترەکەی بۆ ئامادە دەکردمەوە و دەیهێنایە پێشم و خۆی دور دەخستەوە و دەیگوت: سواربە، کە سوار دەبوم و لەسەر پشتی وشترەکە جێگیر دەبوم دەهاتەوە جڵەوی وشترەکەی دەگرتەوە و دەستی بە ڕۆیشتن دەکرد..

ئیدی هەمو ڕۆژێك وای دەکرد تاوەکو گەیشتینە مەدینە، کاتێك تەماشای گوندێکی کرد، نزیك قوباء (قباء) دەوروبەری مەدینە، دوو میل لێیەوە دوورە، کە هی (بەنو عەمری کوڕی عوف) بو، گوتی مێردەکەم لەم گوندەیە، دەبڕۆ بەرەکەتی خوا بەسەرت دابڕژێ، پاشان بەرەو دوا گەڕایەوە بۆ مەککە..

بەم جۆرە دوای لە یەکتر دابڕانێکی زۆر و درێژ خایەن بە یەکتری شاد بونەوە و چاوی أم سەلەمە بە مێردەکەی ڕون بوەوە و ئەبو سەلەمە بە خێزانەکەی و منداڵەکەی شاد بونەوە، پاشان ڕوداوەکان خێرا خێرا بە چاوتروکان گوزەریان کرد...

ئەوەتا جەنگی بەدر هات، ئەبو سەلەمە بەشداری تێدا کرد و دوای سەرکەوتنێکی دیار لەگەڵ موسڵمانان گەڕایەوە، دوای ئەوەش جەنگی ئوحود ڕویدا، ئەبو سەلەمە بەشداری لەمەشیاندا کرد و بە جوانترین شێوە ئەم تاقی کردنەوەیەی ئەنجام دا، بەڵام بە برینێکی سەختەوە لێی هاتە دەرەوە، بەردەوام بو لە تیمار کردنی تاوەکو وای زانی برینەکەی سارێژ بۆتەوە، لە کاتێکدا برینەکەی تەنها لە ڕوی سەرەوە سارێژ بو بوەوە، بەڵام لە دیوی ناوەوە

هەڵی دابویەوە، ئەوەندەی نەبرد بریندار بوەوە ئەبو سەلەمە ناچار لە جێگەدا کەوت.

لە کاتێکدا ئەبو سەلەمە کە برینەکەی تیمار دەکرا بە ژنەکەی گوت: ئەی ئوم سەلەمە، گوێم لە پێغەمبەری خوا بوﷺ دەیفەرمو: (لا يصيب أحداً مصيبة فيسترجع عند ذلك ويقول: اللهم عندك إحتسب مصيبتي هذه، اللهم أخلفني خيراً منها إلاّ أعطاه الله عزوجل).

ئەبو سەلەمە چەند ڕۆژێك لەسەر جێگە نەخۆش کەوت، سبەینەیەك پێغەمبەرﷺ تەشریفی هاتە سەردانی، ئەوەندەی نەبرد دوای تەشریف هێنانی پێغەمبەرﷺ هەر لە دەرگا دەرچو ئەبوسەلەمە ماڵئاوایی لە ژیان کرد، ئینجا پێغەمبەرﷺ بە هەردوو دەستی پیرۆزی دوو چاوی هاوەڵەکەی نوقاند و چاوی بۆ ئاسمان هەڵبڕی و فەرموی: (خوایە لە ئەبو سەلەمە خۆش ببە و پلەی لە نێوان موقەڕەبین دا بڵند بکە، خۆت لەباتی ماڵ و منداڵی جێی بگرەوە، لە ئێمەیش و لە ئەویش خۆش ببە ئەی پەروەردگار و بەخێوکەر و تەربیەدەری هەمو عالەم، قەبری بۆ فراوان بکە و ڕوناکی بکەرەوە).

ئوم سەلەمە فەرمودەکەی ئەبو سەلەمەی بیر دەکەوتەوە، کە پێغەمبەرﷺ فەرموبوی، دەیگوت (خوایە بە ئومێدم پاداشتی ئەو بەڵایە لای تۆ وەربگرمەوە، دەڵێ دڵی بەرایی نەدەدا بڵێ: خوایە لە پاداشتی بەڵایەکەم، چاکەیەکی چاکترم لەگەڵ بکەی، چونکە پرسیاری دەکرد، کێ باشتر هەیە لە ئەبو سەلەمە؟!

بەڵام هەرچۆنێك بێت نزایەکەی تەواو کرد و پاشان پێغەمبەری خواﷺ چوە داخوازی و ئەویش پێی گوت: (ئەی پێغەمبەری خواﷺ من سێ ڕەوشتم هەن ژنێکم غیرەتی زۆر لەسەر مێردم دەکەم، جا دەترسم غیرەت لەسەر جەنابت بکەم و تۆیش لێم تورە ببیت و خواش بەهۆی ئەمەوە عەزابم بدات، هەروەها من ژنێکم بەساڵدا چوم و خاوەنی کۆشێك منداڵم).

پێغەمبەریشﷺ فەرموی: (سەبارەت بە غیرەتت لە خوا دەپاڕێمەوە، ئەو ڕەوشتەت نەهێڵێت، سەبارەت بە تەمەنیشت منیش وەکو تۆ بە ساڵدا چوم، سەبارەت بە منداڵەکانیشت، منداڵی تۆ منداڵی منن، پاشان پێغەمبەری خواﷺ ئوم سەلەمەی گواستەوە، خوای گەورەش نزای ئوم سەلەمەی گیرا کرد و یەکێکی لە ئەبو سەلەمەی چاکتر پێ بەخشی، لەو ڕۆژەوە هیندی مەخزومی بە تەنیا بە دایکی سەلەمەوە نەمایەوە بەڵکو بو بە دایکی هەمو ئیمانداران.

خوای گەورە ڕوی ئوم سەلەمە لە بەهەشت سپی بکات و لێی خۆش بێت و لێی ڕازی بێت...

وانەی چوارەم: عومەری کوڕی عبدالعزیز

(سفياني ثوري) دەفەرموێت: خەلیفەی ڕاشدین پێنجن: (ابوبکر و عمر و عثمان و علی و عمری کوڕی عبدالعزیز) ڕەزای خوایان لێ بێت. عمری کوڕی عبدالعزیز کوڕی مەروانە، کە برای عبدالملك کوڕی مەروانە، دایکیشی کچی (عاصم)ە واتە: کوڕەزای (عمری کوڕی خطاب)ە.

لە یەکێك لەو شەوانەدا، کە عمری کوڕی خطاب دەگەڕا بە ناو شاردا گوێی لێ بو ژنێك بە کچەکەی دەڵێت: هەستە ئاو بکەرە ناو شیرەکە، کچەکەی بە دایکی دەڵێت: ئەی گوێت لێ نەبو گەورەی موسڵمانان فەرمانی داوە کەس ئاو تێکەڵی شیر نەکات؟ دایکەکەش دەڵێت: خۆ ئێستا گەورەی موسڵمانان چاوی لێمان نییە و پێمان نازانێت، کە ئێمە ئەو کارە ئەنجام دەدەین، کچەکەش دەڵێت: سبحان الله، ئەگەر گەورەی موسڵمانانیش نەمان بینێت خۆ خوای گەورە دەمان بینێت، ئەو هەڵوێستەی ئەو کچە زۆر کار لە عمر دەکات، بۆیە ماڵەکە دەست نیشاندەکات و دەگەڕێتەوە ماڵەوە بە کوڕەکانی دەڵێت: کێ لە ئێوە ئارەزووی ژن هێنانی هەیە؟

(عاصم) دەڵێت: من، عومەریش دەچێت ژنی ئەو شیرفرۆشەی لێ مارەدەکات، چونکە دەزانێت ئەم جۆرە ئافرەتانە شایانی ئەوەن، کە نەوەی بەسودیان لێ بکەوێتەوە، ئەوە بوو لە نەوەی ئەو کچە عومەری کوڕی عبدالعزیز کەوتەوە، چونکە کاتێك، کە عبدالعزیز کوڕی مەروان ویستی ژن بهێنێ، بەسەر کارەکەی گوت (٤٠٠) چوار سەد درهەمم (دینارم) لە پاکترینی پارەکانم بۆ کۆ بکەوە دەمەوێت ژن بهێنم، ئەوە بو کچی (عاصم)ی کوڕی عمری کوڕی خەتتابی مارە کرد، کە دایکی عومەری کوڕی عبدالعزیزە، واتە دایکی عومەری کوڕی عبدالعزیز، کچە زای ئەو کچەیە، کە رازی نەبو ئاو تێکەڵ بە شیرەکە بکات.

(ذُرِّيَّةً بَعْضُهَا مِنْ بَعْضٍ)....الآية.

(ئەحمەدی کوڕی حەنبەل) دەڵێت: لە فەرمودەی پێغەمبەرداﷺ هاتوە، کە لەسەری هەمو سەد ساڵێکدا یەکێك دەنێرێ بۆ ئەم ئوممەتە، کە دینەکەی بۆ ڕاستبکاتەوە سەیرمان کرد لە سەدەی یەکەمدا عومەری کوڕی عبدالعزیز بوە، لە سەدەی دووەمیشدا شافعی بوە، کاتێك سلێمانی کوڕی عبدالملك وەفاتیکرد، عومەری کوڕی عبدالعزیز دەفنی کرد، پاش تەواو بونی لە دەفنکردنی کەژاوەی خەلیفایەتییان لە عومەر هێنایە پێشەوە و فەرموی سەرکەوتنیان لێکرد، گوتی: ئەمە چییە؟ گوتیان: کەژاوەی خیلافەتە بۆ تۆمان هێناوە، تا سەرکەویت، ئەویش گوتی: من ئەمەم بۆچییە؟ لای بەن دوری بخەنەوە لێم، وەڵاخەکەی خۆم بۆ بهێنن کاتێ سواری بوو، پاسەوانەکانی خەلیفە بە ڕمەوە بەم لاولایدا بەڕێکەوتن، ئەویش فەرموی: دورکەونەوە لێم ئێوەم بۆچییە؟ من تەنها کەسێکم لە موسڵمانان. ڕۆیشت، تا گەیشتە مزگەوت و خەڵکیش لەگەڵیدا هاتنە مزگەوت، سەرکەوتە سەر مینبەر و خەڵکیش لێی کۆبونەوە و گوتی:

ئەی خەڵکینە! منتان توشی ئەو ئەرکە کردوە بە بێ ئەوەی من خۆم ڕازی بم، یان داوام لێکرا بێ، یان پرسم پێ کرابێت ئەوا ئەو بەیعەتەی داوتانە بە من، من لە گەردنی خۆمی دادەماڵم و لێی دەردەچم بۆ خۆتان، یەکێکی تر هەڵبژێرن، موسڵمانانیش هەمویان بە یەك دەنگ هاواریانکرد: ئەی گەورەی

موسڵمانان ئێمە تۆمان هەڵبژارد و بە تۆ ڕازین و، بە پشتیوانی خوا کاروبارمان بگرە دەست، لەسەر خێر و بەرەکەت.

کاتێك دیتی خەڵکەکە لێی بێ دەنگ بون و هەمویان بەو ڕازین، حەمد و سەنای خوای کرد و سڵاواتی لەسەر پێغەمبەرﷺداو گوتی:

ئامۆژگاریتان دەکەم بەوەی لە خوا بترسن، چونکە لە خواترسان لە هەمو شت گرنگترە و هیچ شتێك نییە لەوە گرنگتر بێ، هەوڵ بۆ قیامەتتان بدەن، چونکە هەر کەس هەوڵ بۆ قیامەت بدات خوای گەورە ژیانی دونیای بۆ ئاسان دەکات، پەنهانتان چاك بکەن و خوای گەورە ئاشکراتان چاك دەکات، زۆر یادی مردن بکەن و چاك خۆتانی بۆ ئامادە بکەن، چونکە مردن ڕوخێنەری ئارەزوەکانە...ئەم ئوممەتە نە جیاوازی لە خواکەیدا هەیە و جیاوازی لە خواکەیدا هەیە و نە لە پێغەمبەرەکەی و نە لە قورئانەکەشیدا...بەڵکو ناکۆکی و جیاوازییتان لەسەر دینار و درهەمە، سوێند بە خوا منیش بە نارەوا هیچ نادەم بە کەس و ماف کەسیش نافەوتێنم...

پاشان دەنگی هەڵبڕی و هاواری کرد:

خەڵکینە! هەرکەس گوێڕایەڵی فەرمانی خوای گەورە بوو، پێویستە گوێڕایەڵی بکرێت، هەر کەس سەرپێچی فەرمانی خوای کرد، گوێی بۆ ناگیرێ، بە گوێم بکەن، تا ئەو کاتەی ملکەچی فەرمانی خوا بوم، هەر کاتێك سەرپێچیم کرد هیچ گوێڕایەڵییەکتان لەسەر نییە بۆ من..

پاشان دابەزی و چوە ژوورەوە فەرمانی کرد ئەو پەردە و پۆشاکانەی ڕازێنرابونەوە، لابران و فرۆشران و پارەکەی خرایە (بيت المال)ی خیلافەتەوە.

پاشان ویستی سەرخەوێك بشکێنێ، عبدالملکی کوڕی هات و گوتی:

ئەی گەورەی موسڵمانان ئەوە خەریکی چی؟! گوتی کوڕم سەرخەوێك دەشکێنم. گوتی: دەخەوی و داوای خەڵکی جێبەجێ ناکەی؟! گوتی: کوڕم من

دوێنێ شەو خەریکی بە خاك سپاردنی مامت (سلیمان) بوم، با ....دوای نیوەڕۆ دەچم بە دەم داواکاری خەڵکەوە...

گوتی: گەورەی موسڵمانان کێ دەزانێ تا نیوەڕۆ تۆ دەمێنی ؟!

گوتی: کوڕم وەرە پێشەوە ، لێی نزیك بوەو، باوەشی پێدا کرد و گوشی بە خۆیەوە و نێوچاوانی ماچ کرد و گوتی: (الحمد لله الذي أخرج من صلبي من يعينني على ديني): سوپاس بۆ ئەو خوایەی، کە لە نەوەی خۆم کەسێکی پێ بەخشیوم یارمەتیم دەدات لە دینەکەمدا..

وازی لە نوستنەکە هێنا و چوە دەرەوە و فەرمانی دا، کە جاڕچی هاوار بکات، کێ داواکاری هەیە، بەرزی بکاتەوە.

کابرایەکی (ذمي) واتە: (ئەهلی کیتاب کە لە ژێر سایەی دەوڵەتی ئیسلامیدا دەژیان) خەڵکی (حمص) بو هاتە لای سەروڕیشی سپی بو، گوتی: گەورەی موسڵمانان داوای پەڕاوی خوات لێدەکەم، (جێبەجێ کردنی فەرمانی خوا)، گوتی چییە؟ گوتی: عباسی کوڕی وەلید کوڕی عبدالمليك زەویەکەمی داگیر کردوە، (عباسیش دانیشتبو) پێی گوت: ئەی عباس تۆ دەڵێی: چی؟ گوتی: وەلیدی کوڕی عبدالملك بۆی بڕیومەوە و نامەی بۆ نوسیوم.

عمر گوتی: ئەی (ذمي) تۆ چی دەڵێی؟

گوتی: ئەی گەورەی موسڵمانان داوای پەڕاوی خوات لێدەکەم.

عمر گوتی: پەڕاوی خوا شایانی پەیڕەوی کردنە نەك نامەی وەلیدی کوڕی عبدالملك، هەستە ئەی عباس زەوییەکەی بۆ بگێڕەوە، ئەویش بۆی گێڕایەوە، کاتێك لە بە خاك سپاردنی (سلیمان) گەڕایەوە، هەندێ کەس پێیان گوت: ئەوە بۆچی ئاوا غەمباری؟!

بۆ حاڵێکی ئاوا غەمباری پێویستە، یەك بە یەکی ئوممەتی (محمد)ﷺ لە ڕۆژهەڵاتەوە، تا ڕۆژئاوا مافی خۆی بدەمێ بە بێ ئەوەی داوام لێبکات، یان ئاگادارم بکات لە بارەیەوە.

مالیکی کوڕی دینار دەڵێت: کاتێك عومەری کوڕی عبدالعزیز کرایە خەلیفە شوانەکان بەسەر چیاکانەوە گوتیان: ئەو پیاو چاکە کێیە بوە بە خەلیفە؟!
لێیان پرسین دەی ئێوە لە کوێ دەزانن؟! گوتیان ئەگەر پیاو چاك بکرێتە خەلیفە گورگ دەست لە مەڕومالاتەکەمان هەڵدەگرێت...

(رجاء بن حیوة) دەڵێت: عومەری کوڕی عبدالعزیز پێش ئەوەی بکرێتە خەلیفە لە هەمو کەس پۆشتەتر و بۆن خۆشتر و فیزی زیاتر بو لە کاتی ڕۆیشتندا، بەلام کاتێك کرابو بە خەلیفە هەمو جل و بەرگەکانی هەڵسەنگێنرا بو بە دوازدە درهەم بە کلاوو عەمامە و کراس و عەبا و هەمو جل و بەرگەکانییەوە. (محمدی کوڕی کعب) دەڵێت: کابرایەك جبەیەکی هێنا بۆ عمر تا پێی بفرۆشێت، عومەریش لێی کڕی بە هەشت درهەم و، گوتی عەیبی نییە تەنها ئەوەندە نەبێ کەمێك شل و خاوە، منیش پێکەنیم، عومەر گوتی: بۆچی پێدەکەنی؟! گوتم، چونکە کاتی خۆی تۆم دیتوە جبەکەت بایی (٨٠٠) هەشت سەد درهەم بوە!!

(یونس بن أبي شبیب) دەڵێت: عومەرم بینی لە کاتی دەورە کردنیدا (دەورە کردنی بەیت) پشتێنەکەی لە چرچی ورگیدا ون ببو، پاش ئەوەی کرا بە خەلیفە دیتمەوە، ئەگەر ویستبام پەراسوەکانی بژمێرم بە بێ ئەوەی دەستی لێبدەم دەمتوانی.

(مسلمةی کوڕی عبدالملك) دەڵێت: لە کاتی نەخۆشیدا سەردانی عومەری کوڕی عبدالعزیزم کرد، کراسێکی چڵکنی لەبەردا بو، بە (فاطمةی کچی عبدالملك)م گوت: ئەی فاطمة کراسی خەلیفەی موسڵمانان بشۆرە، گوتی: إن شاء الله دەیشۆین، پاشان گەڕامەوە دیتم کراسەکە وەك خۆیەتی و نەشۆراوە، گوتم: ئەی فاطمة نەم گوت: ئەو کراسەی خەلیفەی موسڵمانان بشۆرن خەڵکی سەردانی دەکات؟ گوتی: سوێند بە خوا غەیری ئەو کراسەی کراسی دی نییە!

(فهر) لە باوكیەوە دەگێڕێتەوە، كە (عومەری كوڕی عبدالعزیز) سێوی (فئ) دەستكەوتی دابەشكرد بەسەر موسڵماناندا، كوڕێكی بچوكی سێوێكی گرت بە دەمەوە ئەمیش لە دەمی ڕاتەكاندەوە و ئازاری پێ گەیاند، ئەویش بە گریانەوە گەڕایەوە بۆ لای دایكی، دایكیشی ناردی لە بازاڕ سێوی بۆ كڕی، كاتێ (عومەر) گەڕایەوە بۆنی سێوی كرد لەماڵەوە، گوتی: ئەی فاطمة هیچ سێوت هێناوەتەوە لەو سێوی غەنیمەتە؟

گوتی: نەخێر، بەسەرهاتەكەی بۆ گێڕایەوە، ئەویش گوتی: سوێند بە خوا پێم ناخۆش بو پاداشتی قیامەتی خۆم بسوتێنم بۆ سێوێكی دەستكەوتی موسڵمانان.

ئافرەتێك چوە ماڵی عومەر كاتێك ماڵەكەی دیت بەو شێوەیە سەری سوڕما و گوتی: ئەمەیە ئەو ماڵەی كە من بەتەما بوم ماڵەكەی خۆمی پێ ئاوەدان بكەمەوە؟ كچەكەی وەڵامی دایەوە و گوتی: ئاوەدان كردنەوەی ماڵانی وەك ئێوە ئەم ماڵەی ئاوا وێران كرد، عومەر گوتی: والی ئەگەر لاواز بێت ڕەعیەتەكەی قەڵەو دەبن، بەڵام ئەگەر والی قەڵەو بێت ڕەعیەتەكەی لاواز دەبێت.

هەروەها ئافرەتێك چوە لای عومەر و گوتی: پێنج كچم هەیە تەمەنیان بەسەر چوە و شویان نەكردوە و لای خۆم ماونەتەوە، عومەر دەستی كرد بە گریان و فەرمانی دا، كە چییان پێویستە بۆیان دابین بكەن و بیان دەنێ، هەریەكەیان پێویستی خۆی درایە و ئەوانیش سوپاسی خوایان كرد و گوتیان (الحمد لله) تا پێنجەم، بەڵام پێنجەم گوتی (شكرا لك) ـ سوپاست دەكەم ـ ، عومەر گوتی: بۆیە دەتدەمێ تا سوپاسی خوا بكەی، بەڵام تۆ سوپاسی من دەكەی، لەبەرئەوە من هیچم نییە بتدەمێ و هیچی نەدایە و گوتی: بە خوشكەكانت بڵێ: ئەوان بەشت بدەن..

تەنانەت عومەر ڕازی نەبوە دیاریش (هدیة) وەربگرێ، پێیان گوت: پێغەمبەرﷺ وەری دەگرت، ئەدی تۆ بۆ وەری ناگری؟ دەیفەرمو: بۆ ئەو

دیارییە، بەڵام بۆ ئێمە بەرتیل (رشوة)یە، ڕۆژێکیان لە خزمەتکارەکەی پرسییەوە: حاڵی خەڵك چۆنە؟! ئەویش گوتی: هەموویان باشن، تەنها تۆ و من نەبێت، گوتی: دەبڕۆ تۆش ئازاد بە لە ڕایی خوا..

عومەر زۆر ڕێزی لە زانایان دەگرت، ڕۆژێك ناردی بۆ لای (سعید بن المسیب)، پرسیاری مەسەلەیەکی شەرعی لێبکات، نێرراوەکە بە هەڵە وای گەیاند بە (سعید)، کە خەلیفەی موسڵمانان بانگت دەکات بچیت بۆ لای، سعیدیش هات بۆ لای عومەر (بە مەرجێك هەرگیز نەدەچو بۆ لای کەس) کاتێك هاتە ژورەوە عومەر داچڵەکی و گوتی: سوێند بە خوا من نەمگوتوە تۆ بێیت و دەبێ بگەڕێیتەوە من دێمە خزمەتت، بۆ پرسیارەکەم، گەڕاندییەوە ئەمجارە خۆی ڕۆیشت بۆ لای و پرسیارەکەی لێکرد.

کاتێك عومەر نەخۆشی پێش مردنی بو، هەندێك لە دەست و پێوەندەکانی گلەیی ئەوەیان لێدەکرد کە تۆ ماڵ و منداڵەکەی خۆت هەژار کردوە و بێ بەشت کردوون لەو سامانەی بەردەستت، بەڵکو وەسیەت بکەی کە پاش خۆت هەندێکیان بدرێتێ.

عومەر لە جێگادا کەوتبو گوتی: راستم کەنەوە لە جێگاکەدا، پاشان گوتی: ئەوەی، کە دەڵێ: منداڵەکانم هەژار کردوە، من هیچ مافێکی خۆیانم لێ نەگرتونەتەوەو شتێکیش ئی ئەوان نەبێ نەمداونەتێ، ئەوەش کە دەڵێی: وەسیەتیان بۆ بکەم، ماڵیان بدرێتێ؟ من وەسیەت بۆ خوا دەکەم و دەیان سپێرم بەو خوایەی قورئانی ناردووە و سەرپەرشتی پیاوچاکان دەکات، کوڕی من یەکێك لەو دوو حاڵەتەن، یان ئەوەتا لە خواترسن، ئەو کاتە خوای گەورە دەروی خێریان لێدەکاتەوە، یان ئەوەتا سەرپێچی کەرن، من ئامادە نیم یارمەتییان بدەم لەسەر تاوان، کوڕەکانی بانگکرد و هەندێك قسەی بۆ کردن، پاشان گوتی: کوڕە شیرینەکانم باوکتان لە نێوان دوو ڕێگەدایە، یان ئەوەتا ئێوە دەوڵەمەند بن و باوکتان بچێتە دۆزەخ، یان ئێوە هەژار بن و باوکتان بچێتە

بەهەشت، باوکتان ئەمەیانی هەڵبـژاردووە، کە ئێـوە هـەزار بـن و خـۆی بچێتە بەهەشت، هەستن خوا بتانپارێزێت.

کاتێکیش مرد لەسەرەمەرگدا دەیگوت: ئەی پـەروەردگار مـن ئـەوەم، کـە تـۆ فەرمانت پێ کردوم و من سەرپێچیم کرد کەمتەرخەمیم کرد، بەڵام (لا إلـه إلاّ الله).

پاشان سەری هـەڵبڕی و چاوی بـە نزمـی دەیروانـی، گوتیـان ئـەوە تەماشـای چی دەکەی؟ فەرموی هەندێك لە ئامادەبوان دەبینم کە نەئادەمین و نە جـنین (واتە مەلائیکەن) پاشان ڕۆحی بە خوای گەورە سپارد..

ئەمە چەند گۆشەیەکە لە ژیانی ئەو خەلیفەیە بـەڕێزە، تـەنها ورد بونـەوە و هەڵوێستەکانی دەیخاتە ڕو کـە بەرپرسـیارێکی ڕاسـتەقینە چۆنە، ئەوکاتـەش دەردەکەوێت کـە نەگبـەتی خـەڵکی ئـەم زەمانـە لـە چ دایـە، چونکە بـە ڕاسـتی بەختیاری و بەختەوەری گـەل و نەتـەوە لەوەدایـە کاربەدەسـت لێپرسـراوی لـە خـوا تـرس و دڵسـۆزی هـەبێت، خـۆی بسـوتێ و خـەڵکی بحەوێتـەوە نـەك بـە پێچەوانە، خەڵکی بکاتە سوتەمەنی لە پێناو حەوانـەی خۆیـدا، هـەر لـە ژیـانی ئەم کەڵە پیاوە دەردەکەوێ، کە ئیسلام ڕاستە ڕەحمەتە بۆ گشت جیهان، بـەڵام ڕەحمەتەکەی وەختێك بەرجەستە دەبێت، کە بکرێتە واقیع و فـەرمان ڕەوایـی بچەسـپێنێت، نـەك وەك هەنـدێك کـەوا دەزانـن و ڕادەگەیـەنن بـە خـەڵکی، کـە ئیسلام و فەرمانڕەوایی کوجا مەرحەبا، خەڵکی ئەم زەمانەش ناهـەقیان نییـە، چونکە نەیاندیوە بە خۆیانەوە، حوکمی ڕاستەقینەی ئیسلامی، تـا بـزانن ژیـان لە ژێر هەر سایەیەکی کەدا داماوی و ماڵ وێرانییە،

هەروەها با بەرپرسانی کاری ئیسلامی لە خـوا بترسـن و بـزانن، ئەگـەر وەك (عومـەری کـوڕی عبـدالعزیز) نەبنـە نمونـەی بـەرزی تـەقوا و خواناسـی ئـەوا بێگومان بونەتە نمونەی ناشیرینی و قـەڵبی و دەسـت بـڕی و دنیـا خـواردن بـە ناوی دینەوە و، ئەوکاتەش دەبنـە سەرلێشواو و سەرلێشـێوێنەر (ضـال و مضـل) مەگـەر خـوا خۆیشـی بزانێـت ناشـیرینکردنی ئیسـلام و لەبەرچـاو خسـتنی چ

تاوانێکە، چەند زنجیرەیەکی بێ کۆتاییە لە گوناه، چونکە تا ڕۆژی قیامەت، چەند کەس بەهۆی ئەوانەوە لە دین دوور دەکەونەوە و هەر ئەوان تاوانبارن.

وانەی پێنجەم: محمدی کوڕی سیرین

پاش ئەوەی سیرین لە لایەن (انس کوڕی مالك)ەوە لە کۆیلەیەتی ئازاد کرا، ویستی نیوەی دینەکەی تەواو بکات و ژن بهێنێت، ئەو ئافرەتەی کە پەسەندی کرد کەنیزەکێك بو لای ئەمیری موسڵمانان (ابوبکر الصدیق) و ناوی (صفیە) ئافرەتێکی گەنجی پێکەوتوی پێگەیشتو بو، پاش لێکۆڵینەوەی ئەمیری موسڵمانان لە داواکەی سیرین، ڕازی بو بە مارەکردنی صفیە لە سیرین، لە گواستنەوەکەیدا ئاهەنگێکی بۆ گێڕا بۆ کەم ژن کرا بێت لەو سەردەمەدا، ژمارەیەکی زۆر لە هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ کە (١٨)یان ئەهلی بەدر بون ئامادەی ئاهەنگەکە بو بون، کاتبی وەحی پێغەمبەرﷺ (ابی بن کعب) دوعای بۆ کردوو هاوەڵانیش (آمین)یان بۆ دەکرد.

لە کاتی گواستنەوەیدا سێیان لە خێزانەکانی پێغەمبەرﷺ بەشداری ڕازاندنەوە و بۆن خۆشکردنی (صفیە)یان کرد، (ئەوە ڕێز و مافی ژن و مێردێك بو، کە بە حسابی ئەو کاتە کۆیلە بون)، بەڵام ئایا ئەمڕۆی سەردەمی مافی مرۆڤ و پێشکەوتن، بە چارەکێکی ئەمە ڕێز لە ئازادەکانیش دەگیرێ و بەشداری خەم و خۆشیان دەکرێ، لەم ژن و مێردە (محمدی کوڕی سیرین) کەوتەوە کە لێرەدا جێگەی باس و سەرنجی ئێمەیە!.

کاتێك (محمد) لە دایك بو، تەنها (دوو ساڵ) لە خیلافەتی (عثمان) مابو..کە پێگەیشت سودی تەواوی وەرگرت لە عیلم و زانستی ئەو هاوەڵانەی پێغەمبەرﷺ کە مابون لە ژیاندا، لەوانە: (زید بن ثابت، أنس بن مالك، عبدالله بن عمر، عبدالله بن الزبیر، أبو هریرة و هەندێکی دیکە)، پاشان بە ماڵەوە چونە (بصرە)، کە ئەو کاتە بنکەیەکی سەربازی گەورە بو بەرەو عێراق و وڵاتی فارس و بنکەیەکی بازرگانی و مەڵبەندێکی زانست بو..

(محمدی کوڕی سیرین) کاتەکانی خۆی دابەش کردبو، بەیانیان زوو ڕوی لە مزگەوتی بەصرە دەکرد و خەریکی فێربون و فێرکردن بو، تا خۆر بەرز دەبویەوە و ئەوکاتە ڕوی لە بازاڕ دەکرد، بۆ بازرگانی کە شەویش دادەهات ڕوی لە قورئانەکەی خوا دەکرد و بە دەم خوێندنەوەوە بە دڵ و بە چاو دەگریان، تا ئەو ڕادەیەی کەس و کار و دەرو دراوسێی بەزەییان پێ دادەهاتەوە، بە ڕۆژ بەردەوام یاد و ترسی خوای وەبیر خەڵکی دەهێنایەوە، تا ئەو ڕادەیەی کاتێك خەڵکی سەرقاڵ بە بازرگانی ناو شاری بەسرە دەیان بینی خێرا بیری خوایان دەکەوتەوە و (لا الە الا الله) و (الله اکبر)یان دەکرد...بە هەڵس و کەوتیش چاکترین مامۆستای خەڵکی بو لە مامەڵە کردندا و هەمیشە ڕەزامەندی خوای ڕەچاو دەکرد لە مامەڵەکردندا ئەگەر زیانی ماددیشی لێ بکەوتایە...

وردەکاری ئەو پیاوە لە دیندا تا ئەو ڕادەیە بو، کە هەندێ جار لێی تێ نەدەگەیشتن، بۆ نمونە جارێکیان کابرایەك بە ناهەق داوای دوو درهەمی لێدەکرد و دەیگوت: تۆ دوو درهەم قەرزداری منی، ئەویش دەیگوت شتی وا نییە و نەیدەدایەوە، کابراش گوتی: سوێند دەخۆیت، کە دوو درهەمم لات نییە؟ ئەویش گوتی: بەڵێ و سوێندی خوارد بۆ کابرا، لێرەدا زۆر پێیان سەیر بو کە ئەم بۆ دوو درهەم سوێند دەخوات! بە مەرجێك ئەم ماوەیەك لەمەوبەر لەبەر هۆیەکی بچوك دەستی لە چل هەزار دینار هەڵگرت، ئەویش لە وەڵامدا گوتی: بەڵێ سوێند دەخۆم، چونکە من دڵنیام کە ئەو دوو درهەمە بۆ ئەو حەڕامە و حەز ناکەم حەڕام بخوات.

(محمدی کوڕی سیرین) هەرچەند باسی خراپەی خەڵکی لا کرابایە، ئەم خێرا باسی چاکەیەکی دەکرد، تەنانەت ڕۆژێك باسی خراپەی (حجاج)یان لە لای کرد، ئەویش گوتی: بێ دەنگ ئامۆزا ئێستا حجاج چۆتە بەردەستی خوای خۆی، تۆش کاتێك دەچیە بەردەستی خوای گەورە، ئەو کاتە بچوکترین گوناهی خۆتت لە گەورەترین تاوانی حجاج لا گەورەترە، چونکە ئەو ڕۆژە هەر کەس

سەرقاڵی خۆیەتی، ئەوەش بزانە خوای باڵادەست تۆڵەی هەمو ئەوانە لە حجاج دەستێنێتەوە، کە حجاج ستەمی لێکردوون، هەروەك چۆن تۆڵەش لەوانە دەستێنێ، کە ستەمیان لە حجاج کردوە، لەمەودوا خۆت بە قسە پێ گوتنی خەڵکی خەریك مەکە.

(محمد کوڕی سیرین) وەك هەمو پیاوانی ناوداری ئەم ئوممەتی ئیسلامییە هەڵوێستی ئازاد و بوێرانەی هەبوە لە گوتنی هەقدا، ڕۆژێك والی عێراق لە سەردەمی (بني أمیة)دا دەنێرێت بە دوایدا بۆ سەردانی ئەمیش لەگەڵ ئامۆزایەکەیدا ڕۆیشت بۆ لای، والیش بەوپەڕی ڕێز و حورمەتەوە پێشوازی لێکردن و گەلێك پرسیاری کاروباری دین و دونیای لێکرد، پاشان گوتی: دەنگ و باسی شارەکەتان کاتێك هاتن؟

ئەمیش گوتی: کاتێك هاتین ستەم بەربڵاو بو، تۆش بێ ئاگا بوی لێیان، ئامۆزاکەی شانێکی تێ کوتا بۆ ئەوەی ئەم قسانە نەکات، ئەمیش گوتی: پرسیار لە من دەکرێ و لە تۆ ناکرێ و ئەمەش شاهێدییە و هەر کەسێکیش شاهێدی هەق نەبێت تاوانبارە، ﴿وَمَن يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُۥٓ ءَاثِمٌ قَلْبُهُۥ﴾[1].

کاتێك هەستان لە مەجلیسەکەدا والی بە هەمان ڕێزی لێگرتن و بەڕێی کردن و کیسەیەکی (٣٠٠٠) دیناریشی بۆ نارد بە خەڵات، بەڵام وەری نەگرت و گێڕایەوە، ئامۆزاکەی گوتی: بۆ وەری ناگریت؟!

ئەمیش وەڵامی دایەوە: (کەم کەس بتوانێ بەم شێوەیە حاڵی ببێ).

گوتی: ئەو گومانی چاك بە من دەبا و من بە پیاو چاك دەزانێ بۆیە خەڵاتم دەداتێ، دەی ئەگەر وا بێ، کە ئەو لێم تێدەگات دەبێ ئەو خەڵاتە وەرنەگرم (واتە پیاو چاك نابێ پێویستی بە خەڵاتی خەڵکی هەبێت)، خۆ

١ـ البقرة/٢٨٣.

ئەگەر وەهاش نەبم، کە ئەو پێم تێگەیشتوە، ئەوکاتەش هەر لێم حەلاڵ نییە و من شایەنی ئەو خەڵاتە نیم.

وردەکاری ئەم پیاوە زۆر بێ سنور بوە، تەنانەت هەندێك جار بەرگەی زیانی گەورەی گرتوە لە مامەڵەدا لەسەر شتی وا کە خەڵکی تر هیچ بایەخێك بەو شتە نادەن، ئەوەتا جارێك بایی (چل هەزار) دینار ڕۆنی زەیتی کڕیبو بە قەرز، کاتێك سەیر دەکات یەکێك لە هیزە ڕۆنەکان مشکێکی دارزاوی تێدایە، ئەمیش لە بیری خۆیدا گوتی: دیارە ئەم مشکە لە کارگەکە تێی کەوتوە و تایبەت نییە بەو هیزەیە، بە تەنیا و گشت ڕۆنەکە پیس بوە، ئەگەر بیگەڕێنمەوە بۆ خاوەنەکەی لەوانەیە بیفرۆشێتەوە بە خەڵکی دی، لەبەرئەمە هەر هەمو ڕۆنەکەی ڕشت و خۆی کرد بە ژێر قەرزەوە.

هەر لەسەر قەرزی ئەو ڕۆنە خرایە بەندیخانە، چونکە خاوەنەکەی داوای کرد و ئەمیش نەیبو بیداتەوە، بەڵام ئەو پیاوە لە بەندیخانەشدا هەر خاوەن هەڵوێست بو، پاسەوانی بەندیخانەکە دیتی چەند پیاوێکی بە تەقوا و خاوەنی عیبادەتێکی زۆرە، دڵی بۆی سوتا و پێی گوت: شەوانە دەتوانی بچیەوە ماڵی خۆت و بە ڕۆژ بێیتەوە بۆ بەندیخانە و بەم شێوەیە، تا ماوەی بەندییەکەت تەواو دەبێ، بەڵام ئەم قبوڵی نەکرد و دەیگوت: حەز ناکەم فێری خیانەت کردنت بکەم لە کارەکەتدا.

هەر لە بەندیخانەدا بو (انس کوڕی مالك) کاتی مردنی هاتبو، وەسیەتی کرد ئەگەر مرد با محمدی کوڕی سیرین بیشوات و نوێژی لەسەر بکات، کاتێك وەفاتی کرد هاتنە لای والی و وەسیەتەکەی هاوەڵەکەی پێغەمبەریان پێڕاگەیاند، ئەویش ڕازی بو، کە ڕێگە بدەن بە محمدی کوڕی سیرین بڕوات وەسیەتەکە جێبەجێ بکات، بەڵام ئەم دەیگوت: ناچمە دەرەوە لە بەندیخانە تاوەکو ڕەزامەندی خاوەن قەرزەکەش وەرنەگرن، چونکە من لەسەر مافی ئەو بەند کراوم، پاش ڕەزامەندی خاوەن قەرزەکەش ئینجا ڕۆیشت و وەسیەتەکەی

جێبەجێکرد و بۆ ئەوەی سەردانی ماڵ و منداڵی خۆی بکات گەڕایەوە بۆ بەندیخانە.

بە ڕاستی تەنها (عاصم الأحول) توانیویەتی پێناسەی ئەم پیاوە بکات، کە دەڵێت:

(ما رأيت رجلاً افقه في ورعه ولا أورع في فقهه من محمد بن سيرين).

واتە: کەسم نەدیتوە وەك محمدی کوڕی سیرین زانا و تێگەیشتو بێت لە وەرع کردنەکەیدا، هەروەها وەرەعیشی هەبێت لە زانایی و تێگەیشتنەکەیدا.

(هشام بن حسان) دەڵێت: محمدی کوڕی سیرین کاتێك بانگکرا با بۆ سەر دەعوەت و نان خواردن، دەچو لە ماڵی هەندێك دۆشاوی خورمای دەخوارد، ئینجا دەڕۆیشت بۆ دەعوەتەکە، کاتێك پێیان گوت: تۆ بۆ سەر دەعوەت دەچی ئەم دۆشاوە چییە دەیخۆی؟!

لە وەڵامدا دەیگوت: (حەز ناکەم برسیەتی سکم بەسەر سفرەی خەڵکییەوە تێر بکەم).

یەکێك لە قسەکانی ئەم پیاوە ئەوەیە کە دەڵێت: (ئەوە ستەمکردنە لە برایەکەت، گەر خراپترینی ئەوەی کە دەیزانی لە بارەیەوە بیڵێیت و چاکەکانی بشارییەوە).

ئەم پیاوە کاتێك پرسیاری لێکدانەوەی خەونیان لێدەکرد، دەیفەرمو لە خوا بترسە لە کاتی بە خەبەریدا، ئەوی لە خەودا دەیبینی زیانت لێ نادات.

(أتق الله في اليقظة لا يضرك ما رأيت في المنام).

(محمدی کوڕی سیرین) سەرەڕای هەمو ئەو خەسڵەتە جوانانە، خاوەنی گەورەترین پلە وپایەیە بەهۆی هاوبەشی کردن لە گەورەترین خزمەت بە ئیسلامدا، ئەویش بە بەشداری کردنی لە گەیاندن و گێڕانەوەی فەرمودە شیرینەکانی پێغەمبەرﷺ وەك (محدث)ێك، ئەم پیاوە فەرمودە شیرینەکانی

پێغەمبەری گێڕاوەتەوە لە (زيد بن ثابت) و ابن عمر و ابن عباس، ابي سعيد و عمران بن حصين و جندب و أنس و أبي هريرة و أبي بكر)ەوە.

بەم پێیە محمد بن سيرين هەر سێ بەهرەی (علم و فقه و ورع)ی پێکەوە گرێ داوە، نمونەیەکی لە هەڵکەوتویی پیاوانی ئەم ئوممەتە تۆمار کردوە و لە سالانی (١١٠)ی کۆچیدا لە تەمەنی هەشتاو ئەوەندا ساڵیدا، پاش (حسن البصري) بە سەد ڕۆژ بەسەر بەرزی و ڕوسوری ماڵئاوایی لە دنیاکرد و ئەرکی گەیاندنی ئەم دینەی بۆ نەوەکانی، پاش خۆی بەجێ هێشت، ئەمەیە بۆ خوا ژیان و ئاوەها دەبێ حاڵی بون لە دین و هەڵوێستی زانایان دەبێت بەم شێوەیە بێت، ئەوجا دەبنە جێگەی ئومێد و بۆ چاوساغی دەشێن لەمانەش بترازێ دەست بڕینە بە ناوی دینەوە.

ڕاستە زیندوو کردنەوەی ڕێبازی ئەو پیاوانە ئاسان نییە و ڕۆیشتن بەو ڕێگەیەدا لە هەمو کەس نایەت! بەڵام خۆ دەبێت هێندەش بوێر و ئازا نەبین لە لێدانی لاف ماموۆستایەتی و زانایەتی و لە دین حاڵی بون، دەبو بەو ئەندازەیەش هەست بە کەمی و خۆ بە کەم زانینمان هەبوایە، نەك بە بێ ئەوەی باجی ڕێگە بدەین و لاف گەیشتن لێ بدەین..

وانەی شەشەم: ربيعة الرأي

لە ساڵەکانی (٥١)ی کۆچیدا ئەمیری خوراسان، کە یەکێك بو لە هاوەڵانی پێغەمبەرﷺ بە ناوی (الربيع بن زياد) خۆی ئامادە کرد بۆ شەڕی ڕزگار کردنی (بلاد ما وراء النهرين) پەڕینەوە لە ڕوباری (فروخ)، (فروخ) لەم شەڕەدا خوای گەورە سەرکەوتنێکی کەم وێنەی کردە نسیبی لەشکری ئیسلام و فەڕوخیش پاڵەوانێتییەکی باشی نواند تێیدا، (ربيع)ی سەرکردە پاداشتێکی گەورەی دایەوە و ئازادی کرد لە کۆیلەیەتی و بەشێکی باشیش لە دەستکەوتی شەڕی دایە و هەندێکی زێدەیشی لە لایەن خۆیەوە پێ بەخشی.

(فەروخ) بە سەرکەوتوی و ئازادی و سامانێکی باش لە دەستکەوتی شەڕ و بڕێکیش دیارییەوە بە تەمەنێکی (٣٠) ساڵییەوە گەڕایەوە بۆ مەدینە لێرەدا بیری لەوە دەکردەوە، کە ماڵ و ژیانێك بۆ خۆی پێکەوە بنێ، ئەوە بو خانویەکی لە ناوەڕاستی مەدینەدا کڕی و ژنێکی خاوەن ئیمان و ژیریشی هێنا و کەوتە ناز و نیعمەتەوە، بەڵام دڵی هەر لە لای بەرەکانی جیهاد و تێکۆشانی ڕێگەی خوا بو، هەرچەند هەواڵی سەرکەوتنەکانی موجاهیدەکانی بەرەکانی شەڕ دەهاتەوە بۆ مەدینە ئەم زیاتر دڵی ڕادەتەکا و سوێی جیهادی دەهاتەوە بەسەریدا، تا ڕۆژێکی هەینی خوتبە خوێنی مەدینە مژدەی سەرکەوتنی لە بەرەکانی شەڕەوە دا بە موسڵمانان و هانی دان لەسەر جیهاد و تێکۆشان.

بۆیە بڕیاری دا پەیوەندی بکات بە لەشکری موسڵمانانەوە و بەرەو بەرەکانی شەڕ بکەوێتە ڕێ، کە هاتەوە بۆ ماڵەوە هەواڵی ئەم بڕیارەی گەیاند بە خێزانی، خێزانەکەشی گوتی: (پیاوەکە بۆ کێم بەجێ دێڵی بە کۆرپەیەکەوە، کە ئێستا لە دایك نەبوە، تۆ کابرایەکی بێگانەی و هیچ کەس و عەشیرەتت نییە لەم شارەدا)، فەڕوخیش گوتی: بۆ خوا بەجێت دەهێڵم وە (٣٠٠٠٠)هەزار دیناریشم، کە لە دەستکەوتی شەڕ بەرکەوتوە ئەویشت بۆ بەجێ دەهێڵم پارێزگاری لێبکەو بازرگانی پێوە بکە و مەسرەفی منداڵەکەشتی لێبکەتا دێمەوە بۆ لات بەسەرکەوتوی و سەلامەتییەوە یان پلەی شەهیدیم بە نسیب دەبێ کە خۆم ئاواتی بۆ دەخوازم، ئەمانەی گوت و بەرەو مەبەست کەوتە ڕێ...

چەند مانگێکی خایاند کۆرپەکەی لە دایك بو، کۆرپەیەکی هێند جوان و نازدار و پێکەوتو بو، ئەوەندە جێگەی دڵخۆشی دایکی بو خەریك بو بیری باوکی لە بیر بەرێتەوە و ناوی نا (ربیعە).

(ربیعە) هەر لە سەرەتاوە نیشانەی هەڵکەوتویی و نەجابەتی پێوە دیار بو، دایکیشی هەر ئەوەندە بو کوڕەکەی پێگەیشت، خستییە بەردەست مامۆستایان

و پەروەردەگەری بۆ دابینکرد ئەوەندەی نەخایاند فێری خوێندن و نوسین بو، پاشان قورئانی پیرۆزی لەبەرکرد و هەروەها شارەزایی لە فەرمودەدا پەیداکرد و، لە زمانی عەرەبیشدا شارەزا بو، لە بارەی دینیشەوە شارەزایی پەیدا کرد...

دایکیشی درێغی نەکرد لەگەڵ مامۆستاکانی کوڕەکەی بە بەخشینی دیاری و بەخشیش، هەرچەندە کوڕەکەی زیاتر پێگەیشتبایە ئەمیش زیاتر دیاری دەدایە مامۆستاکانی لەگەڵ ئەوەشدا هەر چاوەڕوانی باوکی بو، تاوەکو ئەم دیارییە بە نرخە (ربیع)ی کوڕی بۆ بکاتە مزگێنی و دڵی پێ خۆش بکات...

بەڵام (فەڕوخ) هەر دیار نەبو، پاشان بە چەندین جۆر هەواڵی دەهات، هەندێك هەواڵی ئەسیر بونیان هێنا و هەندێکیش دەیان گوت: لە بەرەکانی شەڕ دایە و بەردەوامە لەسەر جیهاد، بەڵام هەندێکی تر هەواڵی ئەوەیان هێنا، کە (فەڕوخ) بە پلەی شەهادەت گەیشتوە و ئاواتەکەی هاتۆتە دی.

ئەم هەواڵی سێیەمیان زیاتر لە دڵی چەسپی و بۆیە گەلێك خەفەتی لێ خوارد و دڵی غەمبار بو بۆی و کەوتە دوعای خێر بۆ کردنی لای خوای گەورە و داوای پلەی بەرزی قیامەتی بۆ دەکرد...

لەم کاتانەدا (ربیعە) تەواو گەورە بو، بۆیە دۆستانی بە دایکیان گوت، کە ئیتر (ربیعە) گەورە و جێگەی خۆیەتی پیشەیەکی بۆ دەست نیشان بکەی و ئەمیش خێرا فێری دەبێت و بژێوی خۆی و تۆیش پەیدا دەکات، دایکیشی گوتی: لە خوای گەورە داواکارم ئەوەی خێری دونیا و قیامەتی تێدایە بۆی دابین بکات.

بەڵام (ربیعە) زانستی بۆ خۆی هەڵبژارد و عەزمی کرد لەسەر ئەوەی کە ژیانی تەرخان بکات بۆ فێربون و فێرکردن...

بۆیە (ربیعە) بەرەو کۆڕی عیلم و زانستی ئەو کاتەی مەدینە کەوتە ڕێ و وەك تینوو بۆ ئاو ماندوو نەناسانە هەوڵی دەدا و دەیگوت: (مامۆستاکانمان گوتویانە زانست هەندێ لە خۆیت ناداتێ ئەگەر تۆ هەمو خۆتی نەدەیتێ): (إن العلم لا يعطيك بعضه إلاّ إذا أعطيته نفسك كلها).

ربیعە لە کەڵە پیاوانی تابیعی زانستی وەردەگرت، وەك (سعید بن المسیب، مکحول الشامي، و سلمة ابن دینار و ابو حزم)، ربیعە تەواو هەڵکەوت و ناوبانگی دەرکرد و قوتابیەکانی تەواو دەورەیان دا و ئەمیش نیوەی ڕۆژی تەرخان دەکرد لەماڵەوە بۆ کەس و هاوڕێکانی و نیوەی تریش لە مزگەوتی مەدینە بۆ عیلم و دەرس..

شەوێکی هاوینی مانگە شەو ئەوەی چاوەڕێ نەدەکرا ڕویدا، کابرایەکی تەمەن (٦٠) ساڵە بە کۆڵانەکانی مەدینەدا بە سواری ئەسپێکەوە شمشێر لە ملدا دەگەڕا بە شوێن ئەو ماڵەی کەوا بۆ (٣٠) ساڵ بەجێی هێشتوە، نە کەس دەیناسێتەوە و نە ئەمیش بە تەواوی کۆڵانەکانیش دەناسێتەوە، خەڵکی مەدینەش وا ڕانەهاتبون بە دیمەنی ئەو سوارانەی، کە دێن و دەچن بەرەو بەرەکانی شەڕ و ئەم دیمەنە بە لایانەوە سەرنج ڕاکێش نەبو، بەڵام لە دڵی ئەمدا خەمەکانی زیاتر کردو کەوتە خولیای ئەوەی ئاخۆ ژنەکەی چی کردبێ؟ ئاخۆ منداڵەکەی کوڕە یان کچ؟ ماوە یان مردوە؟ ئاخۆ سامانەکەی ماوە یان نا؟ لەم خەیاڵانەدا بو ڕێی کەوتەوە ماڵەکەی خۆی دیتی وا دەرگا کراوەتەوە و لە تاو خۆشی خۆی بیری نەبو لە دەرگا بدات و مۆڵەتی چونە ژورەوە وەربگرێ بۆیە ڕاستە و ڕاست چوە ژورەوە و خاوەن ماڵەکەش، کە گوێی لە دەنگی دەرگاکە بو دیتی لەبەر ڕۆشنایی مانگە شەودا کابرایەك بە شیر و تیرەوە هاتۆتە ماڵەکەی و ئەوەندەی نەماوە بگاتە نزیك خێزانە گەنجەکەی بۆیە ڕاپەڕی و بە پێی پەتی خۆی گەیاندە کابرای بێگانە و گوتی: ئەی دوژمنی خوا لە پەنا تاریکی شەودا دەدەی بەسەر ماڵەکەمدا و هێرش دەکەیە سەر خێزانم، وەك شێر پەلاماری کابرایدا و بواری قسەکردنی پێ نەدا و هەڵپژان بە یەکدا و کردیان بە هەرا و دەنگیان لێ بەرز بوەوە و، خەڵکی دراوسێ لە هەمو لایەکەوە خۆیان گەیاندە ماڵەکە و یارمەتییاندا، تا کابرای گرت و دەستی نایە بینی و ملی گرت و گوتی: سوێند بە خوا بەرت نادەم ئەی - دوژمنی خوا - تا

نـەت گەیەنمـە دەسـتی والـی...کـابراش گـوتی: مـن دوژمـنی خـوا نـیم و هـیچ گوناهێکیشم نەکردوە و دیتم دەرگاکراوە بو و هاتمە ژورەوە.

پاشان گوتی: ئەی خەڵکینـە ئـەوە مـاڵی خۆمـە و مـن نـاوم (فەڕوخـە)، ئایـا کەس نەماوە لە دەرودراوسێ (فەڕوخ) بناسێ، کە (٣٠) ساڵ پێش ئێستا ڕۆیشت بۆ جیهاد...

لـەم کاتـەدا دایکـی خـاوەن مـاڵ بـە خەبـەر هاتـەوە و لـە پەنجەرەکـەوە مێردەکەی دیت و وەخت بو لە خۆشیاندا زمانی لاڵ بێت و بانگی کرد، وازی لێ بێنن، ئەی (ڕەبیع) وازی لێ بێنە، کوڕم وازی لێ بێنە ئـەوە باوکتـە!!..خەڵکینـە ماڵتان ئاوا بێ وازیـان لێ بهێـنن خـوا پاداشـتتان بداتـەوە، نەکـەی فـەڕوخ ئـەوە کوڕەکەی خۆتە، هـەر ئەوەنـدەی گـوت و ـ ئیـدی ـ فـەڕوخ دەسـتی کـردە ملـی کوڕەکەی و باوەشی پێدا کرد، (ربیعە)ش پەلاماری باوکی دا و دەسـت و سـەر و گەردنی ماچ کرد و خەڵکەکەش بڵاوەیان لێکرد، ئیدی کەوتنە هەواڵ پرسین و دەنگ و باسی یەکتر، پاش ئەوەی بـە تـەما نـەبو لەسـەر زەوی جارێکی دی بـە یـەك بگەنـەوە بـەهۆی دابڕانـی (٣٠) سـاڵ لـە یـەکتر، بـەلام لـەم کاتانـەدا، کـە دڵخۆشی و کامـەرانی هەمویانی داگرتبـو، ئـەم هـەر خـەمی ئـەوەی بـو، ئەگـەر پرسیار لەو هەمو پارەیە بکات ئەم چی وەڵام دەداتەوە، کە هیچی نەماوەتـەوە، ئایا بـاوەڕ دەکات، کـە خـەرجی کوڕێـك (٣٠) هـەزار دینـاری ئـەو کاتانـەی تـێ بچـێت، ئایـا بـاوەڕ دەکـات، کـە کوڕەکـەی چـەندە بەخشـندەیە و پـارە بـە دەستییەوە نامێنێ و بۆ هاوڕێ و براکانی سەرف دەکات؟!

لـەم خەیاڵانـەدا بـو کـە فـەڕوخ گـوتی: ئـافرەت چـوار هـەزار دینـارم بـۆت هێناوەتەوە کوا پارەکە بیهێنە ئەمیشی بخەینە سەر، بەڵکو باخێکی پێبکڕین و ئەوەندەی تەمەنمان ماوە لە پەنایدا بیگوزەرێنین، بەلام ئـەم گـوێی لێ خەوانـد و قسەکەی ون کرد، بەلام دیسان لێی دووبارە کردەوە و گوتی: کوا پارەکە؟!

ئـەمیش گـوتی: لـە شـوێنێك دامنـاوە کـە پێویسـتە لـەوێ دابنـرێ، چـەند ڕۆژێکی دی بۆت دەردەهێنمەوە إن شاء الله...

دەنگی بانگ قسەکانی پێ بڕین و هەستا و دەست نوێژی گرت و گوتی ئەدی کوا (ربیعە)؟

گوتی: پێش تۆ ڕۆیشت بۆ مزگەوت.

کاتێك (فەڕوخ) چوە مزگەوت نوێژەکەی تەواو کرد و سەردانی قەبری پێغەمبەریﷺ کرد، پاش ماوەیەك، کە ویستی لە مزگەوت بچێتە دەر دیتی وا خەڵکێکی زۆر لە دەوری مامۆستایەك کۆبونەتەوە گەورە و بچوك بەوپەڕی ڕێز و تەقدیرەوە گوێ ڕادەگرن و وتەکانی دەنوسنەوە، کش و مات بون بۆ وتارەکەی لەبەر زۆری خەڵکەکەی دەوری، فەڕوخ نەیتوانی بزانێ ئەو مامۆستایە کێیە؟ کاتێکیش تەواو بو خەڵکەکە دەورمیان لێدا و لێی کۆبونەوە و بەرێیان کرد بەرەو دەرگای مزگەوت.

لێرەدا (فەڕوخ) ڕوی کردە کابرایەك و پرسی ئەرێ ئەم کابرایە کێیە؟

کابراش گوتی: تۆ خەڵکی مەدینە نی؟ گوتی: بەڵێ خەڵکی مەدینەم، ئەویش گوتی جا هەیە خەڵکی مەدینە بێت و ئەم مامۆستایە نەناسێ؟ گوتی: ئاخر من (٣٠) ساڵە ڕۆیشتوم بۆ جیهاد و تەنها دوێنێ گەڕاومەتەوە بۆ مەدینە، کابراش گوتی: دەی ئەم مامۆستایە یەکێکە لە تابیعییە بەڕێزەکان و ئیمام و مامۆستا و زانای مەدینەیە، سەرەڕای کەمی تەمەنەکەی، ئەوەتا دەبینی لە مەجلیسەکەیدا (أنس بن أنس - ابو حذیفة النعمان - یحیی بن سعید الأنصاري - سفیان الثوري - أوزاعي) و غەیری ئەوانیش دادەنیشن، سەرەڕای ئەوەش بەخشندە و بەڕێزە.

فەڕوخ گوتی: بەڵام نەت گوت: ناوی چییە؟!

کابرا گوتی: ناوی (ربیعة الرأي)یە، فەڕوخ گوتی: ربیعە الرأی؟! گوتی بەڵێ: ربیعە، بەڵام زانایانی مەدینە پێی دەڵێن (ربیعة الرأي)، چونکە جێگەی پرس و مەشورەتی ئەوانە...

فەڕوخ گوتی: ئەدی باوکی ناوی چییە؟ کابرا گوتی: ناوی فەڕوخە و باوکی (٣٠) ساڵە چوە بۆ جیهاد و دایکی بەم شێوەیە پەروەردەی کردوە و پێی گەیاندوە، کەوای گوت فەڕوخ چاوی پڕ بو لە ئاو و بە پەلە گەڕایەوە ماڵێ، دایکی ڕەبیعە گوتی: (ئەوە چیە)؟! گوتی: خێرە ئافرەت.

گوتی: رەبیعەی کوڕمان بینی لە پلە وپایەیەکی زانست و ڕێزدا بو، کە تا ئێستا هیچ کەسم لەو ئاستەدا نەدیتوە، ئەویش ئەم فرسەتەی وەرگرت و گوتی: دەی ئەوە باشترە یان (٣٠) هەزار دینار؟! گوتی: وەڵلاهی ئەوەم لا چاکترە لە هەمو سامانی دونیا، گوتی دەی ئەوی جێت هێشتبو لەمەدا سەرفم کردوە، ئایا ڕازی بەوە؟!

گوتی: بەڵێ ڕازیم و خوای گەورە پاداشتی تۆیش بداتەوە.

وانەی حەوتەم: حسن البصري

ژیواری حەسەنی بەسری: شاری بەسرە لە سەردەمی پێشەوا حەسەنی بەسریدا مەڵبەندی فەقیه و وێژەوانان بو، هەبونی ئەم جۆرە لێهاتوانەش کاریگەرییەکی زۆر و دەورێکی دیاری هەبو لە ڕێخۆشکردن بۆ ڕۆشنبیر کردن و پێگەیاندنی ئەم پێشەوایە و، هەمو ئەو کەسانەی کە لە زانست و زانیاری ئەویان هەڵێنجاوە. لەو کاتەدا بو، کە قوتابخانەی بەسرە سەری هەڵداو وەك هەنگاوی سەرەتا و ڕێ خۆشکەر بو بە دامەزراندنی (فێرگەی ڕا) (مدرسة الرأي) لە شاری کوفە کە پەیوەست بو بە بنەڕەتەکانی دین و ئەحکام و ڕاوو بۆچونی بەرز و ڕۆشنبیری فراوان و ئادابی جۆراوجۆر، پێشەوا حەسەنی بەسریش لەو سەردەمەدا ژیاوە و، لە یاوەرە بەڕێزەکانی پێغەمبەریش ﷺ (ئەبو موسای ئەشعەری و ئەنەسی کوڕی مالیك) ڕەزای خوایان لێبێت تا ئەوکاتە لە ژیاندا مابون، هەروەها هۆکاری تریش هەبون بۆ بەرەو پێش چونی بەسرە، وەکو دووری لە (دار الخلافة) و کاروباری ڕامیاری و کەشوهەوا و گەشەسەندنی ژیار و شارستانیەتی شارەکە.

لە دایك بون و گەشەکردنی:

(حەسەنی بەسری) لە شاری مەدینەی پیرۆز لە ساڵی (٢١)ی کۆچیدا (٦٤١ز) لە دایك بو، باوکی یەکێك بو لەو کەسانەی، کە لە شاری (مەیسان) لە لایەن موسڵمانانەوە دیل کرابو، کاتێك کە چوبوە (مەدینە) (خیرە)ی خواست، کە بەندەیەکی ئازادکراوی ـ ئوم سەلەمە ـ ی خێزانی پێغەمبەرﷺ بو لەبەرئەوەی پێش چونی بۆ مەدینە لە شاری بەسرە ژیا بو، لە مەینەدا ناوی خۆی گۆڕی بە (یەساری بەسری) و ببو بە ئازادکراوی: (زەیدی کوڕی ثابتی ئەنساری) جاری وا هەبو خەیری دایکی حەسەنی بەسری لە ماڵ دەردەچو و دوا دەکەوت، جا ئوم سەلەمە (خوای لێی رازی بێت) مەمکی خۆی دەدا بە حەسەن تا دایکی دەهاتەوە، هەندێك لە زانایان دەڵێن: ئەو هەمو ژیری و فرچکە پاکەی حەسەن بەهۆی بەرەکەتی (ئوم سەلەمە)یەوە بوە (خوای لێی رازی بێت).

(حەسەنی بەسری) لە (وادی القری) گەشەی کرد تاوەکو فێری ڕەوانبێژی و زمان پاراوی بێت و بنەماکانی زمانی عەرەبی فێر بێت، بۆیەش ئەوەندە زمان شیرین و قسە خۆش بوە، هاوچەرخی سەردەمی سەروەرانمان (عومەری کوڕی خەتاب و عثمانی کوڕی عەفان و عەلی کوڕی ئەبو تالیب) بوە.

بۆ خۆشی دەڵێ: کاتێ کو عثمان ﷺ کوژرا من تەمەنم چواردە ساڵان بوە..جا لەو ڕۆژەوەی فیتنە مەزنەکە هەڵگیرسا (عوسمان شەهید کرا) حەسەن لەمانەوە بێزار بو، بۆیە بە خۆی و خێزانەوە گواستیەوە بۆ شاری بەسرە و لەگەڵ کەسانێك لە هاوەڵاندا مایەوە و بە تەمێکردن و پەنددادان و ئامۆژگاری خەڵکەوە خەریك بو.

زانست و زمان پاراوی:

(حەسەنی بەسری) زانایایەکی فەقیهی کۆکەرەوەی متمانـەداری زمـان پـاراو بو. (عەمری کوڕی علاء) کە یەکێکە لە قوتابیەکانی دەڵێ: (کەسم نـەدیوە بـە قەد حەسەنی بەسری و حجاجی کوڕی یوسفی ثەقـەفی زمـان پـاراو بـێ، هێشتا حسن لە حجاج زمان پاراوتریش بو).

ڕەنگە گەیشتنی حسن بە زانایان و یاوەران لە بەسـرە وەك (ئەنەسـی کـوڕی مالـك) و لێـوە فێربونیـان ڕۆڵێکـی گـەورەی هـەبو بێـت لـە گەشەسـەندنی زۆر لایەنی و لکی زانستە فراوانەکەی بەهۆی زێدە هاتوچۆ کردنیشی بـۆ مزگـەوت، ڕەوانبێـژی و زانسـتی زیـاتر دەبـو، شـارەزاییەکی زۆریشـی لـە ڕاڤـە کـاری و فەرمودە و فیقها وەرگرتبـو، ڕۆژ بـە ڕۆژ ناوبـانگ و شـۆرەتی بـە وڵاتانـدا بـڵاو دەبویەوە، ئەوەش ڕەنگە بەهۆی دوعای (عومەری کوڕی خەتتاب) ﷺ کاتێك أم سلمة - خـوای لێـی رازی بـێ - حەسـەنی بـە بچوکی بـرد بـۆ لای و ئـەویش فـەرموبوی: (اللـهم فقهـه في الـدين و حببـه للنـاس) واتـە: خوایـە شـارەزا و تێگەیشتوی بکە لە ئایندا و لای خەڵکی خۆشەویستی بکە.

ئەوە بو خەڵکی لە هەمو لاوە دەهاتن بۆ لای تاوەکو زانسـت و زانیـاری لێـوە فێر ببن، بەرە بەرە ڕێز و هەیبەتی لە دڵـی خەڵکیـدا زیـادی دەکـرد و ژمـارەی قوتابیانیشـی گەیشـتە دەیـان و سـەدان قوتـابی، (غـەزالی) دەڵـێ: (قسـەکانی حەسـەن زیـاتر بـە قسـەی پێغەمبـەران دەچـون، ڕێنمویشـی گـەلێك لـە ئـی هاوەڵانەوە نزیك بوە یەکجار زمان پاراو بو، حیکمەت و ژیری لێوە دەڕژا).

زوهد و ڕەوشتی:

(حەسەنی بەسری) سەروەری تـابعین و پێشـەوای ئـەهلی زانسـت و ژیـری و ڕەئی بو لە سەردەمی خۆی، یەکجار زمان پاراو و ڕەوانبێژ بـو لـە پـاڵ لـە خـوا ترسی و زوهد و پارێزگارییەکەی ئەو پێشەوایە نەوەد (٩٠) ساڵ ژیا، تەنانـەت تاکە کەسێك قسـەیەکی ناشـیرینی لێ نەبیسـت و کـارێکی ناپەسـند و نـاڕێکی لێ

بەدی نەکرا، لە حیکمەت و ئامۆژگارییەکانیدا و لە تەمەنی گەورەیی و بچوکیدا هەر پەنای بۆ واتاکانی قورئان و فەرمودەی پێغەمبەرﷺ دەبرد.

کابرایەکی زاهد و خواپەرست بو، زۆربەی کات بە غەمباری دەهاتە بەرچاو، کە دادەنیشت وەك دیل دادەنیشت، کە دەدوا و قسەیشی دەکرد، وەکو یەکێك بو کە فەرمانی دۆزەخی بۆ دەرچوبێ، کاتێك قورئانیی دەخوێندەوە ئەوەندە دەگریا تاوەکو ڕیشی تەڕ دەبو، دونیای خستبوە پشت گوێی و زوهد و دڵتەنگی هەمیشەیی گەیشتبوە ڕادەیەك، کە دەیانگوت: زوهد لای هەشت کەس لە تابعییەکان کۆتایی پێ هات، کە یەکێکیان حەسەنی بەسرییە، کەسی دیکەشمان نەدیتوە دڵتەنگی لەو درێژتر بێت، لە هەمو خەڵکی شارەزاتر بو لە حەڵاڵ و حەرامدا، یەکجار دڵفراوان بوە، هەرگیز بە تەنیا نانی نەدەخوارد، هەر قسەیەکی کردبایە لە ڕەفتارەکانیدا ڕەنگی دەدایەوە، جل و بەرگی وەکو هەژاران وا بون گرنگی بە دونیا نەدەدا.

ئیبراهیمی یەشکریی دەڵێت: هەر جارێك دەم دیت وام دەزانی تازە کارەساتێکی بەسەرهاتوە، ئەمانە و چەندین سیفەتی بەرزی دیکەی گەیاندبویانە پلەیەکی باڵا لە ناو خەڵکدا، تاکو بو بە پێشەوا و، لە گوتەکانیشیدا وەك وێژەوانێکی ڕەوشت بەرز و خاوەن زوهدێکی شکۆدار ئاماژەی بۆ دەکرا..

کۆڕی ئامۆژگاریەکانی:

(حەسەنی بەسری) لە کۆڕ و مەجلیسەکانیدا خەریکی ئامۆژگاری و دەست گرتنی خەڵکی بو بۆ کاری چاکە و پەند وەرگرتن لە کەسانی دیکە، دەیگوت: ڕەحمەتی خوا لەو کەسەی، کە ئامۆژگاری براکەی و کەس و کاری خۆی دەکات و ئاگاداریان دەکاتەوە لە بارەی: (نوێژ و زەکات و دراوسێ و ماڵەکانیان) و

بەڵکە خوا ڕەحمتان پێ دەکات، چونکە خوای گەورە لە مەرجی بەندەیەکی خۆیدا دەفەرمویت: ﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُۥ بِٱلصَّلَوٰةِ وَٱلزَّكَوٰةِ وَكَانَ عِندَ رَبِّهِۦ مَرْضِيًّا﴾[١].

زۆربەی ئامۆژگارییەکانی ڕێنمونی کردن و یادهێنانەوەی بۆ خەڵکی تێدا بو، هەمیشە لە نێوان قسەکانیدا ئایەتەکانی قورئانی پیرۆز و فەرمایشتەکانی پێغەمبەری ﷺ دەهێنایەوە، لە زۆر کاتیشدا بە گوتەی (یا ابن ادم...) دەستی پێ دەکرد، هەروەك دەیگوت: (یا ابن آدم کیف تکون مسلماً ولم یسلم منك جارك، وکیف تکون مؤمناً ولم یأمن منك الناس).

واتە: ئەی ئادەمیزاد چۆن تۆ موسڵمانی لە کاتێکدا، کە دراوسێیەکەت لێت سەلامەت نەبێت (ئەمین نەبێت)، چۆن ئیمانداریك دەبیت و خەڵکی لێت ئەمین نەبن.

لە دوانەکانیدا زۆر جار پەنای دەبردە بەر چیرۆك و بەسەرهاتی دوور لە شتی پروپوچ و قسە هەڵبەستن و شتی ناڕاست، گەورەترین ئامۆژگاریکەر و حیکایەت خوانی سەردەمی خۆی بوە و لە هەمویان قسە ڕەوانتر بوە، قسەکانیشی هەمیشە لە ناخی دڵییەوە هەڵدەقوڵان.

نامە و پەیامەکانی:

(حەسەنی بەسری) پێشەوا، زۆربەی نامە و پەیامەکانی بۆ خەلیفە و خەڵکی دیکەش بە ڕێنمونی و ئامۆژگاری دەستی پێ دەکرد، هەروەك لە کۆڕ و کۆبونەوەکانی مزگەوتەکانیش هەروای دەکرد..

گەلێك نامە گۆڕینەوە لە نێوان ئەو و عمری کوڕی عبدالعزیزدا هەبو، بەناوبانگترین نامەکانیش ئەوەیە کە لە سیفەتەکانی پێشەوای دادوەر دەدوێ، کە لە ساڵی (١٩٩)ی کۆچی، بۆی ناردووە..

١ـ مریم/٥٥.

کاتێك کە عومەر بو بە خەلیفە، لەم نامەیەشدا شێوازی کاریگەر و بە توانا و لێهاتوانەی حەسەنی بەسری دەردەکەوێت، لە پاشانیش لە لایەن خەلیفەوە بە قازی شاری بەسرە هەڵدەبژێرێت لەبەر چاکەکاری و لێهاتویی.

هەروەها لە نێوان حەسەنی بەسری و (حجاج)دا نامە گۆڕینەوە و ڕوداو هەبون، تێکڕای نامەکانیشی لە لایەن مامۆستا و زانای ناودار (ابن الجوزي)یەوە کۆکراونەتەوە.

قوتابیەکانی:

کۆڕ و مەجلیسەکانی ئیمام فراوان بون و قوتابیشی زۆر بون، لە دیارترین قوتابیەکانی، واصلی کوڕی عطاء، مالیکی کوڕی دینار و، سوفیانی کوڕی عویەینە و زۆرێکی تریش، زۆری قوتابیەکانیشی بەڵگەن لەسەر زۆری زانست و زانیارییەکەی.

کۆچی دوایی:

حەسەنی بەسری پێشەوا لە دوا دوای ژیانیدا نەخۆش کەوت و لە دوایین ڕۆژانی ژیانیدا کەسانێك هاتنە لای و پێیان گوت: لە زانستی خۆتمان پێ ببەخشە، ئەویش گوتی: من سێ شتتان پێ دەڵێم، ئینجا گوتی: لە هەمو خەڵکی زیاتر لەو شتانە واز بهێنن کە نەهیتان لێ کراوە، لە هەمو کەس زیاتر ئەو چاکانە بکەن کە فەرمانتان پێکراوە بیکەن، بشزانن هەنگاوی ئێوە دوو هەنگاوە، هەنگاوێك بۆ ئێوەیە و هەنگاوێك لەسەر ئێوەیە، جا بزانن لە کوێ دێن و بۆ کوێ دەچن.

لە پاشدا (حەسەنی بەسری) کۆچی دوایی کرد و مردنیشی بوە ڕوداوێکی مەزن لە ساڵی ١١٠ی کۆچیدا و لە مانگی ڕەجەب و ڕۆژێکی هەینی (جمعە)دا، لە زوبەیری شاری بەسرادا بە خاك سپێردرا و تێکڕای خەڵکی لەو ڕۆژەدا دەستیان لە کاروباری هەڵگرت و بە شوێن جەنازەکەیدا ڕۆیشتن.

وانەی هەشتەم: وەکیعی کوڕی جەڕاح

وەکیعی کوڕی جەڕاحی کوڕی مەلیحی کوڕی عەدییە، بە ئەبو سوفیانی کوڕی روئاسی ناسراوە، بۆیەش پێی دەڵێن روئاسی، چونکە لە بەرەی (روئاس)ی خێڵی (قەیسی عیلان)، ناسراو بوە، لە ساڵی (١٢٩ك) ـ (٧٤٦ز)ی لە شاری (کوفە) لە دایك بوە، لەو کاتەدا باوکی لەسەر (بيت المال)ی شارەکە بوە، دەشڵێن بنەچەی دەگەڕێتەوە بۆ گوندێك لە گوندەکانی (نەیسابور).

وەکیع لە کوفەدا پێ گەیشت و گەشەی کرد، کە ئەو کاتە شاری زانایان و زانکۆی زانستەکان بوە لە ناو کۆڕی مزگەوتەکان پەروەردە بو بو، زانیاریشی لە زانا دیار و ناسراوەکانی وەردەگرت، کە لە سەروی هەموویانەوە پێشەوا (أبو حنيفە) بو، وەکیع زانستێکی زۆری لێوەرگرت، هەروەك گوێی دەگرت لە زانایانی تری وەکو ئیسماعیلی کوڕی ئەبو خالید و هیشامی کوڕی عوروە و سلێمانی ئەعمەش و ئیبنو جورەیج و ئەوزاعی و سوفیانی ثەوری و شوعبە)، تاکو بو بە یەکێك لە گەورە ناودارانی شوێنکەوتوی شوێنکەوتوان (أتباع التابعين) کە لە زانست و زانیاریدا بە توانا و باڵا دەست بوە..

لە ئەنجامدا گەلێك لە زانا و پێشەواکانمان بونە قوتابی (وەکیع) و گوێیان بۆ گرت و لێیان دەگێڕایەوە، وەکو (عبدالله ی کوڕی موبارەك و ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و یەحیای کوڕی معين و علی کوڕی مەدینی و عوسمانی کوڕی ئەبو شعبە) و گەلێکی تریش، چەندین جار وەکیع هاتۆتە (بەغدا) و دواوە و فەرمودەی گێڕاوەتەوە، هەر لە تەمەنێکی بچوکەوە نیشانەی زیرەکی پێوە دیار بوە بۆیە زاناکان ئەوەیان لێ بەدی کردوە، کە مرۆڤێکی چاکەکار و خزمەتکاری دینی لێ دروست ببێت، بۆیە گرتویانەتە باوەش و دەستیان گرتوە و، چاودێرییان کردوە، لەم زانایانەش: (ئیمامی ئەعمەش) مامۆستای بوە، وەکیع دەڵێ: چومە لای ئەعمەش و پێم گوت: فەرمودەم بۆ بگێڕەوە (حدثني)!! پێی گوتم: ناوت چییە؟ گوتم: وەکیع، گوتی: ناوێکی شیاوە و ناوبانگێکیشی دەبێ...!!، وەکیع دەڵێ: هەمو مانگێك دەچومە لای ئەعمەش و ئەو بەشە

ماڵەم بۆ دەبرد، كە لە (بيت المال) لای باوكم بۆم وەردەگرت، ئەويش بۆم دەدوا و بۆی دەگێڕامەوە.

وەكيع هێشتا نێوجەوان بو (لاو) بو (سوفيانی ثەوری) بانگی دەكرد: ئەی روئاسی وەرە بزانم چت بيستوە؟! ئەويش دەيگوت: فلانە كەس وای بۆ گێڕامەوە و وای دەفەرمو، (سوفيان) بزەی دەهاتە سەر لێوان و سەيری بە لەبەركردنی (وكيع) دەهات.

جارێكيان (سوفيان) سەيری چاوی (وەكيع)ی كرد، زيرەكی و لێهاتويی تێدا بەدی كرد و گوتی: ئەم (روئاسی)يە دەبينن؟! نامرێ تاوەكو نەبێتە خاوەن پلە وپايەيەكی بەرز و مەزن!!

كاتێك (سوفيان) كۆچی دوايی كرد، (وەكيعی كوڕی جەڕاح) لە شوێنی دانيشت و هەندێك دەڵێن لە مامۆستاكەی بە پشتەوەتر بو، (العقيتي) دەڵێ: لە لای (حەمادی كوڕی زەيد) بوين لە ساڵی (١٧٠ك) وەكيعيش لە لای بو، كاتێك (وەكيع) هەستا، گوتيان: ئەمە ڕاويەی (سوفيانە)، (حەماد) گوتی: بەڵكو بڵێن ئەمە لە سوفيان باشترە.

(يەحيای كوڕی موعين) دەڵێ: لە وەكيع باشترم نەديتوە، گوتيان تەنانەت عبدالله ی كوڕی موبارەكيش؟! گوتی: عبدالله ی كوڕی موبارەك چاك بو، بەڵام لە وەكيع چاكترم نەديتوە!!.. هەر (يەحيای كوڕی موعين) وەكيع دەهێنێتە ريزی (ئەوزاعی) و دەڵێ: (وا لله كەسم نەيديتوە بە قەد وەكيع بۆ خوا فەرمودە بگێڕێتەوە و كەسيشم نەديتوە لە وەكيع زياتری لەبەربێ، هەروەها (وەكيع) لە سەردەمی خۆيدا وەكو (ئەوزاعی)يە لە سەردەمی خۆيدا).

فراوانترين هەڵسەنگاندنيش دەربارەی (وەكيع) قسەی (ئيبنو عەممار)ە كە دەڵێت: لە سەردەمی وەكيعی كوڕی جەڕاح لە شاری كوفەدا كەس نەبوە لە (وەكيع) فەقيهتر و زاناتر بە فەرمودە، وەكيع شارەزاييەكی تەواوی هەبوە لە جيا كردنەوەی چاك و خراپ.

کۆمــەڵێك زانــای زۆر لــە ترســی (قازیایــەتی) ڕایــان دەکــرد و ناســراون، وەکیعــیش یەکێکــە لــەو زانایانــە، چـونکە لــە دەرچـونی قوتابخانــەی (ئــەبو حەنیفە) و (سوفیانی ثەوری) بوە.

دەگێڕنەوە جارێکیان دەچێت بۆ (بەغدا) لەگەڵ (عبدالله ی کوڕی ئیدریس و حەفصی کوڕی غیاث)، ئەمیری ئیمانـداران دەیـەوێ یـەکێکیان بکاتـە (قـازی) (وەکیع و ئیبنو ئیدریس) رازی نابن بەڵام (حفص) رازی دەبێت کە ببێت بە قازی، جا ئەو زانایانەی، کە قازیایەتیان ڕەتدەکردەوە، پەیوەنـدییان دەپچڕاند لەگەڵ ئەوانەی، کە دەبون بە (قـازی)، هەرچـەندە دۆسـتێکی نزیکیشیان بوبـا، بۆیە وەکیعیش خۆی دابڕی لە (حفص)ی هاوڕێی و هـەتاوەکو مـرد پەیوەنـدی لەگەڵیدا نەبو..

لە (محمدی کوڕی علی وراق)ەوە هاتوە، کە دەڵێ: (لە ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبـەلم پرسـی: کامیانـت لـە لا خۆشەویسـترە؟! وەکیعـی کـوڕی جـەراح یـان عبدالرحمن ی کوڕی مەهدی؟ گوتی: (حەفصی کوڕی غیاث) هاوڕێ و هـاوەڵی وەکیع بو، جا کاتێك (حفص) بـو بـە قـازی وەکیـع پەیوەنـدی لەگەڵدا پچڕاند تـاوەکو مـرد، بـەڵام (عبـدالرحمن ی کـوڕی مەهـدی) هـاوڕێی (موعـاذي کـوڕی موعـاذي عەنبـەری) بـو کاتێـك معـاذ بـوە قـازی، عبـدالرحمن هـەتاوەکو مـرد پەیوەندی لەگەڵیدا هەر بەردەوام بو..

(ئیمـام ئەحمـەدی کـوڕی حەنبـەل) دەربـارەی زانـایی وەکیـع دەفـەرموێت: (هەرگیز پیاوێکم نەدیت وەکو وەکیـع لـە عـیلم و لەبـەرکردن و سـەنەدەکان و بەشـەکان - الأبـواب - لەگـەڵ دڵکـزی و خۆپارێزییـەکی زۆردا...)، هـەروەها دەفەرموێت: قـەت بـە دوو چـاوانم کەسـێکی وەکـو وەکیعم نـەدیتوە فـەرموده وەکو وەکیع باش لەبەربکات، لە باسی (فیقه)دا زۆر چاك بو، خۆپـارێزی (ورع) و تێکۆشین (الاجتهاد)ی هەبو، ڕەخنە و کەم و کوڕی لە کەس نەدەگرت.

(وەكیع) دەربارەی (زوهد) دەیگوت: زوهد هەر لە حەڵاڵ دایە حەڵاڵیش كەمە، وەكو شتێكی مردار سەیری دونیا بكە، هێندەی لێ وەربگرە، كە ڕات بگرێ، جا ئەگەر حەڵاڵ بێت، ئەوا تۆ زوهدت بوە، خۆ ئەگەر حەرامیش بوە ئەوا تۆ هەر هێندەت لێوەرگرتوە كە خۆتی پێ ڕابگری، ئەوەندەش بۆ تۆ حەڵاڵە، ئەگەر شوبوهاتیش بێ، ئەوا سەركۆنە كردنێكی كەمی لەسەرە!!

زۆر جار قوتابی و هاوڕێكانی سكاڵای حاڵی خۆیان لای دەكرد و داوای دەرمانی دەردی دەروونیان لێدەكرد، ئەویش وەكو دوكتۆرێكی لێزان دەردەكەی دیاری دەكرد و ڕێی رزگار بونی نیشان دەدان، هەروەكو جارێكیان (ئیمام شافیعی) (سكاڵای خراپی لەبەركردنی خۆی لا دەكات، ئەویش پێی دەڵێت: (واز لە گوناهكردن بهێنە)، ئینجا (شافیعی) ئەم ڕوداوە لە دوو بەیت شیعردا كۆ دەكاتەوە و دەڵێ:

شــكوت الى وكيــع ســوء حفظــي
فأرشــدني الى تــرك المعاصــي
وأخبرنــي بــان العلــم نــور
ونــور الله لا يهــدى لعاصــي

وەكیع بە درێژایی ڕۆژگار هەر لە نێوان كۆڕی دەرس و خوێندن و میحرابی نوێژكردندا دەهات و دەچو، بە قورئان فێركردن و فەرمودە گێڕانەوە و فتوا دانەوە خەریك بوە، لە جەژنەكان و ڕۆژی گومان (یوم الشك) نەبێت، بەردەوام بەڕۆژوبوە، ئەوكاتەی دەستی بەتاڵ بو بێت بە قورئان خوێندن و یادی خوا بەسەری بردوە، شەوانەش بۆ ماوەیەكی زۆر قورئانی دەخوێند و دوای ئەوەی، كە كەمێك دەنوست، دووبارە هەڵدەستایەوە و بە نوێژ و قورئان خوێندن و پاڕانەوە و ئیستیغفارەوە خەریك بوە، تاوەكو دەبوە بەیانی و دوو ڕكاتە سوننەتەكەی پێش نوێژی بەیانی دەكرد، كە پێغەمبەرﷺ دەفەرموێت: (خير من الدنيا وما فيها) چاكترە لە دونیا و هەمو شتێكی لە دونیادا هەیە.

(وەكیع) تا بڵێی: مرۆڤێكی دەست پاك و بێ زیان و بە ئارام بوە.

(مەلیحی) كوڕی دەڵێت: (كە باوكم لەسەرەمەرگ دابو، هەردوو دەستی بۆ دەرهێنام و گوتی: كوڕەكەم دەستەكانم دەبینی؟! هەرگیز بەم دەستانەم لە هیچ شتێكم نەداوە).

هەر كەسێك كە خراپەیەكی بەرامبەر (وەكیع) بكردبایە (ببوایە) ئەم هەر چاكە و بە ڕێك و پێكی وەڵامی دەدایەوە، لە هەمو حاڵ و كاروبارێكدا خاوەنی ئەدەب و ڕێزێكی زۆر بوە، (سەلی كوڕی جونادە) دەڵێ: (حەوت ساڵ لەگەڵ وەكیعی كوڕی جەڕاح دانیشتم، نەم دیت جارێك تفێك بكات، نەم دیت بەردێك هەڵبگرێت، نەشم دیت، ئەگەر لە جێگەیەكدا دانیشت بجوڵێتەوە، هەر كاتێك دیتبێتم ڕو لە قیبلە دانیشتوە، هەروەك بۆ نوێژكردن دابنیشێ، هیچ كاتێكیش نەم دیت سوێند بە خوا بخوات).

وەكیعی زانا لە ڕۆژی عاشورای ساڵی (١٩٧ك) و (٨١٢ز) كۆچی دوایكرد، لە كاتی گەڕانەوەی لە حەجی ئەو ساڵەیدا هەر لە ڕێگادا لە شاری مەككەی پیرۆز نێژرا..

خوای گەورە ڕەحم بە وەكیعی فەرمودە ناس و فەقیهو مامۆستا و ڕابەر بكات و پاداشتی بە خێری بداتەوە.

وانەی نۆیەم: (ئیمامی بوخاری)

پێشەوا بوخاری: یەكێك بوە لە پیاوە كەم وێنەكانی ئیسلام، لە فەرمودەناسیدا كەس نەبوە شان لە شانی بدات، هەر لە تەمەنی منداڵییەوە ڕا و قسەكانی لە لایەن زانا بەرز و بە تەمەنەكان پەسەند كراوە.

پێشەوا بوخاری: ناوی (محمەدی كوڕی ئیسماعیلی كوڕی ئیبراهیمی كوڕی موغیرەی كوڕی بەردیزبەی (جەعەفی)یە و لە ساڵی (١٩٤ك) لە دایك بوە،

بەردیزبە: فارس بوە و لەسەر دینی نەتەوەکەی مردووە، موغیرە: لەسەر دەستی یەمانی جەعفی بوەتە موسڵمان، هەر لەبەرئەمەشە نازناوی جەعفی لێنراوە، ئیسماعیل: کە باوکی ئیمام بوخارییە، پیاوێکی موسڵمانی لە خوا ترس بوە و لێی دەگێڕنەوە لە سەرەمەرگیدا گوتویەتی: نەمزانیوە درهەمێکی حەرام، یان درهەمێکی بە شوبهە لە ماڵەکەمدا هەبێت.

ئیمام بوخاری، کە باوکی مردوە منداڵ بوە، پاشان دایکی بەخێوی کردوە، هەر لە (٩) ساڵییەوە بە دوای زانست و زانیاریدا گەڕاوە، لە (١٠) ساڵیدا وای بە دڵدا هاتوە، کە فەرمودەکانی پێغەمبەرﷺ لەبەربکات، چەندین مامۆستای بەرز و بەڕێزی هەبوەو دەرسی لێوەرگرتون، خۆی دەڵێت: من لە هەزار و هەشتا کەس فەرمودەم وەرگرتوە، نووسیومەتەوە، تەنها ئەو مامۆستایانەش بون، کە ئەهلی فەرمودە بون، لە (١١) ساڵیدا کتێبی ئیبنوالموبارەکی وەکیعی لەبەرکردوە و ڕا و وتەی ئەوانی زانیوە.

لە ساڵی (١٠)ی کۆچیدا لەگەڵ دایکی و ئەحمەدی برای چونەتە شاری مەککە و حەجیان کردوە، دایکی و براکەی گەڕاونەتەوە خۆشی ماوەتەوە بە مەبەستی کۆکردنەوەی زانست و زانیاری.

خۆی دەفەرموێت: دووجار چومەتە میسر و شام و چوار جاریش چومەتە بەسرە و شەش ساڵیش لە حیجاز ماومەتەوە و زۆر جاریش چومەتە بەغدا و کوفە.

ئیمام بوخاری توانایەکی سەرسوڕهێنەری لە لەبەرکردندا هەبوە، لە هەر کۆڕ و مەجلیسێکدا دانیشتبایە هەر فەرمودەیەکیان گوتبایە دەست بەجێ لەبەری دەکردوە و لە بیری نەچوەتەوە.

(حاشیدی کوڕی ئیسماعیل) ڕەحمەتی خوای لێبێت دەڵێ: بوخاری ماوەی (١٦) ڕۆژ بو لەگەڵمدا دەهاتە مەجلیس و کۆڕی شێخەکانی بەسرە و هیچی

نەدەنوسیەوە، ئێمەش گلەییمان لێدەکرد و دەمان گوت: بۆچی نانوسییەوە؟! گوتی: بێزارتانکردم بێنە بزانم ئێوە چیتان نوسیوەتەوە؟، ئێمەش هەمو نووسراوەکانمان هێنا زیاتر لە (١٦) فەرموده بو، ئینجا ئەویش بێ ئەوەی تەماشایان بکات، هەر لەبەرخۆی هەمویانی بۆ خوێندینەوە!

جارێکیان بوخاری دەچێتە بەغدا، فەرمودەناسەکانی بەغداش ویستیان زیرەکییەکەی تاقی بکەنەوە، ئەوە بو دەکەسیان تەرخان کرد و هەریەکەشیان دە فەرمودەیان ئامادە کرد، بەڵام فەرمودەکان (مقلوب) کردبۆوە، واتە جێ گۆڕکێیان بە ئیسنادو مەتنی فەرمودەکان کردبو، بەم جۆرە هەریەکەیان یەکە بە یەکە فەرمودە مەقلوبەکانیان بۆ ئیمام بوخاری خوێندەوە، ئەویش لە دوای هەر فەرمودەیەکدا دەیگوت: نازانم، تا تەواویانکرد، ئینجا ڕوی کردە یەکەمیان و پێی گوت: تۆ بەم جۆرە فەرمودەی یەکەمت گوت، بەڵام وا نییە و بەم جۆرەیە، ئیدی بەم شێوەیە فەرمودەکانی هەر دە کەسەکەی ڕاست کردەوە، لە ئەنجامدا زاناکان هەمویان زیرەکی بوخارییان بۆ دەرکەوت و دانیان پێدا هێنا.

(محمدی کوڕی حەمدەوی) ڕەحمەتی خوای لێبێ دەڵێ: لە بوخاریم بیست، کە دەیگوت: سەد هەزار فەرمودەی صەحیحم لەبەرە و دوو سەد هەزاری غەیرە صەحیحیشم لەبەرە. بۆ زیرەکی ئیمام بوخاری بەسە کە (عبدالله ی کوڕی منیر) ڕەحمەتی خوای لێ بێت، فەرمودەی لە ئیمام بوخاری وەرگرتوە و، نوسیویەتییەوە، لە کاتێکدا عبدالله مامۆستایەکی ئەو بوە و بوخاریش فەرمودەی لێ وەرگرتوە.

زوهد و خواناسین:

ئیمام بوخاری زوهدی زۆر بوە و چەندین ڕوداو و سەرگوزشتەی لێ دەگێڕنەوە، خۆی دەڵێ: مانگی بایی پێنج سەد درهەمم ئیشدەکرد و هەموم لە ڕێگەی زانست و زانیاری سەرفکردوە.

جارێك چوە بوە لای ئەبو مەعشەری ضەریر - رەحمەتی خوای لێ بێ - و گوتی: گەردنم ئازاد بکە، گوتی: لە چی؟ گوتی: ڕۆژێك فەرمودەیەکت دەگێڕایەوە و لەگەڵ گێڕانەوەکەتدا دەست و سەرت دەجووڵاند، منیش بەمە موعجەب بوم و زەردەخەنەیەکم کرد، ئەبو مەعشەر گوتی: ئەوە گەردنم ئازاد کردی.

ئیمام بوخاری دەڵێ: ڕۆژێك دووجار لەسەریەك لە خوا پاڕامەوە و خوای گەورەش هەردوکی بۆ گیراکردم، بۆیە چیدی حەز ناکەم بپاڕێمەوە نەوەکو لە چاکەکانم کەم بێتەوە، هەروەها دەڵێ: لەوەتەی زانیومە غەیبەت حەرامە، غەیبەتی کەسم نەکردوە.

ئیمامی بوخاری ئەوەندە بە ئەدەب و بەڕێز بوە، تەنانەت زۆر کەم گوتویەتی: فلان کەس (وضاع)ە و فلان کەس (کذاب)ە بەڵکو دەیگوت: (رماه فلان) (کذبه فلان) (سکتوا عنه) (ترکوه) (فیه نظر)، ئەبو بکەری کوڕی منیر - رەحمەتی خوای لێ بێت - دەڵێ: جارێکیان ئیمام بوخاری نوێژیدەکرد و زەنگە سورەیەك (١٧) جار پێوەیدا کە لە نوێژەکەی بوەوە وتی: تەماشا کەن بزان ئەوە چی بو ئەزیەتی دام، کە تەماشای (پشتی)مانکرد، دیتمان لە (١٧) حەڤدە جێگاوە پێەوی داوە، کەچی هەر نوێژەکەی نەبڕیوە.

(محمدی کوڕی مەنسور) دەڵێ: باوکم بۆی گێڕاومەوە و گوتی لە مزگەوت لە مەجلیسی بوخاریدا دانیشتبوین، پیاوێك لەو لاوە شتێکی پیسی لە ڕیشی کردەوە و فڕێی دایە سەر زەوی، دەڵێ: دیتم بوخاری سەرنجی دابو بە خەڵك و شتە پیسەکە، بزانێ کەس هەیە هەڵیبگرێتەوە؟ بەڵام کاتێك زانی کەس ئاگای لێنییە، بۆ خۆی چو شتە پیسەکەی هەڵگرتەوە و خستییە ناو گیرفانی خۆی تاوەکو ڕۆیشتە دەرەوە و لەوێ فڕێی دا...

لە رەمەزاندا: لە شەوی یەکەمەوە برادەرەکانی دەهاتنە لای و ئەویش پێش نوێژی بۆ دەکردن، لە هەر ڕکاتێکدا (٢٠) ئایەتی دەخوێند، بەم جۆرە تا

ڕەمەزان تەواو دەبو، خەتمە قورئانێکی دەکرد، لە نوێژی بەیانیشدا نیوە، تا سێیەکی قورئانی تێدا دەخوێندەوە و لە هەر سێ شەوێکدا خەتمێکی تێدا دەکرد، هەر ڕۆژەش خەتمێکی دەکرد و لە کاتی ڕۆژوشکاندندا تەواوی دەکرد.

ئیمامی بوخاری تیر ئەندازێکی کارامە بو هەردەم نیشانە و هەدەفی پێکاوە، هەروەها زۆر بەڕێز بوە بەرامبەر بە قوتابیەکانی، نانی زۆر کەم خواردووە.

ئیمام بوخاری چەندین کتێبی بێ وێنەی داناوە لەوانە:

(الجامع الصحيح) و (الادب المفرد)، تەرتیب و تەبویبی کتێبی (الجامع الصحيح)ی لە مەککەدا داناوە، ماوەی (١٦) ساڵ پێوەی خەریك بوە و فەرمودەکانی لەناو (٦٠٠) هەزار فەرمودە هەڵبژاردووە، دەڵێ: (هیچ فەرمودەیەکم تێ نەکردوە ئیستخارەم کردوە و دوو ڕکات نوێژم کردوە) هەروەها گوتویەتی: (فەرمودەی صەحیح نەبوبێ لەم کتێبەم نەکردوە) ئەو صەحیحانەی جێم هێشتون لەمانە زۆرترن، ئەمەش بۆ ئەوەی درێژ نەبێتەوە، ئەم کتێبە زۆر ڕاڤە و پەراوێز و کورتکردنەوەی بۆ کراوە، گرنگترینیان ئەمانەن:

١. (عمدة القارئ) للعلامة بدرالدين محمود بن احمد الحلبي.
٢. (ارشاد الساري) للعلامة ابي العباس احمد بن محمد القسطلاني.
٣. (تحفة الساري) للعلامة زكريا الانصاري.
٤. (الكواكب الدراري) لشمس الدين محمد بن يوسف الكرماني.

لە سەروی هەموویانەوە (فتح الباري)یە و دانەرەکەشی (الحافظ أبي الفضل احمد بن علي بن حجر العسقلاني)یە کە لە سەرەتای ساڵی (٨١٧)دا دەستی پێ کردوە و بۆ ماوەی چارەگە سەدەیەك خەریکی بوە، قوتابیە زیرەك و بلیمەتەکانیشی یارمەتیدەری بون تاوەکو لە ساڵی (٨٤٢)دا لێ بویەوە و ئیدی تا مردوە هەر پێیدا چوەتەوە و زیادەی خستوەتە سەر.

کتێبی (الجامع الصحیح) لە دوای قورئان دا بە ڕاستترین کتێب دادەنرێت، ئیمام نەوەوی: (٦٣١ ـ ٦٧٦) دەڵێت: زانایان هەموویان لەسەر ئەوە کۆکن، کە لە دوای قورئاندا، ڕاستترین کتێب، هەردوو کتێبەکەی (صەحیحی بوخاری و موسلیمن) زانایان گشتیان دانیان بەپایەی بوخاریدا هێناوە، فەرمون ئێوە و هەندێك لە وتەی زانایان: ئیمام ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەڵێ:

(خوراسان پیاوی وەکو محمدی کوڕی ئیسماعیلی لێ دروست نەبوە، یحیی ی کوڕی جەعفەری بیکدنی دەڵێ، گەر بمتوانیبایە هەندێ تەمەنی خۆم بدەم بە محمدی کوڕی ئیسماعیل وام دەکرد، چونکە مردنی من مردنی پیاوێکە، بەلاّم مردنی ئەو نەمانی عیلمە.

جارێکیان ئیمام موسلیم بە ئیمام (بوخاری) گوت: مەگەر حەسود دمنا کەس نییە ڕقی لێت بێتەوە، شایەدی دەدەم دونیا کەسی وەکو تۆی تێدا نییە.

جارێکی تریش موسلیم چوە نێو چەوانی ماچ کردوە و پێی گوتوە لێم گەڕێ با پێیەکانت ماچ بکەم، مامۆستای مامۆستایان گەورەی فەرمودە ناسەکان.

(وراق البخاري) ئیمام بوخاری لە خەودا دیتوە، کە لە دوای پێغەمبەرەوەﷺ ڕۆیشتوە و، پێغەمبەرﷺ پێی لە هەر شوێنێکدا دانابێ بوخاریش پێی لە هەمان شوێن داناوە و بەجێ پێی پێغەمبەرﷺ دا ڕۆیشتوە.

ئەبو زەیدی مروزی دەڵێ: لە خەومدا پێغەمبەرمﷺ دیت و پێی گوتم: ئەبو زەید تاکەی کتێبی شافیعی دەخوێنیتەوە و کتێبی من ناخوێنیتەوە، منیش گوتم: ئەی پێغەمبەری خواﷺ کتێبی تۆ کامەیە؟

ئەویش فەرموی: جامعەکەی محمدی کوڕی ئیسماعیل.

ئیمام بوخاری زۆر ئەشکەنجەی لەسەر فیتنەی (خەلقی) قورئان دیتوە، بەلاّم ئەو لەسەر عەقیدەی خۆی دانەبەزیوە و هەر بەم جۆرە وەلاّمی داوەتەوە (الایمان قول و عمل یزید و ینقص والقرآن کلام الله غیر مخلوق وافضل اصحاب

رسول اللهﷺ ابوبكر ثم عمر ثم عثمان ثم علي على هذا حييت وعليه أموت، وعليه أبعث إن شاء الله).

ئەوە بو دەربەدەر كرا و زۆر ڕكەبەرییان كرد، تا لە ئەنجامدا چوە گوندێكی سەمەرقەند و لەوێدا مایەوە، ئەوەندەیان ئەزیەت دابو بۆیە شەوێكیان لە خوا پاڕایەوە و گوتی: (اللهم ضاقت علي الارض بما رحبت فاقبضني اليك)، پاشان توشی نەخۆشییەك بو مانگێكی نەبرد فەرمانی خوای بەجێهێنا و وەفاتی كرد.

دوای ئەوەی كفنیان كرد و نوێژیان لەسەر كرد و خستیانە ناو گۆڕ و گڵیان بەسەردا كرد، كە شاردیانەوە بۆنێكی ئەوەندە خۆش لە گۆڕەكەی دەهات، دەتگوت بۆنی میسكە، ئەوە بو چەند ڕۆژێك بەردەوام بو، عبدالواحیدی كوڕی ئادەمی تەواویسی دەڵێ: پێغەمبەرمﷺ لە خەودا دیت لەگەڵ كۆمەڵێك لە هاوەڵانی لە شوێنێك وەستا بون سەلامم لێكرد و وەڵامی دایەوە و گوتم: ئەی پێغەمبەری خواﷺ بۆچی لێرە وەستاوی؟ فەرموی: چاوەڕوانی محمدی كوڕی ئیسماعیل دەكەم، پاشان دوای چەند ڕۆژێك خەبەری مردنی بوخاریم پێ گەیشت و بۆم دەركەوت، هەمان ڕۆژ مردوە كە خەونەكەم دیتوە، ئەوە بو ئیمام بوخاری لە شەوی (شەممە) كە شەوی جەژنی رەمەزان بو لە ساڵی (٢٥٦)ی كۆچیدا ئەمری خوای بەجێ هێنا.

وانەی دەیەم: (دیمەنێكی بەهەشت)

(رافع كوڕی عبدالله) دەڵێت: (هشام كوڕی یحیی الكتانی بۆی گێڕامەوە و گوتی: ئێستا بەسەرهاتێكت بۆ دەگێڕمەوە كە بە چاوی خۆم دیتومە و خوای گەورە كردیە مایەی سود و كەڵكێكی زۆر بۆ من، بەڵكو سودی بۆ تۆش هەبێت، منیش گوتم (ابو ولید) بۆم بگێڕەوە، گوتی:

لە ساڵی ٨٨ی كۆچیدا چوین بۆ جیهادی ڕۆمەكان، پیاوێكمان لەگەڵ بو ناوی (سعیدی كوڕی حارث) بو عیبادەت و پەرستشی زۆر دەكرد، بە ڕۆژ بەڕۆژوو بە

شەو شەونوێژی دەکرد، ئەگەر ڕێمان بکردایە قورئانی دەخوێند بەڕێوە، ئەگەر دانیشتباین یادی خوای دەکرد و تەسبیحاتی دەکرد، شەوێکیان من و ئەو پاسەوان بوین، زۆر دەترساین، گەمارۆی قەلایەکی ڕۆمەکانمان دابو، بەلام زۆر ماندوو بوین بە دەستییەوە، لەو شەوەدا زۆر سەرم سوڕما لە عیبادەتی سعید، لەو هەمو توانا و وزەیەی، کە هەیبو، منیش ووتم: خوا لێت خۆش بێت ئەوەندە خۆت ماندومەکە، ئاخر نەفسیش مافی خۆی هەیە بەسەرتەوە، کەمێك پشوئیسراحەت بدە بە نەفست، بەلام سعید دەستیکردە گریان و گوتی براگیان، ژیانی دونیا چەند هەناسەیەکە و چەند ڕۆژێکە، هەر دەبێت ڕۆژێك بێت کۆتایی بە تەمەنمان بێت، من پیاوێکم چاوەڕوانی مردن دەکەم، چاوەڕوانی دەرچونی گیانم دەکەم، رافع دەڵێت: منیش دەستم کردە گریان و پێم گوت: توخوا بڕۆ ناو خێمەکە و کەمێك پشوبدە و بنو، ئەویش چوە ناو خێمەکەوە و نوست، منیش لەم لای خێمەکەوە دانیشتم، هێندەی نەبردگوێم لە هەندێك قسە بو لە ناو خێمەکەدا، لە دڵی خۆمدا گوتم، جگە لە سعید کەسی دیکەی تێدا نییە، دەبێ لەگەڵ کێدا قسە بکات؟ کەمێك نزیك بومەوە، تەماشام کرد نوستو شەو پێدەکەنی و قسە دەکات، هەر ئەوەندەم لە قسەکەی لە بیر ماوە، کە دەیگوت: (بە ڕاستی حەز ناکەم بگەڕێمەوە، دەستی ڕاستی درێژ دەکرد، وەکو دەستبدات لە شتێکەوە و بە هێواشی دەستی دەگێڕایەوە، بەردەوامیش پێدەکەنی، بە دەم خەندەوە، ئینجا لە خەو ڕاپەڕی و کەمێك شپرزە بو، منیش گرتمە باوەش و ماوەیەکی باش هەر تەماشای ئەملا و ئەولای خۆی دەکرد، تاوەکو هۆشی هاتەوە سەرخۆی، ئینجا چەند جارێك گوتی: (لا اله الا الله...الله اکبر) هەر دووبارەی دەکردەوە منیش گوتم: خێر بو چت دیت؟ گوتی: بەڵێ...، گوتم: چت دیت بۆم بگێڕەوە، من گوێم لێت بو، دەتگوت: (بە ڕاستی حەز ناکەم بگەڕێمەوە). چاویشم لە دەستت بو کە بە هێواشی درێژت دەکرد و دوایی گێڕاتەوە: گوتی بۆت ناگێڕمەوە، گوتم: تو

گەورەیی خوا بۆم بگێڕەوە، گوتی: لای کەس باسی نەکەی؟ گوتم: دڵنیا بە گوتی: (لە خەودا قیامەت هەستا بو، خەڵکی هەموی لە گۆڕەکانیان هاتبونە دەرەوە و چاویان ئەبڵەق بوبو، چاوەڕێی فەرمانی پەروەردگاریان بون، منیش وەکو یەکێك لەوان بوم، هەر ئەوەندەم زانی دوو پیاوی زۆر جوان هاتن بۆ لام و سڵاویان لێکردم، منیش وەڵامم دانەوە، گوتیان (ئەی سەعید مژدە بێ لێت خوای گەورە لە هەمو گوناهێکت خۆشبوە، کردەوە چاکەکانی قبوڵ کردیت، سوپاسنامەی بۆت هەیە، دوعاکانیشی لێ وەرگرتی، ئاواتت هاتە دی، دەی فەرمو، تەشریفت بێنە لەگەڵمان با ئەو شوێنە پڕ ناز و نیعمەتەی بۆی ئامادەکردووی، نیشانت بدەین).

سعید دەڵێت:

(منیش چوم لەگەڵیاندا تاوەکو دەریانکردم لە ناو قەرەباڵغییە زۆرەکەدا و، تەماشام کرد ئەسپێکی جوانیان بۆ هێنام لە وێنەی ئەسپی دونیا نەدەچو، بەڵکو دەتگوت هەر بروسکەیە، یان ڕەشەبایە دەردەچێت، ئێمەش سواری ئەسپەکە بوین و ڕۆیشتین، تا گەیشتینە کۆشکێك هێندە بەرز بو، هێندە گەورە و فراوان بو، چاوی ئینسان پەی بە ئەمپەڕ و ئەوپەڕی نەدەبرد، ئینجا لە جوانی و قەشەنگیدا دەتگوت زیوە، ڕوناکی و تیشکێکی لێدەبوەوە، وەکو مرواری ڕەنگین، کاتێك گەیشتینە دەرگاکەی، بێئەوەی داوا بکەین دەرگاکەمان بۆ کرایەوە، کە چوینە ژورەوە چی دەبینین؟! بەڕاستی هێندە شتی جوان و ڕازاوەمان دیت، کە وەسف ناکرێ بە زمان، بگرە بە خەیاڵیش پەی پێ نابات، ئەوەندەی حۆری و ئافرەتی جوانی لێبو، ئەوەندە منداڵی خنجیلانەی لێبو! هێندەی ژمارەی ئەستێرەکان دەبو...

بەڵێ کاتێك، کە ئێمەیان دیت بەخێر هاتنێکی زۆر گەرم و پێشوازییەکی زۆر جوانیان لێکردین، بە وتەی شیرین و جوان، بە ئاوازی جۆراوجۆر دەهاتن بە دەممانەوە، لەم کاتەدا گوێم لێبو یەکێکیان گوتی: ئەم پیاوە دۆستی خوایە، ئەم پیاوە وەلی خوایە، یاخوا بەخێر بێ بەسەرچاوان، ئێمەش لەسەر ڕۆیشتنی

خۆمان بەردەوام بوین، تا گەیشتینە چەند مەجلیسێك بە کورسی و قەنەفەی زێڕ و ئالّتون ڕازابۆوە، بە مرواری و گەوهەریش ئەوەندەیکە جوانکرابوو، کورسی مەگەر پەرومردگار بزانێت ڕادەی جوانیان چەندێکە...

لە ناوەڕاستیشیاندا ئافرەتێکی بالاّ بەرز دانیشتبو، لە هەمو ڕویەکەوە لەوان جوانتر بو،...دوو پیاوەکە پێیان گوتم: ئەم خانووە ملّکی تۆیە، ئەمانەیش کەس و کاری تۆن و لە خزمەتی تۆدان، هێندەی دیکە شت لە شوێنێکی دی بۆ ئامادەکراوە،...ئینجا ئەوان ڕۆیشتن و ئافرەتەکان هاتنە بەخێرهاتن و پێشوازی کردنی من، هەریەك بە جۆرێك بە لەنجەو لار بە دەورەمدا دەهاتن و دەچون، هەروەکو چۆن کەسێك بڕوا بۆ گەشتێك و ماوەیەکی زۆری پێ بچێت، کاتێك کە دێتەوە هەمو کەس و کاری هەمو خزمانی لێی کۆدەبنەوە، ئینجا ئەم لاو لایان گرتم و ئینجا هەلّیان گرتم تا بردمیانە سەر قەنەفەکەی ناوەڕاست و لە تەنیشتی ئافرەتە بالاّبەرزەکە دایان نام، گوتیان: ئەمە خێزان و هاوسەرتە، هاوسەرێکی کەشت هەیە، ئێمە زۆر دەمێکە چاوەڕوانی تۆین، منیش دەستم کرد بە قسە کردن لەگەلّ هاوسەرەکەمدا، گوتم: ئێستە من لە کوێم؟ ئەم شوێنە کوێیە؟ گوتی: ئەمە (جنة المأوى)یە واتە: بەهەشتی مانەوەیە، گوتم ئەدی تۆ کێی؟ گوتی: هاوسەری تۆم بە یەکجاری و نەمری، گوتم: ئەدی هاوسەرەکەی دیم لە کوێیە؟ گوتی: لە کۆشکەکەی دیتدایە...

گوتم: زۆر باشە، ئەمڕۆ لەگەلّ تۆدا دەمێنمەوە وە سبەینێش دەچم بۆ لای ئەو، ئینجا بە هێواشی دەستم برد بۆ لای دەستی، ئەویش بە هێواشی دەستی گێڕایەوە و گوتی: ئەمڕۆ دەگەڕێیتەوە بۆ دونیا و لەوێ سێ ڕۆژ دەمێنییەوە. گوتم: (حەز ناکەم بگەڕێمەوە)، گوتی: پێویستە و هەردەبێ بگەڕێیەوە، ئەوەبو هەستامەوە، کە خوا حافیزی لێبکەم یەکسەر بێدار بومەوە لە خەوەکەم.

هشام دەڵێ: منیش دەستم کردەگریان و گوتم: سعید گیان پیرۆزباییت لێدەکەم، لەمەودوا زۆرتر شوکری خوا بکە، چونکە پاداشتەکەی خۆتت دیت و خوای گەورە بەهەشتی نیشان دای،...

گوتی: کەسی دیت لەگەڵدا نەبو ئەوکاتەی کە خەونەکەم دەبینی؟

گوتم: نەخێر. گوتی: تو گەورەیی خوا تا ماوم لە ژیاندا باسم مەکە، با نهێنی بێت لە نێوانماندا، ئینجا هەستا خۆی شۆرد و بۆنی خۆشی لەخۆی دا و، سیلاحەکەی هەلگرت و بەرەو مەیدانی جەنگ بەڕێ کەوت، بە زمانی بەرۆژووەوە بەم شێوەیە شەڕیدەکرد، ناوبانگی دەرکردبو بە تایبەتی ئەو ڕۆژە خەڵکی دەیانگوت، هەرگیز وەکو ئەمڕۆ خۆت ماندوو نەکردوە، چونکە بە ڕاستی هیچ سڵی لە دوژمن نەدەکردەوە و، خۆی دەخستە نارەحەتییەوە، هێندە نزیك دەبووەوە لە دوژمن، کە تیر بارانیان دەکرد بەرد بارانیان دەکرد، منیش لە دڵی خۆمدا دەمگوت، ئەگەر دەیانزانی بەهەشت چۆنە، وەکو تۆ ئەوانیش خەوێکیان بە بەهەشتەوە دەبینی، رەنگە لە تۆ زیاتر هەڵمەتیان بردبایە و پێشبڕکێیان لەسەر شەهیدی کردبایە..

بەڵێ ئینجا دەستی کرد بە شەونوێژ کردن و دوایی پارشێوی دەکرد و بۆ بەیانی بەرۆژوو بو، بەلام لە دوێنێ زیاتر لە شەڕ خۆی ماندوو دەکرد، هەروەها بەو شێوەیە سێ شەوو سێ ڕۆژ، لە ڕۆژی سێیەمدا من چاودێریم دەکرد بزانم چی دەکات، کەچی دەبینم کام شوێنە پڕە لە مەترسی و نارەحەتی و کەس خۆی لە قەرە نادات، ئەو تەکان دەدات بۆی و هەڵمەت بۆ ئەوێ دەبات، هیچیشی بەرناکەوێت...

بەم شێوەیە هەر خەریکی شەڕ و کوشتار بو بەرامبەر بە دوژمن، تاوەکو دەمە و ئێوارە، ئەوە بو پێش خۆرئاوا بون، تیرێك هات و دای لە گەردنی و خستی، منیش چاوم لێیەتی، کە خەڵکی پێیان زانی دەنگە دەنگ و هاوار هاوارێکی زۆر دروستبو..

خێرا خەڵکی گەیشتنە سەری و هەڵیان گرت و هێنایان، کاتێك پێی گەیشتم گوتم: برۆ لەو شوێنە خۆشە ئەو بەربانگە نۆشی گیانت بکەن، ئێستا چاوەڕێت دەکەن، خۆزگە لەگەڵت دەبوم...

ئەویش لێوی خۆی گەست و بزەیەك گرتی و گوتی: (الحمد لله الذي صدقنا وعده).

(سوپاس بۆ ئەو خوایەی بەڵێنەکەی هێنایە دی بۆمان)، ئەم قسەیەی کرد و گیانی دەرچو...

هشام دەڵێت: منیش هاوارم کرد: (یا عباد الله لمثل هذا فليعمل العاملون).

خەڵکینە ئێوەش هەوڵی ئەو شەهیدییە بۆ خۆتان بدەن، وەرن گوێ بگرن، با دەنگ و باس و هەواڵی ئەم پیاوەتان بۆ بگێڕمەوە، خەڵك لێم کۆبونەوە و منیش ڕاست و ڕێك، وەکو خۆی ئەم هەواڵەم بۆ گێڕانەوە، لە نوکەوە، بەڵێ..، بە جۆرێك دەستیان کردە گریان کە هەرگیز شتی وام نەدیبو..

ئینجا تەکبیرێکیان کرد بە دەنگێکی بەرز، کە سەربازەکان شڵەژان، ئەو ناوە دەنگی دایەوە (الله اكبر...الله اكبر...).

هەواڵەکە بڵاو بویەوە تا گەیشتە فەرماندەکەمان (امیر) کە ناوی (مسلمة) بو، ئەویش هات و ئێمە تەرمەکەیمان دانا بو نوێژی لەسەر بکەین، منیش گوتم: ئەی ئەمیر فەرموو تۆ نوێژی لەسەر بکە و ئێمەش لە پشتی تۆوە،....

گوتی: ئەو کەسە نوێژی لەسەر بکات، کە ئاگای لە هەواڵەکە هەیە، بەڵێ خەڵکی هەر باسی ئەم پیاوەیان دەکرد، ئەوە بو بەیانی بیرمان لە قسەکانی دەکردەوە، ئینجا هاوارێکی گەورەیان کردوو، هەڵمەتیان بردە سەر دوژمن، خوای گەورە یارمەتی داین و ئەو قەڵایەشمان گرت و لە چنگی دوژمن دەرمانهێنا و رزگارمان کرد...خوا لێی خۆش بێت.

وانەی یازدەهەم: (مالیك و كۆیلەیەكی خواناس)

مـالیكی كـوڕی دینـار دەگێڕتـەوە و دەفـەرموێت: سـاڵێكیان بـێ بـارانی ڕوی تێكردین لە (بصرە) ئێمەش چەند جارێك لە شار دەرچوین بۆ نوێـژە بارانـە، بەڵام باران نەباری، تا جارێك من و (عطاء السلیمي و ثابت البناني و محمد بـن الواسـع و حبیـب الفارسـي و صـالح المـري) چـەند كەسـێكی دی دەرچـوین، تـا گەیشتینە (مصلی) شوێنی نوێژكردنی (بصـرە) و لـەوێ نوێـژە بارانـەمان كـرد، بەڵام هەر نەباری، خەڵكەكە گەڕانەوە، بەڵام من و (ثابت البنـاني) لـە (بصـرە) ماینەوە كاتێك شەو داهات و دەڕوانین كابرایەكی ڕەشی قـاچ بـاریكی سك(زگ) گەورە، شاڵ و پەشتەماڵێكی خوری پێوەیە هاتە لای ئاوەكە و دەسـت نوێـژێكی گرت و دوو ڕكات نوێژی كورتیكرد و دەستی بەرزكردەوە بۆ ئاسمان و گوتی:

(گەورەم هەتا كـەی بەنـدەكانت بـە دەسـتی خـاڵی دەگێڕییـەوە، ئایـا ئـەوەی هەتـە تـەواو بـوە؟! سـوێندت دەدەم بـە خۆشەویسـتی تـۆ بـۆ مـن، هـەر ئێسـتا بارانمان بۆ ببارێنە...).

مالك دەڵێ: هێشـتا قسـەكانی تـەواو نـەكردبو هـەور ئاسمـانی گـرت و بـاران باری بەسەرماندا هەروەك چۆن گۆزە سەرەو خـوار دەكەیتـەوە، نـەمانتوانی لـە مزگەوت دەرچین، ناچاربوین خۆمـان بـدەین لـە ئاوەكـە، سـەرمان سوڕما لـەم كابرایە ڕەشە. بۆیە لێی چومە پێشەوە و پێم گوت: (ئـەوە شـەرم ناكـەیت لـەو قسەیەی كردت؟).

گوتی: (گوتم چی؟).

گوتم: (كە گوتت: سوێندت دەدەم بە خۆشەویستی تۆ بۆ من، تۆ چۆن زانیت ئەوتۆی خۆش دەوێت؟).

گوتی: دووركـەوە لـێم ئـەی ئـەو كەسـەی نەفسی خـۆت خـەریكی كـردوی و خوای لە بیر بردویەوە، من چی بوم و لە كوێ بوم، كاتێك، ئەو یەكخواپەرسـتی و ناسینی خۆی فێركردوم، ئەگەر خۆشەویستی ئەو نەبایە بۆ مـن، ئایـا ئـەوەی پێ دەبەخشیم؟

ئەمەی گوت و ڕۆیشت، منیش گوتم (پێم گوت): (ئاگایەكت لێمان بێت)!.

گوتی: مـن (كۆیلـە) و ئـەركی گوێڕایـەڵی خاوەنـە بچكۆڵەكەم لەسـەرە (بـە سەرەوەیە)، ڕۆیشت و كاتێك چاودێریم كرد زانیم خۆیكرد بە ماڵی (مسگەر ـ نحاس)ێكدا، سبەینێ، كە ڕۆژ بووەوە، چومە لای مسگەرەكە و پێم گوت:

(غولامێكت هەیە پێم دەفرۆشی). گوتی: بەڵێ سەد غولامم هەیە و یەك بە یـەك هـەمویانی نیشـان دام، منـیش هـەر دەمگـوت: (ئـەوەیان نییـە و یـەكێكی دییە)، تا لە كۆتاییدا گوتی: تەنها یەك غولامم ماوە تەماشام كرد ڕەشـەكەیە و لە ژوورێكی داڕوخـاودا وەسـتاوە، گـوتم (ئەمـەم پـێ بفرۆشـە). كـابرای مسـگەر گـوتی: (ئەمـە غـولامێكی نەگبەتـە و شـومە و هـەر بـۆ گریـان ئازایـە). گـوتم (منیش لەبەرئەمە ئەوەم دەوێت).

كابرای مسگەر بۆی بانگكردم و گوتی: بەهـەر چـەند دەتـەوێت بیبـە، بـەڵام هەر عەیبێكی هەبو لەسەر خۆت.

مالیك دەفەرموێت: (لێم كڕی بە بیست دینار) و، لەگـەڵ خۆمـدا هێنـام، لـە ڕێگە پرسیاری لێكردم و گوتی: (گەورەم بۆچی منت كڕی؟!).

گوتم: بۆ ئەوەی ئێمە خزمەتی تۆ بكەین، گوتی: بۆچی؟!

گوتم: مەگەر تۆ كابرایەكەی دوێنێ نەبوی لە (مصلی)؟!

گوتی: (بۆچی تۆ ئاگات لێبو؟!).

ئەمەی گوت: و ڕۆیشت، تا خۆی كرد بە مزگەوتێكدا و دوڕكات نوێـژی كـرد (خوێنـد)، پاشـان گـوتی: (گـەورەم..ئـەی پـەروەردگارم، ئـەوە نهێنییـەك بـو لـە نێوان مـن و تـۆدا، كەچـی خـەڵكت لێ ئاگاداركردەوە و پێیـان زانیـوە، سـوێندت ئەدەم، كە هەر ئێستا گیانم بكێشی).

مالیك دەفەرموێت: (ئەمەی گوت و گیانی دەرچو).

بەشی (١٣)

بەشی پەندی پێشینان

پەندی پێشینان بە شێوەیەکی گشتی لە ڕاستییەکی ئاشکرا و بەرچاوەوە دەدوێ، کە بە شێوەیەکی کورت و ئاسان و ڕێکوپێک داڕێژراوە تاکو زۆرترین کەس لە جەماوەری خەڵك تێی بکەن و مانایەکی فراوان و قووڵی تێدایە و بەری تاقی کردنەوەی دونیا و دیدەی گەلێکە لە هەمو مەیدانەکانی ژیاندا.

* فهل يستقيم الظل والعود اعوج؟
* دار کە لار بو سێبەریش لارە.
* بەردێك نادان بیخاتە گۆمەوە بەسەد دانا دەرنایە.
* ڕێویەکی گەڕۆك لە شێرێکی نووستو چاکترە.
* بە قەد بەڕەی خۆت پێ ڕابکێشە.
* مشتێك نمونەی خەروارێکە.
* زمان بیەڵێ سەر سەلامەتە.
* لافاو لە تکەتك پەیدا دەبێ.
* هەتا گندۆر گندۆر بو خزمی مە گەلێك زۆر بو.
* قسە کەوتە زارێ کەوتە شارێ.
* چی بچێنێت ئەوە دەدروێتەوە.
* مارانگاز لە خشتەی گوریس دەترسێ.
* ئەوەی هێلکەیەك بدزێ گایەکیش دەدزێ.
* رازت لای یەکێك دانێ و پرست لای هەزار.
* تەمبەڵی مایەی هەمو خراپەیەکە.

★ رێوی دەمی نەدەگیشتە ترێ دەی گوت ترشە.

★ پێکەنینی زۆر گریانی لە دوایە.

★ بەر پێت ببینە ئینجا هەنگاو بهاوە.

★ ئەوی لەبەرچاوانە لەبەر دڵانە.

★ سەبر تاڵە و بەری شیرینە.

★ ئەوەی زوو دێت زووش دەڕوا (ئەوی ـ با ـ بیهێنی ـ با ـ ش دەیبا).

★ گوڵ بێ دڕك نابێت.

★ ئاسنی سارد مەکوتە.

★ بە تیرێك دوو نیشانە دەشکێنێ.

★ (من لم یرکب الأهوال لم ینل الآمال)

★ سوار تا نەگلێ نابێ بە سوار.

★ (لەگەڵ گورگدا گۆشت دەخوا و لەگەڵ مەڕدا شین دەکا).

★ بانێکە و دوو هەوا.

★ ئازایەتی بە بێ زانین ئاگرێکی بێ ڕوناکییە.

★ زاری بە شیری سوتا بو فوی لە (دۆ)ش دەکرد.

★ پیاوی شەرمن (شای)یەك نایەنێ، ژنی شەرمن شارێك دێنێ.

★ زمانت یەکە و گوێچکەت دووانە واتە یەك بڵێ دووان بزانە.

★ ئەوەی ناوکی بوێت دەبێ توێکڵ بشکێنێ.

★ زێڕی پاك لە ئاگر ناترسێ.

★ هیچ دارێك نەماوە با نەیهەژاندبێ.

★ نەفام ئەو کەسەیە کە نهێنی خۆی لات باس دەکات و دوایی تکات لێ دەکات بیشاریتەوە.

★ پیاوی سەرکەوتو هەوڵ دەدات لە قسەکردندا لەسەرخۆ بێت و لە هەڵسوکەوتدا زۆر جددی بێت.

★ ئەگەر دەتەوێ لە ڕەخنە دوور بیت، هیچ مەڵێ، هیچ مەکە، هیچ مەبە.

★ ئەوەی بە دوای هەڵەدا بگەڕێت لە هەڵە بەولاوە هیچی تر نادۆزێتەوە.

★ هەزار قسە لە تەرازوودا ناگاتە کردەوەیەك.

★ زانای هەژار دەوڵەمەندە بە زانستەکەی، دەوڵەمەندی نادان هەژارە بە نادانییەکەی.

★ ئەو کەسەی نەزانە و نازانێ نەزانە/گەوجە و لێی بە دوور بە.

★ ئەو کەسەی نەزانە و ئەزانێ نەزانە/نەفامە و فێری کە.

★ ئەو کەسەی زانایە و نازانێ زانایە/نووستوە و هەڵی بستێنە.

★ ئەو کەسەی زانایە و دەزانێ زانایە/ژیرە و پەیڕەوی لێ بکە.

★ بەرز مەفڕە نزم دەنیشیتەوە.

★ ئەوەی دڕکان بچێنێ نابێ بە پێ خاوسی بڕوا.

★ لە زۆر وتنا ڕاستی ون ئەبێ.

★ جوابی نەزان بێ دەنگییە.

★ سزای گران جان لێ نەکرێنە.

★ کەس لە پڕێ نابێ بە کوڕێ.

★ گوڵە ژاڵە بەڵێ ئاڵە بەلام تاڵە.

★ بەردی بچوکیش سەردەشکێنێ.

★ برا لە پشت برا بێ، مەگەر قەزا لای خوای بێ.

★ بێ کەسی هەر بۆ خوا چاکە.

★ ئەوەی لە شەڕدا نەبێ شێرە.

★ ئەمن ئاغا و تۆ ئاغا، ئەی کێ جێمان بۆ ڕاخا.

* بە پێکەنینی زاڵم باوەڕ مەکە.
* تەنیا لە هاوڕێی خراپ چاکترە.
* ڕاست بەو بە لای شێردا بڕۆ.
* شێر بمشکێنێ نەك ڕێوی بمخوا.
* بە قسەی خۆش مار لە کون دێتە دەر.
* لە هەمو هەورێك باران نابارێ.
* ئازا جارێك ئەمرێت، ترسنۆك ڕۆژی سەد جار.
* لە پاش هەمو ناخۆشییەك خۆشییە.
* هەمو هەورازێك نشێوێکی هەیە.
* کیسەی پڕ برادەری زۆرە.
* چیا بە چیا ناگەڤن، بەلێ چاو ل چاڤا دگەڤن.
* لە سەرەوە یارە، لە ژێرەوە مارە.
* لە سەرەوە هەی ئەکا و لە ژێرەوە دەی ئەکا.
* پڕ دەبێتەوە جێی خەنجەران، پڕ نابێتەوە جێی کەسەران.
* مێشولە کۆمەڵ بێت فیل یخ دەدات.
* سەرمایەت بۆ خۆت زەکات بۆ خودا.
* میوەکە بیبڕی چاکتر بەر دەدا.
* باخەوان لە کاتی ترێدا گوێی گرانە.
* هەر دەوەنە دەبێت بە دار.
* دەریا بە دەمی سەگ پیس نابێت.
* خۆی ڕیشی نییە بە کۆسە پێ دەکەنێ.
* نە بۆ کوێر هەڵپەڕە، نە بۆ کەڕ گۆرانی بڵێ.

* کێوێك نەڕوخێ، کەندەڵانێك پڕ نابێتەوە.
* دوژمن بچوکیش بێت ئیشی زل دەکات.
* ژن سەگیش پێی ناوەڕێ.
* کوڕی ئازا بەسەر ئاوەوە ئاگر دەکاتەوە.
* دنیا بە ئومێد خوراوە.
* پەنجەی دەستان هەمو وەکی یەك نین.
* لەسەر فرسەتان باز مەدە.
* مەچوە بن بارێك پێت هەڵنەستێ.
* حەسەد دەردێکی گرانە چارەی هەر لە خوا ترسانە.
* لە ئاوی مەند و لە پیاوی مۆن بترسە.

تێبینی:

لەبەرئـەوەی قوتابیـان لـە پۆلـەکانی یەکـەم و دووەم و سـێیەمی ناوەندیـدا قۆناغی منداڵێتی دەبڕن بۆیە ئەم قۆناغەمان ناونا (نەوجەوانان).

بە پێی بەشەکان سەرچاوەکان دیاری کراون.

خوا پاداشتی ئەو کەسە بداتەوە کە ڕەخنـە و تێبـینی و پێشـنیازی تازەمـان بۆ دەنێرێ لەسەر بەرنامەی پەروەردەیی منداڵان و نەوجەوانان.

مامۆسـتا دەتوانـێ هـەر لـە دوو هەفتـە جارێکـدا پەنـدێك بـە نەوجـەوانان لەبەربکات.

دوا وتە

بە ئومێدی ئەوەی ئەمکتێبە ببێتە مایەی سودمەند بونی موسڵمانان و بکرێتە پرۆگرامێکی گشتی بۆ پەروەردە کردنی نەوەکانمان بۆ ئەوەی لە داهاتودا مرۆڤی ساڵح و دەست و دەم و داوێن پاکییان لێ دەربچێت و کۆمەڵگا لەبەریان بحەسێتەوە.

ئەڵبەتە پرۆژەیەکی هێندە گەورە و بەر فراوان بە تەنها کەسێکی وەك من جێبەجێ نەدەکرا، ئەگەر هاوکاری دەستە برایەکی بەڕێزم نەبوایە. ئەو بەڕێزانەی لە سەرەتاوە تا کۆتایی پرۆژەکە وەك لیژنەیەك هاوکارم بون ئەم برایانە بون: مامۆستا احمد صالح، مامۆستا فائق سلیم، کاك مختار محی الدین، کاك شێرزاد عبدالله، کاك محمد احمد تەکیەیی، خوای گەورە وێنەیان زیاد بکات و پاداشتی خێریان بداتەوە، بێگومان نوسینگەی تەفسیر هاوکارێکی دڵسۆز و لێهاتو بو بۆ بە چاپ گەیاندن و بڵاو کردنەوەی ئەم زنجیرەیە، خوای گەورە پڕ بەرەکەت و پارێزراوی بکات و خاوەنەکەشی سەرکەوتوی هەردوو جیهانی بکات، هیوادارین توانیبێتمان ئەرکی سەرشانی خۆمان جێبەجێ بکەین و کەلێنێکی بەرچاو لە خزمەت کردنی ڕابون و بێداربونەوەی نەوەی نوێدا پڕ بکەینەوە.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين والتابعين لە بأحسان و يقين والحمد لله رب العالمين. وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

سەرچاوەکان

معالم التوحيد - د.مروان ابراهيم القيسي
العقيدة الإسلامية - محمد بن جميل زينو
منهاج الفرقة الناجية - محمد بن جميل زينو
الإيمان، أركانه، حقيقته، نواقضه - محمد نعيم ياسين
شرح أصول الإيمان - محمد بن صالح العثيمين
مختصر شرح العقيدة الطحاوية - للألباني
تجريد التوحيد المفيد - للمقريزي
اعلام السنة المنشودة - احمد بن حافظ الحكمي
العقيدة الإسلامية و أسسها - عبدالرحمن حسن حبنكة
مختصر صحيح البخاري - د.مصطفى ديب البغا
منهاج المسلم - ابوبكر جابر الجزائري
مختصر منهاج القاصدين - ابن قدامة المقدسي
صفة صلاة النبي - محمد بن ناصرالدين الألباني
نيل الأوطار - الشوكاني
الأدلة المرضية لمتن الدرر البهية في المسائل الفقهية - الشوكاني
ففروا الى الله - أبي ذر القلموني
فقه الميسر - احمد عيسى عاشور
فقه السنة - السيد سابق
حكم تارك الصلاة و كيف تصلي - احمد عيسى عاشور
الجواب الكافي - ابن القيم الجوزي
العبودية - ابن تيمية
ادب المسلم - محمد سعيد مبيض
تحفة الذاكرين - الشوكاني
الاذكار - النووي
حصن المسلم - سعيد بن علي القحطاني
رياض الصالحين - النووي
صحيح الكلم الطيب - ابن تيمية
قطوف من الشمائل المحمدية - محمد بن جميل زينو
تفسير القرآن العظيم - ابن كثير

في ظلال القرآن - سيد قطب
صفوة التفاسير - محمد علي الصابوني
زبدة التفاسير من فتح القدير - محمد سليمان عبدالله الأشقر
شرح نواقض الإسلام - محمد بن ابراهيم الشيباني
الموسوعة الميسرة في الأديان والمذاهب المعاصرة - ندوة الشباب العالمي الإسلامي
صفة الصفوة ، - ابن الجوزي
صور من حياة التابعين - د.عبدالرحمن رأفت الباشا
صور من حياة الصحابة - د.عبدالرحمن رأفت الباش
مختصر السيرة النبوية - ابن كثير
أصول الدعوة - د.عبدالكريم زيدان
المصفى في صفات الدعاة - عبدالحميد البلالي
مشكلات الدعوة و الداعية - فتحي يكن
طريق الدعوة الإسلامية - جاسم المهلهل
الجداول الجامعة في العلوم النافعة - جماعة من العلماء في الكويت
تفسير سورة الأنفال - د.محمد عبدالقادر ابو فارس
العمدة في إعداد العدة - عبدالقادر عبدالعزيز
طريق الدعوة في ظلال القرآن - سيد قطب
معالم في الطريق - سيد قطب
چەند ژمارەیەك لە گۆڤاری (رابەر) - یەکێتی رۆشنبیرانی موسڵمانی کورد
چەند ژمارەیەك لە گۆڤاری (پەیامی خوشکان) - یەکێتی ئافرەتانی موسڵمانی کورد
چەند ژمارەیەك لە گۆڤاری (پەیام) - ناوەندی ئیسلامی بۆ دیراساتی شەرعی
ژیانی پێغەمبەری مەزن - عبدالعزیز پارەزانی
ژیاننامەی پێغەمبەری ئازیز - و: شەهلا علی
فقه السيرة - د.محمد سعيد رمضان البوطي
خواناسین - باوکي عبدالله
من أخلاق الداعية - سلمان بن فهد العودة
محرمات استهان بها الناس - محمد بن صالح المنجد
پەندی پێشینان - مامۆستا محمدی خاڵ
دراسات فى الفولكلور - د.أحمد ابو زيد و ئاخرون
پەندی بەراوردکاری - کریم شارەزا

ناوەرۆك